

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**1980 SONRASI TÜRK TARIM POLİTİKASI:
KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN
BİR ARAŞTIRMA**

H.Şebnem Bayramoğlu

Danışman Doç. Dr. Yusuf Karakılçık

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2010

**1980 SONRASI TÜRK TARIM POLİTİKASI:
KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN
BİR ARAŞTIRMA**

H.Şebnem Bayramoğlu

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Danışman Doç. Dr. Yusuf Karakılçık

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2010

Onay Sayfası

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

Üye (Danışman).....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “1980 Sonrası Türk Tarım Politikası: Kamu Yönetimi Açısından Bir Araştırma” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

H.Şebnem BAYRAMOĞLU

...../...../.....

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Türk tarım kesiminin geçmişten günümüze geldiği noktayı ortaya koymakta, özellikle 1980 sonrasında küresel sermaye ve onun aktörleri olan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'nin dayatmalarıyla tarım kesiminde yaşanan dönüşümleri incelemekte ve araştırma boyunca elde edilen bulgulara dair geliştirilen çözüm önerilerini içermektedir.

“1980 Sonrası Türk Tarım Politikası: Kamu Yönetimi Açısından Bir Araştırma” başlıklı konunun seçilmiş olması, tarımın ve tarım kesiminin taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır. Üretici/çiftçilerin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlar karşısındaki çaresizlikleri, günümüze kadar uygulanan tarım politikalarını irdelemeye ve tez konusu olarak seçmeye yöneltmiştir. Tez konusu belirlenirken, Türk tarımının ve tarım politikasının, dış dinamiklerin etkisi bir dizi değişime tanıklık ettiği 1980 sonrası dönemi incelemenin yararlı olacağı düşünülmüştür. Araştırmaya başlamadan önce birtakım sorunları olduğunu bilinen tarım kesiminin, araştırmanın ilerleyen aşamalarında ülkenin kanayan ve kanamasına göz yumulan bir yarası olduğu fark edilmiştir. İnsanoğlu için yaşamsal öneme sahip, sanayiye hammadde ve sermaye sağlayan bu sektöre yeterince değer verilmediği, sahip çıkılmadığı, hatta sahipsiz bırakıldığı görülmüştür.

Bu konunun seçiminde ve kapsamının belirlenmesinde emeği geçen Prof. Dr. S. Kemal KARTAL hocamıza, araştırmanın belli bir sistematik içerisinde şekillenmesinde önemli katkısı bulunan Danışman Hocam Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK'a, çalışmanın ortaya çıkmasında görüş ve düşünceleriyle yol gösteren Doç. Dr. Hüseyin ERKUL hocamıza ve bilgi ve deneyimlerini bizlerden esirgemeyerek bakış açısı kazanmamızı sağlayan tüm hocalarımıza ayrı ayrı şükranlarımı sunarım. Araştırma boyunca bana destek veren aileme, özellikle araştırma sırasında kaybettiğim babaannem Hatice PARLAKYİĞİT,

kayınpederim, babam İsmail BAYRAMOĞLU'na ve her zaman yanımda olan eşime teşekkür ederim.

Hatice Şebnem BAYRAMOĞLU

1980 SONRASI TÜRK TARIM POLİTİKASI: KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi, Şebnem BAYRAMOĞLU

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2010

Danışman Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Tarımın önemi, tarım kesiminin üstlendiği görevlerden kaynaklanmaktadır. İnsanoğlunun beslenme gereksinimini karşılamak tarımın en önemli işlevi olup, bunu sanayi kesimine hammadde üretmek, mili gelir, dış satım ve istihdama olan desteğiyle ülkenin kalkınmasına katkı sağlamak, toplum sağlığını korumak ve çevresel (ekolojik) dengeye katkıda bulunmak gibi pek çok görev izlemektedir. Tüm bu görevlerinden dolayı tarım sadece ekonomik bir etkinlik olmaktan çıkmış, sosyal ve kültürel önemi olan toplumsal bir süreç halini almıştır.

Tarihsel süreçte ülkeler, gerek sosyal, gerekse stratejik kaygılarla gıda güvenliklerini sağlayabilmek için çeşitli tarımsal politikalar uygulamışlardır. Küreselleşme süreciyle birlikte gelişmiş ülkelerce uygulanan ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tarımlarını hedef alan müdahaleci politikalar sonrasında bu ülkelerin tarımları ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakılmıştır. Ülkemiz de gelişmekte olan bir ülke olarak tarım konusunda kendi kendine yetme özelliğini kaybetmiş, yapısal sorunlarını halletmeden ve hazırlığını tamamlamadan küresel sürece eklemlenmiştir.

Tarihsel sürece bakıldığında; II. Dünya Savaşı'yla birlikte başlayan tarım kesimine yönelik koruyucu politikaların, sosyal devlet anlayışı gereği 1980'lere kadar uygulandığı, 1980 sonrası dönemde ise yerini büyük ölçüde dış dinamiklerden kaynaklanan, ulus devleti hedef alan ve tarım kesimini yıpratmaya yönelik politikalara bıraktığı görülmektedir. Bu nedenle 1980 sonrası süreçte tarım sektörü yapısal sorunlarının yanında pek çok olumsuzlukla karşı karşıya kalmış ve çöküş sürecine girmiştir.

Bu araştırmada 1980’den günümüze Türk tarımının geldiği nokta ortaya konulmakta, küresel sermayenin uygulayıcısı konumundaki Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret  rg t  ve Avrupa Birliği ile ilişkiler; müzakereler ve belgeler ışığında irdelenmektedir. Ayrıca araştırmanın ilerleyen bölümlerinde tarım kesiminin sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirilen çözüm önerilerine yer verilmekte, ulusal tarım politikasının gerekliliği ve Türkiye’de uygulanması önerilen “sürdürülebilir k yl  tarımcılığı” üretim modeli üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tarım, Tarım Politikası, Tarımsal Sorunlar, K reselleşme, Küresel  rg tler.

**TURKISH AGRICULTURAL POLICY AFTER 1980:
A RESEARCH IN THE SENSE OF PUBLIC ADMINISTRATION**

Master's Degree Thesis, H.Şebnem BAYRAMOĞLU

İnönü University Institute of Social Sciences, January 2010

Advisor Associate Prof. Yusuf KARAKILÇIK

ABSTRACT AND KEY WORDS

Importance of the agriculture arises from duties of agricultural society. Meeting humanity's need of being fed is the most important function in the history and there are many duties following that such as producing raw materials to industry, national income, making contribution to development of the country with support to external sales and employment, protecting society's health and making contribution to ecological balance. Due to all these duties, agriculture is no more only an economical event, it is also a process which has social and cultural importance.

In the history, countries implemented different agricultural policies in order to secure their food safety with social and strategical concerns. After interventionist policies targeting less developed and developing countries' national agricultures implemented by developed countries with the process of globalization caused these countries to face serious problems regarding their agriculture. Also as a developing country, Turkey, has lost the ability to meet its' demands on its own, and joined to the global process without completing its preparation and solving all structural problems.

When the historical process is considered, it can be seen that protective policies for agricultural society according to social state understanding was implemented until 1980's starting from the World War II and after 1980's it is

replaced with policies which are for damaging the agricultural society and targeting the national state arising from mostly external dynamics. So, in the post 1980 period, the agriculture sector faced with many negative effects as well as structural problems and entered to the collapse period.

In this research, the point where Turkish agriculture is at since 1980 has indicated and relations and negotiations with International Monetary Fund, The World Bank, World Trade Organization and European Union, are examined in the light of documents. In further parts of this research, problems of agricultural society and solutions for these problems are included, necessity of national agriculture policy and “sustainable villager agriculture” production model which is planned to be implemented in Turkey are described.

Key Words: Agriculture, Agriculture Policy, Agricultural Problems, Globalization, Global Organizations.

1980 SONRASI TÜRK TARIM POLİTİKASI: KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA

H.Şebnem BAYRAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

Onur Sözü.....	1
Önsöz.....	2
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	4
Abstract and Key Words	6
İçindekiler	8
Çizelgeler Dizelgesi	13
Kısaltmalar Dizelgesi	14

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	16
1.1. Araştırma Konusu ve Önemi.....	16
1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezi) ve Amacı	18
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	18
1.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	18
1.5. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları	19
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	20

**İKİNCİ KESİM: TÜRK TARIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE 1980
SONRASI TARIM POLİTİKASINDA YAŞANAN GELİŞMELER**

2. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK TARIMI.....	23
2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Tarım.....	23
2.1.1. Ana Hatlarıyla Osmanlı’da Tarımın Yapısı ve Toprak Sistemi.....	23
2.1.2 Osmanlı’da Toprak Düzeninin Bozulması.....	25
2.1.3 Tanzimat’tan Cumhuriyet’in Kuruluşuna Kadar Toprak Düzenindeki Değişmeler ve Tarıma Yansımaları.....	26
2.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980 Dönemine Kadar Tarım.....	28
2.2.1. Kuruluş Yıllarında Tarım (1923-1950 Dönemi).....	28
2.2.2. 1950-1980 Döneminde Tarım.....	30
3. 1980 SONRASI DÖNEMDE DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TARIM VE TARIM POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ	32
3.1. 1980 Sonrası Dönemin Özellikleri ve Tarımda Liberalleşme Dönemi.....	32
3.1.1. Neoliberalizm Nedir?	33
3.1.2. 1980 Sonrası Dünya’da Uygulanan Neoliberal Tarım Politikası Örnekleri.....	34
3.1.2.1. ABD Örneği.....	35
3.1.2.2. İngiltere Örneği.....	37
3.1.3. Liberal Tarım Politikası’nın Türkiye’ye Yansımaları ve 1980 Sonrası Türk Tarımında Yaşanan Liberal Gelişmeler	39
3.1.3.1. Türk Tarımını Liberalleştirme Çalışmaları	40
3.1.3.2. Tarımsal Destekleme Politikaları.....	43
3.1.3.2.1. Tarımda Destekleme Politikalarının Tarihsel Gelişimi	44
3.1.3.2.2. 1980 Sonrası Dönemde Tarımsal Destekleme Politikaları	46
3.2. 1990’dan Sonra Tarımda Yaşanan Küresel Gelişmeler	49
3.2.1. SSCB’nin Yıkılması.....	49

3.2.2. Avrupa Birliği Üyelik Süreci	51
3.2.3. Küreselleşme ve Tarım	57
3.2.3.1. Küreselleşme Kavramı ve Tarımda Küreselleşme Süreci.....	57
3.2.3.2. Küresel Ekonomik Kriz ve Türk Tarıma Etkileri	63
4. ULUSLARARASI KÜRESEL KURULUŞLAR VE TARIMA ETKİLERİ..	65
4.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü (GATT ve DTÖ)	66
4.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)	78
4.3. Dünya Bankası (DB).....	83
4.4. Avrupa Birliği (AB)	88
4.4.1. Gümrük Birliği (GB).....	90
4.4.2. Ortak Tarım Politikası (OTP).....	92
 ÜÇÜNCÜ KESİM: KÜRESEL AKTÖRLERİN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ, TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	
5. TARIM KESİMİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI OLUŞUMLARIN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ	103
5.1. GATT-DTÖ' nün Türk Tarımına Etkileri.....	103
5.2. IMF Politikalarının Türk Tarımına Etkileri	113
5.3. Dünya Bankası Politikalarının Türk Tarımına Etkileri.....	126
5.4. AB Üyelik Sürecinin Türk Tarımı Üzerine Etkileri.....	136
5.4.1. Gümrük Birliği Antlaşmasının Türk Tarımına Etkisi	136
5.4.2. AB Tarımı ve Türk Tarımının Karşılaştırılması	143
5.4.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu	152
5.5. Küresel Kuruluşların Türk Tarımının Dönüştürme Çabaları	163
5.5.1. Süt Endüstrisi Kurumu (SEK).....	163
5.5.2. Et Balık Kurumu (EBK).....	164
5.5.3. Yem Sanayi Türk A.Ş (YEMSAN).....	165
5.5.4. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM).....	166
5.5.5. Türkiye Ziraî Donanım Kurumu (TZDK).....	169
5.5.6. Türk Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi (İGSAŞ)	170

5.5.7. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)	171
5.5.8. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ).....	172
5.5.9. Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. (TEKEL)	173
5.5.10. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri (TSKB).....	176
5.5.11. Sözleşmeli Üreticilik ve Tarım	176
5.5.12. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ve Tarım	179
5.6. Küresel Politikaların Tarımsal Verilere Yansıması	182
6. TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE BU SORUNLARA YÖNELİK	
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	184
6.1. Türk Tarımının Sorunları ve Nedenleri.....	186
6.1.1. İşletme Ölçeklerinin Düşüklüğü ve Çok Parçalı Arazi Yapısı.....	186
6.1.2. Altyapı ve Girdi Sorunları.....	187
6.1.3. Verimlilik ve Üretim Sorunu	188
6.1.4. Tarımsal Destekleme Araç ve Kurumlarının Tasfiyesi.....	189
6.1.5. Nitelikli İşgücü ve Uzmanlaşma Sorunu.....	191
6.1.6. Amaçsız ve Etkisiz Destekleme Politikaları	193
6.1.7. Tarımsal Sanayi Sorunu	194
6.1.8. Tarımsal Yatırımların Düşüklüğü	195
6.1.9. Sosyal Güvenlik Sorunu.....	196
6.1.10. Örgütlenme Sorunu	197
6.1.11. Toprak Sorunları	198
6.1.12. Tarımda Kamu Yönetimi'nin Dağınıklığı Sorunu	200
6.1.13. Gıda Güvenliği Sorunu	201
6.1.14. Gıda Egemenliği Sorunu	202
6.1.15. Tarımsal Sigorta Sorunu	203
6.2. Yeni Bir Ulusal Tarım Politikasının Gerekliliği ve Çözüme Yönelik	
Öneriler	204
6.3. Türk Tarımının Geleceğine İlişkin Öngörüler	212

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

7. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ	216
7.1. Bulgular ve Öneriler.....	216
7.2. Genel Sonuç	233
KAYNAKÇA	238

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge 1: IMF ile Yapılan Stand-By Düzenlemeleri.....	125
Çizelge 2: Dünya Bankası'ndan Alınan Tarım Kesimi Kredileri (1950-1980).....	127
Çizelge 3: Dünya Bankası'ndan Alınan Tarım Kesimi Kredileri (1981-2001).....	128
Çizelge 4: Gümrük Birliği Sonrası AB ile Tarımsal Dış Ticaret Rakamları.....	143
Çizelge 5: Tarımsal Göstergelerle Türkiye ve AB (2005).....	144
Çizelge 6: Türkiye'de 2001-2008 Yılları Arasında Yapılan DGD Ödemeleri.....	180
Çizelge 7: Tarımsal Destekleme Türlerinin Dağılımı	181
Çizelge 8: İstihdamın Kesimsel Yapısı 1980-2008.....	183
Çizelge 9: Kır ve Kent Nüfusu 1970-2008	183
Çizelge 10: Kesimlerin GSMH İçindeki Payı	184
Çizelge 11: Tarım Alanları ve Hayvancılık (1988-2007).....	184
Çizelge 12: Tarımsal Dış Ticaret 1999-2008 (Milyon USD).....	185
Çizelge 13: Bulgular ve Öneriler Çizelgesi	232

KISALTMALAR DİZELGESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası (World Bank)
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBK	: Et Balık Kurumu
ECU	: Avrupa Para Birimi (European Currency Unit)
EFTA	: Avrupa Serbest Mübadele Birliği (Info The European Free Trade Association)
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)
FEOGA	: Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (Fonds Europeen d'Orientation et de Garantie Agricole)
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GB	: Gümrük Birliği
GDO	: Genetiği değiştirilmiş Organizmalar
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi

	(International Centre for Settlement of Investment Disputes)
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İGSAŞ	: İstanbul Gübre Sanayi A.Ş.
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OPD	: Ortak Piyasa Düzeni
OTP	: Ortak Tarım Politikası
SAL	: Yapısal Uyum Kredileri (Structural Adjustment Loan)
SDR	: Özel Çekme Hakkı (Special Drawing Rights)
SECAL	: Kesimsel Uyum Kredileri (Sector Adjustment Loan)
SEK	: Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	: Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TŞFAŞ	: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
TÜGSAŞ	: Türk Gübre Sanayi A.Ş.
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TZDK	: Türkiye Zirai Donanım Kurumu
YEMSAN	: Yem Sanayi A.Ş.
ZMO	: Ziraat Mühendisleri Odası

1980 SONRASI TÜRK TARIM POLİTİKASI: KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR ARAŞTIRMA

Şebnem BAYRAMOĞLU

BİRİNCİ KESİM ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu kesimde; araştırma hakkında tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın konusu, önemi, denencesi, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, araştırmada kullanılan kavramların tanımları ve araştırmanın sunuş sırası yer almaktadır.

1.1. Araştırma Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, başlık bağlamında 1980 sonrası Türk tarım politikasının kamu yönetimi açısından incelenmesidir.

İlk insandan günümüze tarım, insanların en zorunlu gereksinimi olan gıda maddelerinin üretimini üstlenmiştir. Doğa içerisinde toplayıcılık ve avcılıkla geçimini sağlayan insanların tüketici konumlarından sıyrılarak üretici birer varlık haline gelmeleri tarımsal etkinlik sonucu “artık ürün”ün ortaya çıkışıyla gerçekleşmiştir. Tarımın keşfinden sonraki süreçte kapitalizm tarih sahnesinde egemen oluncaya dek insanlığın ürettiği zenginliğin en temel kaynağı tarım olmuştur.

Tarımın önemi, tarım kesiminin üstlendiği işlevlerden kaynaklanmaktadır. Bu işlevlerin en önemlisi, insanoğlunun beslenme gereksinimini karşılamasıdır. İlk insandan bu yana tarımın aralıksız yerine getirdiği ve insan neslinin devamını mümkün kılan bu önemli görev, tarım kesiminin kendine özgü nitelikleri, sorunları ve bu kesimi ilgilendiren konuların ayrıca incelenmesini gerektirecek kadar önem arz etmektedir. Ayrıca tarım kesimi; sanayi kesimine hammadde üretmek, mili gelir, dış

satım ve istihdama olan desteğiyle ülkenin kalkınmasına katkı sağlamak, toplum sağlığını korumak ve çevresel (ekolojik) dengeye katkıda bulunmak gibi pek çok görev üstlenerek önemini daha da arttırmıştır. Dolayısıyla, tarım sadece ekonomik bir etkinlik olmakla kalmayıp, sosyal ve kültürel önemi olan toplumsal bir süreç haline gelmiştir.

Çok boyutlu işlevleriyle tarım, günümüzde bütün ülkeler için stratejik önemi bulunan bir sektör konumundadır. Tarihsel süreçte ülkeler, gerek sosyal, gerekse stratejik kaygılarla gıda güvenliklerini sağlayabilmek için çeşitli tarımsal politikalar uygulamışlardır. Ancak küreselleşme algısıyla birlikte bu politikalar amacını aşmış, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere uygulanan müdahaleci politikalar sonrasında tarım konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakılmıştır. Ülkemiz de gelişmekte olan bir ülke olarak tarım konusunda kendi kendine yetme özelliğini kaybetmiş, altyapı sorunlarını halletmeden ve hazırlığını tamamlamadan küresel sürece eklemlenmiştir. Tarım kesimimizi çöküş sürecine taşıyan küreselleşme kavramını ve küreselleşme sürecini irdelemek, sorunların çözümüne gidecek yolda büyük önem taşımaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında; II. Dünya Savaşı'yla birlikte başlayan tarım kesimine yönelik koruyucu politikaların, sosyal devlet anlayışı gereği 1980'lere kadar uygulandığını, 1980 sonrası dönemin siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutlu bir dizi değişime tanıklık ettiği görülmektedir. Büyük ölçüde dış dinamiklerden kaynaklanan, Cumhuriyet ve ulus devlet kazanımları açısından çok sayıda olumsuzluğun günümüze kadar ulaşmasına neden olan bu süreç, en olumsuz sorunları tarım kesiminde yaratmıştır. Bu nedenle 1980 sonrası dönem, hem ülkemiz hem de tarım kesimi açısından incelenmesi gereken son derece önemli bir değişim sürecidir.

1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezi) ve Amacı

Bu araştırmanın denencesi: “1980 sonrası Türkiye’de uygulanan neoliberal-küreselci politikalar nedeniyle Türk tarımı çökme sürecine girmiştir” savı şeklinde belirlenmiştir.

Bu araştırmada, 1980 öncesi ve sonrası tarihsel süreçte Türk Tarımının geçirdiği değişimleri incelemek, liberal tarım politikalarının Türkiye ve Türk Tarımı üzerine yansımalarını değerlendirmek, 1990 sonrasında yaşanan küresel gelişmelerin ve uluslararası küresel aktörlerin “Türk Tarım Politikası” üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymak, günümüz tarım politikasını değerlendirerek olumlu-olumsuz yönlerini ve nedenlerini irdelemek, tarım kesiminin gittikçe artan öneminin üzerinde durarak, tarımın içinde bulunduğu çöküş sürecinin aşılmasına yönelik öneriler geliştirmek amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada; Türk tarım politikaları konusunda geçmişte yaşanmış ve bitmiş olayları; günümüze ulaşmış belgelerden, kanıtlardan yararlanarak ortaya koyan tarihsel yöntem ile 1980 sonrası “Türk Tarım Politikası” konusunda var olan bilgileri bir araya getirme, anlaşılır biçimde düzenleme ve sunma, bu düzenlemeden hem günümüz hem de gelecek için uygulanabilir çıkarımlar yapmayı sağlayan betimsel yöntem kullanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırmada kullanılan bilgiler; konuyla ilgili yayınlanmış kitap, dergi, makale ve benzeri yazılı kaynaklardan, internet ortamından ve yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen bilgilerin işlenmesi aşamasında ise istatistiki verilerden yararlanmayı kapsayan niceliksel çözümleme yöntemi ile varolan bilgilerin çözümlenmesine dayalı niteliksel çözümleme yöntemi kullanılmıştır.

1.5. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları

Araştırmada kullanılan temel kavramların açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Tarım (Ziraat): Bitkisel ve Hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerdendirilmesi ve pazarlanmasına denir. Diğer bir ifade ile, insan besini olabilecek ve ekonomik değeri olan her türlü bitkisel-hayvansal ürünün bakım, besleme, yetiştirme, koruma ve mekanizasyon faaliyetlerinin tamamı ile durgun sularda veya özel alanlarda yapılan balıkçılık faaliyetlerinin tümüdür (Vikipedi, 2008).

Endüstriyel Tarım: Kimyasal ilaca, kimyasal gübreye, suya duyarlı tohuma, antibiyotiğe, mekanizasyona, dolayısıyla fosil yakıta dayalı üretim tarzıdır.

Küçük Ölçekli Sürdürülebilir Tarım/Sürdürülebilir Köylü Tarımı: Ortalama 50 dekarlık alanda yapılan, arazilerin küçük olması nedeniyle tarımsal mekanizasyona ve gübre, zirai ilaç gibi dış girdilere ihtiyaç duyulmayan, organiğe dayalı ve birbirini besleyen, destekleyen hayvancılık ile bitkisel üretim şirketleri gibi birbirinden ayırmayan, bütünleştiren bir üretim modelidir.

Yeşil Devrim: Tarımda geleneksel tarım yöntemleri yerine, modern tekniklerin kullanılmaya başlamasıyla ortaya çıkan süreçtir. “Yeşil Devrim”, tarımda hibrit (genetik yapısı bozulmuş) tohumların, yapay gübrelerin, yabancı ot ve böcek öldürücü kimyasalların ve tarım makinelerinin kullanılmaya başlamasıyla, yani endüstriyel tarımın gündeme gelmesiyle birlikte meydana gelen ürün artışıdır (Alev, 2007).

“İkinci Yeşil Devrim” ise muhtelif canlılardan alınan genlerin tarımsal ürünlere aktarılmasıyla birlikte ürünlerin, böceklerle ve yabancı otlara karşı dayanıklı olmasını sağlayan, ürünlerin raf ömrünü uzatan, tarım için uygun olmayan arazilerde ürün yetiştirebilmesine olanak sağlayarak yaratılan üretim artışıdır (Alev, 2007).

Tarım Politikası: Tarıma yönelik hükümetler tarafından uygulanan politikadır.

Ekolojik Tarım: Üretimde kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması denetim altında olan ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir.

Organik Tarım: Tarımsal üretimin insana ve çevreye zarar vermeden gerçekleştirildiği, ekolojik sistemde sentetik kimyasallar ve bu kimyasalların hatalı uygulamaları sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik bir tarım yöntemidir.

KİT: Kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) "Teşebbüs"; iktisadî devlet teşekkülü (İDT) ile Kamu İktisadî Kuruluşu (KİK)'in ortak adıdır. İktisadî Devlet Teşekkülü (İDT) "Teşekkül": Sermayesinin tamamı devlet'e ait, iktisadî alanda ticarî esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan, kamu iktisadî teşebbüsüdür. Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) "Kuruluş"; Sermayesinin tamamı devlet'e ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadî teşebbüsüdür (TPAO, 2009).

Cairns Grubu: Orta büyüklükteki tarım ürünleri dış satımcısı olan 18 ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler: Arjantin, Avustralya, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kostarika, Guetemala, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda, Paraguay, Pakistan, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Uruguay'dır.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim ve yedi bölümden oluşmaktadır. "ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR" başlıklı birinci kesimde araştırmayı tanıtıcı, açıklayıcı bilgilere yer verilmiş ve bu kesim bir bölümden oluşmuştur. "ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCESİ, AMACI, YÖNTEMİ" başlıklı **birinci bölümde**; araştırmanın konusu ve önemi, denencesi, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, araştırmada kullanılan kavramların tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgiler verilmiştir.

"TÜRK TARIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI TARIM POLİTİKASINDA YAŞANAN GELİŞMELER" başlıklı ikinci kesimde Osmanlıdan günümüze dünyada ve Türk tarım kesiminde yaşanan değişimler incelenmiş ve kesim üç bölümden oluşmuştur. "1980 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK TARIMI" başlıklı **ikinci bölümde**; 1980 öncesi dönem; Osmanlı İmparatorluğu döneminde

Türk tarımı ve Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 dönemine kadar Türk tarımı olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. İlk bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımın yapısı ve toprak sistemiyle ilgili genel bilgi verilmiş, Osmanlı toprak sistemindeki bozulmalar ve iyileştirme çalışmalarına değinilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından 1980 yılına kadar geçen süreçteki tarım incelenmiştir.

“1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE TARIM VE TARIM POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ” başlıklı **üçüncü bölümde**; 1980 sonrası dönem; iki alt başlıkta incelenmiştir. Birinci alt başlıkta 1980 döneminin özellikleri ve tarımda liberalleşme dönemi ele alınmış, bu dönemde dünyada uygulanan neoliberal tarım politikaları ABD ve İngiltere örnekleriyle incelenmiş, liberal tarım politikalarının Türk tarımına yansımaları ve Türk tarımını liberalleştirme çalışmaları üzerinde durulmuş ve son olarak da tarımsal destekleme politikaları ayrıntılı olarak irdelenmiştir. İkinci alt başlıkta ise 1990'dan sonra tarımda yaşanan küresel gelişmeler ile SSCB'nin yıkılışı, Avrupa Birliği üyelik süreci hakkında bilgi verilmiş, küreselleşme kavramı üzerinde durulmuş ve tarımda küreselleşme süreci ele alınmıştır.

“ULUSLARARASI KÜRESEL KURULUŞLAR VE TARIMA ETKİLERİ” başlıklı **dördüncü bölümde**; Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)-Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB) gibi uyguladıkları politikalarla tarıma yön veren uluslararası küresel kuruluşların yapıları, aldıkları kararlar ve uygulamalarının tarıma etkileri üzerinde durulmuştur.

“KÜRESEL AKTÖRLERİN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ, TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ” başlıklı üçüncü kesim Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası arenada varlık gösteren küresel aktörlerin Türk tarımını ne yönde etkiledikleri, tarım kesiminin var olan sorunları ve bu sorunlara ait çözüm önerilerini içeren iki bölüme yer verilmiştir.

“TARIM KESİMİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI OLUŞUMLARIN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ” başlıklı **beşinci bölümde**; dördüncü bölümde işlevleri ve dünya tarımına etkileri hakkında bilgi verilmiş olan küresel kuruluşların ve Türk tarım kesimi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

“TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE BU SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ” başlıklı **altıncı bölümde**; Türk tarımının sorunları ele alınmış ve bunlara yönelik çözüm önerileri açıklanmış, yeni bir ulusal tarım politikasının gerekliliği ve çözümüne yönelik öneriler üzerinde durulmuş ve son olarak Türk tarımın geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

“GENEL DEĞERLENDİRME” başlıklı dördüncü kesim bir bölümden oluşmuştur. “BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ” başlıklı **yedinci ve son bölümde**; çalışma sonucunda elde edilen bulgulara, bu bulgulara yönelik önerilere ve genel sonuç bölümüne yer verilmiştir.

İKİNCİ KESİM: TÜRK TARIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE 1980 SONRASI TARIM POLİTİKASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Bu kesimde Türk tarımının tarihsel gelişimi ve 1980 sonrasında tarımda yaşanan gelişmeler hakkında bilgiler yer almaktadır.

2. 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK TARIMI

Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1980 dönemine kadar Türk tarımının gelişimi ortaya konulmuş, Osmanlı dönemindeki tarımın yapısı, toprak sistemi konusunda genel bilgiler verilmiş, Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 dönemine kadarki süreçte tarımın yapısı ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Tarım

Osmanlı döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi hakkında bilgi veren tahrir defterlerindeki kayıtlar, nüfusun % 80-90'ının tarımsal etkinliklerden gelir elde ettiğini göstermektedir (Öz, 2000, 27-33). Tarımsal nüfusun yüksekliği; Osmanlı İmparatorluğu'nun tarım ağırlıklı iktisadi yaşam sürdüğünü ve tarım sisteminin imparatorluğun temel taşı olduğunu vurgular niteliktedir. Tarım, yani; askeri-yönetimsel düzenle toprak sistemi arasındaki bağı oluşturan tımar sistemi, Osmanlı'nın Beylikten İmparatorluğa ulaşmasında en büyük etkenlerinden biri kabul edilmektedir. Ancak; merkeziyetçiliği sağlamlaştıran ve imparatorluğun ömrünü uzatan bu sistem aynı zamanda çöküşüne de zemin hazırlamıştır. Bu bölümde Osmanlı'nın tarımı ve toprak sistemi genel hatlarıyla tanıtılmakta, sistemde yaşanan bozulmalar ve iyileştirme çalışmaları hakkında bilgi verilmektedir.

2.1.1. Ana Hatlarıyla Osmanlı'da Tarımın Yapısı ve Toprak Sistemi

Altı asrı aşkın süre varlığını koruyan, üç kıta üzerine yayılmış Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamın temeli büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı. Nüfusun % 80-90'ı tarımla uğraşmakta, tarımsal üretiminin ise % 90'dan fazlasını tahıl ürünleri oluşturmaktaydı (Öz, 2000). Tahıl ürünlerinin yanında bazı yörelerde pirinç, pamuk, baklagiller, kendir, kenevir, tütün vb. ürünler üretilerek ürün dağılımında belirli bir denge sağlanabilmekteydi. Ayrıca meyvecilik, bağcılık,

sebze tarımı ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin önde gelen etkinlikler arasında yer aldığı bilinmektedir.

Tarıma dayanan bir ekonomik sistemde en başta gelen öge toprak ve toprağın mülkiyet biçimidir. Osmanlı'da hakim mülkiyet biçimi devlete ait “miri” toprak düzeniydi. Bu düzende devlet mülkiyet sahibi, köylü ise toprağın kiracısıydı (Dinler, 2008, 15). Osmanlı bir yeri fethettiğinde önce oradaki işlenebilir topraklar ve ürün çeşitliliği belirlenmekte, belirlenen toprak da değeri ve büyüklüğü değişen parçalara ayrılmakta ve ömür boyu kullanmak üzere askeri görevlerinin karşılığında “sahib-i arz” adı verilen sipahilere verilmekteydi (Aydoğan, 2006, 674-678). Köylü toprak üzerinde tasarrufta bulunmak için devlete vergi ödemekte, devlet de bu vergileri sipahiler aracılığıyla toplamaktaydı. “Sahib-i arz”lar bunların karşılığında devlete silahlı asker (cebeli) yetiştirmek, donatmak ve gerektiğinde savaşa katılmakla yükümlülerdi. Ayrıca toprağın en iyi şekilde işlenmesi için gerekli önlemleri almak ve köylüye iyi davranmak gibi yükümlülükleri de mevcuttu (Dinler, 2008, 15).

Askeri görev karşılığında dağıtılan dirlikler; üst düzey idarecilere tahsis edilen “has”, emirler, beyler ve sancak beylerine verilen “zeamet” ve askerler ile sipahilere verilen “tımar” olarak ayrılmaktaydı (Oral, 2006, 8). Dirlik sahiplerinin -haslar dışında- toprağı işleme hakları yoktu, köylüler vasıtasıyla işlemek zorundaydılar. Köylünün toprağı işleme hakkı devredilemez bir hak olmakla beraber, toprağı dilediği gibi ekip-biçme, istediği ürünü ekme, sebepsiz yere boş bırakma hakkına sahip değillerdir (Aydoğan, 2006, 674-685). Köylü, devlete arazi için sabit vergi olan “çift akçesi” ve ürünün miktarına bağlı olarak 1/10 ile 1/5 oranları arasında değişen “öşür” vergisi olarak iki çeşit vergi ödemekle yükümlüydü (Aksoy, 1984, 140). Ayrıca toprağını aralıksız üç sene boş bırakan köylüden “çift bozan” veya “leventlik akçesi” adı altında bir vergi alınmaktaydı (Çağlayan, 2004, 7).

Miri toprakların büyük kısmını kapsayan ve sistemin tümüne adını veren tımar sistemi, ekonomik yaşamın olduğu kadar ordunun da bel kemiğini oluşturmaktaydı (Oral; 2006, 8). Selçukluların Orta Asya'dan alıp İslam Hukuku ile birleştirerek geliştirdiği ve daha sonra da Osmanlılara devrettiği bu toprak düzeni; merkeziyetçiliğin güçlenmesi, eyaletlerin yönetimi, toplum düzeninin sağlanması ve ordunun büyük bölümünün örgütlenmesi bakımından yaşamsal önem arz etmekteydi (Aydoğan, 2006, 671-683).

Kongar (1985, 57), tımar sisteminin olumlu yönlerini şöyle belirtmiştir: İlk olarak devlet tımar sahipleri yoluyla üretimi denetlemekte, Osmanlılar tımar düzeni yardımıyla imparatorluğun her köşesini denetim altında tutabilmekteydi. İkinci olarak; tımar sahibi devletin temsilcisi olmasına karşılık bulunduğu bölgede bir yerlinin ayrıcalıklarına sahipti. Üçüncü yarar ise bu düzen yoluyla ordu ülke içinde yaygınlaşmakta ve böylece devlete karşı ayaklanma zorlaşmakta, merkeziyetçi yapı güçlenmekteydi. Ayrıca orduyu üretici konuma getirmesini de sistemin diğer bir olumlu yanı olarak görmektedir. Tüm bu yararlarının yanında olumsuz yönü ise sistemin derebeylik (feodalite) düzenine dönüşme olasılığı olan bir sistem olmasıdır.

2.1.2 Osmanlı'da Toprak Düzeninin Bozulması

Olgun dönemlerini 15. ve 16. yy'da yaşayan Osmanlı toprak sistemi, İmparatorluğun duraklama dönemine girmesiyle bozulmaya, gerileme dönemiyle birlikte de çözülmeye başlamıştır. Sistemdeki çözülme aslında bu olumsuz dönemin hem nedeni hem de sonucu olmuştur (Aydoğan, 2006, 681). Sistemin bozulmasının gerisinde pek çok neden yatmakla beraber Osmanlı'nın Batı'daki gelişmelere ayak uyduramaması ve dış ülkelere tanınan ticari ayrıcalıklar temel nedenler olarak gösterilmektedir.

İmparatorluğun aşırı genişlemesi ve savaş tekniğindeki gelişmelere eyalet askerlerinin ayak uyduramaması da yaşanan diğer bir güçlüktür. İmparatorluk fetihlerle daha da genişledikçe sefere çıkmak sipahiler ve cebeciler için daha da zorlaşmış, memnuniyetsizlikler ortaya çıkmıştır. Ayrıca savaşlarda silah kullanılmaya başlanmasıyla eğitilmiş, mesleğinde uzman yeniçerilere olan gereksinim artmış ancak devletin vergi gelirleriyle karşılanan bu ihtiyaç zamanla gelirlerin yetersiz kalması nedeniyle karşılanamaz duruma gelmiştir (Dinler, 2008, 17). Silahların kullanılmaya başlamasıyla önemi azalan tımar sahiplerinin ellerinden toprakları alınmış ve ihale yöntemiyle mültezim adı verilen kişilere devredilmiştir. Böylece devlet vergileri doğrudan toplamaya başlamış, mültezimler de kar etmek amacıyla padişaha ödedikleri vergiden daha fazlasını reayadan almak için her türlü baskıyı uygulamıştır (Çağlayan, 2004, 10).

İmparatorluğun aşırı genişlemesiyle birlikte artan nüfus, fetihlerin durmasıyla beraber istihdam sorunu yaşamaya başlamış, halk çiftliklere dağıtılmış, zaten vergiler altında ezilen köylüler daha da fakirleşmiştir (Tokgöz, 1995).

Dinler (2008, 18-19)'e göre; 1503-1580 yılları arasında görülen % 40-50'lik nüfus artışı geniş işsiz kitleler yaratmış, bu kitleler de Anadolu'yu 1575-1610 yılları arasında kasıp-kavuran Celali İsyanlarını başlatmıştır. 35 yıl süren bu isyanlar boyunca soyulan köylü korumasız kalmış ve çareyi toprağını bırakıp kaçmakta bulmuştur. Boşalan topraklar beyler ve ağalar tarafından sahiplenilmiş ve Cumhuriyet dönemine kadar devam eden ağalık-beylik dönemi açılmıştır. Batıda yıkılan feodal düzen daha ilkel ve fırsatçı olarak Anadolu'ya kaymıştır.

Bu gelişme mir'i torak rejimini parçalamış, böylece merkeziyetçiliği de zayıflatarak, "ayan" adı verilen büyük toprak sahiplerinin ekonomide egemen olmasını sağlamıştır (Tezel, 1971, 233-292). Merkezi idare zayıflamış, beyler ve ağalar devletin yerini almıştır. 1808 yılında II. Mahmut'un Sened-i İttifakı imzalamasını sağlayan ayanlar, bu ittifakla vergi imtiyazlarını ve irsi hükümdarlıklarını kabul ettirmişlerdir. 1812'den sonra yine II. Mahmut tarafından ayanlar ortadan kaldırılmışsa da köy ağaları varlıklarını günümüze kadar devam ettirmiştir (Dinler, 2008, 18-19).

16. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalılara tanıdığı tüm ayrıcalıklara rağmen kendini dış ticaret yağmasından korumayı başarabilen Osmanlı, 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın yarı-sömürgesi haline gelmiştir (Oral, 2006, 11). Sanayi devrimiyle birlikte Avrupa'nın pazar arayışına girmesi, örneğin İngiltere'nin Doğu Akdeniz ticaretine önem vermesi sonucu 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi imzalanmış, bu sözleşmeyi Osmanlı-Fransız Ticaret Sözleşmesi ve diğerleri izlemiştir (Tezel, 1971,233-292). Kapitülasyonlarla birlikte Osmanlı gümrük vergilerini ayarlama yetkisini kaybetmiş, Avrupa'dan Osmanlıya yapılan dış satım hızla artmıştır. 1838'i izleyen yıllarda geleneksel Osmanlı sanayi çökmüş, tarımsal yapı değişmiş, Avrupa için üreten ve kendi için ihraç eden bir ülke konumuna getirilmiştir.

2.1.3 Tanzimat'tan Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadar Toprak

Düzenindeki Değişmeler ve Tarıma Yansımaları

Tımar sistemi Tanzimat Fermanı ile kaldırılmış, bu dönemden sonra toprakta kamu mülkiyeti özel mülkiyete yaklaşmıştır. Tanzimat'la birlikte mültezim uygulamasına son verilmiş, vergiler devlet memurları (muhasıllar) tarafından toplanmaya başlamış, ancak beklenen başarı elde edilemediğinden 1841'de aynı uygulamaya geri dönmüştür.

1847 yılında çıkarılan bir tebliğ ile toprağın miras yoluyla yalnız babadan oğula geçmesi kaldırılmış, kız çocuklarının da mirastan pay alması kabul edilmiştir. Böylece topraklar daha da küçülmüş, tarımsal üretim ve verimlilik azalmıştır (Aksoy, 1984, 143).

1858 Arazi Kanunnamesi ile mir'î toprakların mülkiyeti devlete, eskiden olduğu gibi tasarruf hakkı da köylüye verilmiştir, aradaki fark; geçmişte mültezim ya da muhassıllar tarafından verilen bu hakkın artık mal memurları tarafından verilmeye başlaması olmuştur. Kanunnamenin getirdiği diğer bir önemli husus da köylüye topraktan yararlanma hakkını devretmeyi mümkün kılmasıdır. Bu kanunnamede amaç; tımar sahiplerinin topraklar üzerindeki denetimini ve gücünü azaltmak, merkezi bürokrasinin tımar sahipleri üzerindeki denetimini artırmaktır (Kongar, 1985, 64).

1863 yılında Mithat Paşa çiftçilerin tefecilerin elinden kurtulması ve düşük faizle kredi alabilmesi için memleket sandıklarını kurmuştur ve bu sandık ilk kredi kooperatifi ya da milli banka uygulaması olarak kabul edilmektedir. Bu sandık sonrasında Ziraat Bankası'nın temelini oluşturmuştur.

1874 yılında tapu örgütü kurulmuş, 1911 yılındaki bir kanunla arazi köylü tarafından ipotek edilebilir hale gelmiş, hak borca karşı satışa çıkarılabilmüş, yani Cumhuriyet öncesinde özel mülkiyete neredeyse geçilmiştir (Dinler, 2008, 21).

Tüm bu çabalara rağmen İmparatorluk Batı'da olan ticari, tarımsal ve endüstriyel gelişmeleri ülkesine taşıyamamış, sadece ticari ilişkisini güçlendirerek Batı'nın hammadde sağlayıcısı konumuna gelmiştir. Köylü gittikçe fakirleşmiş, kaderiyle baş başa bırakılmıştır (Dinler, 2008, 21). 1840'lardan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı'nın serbest ticaret alanı haline gelmesi tarımın üretim yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Bu alandaki en önemli gelişme dış satıma yönelik üretimin artması ve ülkenin dış alımcı konuma düşmesidir. Yabancı sermayenin özendirilmesiyle, yabancı ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bahçe ürünleri ve sanayi bitkileri üretimi yapılmakta, tamamına yakını ihraç edilmektedir (Oral, 2006,12).

Bu politikalara örnek olarak pamuğu gösterebiliriz. İngilizlerin kendi hammadde gereksinimlerini karşılamak amacıyla pamuk konusunda verdiği teşvikle, Batı Anadolu'da pamuk üretimini 10 kat artmış, daha sonralarda üretim Almanya'nın tekeline girmiştir (Kurmuş, 1974). 1913'e gelindiğinde Çukurova dış satım için pamuk üreten büyük işletmelerin egemenliğinde İmparatorluğun tarımı en fazla ticarileşmiş bölgesi

olmuştur (Pamuk,1984). İhracata yönelik tarımsal üretimin geliştiği başka ürünler de tütün ve fındıktır. Avrupa ve Amerikalı tüccarların teşvikiyle tütün ekim alanları bu dönemde 4 kat artmış, 1910'lara gelindiğinde tütünün dış satımdaki payı % 30 civarında gerçekleşmiştir. Fındığın dış satımdaki payı ise % 7 civarında olmuştur (Sönmez, 1990).

Yabancı ülkelere verilen bu kapitülasyonlar nedeniyle 1878-1913 yılları arasında her yıl ortalama 75 bin ton un, 65 bin ton pirinç ve 10 bin ton buğday ithal edilmiş, her yıl yaklaşık 12 milyon altın lira ödenmiştir (Tokgöz, 1995)

2.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980 Dönemine Kadar Tarım

Bu bölümde Cumhuriyetin Osmanlıdan devraldığı tarımsal yapı ve bu yapı üzerinde yapılan değişiklikler ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yılları, yani 1923-1950 dönemini kapsayan birinci alt başlıkta Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili döneme kadar geçen sürede tarım kesiminde meydana gelen değişim incelenmiştir. İkinci alt başlıkta ise çok partili döneme geçişle 1980'e kadarki dönemde tarımda yaşanan değişim ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

2.2.1. Kuruluş Yıllarında Tarım (1923-1950 Dönemi)

Cumhuriyet; Osmanlıdan toplam nüfusun % 88'i köylü olan ve toprak düzeninin toplumsal yapıyı belirlediği bir miras devralmıştır (Gürbüz, 2007a, 5). Osmanlıdan devralınan devlet mülkiyetine dayalı bu toprak sistemi Cumhuriyetle birlikte yerini, özel mülkiyete dayalı toprak sistemine bırakmıştır. Tarım politikası bu dönemde tarımsal üretimi artırmak amacıyla devletin tarım kesimini desteklemesi şekline dönüşmüştür. Özü itibarıyla destekleyici, koruyucu ve müdahaleci politikalar izlenmiştir (Acar, 2006, 78).

Türkiye'de tarımın gelişmesi bu dönemle birlikte başlamıştır. Atatürk'ün önerisi ile İzmir İktisat Kongresi 1923'te toplanmış, burada tarımla ilgili konular da görüşülmüştür. Kongre'de reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan içki ve tütün tekelinin yerli halka verilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, bitkisel üretimin ve hayvancılığın geliştirilmesi vb. kararları alınmıştır (Dernek, 2006, 3). Tarımın önemini bilen ve içinde bulunduğu çıkmazı gören Ulu Önder Atatürk'ün 1923 yılındaki söylemi tarım hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır. *"Milletimiz çok büyük elemeler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda*

bulunuyorsa bunun temel sebebi şundandır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıcını tutarken, diğer elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin büyük ekseriyeti çiftçi olmasaydı, biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt - II, 1952, 117).

Cumhuriyetin kuruluşundan bir süre sonra 1925 yılında aşar vergisi kaldırılmıştır. Bütçe gelirlerinin 1/3’ünden fazlasını oluşturan bu gelir kaynağından vazgeçmek bütçenin açık vermesine neden olmuştur. Bu açıkla birlikte Atatürk döneminde çıkarılan 15 bütçenin sadece 1 tanesi daha açık vermiş olup, ikinci açık 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında yaşanmıştır (Çakır, 2006, 320).

1926 yılındaki yeni medeni kanun ile de mir’i arazi sitemine son verilmiş, vakıf topraklarının kiraya verilmesi ve satılması mümkün olabilmıştır. 1927 ve 1929 yıllarında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle de önceki dönemde devlet mülkiyetinde olan mir’i toprakların bir kısmı topraksız çiftçilere ve göçmen ailelere dağıtılmıştır (Aksoy, 1984, 145).

Kuruluş döneminde özellikle 1929 Bunalımının getirdiği sıkıntılı dönemde izlenmeye başlanan devletçilik politikası ve planlı ekonomi uygulamaları olumlu sonuçlar doğurmuştur. Sıkı para politikası, denk bütçe ve dış ticaret dengesi esasına dayanan, yabancı sermayeye ihtiyatlı yaklaşan ekonomi politikasıyla uyumlu tarım politikaları izlenmiştir (Çakır, 2006, 323). Bu kapsamda 1932 yılından itibaren destekleme uygulamalarına başlanmış, ilk olarak buğday ve üzüm piyasasına destekleme alımları yoluyla müdahale edilmiş, gıda malları dış satımını karşılamak ve yurt içi piyasaları korumak için 1932 yılında “Buğday Koruma Kanunu” çıkarılmıştır (Acar, 2006, 79). Bunu 1935 yılında “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” izlemiş, 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) başta tahıllar olmak üzere birçok tarım ürünüde destekleme alımları yapmakla görevlendirilmiştir.

II. Dünya Savaşıyla beraber bir milyon asker orduya çağırılmış ve 1940 yılında “Milli Koruma Kanunu” yürürlüğe konulmuştur. Genç nüfus tarımdan uzaklaştırılmış, azalan tarımsal işgücünün etkisiyle bazı ürünlerde kıtlık yaşanmıştır. Devlet bunu gidermek için boş ve uzun yıllardır işlenmemiş alanları tarıma açmış ve 1942 yılında buğday kombinaları kurarak halkın ve ordunun ihtiyacını karşılama yoluna gitmiştir (Çağlayan, 2004, 15). 1945 yılına kadar yürürlükte kalan “Milli Koruma Kanunu” devletin savaş ekonomisi içinde halktan taleplerini içermiş, üreticilerin ürünlerine el

koyarak, özellikle küçük üreticinin omuzlarına ağır yük bindirmiştir (Ulukan, 2009, 99-100).

1945 yılında çıkarılan “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” ile kamu mülkiyetinde olan bazı arazilerin topraksız ya da az topraklı köylülere, aile başına ortalama 51,6 dekar toprak dağıtımı yapılmıştır. Cumhuriyet ile başlayan bu süreç, toprakta özel mülkiyetin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş ancak yasa daha fazla uygulama ortamını bulamadan siyaseti etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Toprak reformuna muhalif bir grup milletvekili yasaya karşı çıkarak 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılmış ve Demokrat Partisini kurmuşlardır. Bu hareket aynı zamanda Türkiye’de çok partili sisteme ve demokrasiye geçişin başlangıcı olmuştur (Dernek, 2006, 4).

Savaş sonrası yıllar tarımın önem kazandığı yıllar olmuş, bu yıllarda çiftçilerin makine, gübre gibi modern girdilere olan ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla karşılamak için Ziraî Donanım Kurumu kurulmuştur (Çağlayan, 2004, 17). Savaştan egemen güç olarak çıkan ve sosyalizme karşı yıkık Avrupa’yı yeniden inşa etme çabası içine giren ABD, aynı zamanda pazar ekonomisini yaymak amacıyla 1948 yılından itibaren Marchall Yardımlarını dağıtmaya başlamıştır. Türkiye tarımı üzerindeki dış etkiler bu yardımlar sonrasında başlamış, bu yardımları IMF ve DB üyeliği izlemiştir. Artık Türkiye 1930’lu yıllarda izlediği ekonomi dolayısıyla tarımsal politikalardan çok farklı bir çizgiye geçmiş, kapitalist-emperyalist sisteme eklenmiştir ve sistemin iş bölümünde uygun gördüğü rollere göre hareket edecektir (Oral, 2006, 37).

2.2.2. 1950-1980 Döneminde Tarım

Demokratik Partinin iktidar olduğu, 1950-1959 yılları arasındaki Plansız Dönemin ilk üç yılında Marchall yardımının etkisiyle tarım kesimi hızlı bir gelişme göstermiştir. Tarımsal kredilerin artırılması, traktör sayısının 12 kat artmasıyla beraber işlenen alanların genişlemesi, yapılan altyapı yatırımları ile ulaştırma kesiminin gelişmesi, tarımsal vergilerin düşürülmesi, destekleme fiyatlarının yüksek oluşu, Kore Savaşı nedeniyle dünya pazarında meydana gelen patlama, iklim koşullarının iyi gitmesi gibi olumlu durumlar üretimi artırmıştır (Dernek, 2006, 5). Dönem boyunca tarımdaki ortalama büyüme hızı % 9,2’lik sınai büyüme hızını aşarak % 13,2’yi bulmuş, tarımın milli gelir içerisindeki payı 1946-47’de ortalama % 43,6 iken, 1952-53’de % 44,4’e yükselmiştir (Brotav, 2008, 101).

1954 yılında yaşanan kuraklığın etkisi ile tarım gelirinde % 10 azalma meydana gelmiş ve tarım ikinci plana düşmüştür. Sanayi ve ulaşım kesimine yapılan yatırımlar ve sonrasında artan iç ve dış borçlanma karşısında ve yüksek enflasyonu önlemek için devalüasyona (kur ayarlamaları, değer düşürme) gidilmiş, kredi hacmi dondurulmuş ve dış ticarete kota konarak borç ödemeleri zamana yayılmıştır (Dernek, 2006, 5). 1954-1960 döneminde izlenen bu ithal ikameci sanayileşme politikası sonucu hem yabancı sermayenin işbirliği yapılarak sanayi kesiminde etkinlik göstermesi sağlanmış hem de sanayicinin ya da tüccarın geliri çiftçinin aleyhine artmıştır.

1960 yılında askeri müdahale sonrasında planlı döneme geçilmiş, bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT tarafından beşer yıllık kalkınma planları ve bunların yıllık uygulama izlenceleri hazırlanmaya başlanmıştır.

1963-1967 yıllarını kapsayan birinci beş yıllık kalkınma planı, devletin tarım kesimine yol gösterici müdahalesi şeklinde gerçekleşmiş, üretimi ve verimliliği artırmak amaçlı yeni teknoloji ve girdilerin kullanımını sağlayan entansif (yoğun) tarım için yatırımların yapılması hedeflenmiştir. Bu yıllarda kimyasal gübre, kaliteli tohumluk, zirai müdahale ilaçları, tarım alet ve makineleri ile sulama suyu gibi tarımsal girdilerin kullanımı büyük ölçüde artmıştır (Acar, 2006, 80). Daha sonraki plan dönemlerinde ise fiyat desteği politikası daha ön plana çıkmıştır. Yine bu dönemde toprak reformu yeniden gündeme gelmiş, 1961 Anayasasında hem toprak reformunun yapılmasını öngören hem de reformun yapılabilmesi için dağıtılacak toprakların kamulaştırılmasına ilişkin hükümler yer almıştır. Bu dönemde toprak reformu ile ilgili kanunlaşma olanağı bulamayan 8 yasa tasarısı hazırlanmıştır.

Bu dönemden sonra gelen 1968-1978 yılları arasında sanayinin gelişmesine daha fazla önem verilmiş ve dışa bağımlılığı zaman içerisinde azaltması hedeflenmiş ancak beklenenin aksine dış alıma bağımlılık artmıştır. Bu döneme kadar toprak reformu yapılmamış ama reformdan da vazgeçilmemiş, toprak reformu yerine tarım reformu savunulmaya başlanmıştır (Dernek, 2006, 6). 1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu kabul edilmiş ancak, 1978 yılında Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ile uygulama son bulmuştur.

70'li yılların başında petrol dış satımcısı ülkelerin petrol fiyatlarında yaptıkları 5 kata varan zamların etkisiyle katlanan dış ödemeler açığı, hükümetlerin uyguladıkları yanlış iç ve dış politikalarla daha da artmıştır. Sosyal ve siyasal istikrarsızlık, petrol krizi

ile ortaya çıkan döviz darboğazı ve Kıbrıs Barış Harekatı ekonomik bunalımın şiddetini daha da arttırmıştır (Özkaynak, 2008, 35).

Yaşanan krizi aşmak için, 24 Ocak 1980 ekonomik kararları uygulamaya alınmış, buna bağlı olarak ortaya konan politik tercihlerle ekonomide serbest piyasa koşulları egemen kılınmış, bu politika 1980 ihtilalinin siyasal ortamından destek bularak uygulanmış, sonuçta ekonomik ve sosyal yapıya şiddetli bir değişim getirilmiştir. Bu değişimden tarım kesimi de payını almış, tarım ürünlerinin taban fiyatındaki artışların düşük tutulması, destekleme alım miktarlarının azaltılması ve ödemelerin belli dönemlerde yapılması kararlaştırılmıştır (Dernek, 2006, 6).

3. 1980 SONRASİ DÖNEMDE DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TARIM VE TARIM POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölümde, öncelikle 1980 sonrası dönemin özelliklerini daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla, Dünya’nın ekonomik ve politik yapısını şekillendiren neoliberal politikalar ve bu politikaların yaratıcısı olan devletler ABD ve İngiltere örneğinde incelenmiştir. İkinci alt başlıkta neoliberal politikalar ışığında yapılan uygulamalar ve sonrasında dünya tarımının geldiği nokta ele alınmış ve bu politikaların Türk tarım politikası üzerindeki etkileri incelenmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise 1990 sonrasında dünyada yaşanan değişimler ve bu değişimlerin ortaya çıkardığı “küreselleşme” kavramı ve küreselleşmenin Türk tarımına yansıması irdelenmiştir.

3.1. 1980 Sonrası Dönemin Özellikleri ve Tarımda Liberalleşme Dönemi

II. Dünya savaşından 1980’li yıllara kadar dünyada zımni bir işbölümü vardı. Bu işbölümüne göre; az gelişmiş ülkeler yiyecek üretir, sanayiye hammadde sağlar, üretilen tarımsal ürünler gelişmiş ülkeler tarafından işlenir ve gelişmiş ve az gelişmiş ülke pazarlarına satılırdı. 1980’li yılların başından itibaren gelişmiş ülkelerde iç ve dış pazarların daralması ve sanayileşmiş ülkeler arasında rekabetin kızışması gibi nedenlerle özellikle ekonomide durgunluk hatta gerileme yaşanmaya başlamıştır. Bu bölümde 1980 sonrasında dünyayı saran neoliberalizm dalgası, bu düşüncenin dünyaya yayılmasını sağlayan ABD ve İngiltere gibi öncü ülkeler ve neoliberal uygulamaların tarım kesimine yansımaları Türkiye özeline inilerek incelenmiştir.

3.1.1. Neoliberalizm Nedir?

Liberalizmin geçmişi, Ortaçağın sona erişine ve Rönesans’la başlayan coğrafi keşiflere kadar uzanmaktadır. Sermayenin küreselleşmesi, buhar gücünün üretime sokulmasıyla başlayan Birinci Sanayi Devriminin bir ürünüdür. Devrimin öncüsü, sömürgeleri ve hammadde gücüyle I. Dünya Savaşı’na kadar dünya gücü haline gelen İngiltere, tek rakibi Fransa ile sürekli çatışma halindedir. Fakat anlaştıkları bir konu vardır ki, bu da malların ve sermayenin dünya çapında serbestçe dolaşımı ve tüm dünyayı kendi pazarları yapmak için her yolu meşru saymalarıdır. Bu duruma en çok karşı çıkan ise o dönemin daha gcsz ülkeleri olan ABD ve Almanya’dır.

20. yüzyılın başlarında yeni keşifler ve icatlarla ulaştırma-haberleşmeye yeni boyutlar katan İkinci Sanayi Devrimi’ndeysen, sermayenin küreselleşmesi olgusu sona ermektedir. Toplu retim ve toplu tüketim döneminin başlamıştır. 1930’larda serbest piyasa ekonomisinin okmesi, yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluğın ABD, Avrupa ve denizaşırı topraklarda başlattığı “sosyal devlet” anlayışı 1970’li yılların ortasına kadar gclenerek devam etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ise savaş döneminde aldığı beyin gücüyle iyice gclenen ve yeni buluşlar yapan ABD tartışmasız tek gücü haline gelmiştir. ABD, Savaş sonrası kurulan uluslararası örgütlenmelere öncülük etmiş, 1940’lı yıllarda, Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler ve GATT gibi uluslararası örgütlenmeleri başlatmıştır. Ayrıca Amerikan Doları, Bretton Woods para sistemiyle altına dayalı tek anahtar para olarak yükselmiş; dolaysız yatırımlarla sermayesi ve markaları dünyaya yayılmıştır.

21. yüzyıl başlarken ekonomideki ve piyasa ekonomisine müdahalesi çok yoğun olan ulus devlet, küreselleşme sürecinde en önemli engel olarak görülmeye başlanmıştır. 70’li yılların ilk yarısında yaşanan dünya ekonomik bunalımının nedeni, gelişmiş piyasalardaki aşırı üretime bağlı olarak ortaya çıkan üretim fazlasından kaynaklanan talep doygunluğuna belirlenmiş, çözüm ise gelişmiş ülkelerdeki sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak düzenlemelerin yapılması olarak ortaya konulmuştur. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke piyasalarının serbestleştirilmesi, gümrük duvarlarının kaldırılması, ülkelerin dışa açılmalarının sağlanması amaçlanarak bu yönde politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda atılan sonraki adımlar ise, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kamu işletmeciliğine son verilmesi ve hızlı bir

özelleştirme sürecine girilmesi olarak belirlenmiştir. Yani ulus devletin hakim konumdan düzenleyici konuma gerilemesi amaçlanmıştır.

Kısaca başlığın cevabını vermek gerekirse neoliberalizm; 19.yüzyıl liberalizminin yeniden diriltilmesinden başka bir şey değildir. Yukarıda anlatılan yakın tarihe bakacak olursa, tarih tekerrür etmektedir. Farklı olarak 19. yüzyıl liberalizmi, sosyal devlet kavramıyla tanışmamış olan Batı dünyasında uygulama alanı bulmuş, neoliberalizm ise sosyal devletin nimetlerini tatmış olan ve yine Batı dünyası merkezli bir oluşum niteliğiyle ve küresel ölçekte uygulama alanı bulmak iddiasıyla varlık kazanmıştır. 1930 ekonomik bunalımı ve dünya savaşları yüzünden liberalizmin çıkmaz yola girmesiyle, sosyal devleti kurtuluş yolu olarak seçen ülkeler; 70’li yıllardan bu yana hüküm süren yeni bir bunalım karşısında, sosyal devleti tek suçlu olarak görmekte, neoliberalizmi yeni bir olgu gibi karşımıza çıkarmaktadırlar.

Çok kapsamlı bir araştırma konusu olan neoliberalizm; özellikle kalkınmanın ve gelişmenin bundan böyle, piyasa ekonomisinin devlet müdahalesinden arınmış, kendi kendine dengeye gelecek yapısıyla sağlanabileceğini savunan bir yaklaşımdır. Temel araçlar olarak kullandığı “piyasaların deregülasyonu (serbestleşmesi)” ve “özelleştirme” kavramları tüm dünyada ekonomik izlencelerin temelini oluşturmuştur (Uçukoğlu, 2004, 1).

3.1.2. 1980 Sonrası Dünya’da Uygulanan Neoliberal Tarım Politikası Örnekleri

1980’lerin başlarından itibaren aynı dönemde Margaret Thatcher’in İngiltere’de, Ronald Reagan yönetiminin ABD’de uyguladıkları neoliberal ekonomi politikaları neoliberal düşüncenin dünyaya yayılmasını sağlayan en önemli olgulardır. 1980’li yılların başında seçilen bu liderler, iktidara gelir gelmez ülkelerinde sosyal devleti yıkma amaçlı neoliberal politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikalar birçok ülke ve devlet adamı için esin kaynağı olmuş, ekonomide yaşanan durgunluğu aşmak amacıyla her ülkeye takip edilecek bir model olarak önerilmiştir. Bu yeni ekonomi politikaları böylece kısa bir zamanda Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere de hızla yaygınlaşmıştır. Bu bölümde neoliberal düşüncenin dünyaya yayılmasında öncülük eden ABD ve İngiltere’nin ülkelerinde uyguladıkları neoliberal politikalar ve bu politikaların

diğer ülkeler üzerinde doğurduğu sonuçlar incelenmiş, bu uygulamaların tarım kesimine yansımaları ortaya konulmuştur.

3.1.2.1. ABD Örneği

Özellikle 1929 Buhranı ile birlikte ülkelerin tarımsal politikalarında korumacılığa dönük değişiklikler yaşanmıştır. Tamamen piyasa koşullarında gelişen ABD tarım kesimi de, o yıllardaki ekonomik durgunluktan etkilenmiştir. Talepteki büyük düşüş üreticilerde önemli oranda stok birikimine neden olmuştur. Üreticilerin iflas etmeye başlamasının yanında, ABD'nin Batı Avrupa gibi önemli ihraç pazarlarında ekonomik durgunlukla birlikte gelişen korumacılık, tarım destekleme politikalarının uygulanmasını gündeme getirmiştir (Kıymaz, 2008, 37). 1933 yılı ve sonrasında çıkarılan tarım yasaları ile ABD'de tarımsal destekleme alımı, depolama yardımı, sigorta sistemi ve arz fazlasının kontrolü gibi politikaların yanında dış alımın sınırlandırılması yönünde politika değişimi yaşanmıştır (Knutson, 1995, 146-241).

1950-1960'lı yıllarda ABD'de korumacı tarım politikaları devam ettirilmiş, üretimdeki aşırı artışlara karşı alan sınırlamaları ve bunu özendirici doğrudan ödemelere başlanmıştır. 1970'lere gelindiğinde doğrudan ödeme yoluyla gelir ve alımlarda fiyat desteği sağlanmaya devam edilmiş, tarifeler belli ürünlerde yüksek tutulmuş ancak genel olarak tarife oranları Avrupa'nın gerisinde kalmıştır (FAO, 1983, 9).

Erdoğan (2003, 667-679)'a göre; Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi 1960'lı yılların sonlarından itibaren 1980'li yıllara kadar verimlilik ve büyüme oranının yetersiz olduğu, enflasyonun ve işsizliğin giderek arttığı bir dönem geçirmiştir. Tarım ürünleri dış satımı azaldığı, ürün fiyatları düştüğü ve faiz oranları yükseldiği için özellikle çiftçiler büyük sıkıntı yaşamışlardır. Bu bunalımın; ekonominin uygulanan yüksek vergiler sonrasında ağır yük altına girmesi ve devlet harcamalarının altında ezilmesi ve sanayinin aşırı düzenlemelerle bunalmasından kaynaklandığı düşünülmüştür. Refah politikaları ve gelir bölüşümünü etkileme alanında çok ileri gidildiği, özel girişimin, çalışma ve kazanma güdüsünün baltalandığı öne sürülmüştür.

1980'lere kadar gelişmiş ülkelerin tarımı geliştirme yolunda bir hırsları bulunmamaktadır. ABD tarım politikası, hammadde ve besinlerin tahıl dışında kalanları çoğunlukla geri kalmış tarımcı ülkelere alınması üzerine kuruludur. Dünyanın en büyük tütün üreticisi olmasına karşın, Amerikan sigara imalatı bile bir ölçüde Doğu

tütününe bağımlıdır. Tekstil hammaddesi olan pamuk, sentetikler çıktıktan sonra eski önemini yitirmiştir. Bu durumda ABD tarım politikası; ülke ihtiyacından fazla üretilen tahıl, üreticilere bu fazlayı eritebilmek için bütçeden yapılacak yardım (sübvansiyonların) ve bu yardımın yönetiliş biçimidir (Kafaoğlu, 2001, 21).

Böyle bir ortamda Ronald Reagan, neoliberal görüşlerin savunucusu olarak iktidara gelmiş (Ölmezoğulları, 1998, 92) ve devletin, ekonomiye olan müdahalelerini en aza indirmeyi ve toplumsal refahı artırmaya yönelik politikalarını kısıtlamayı öngörmüştür (Ercan, 1996, 126). “Reaganomics”, başkan Reagan dönemini (1980-1988) tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amaçlı neoliberal ekonomi politikalarının ilk adı olmuştur (Kazgan, 1997, 64).

Reagan hükümeti tarafından uygulanan neoliberal ekonomi politikaları, kamu harcamalarının azaltılması, denk bir bütçe politikası izlenmesi, vergi oranlarını indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikası uygulanması, istikrarlı bir para politikası uygulaması, özelleştirme, yasal kurumsal serbestleşme (deregülasyon) gibi özellikler taşımaktadır (Aktan, 1994; 116).

Uygulanan neoliberal ekonomi politikalarla eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında sağlanan refah devleti uygulamaları tasfiye edilmiş, yeni kar alanları için özelleştirme uygulamaya konulmuş, sermayeye esnek koşullar sağlamak için kamu harcamaları kısılmış, korumacı politikalardan vazgeçilmiş ve esnek emek pazarı yaratılmıştır (Ercan, 1995, 679).

Tüm bu politikalar para, mal ve üretici sermayenin uluslararası serbest dolaşımını ve uluslararası kapitalist eklemlenmeyi en üst noktaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Türkay, 2006, 34).

Reagan, vergi oranlarında indirim yaparak yeni yatırımların yapılmasına ve istihdamın artırılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmişse de sosyal devleti aşma amaçlı kısıtlamalar yaptığı savunma harcamalarıyla büyük ölçüde aşmıştır. Bunun sonucu federal bütçedeki açıklar 1980 dönemi bunalımındaki açıkları bile geçmiştir. Özellikle küçük aile çiftliklerini işleten aileler ciddi sıkıntılar yaşamaya devam etmişlerdir. Aynı zamanda tarımsal ürün dış alımı çeşitli yollardan kısıtlanmış ve dolar düşürülerek ve çeşitli teşviklerle tarımsal ürün dış satımını artırma çabası içine girilmiştir. ABD’nin tarımsal desteklemeleri aşırı derecede artırılmış, aile çiftlikleri

yerine büyük işletmeler teşvik edilmiş, verimliliği artırmak hedeflenmiştir. Tarımla uğraşan sanayi firmaları da büyük değişime uğramıştır. Eskiden tarım girdileri üreten sanayiciler ayrı, tarımsal ürünleri işleyen ve dış ticaretiyle uğraşanlar ayrı kuruluşlarken neoliberal politikalar sonrasında birleşmişlerdir. Dupont, Union Carbide, vb... gibi büyük kimya sanayi kuruluşları dev çok uluslu şirketleri olan tarımsal ürün pazarlayıcılarından hisse senedi almaya ve onların yapıları içinde yönetime dahil olmaya başlamıştır (Kafaoğlu, 2001, 21). Böylece dev ticaret şirketleri dev kimya şirketlerinin sermaye ve yönetimlerine katılarak görülmemiş bir güce erişmişler ve dünyaya gözlerini dikmişlerdir.

3.1.2.2. İngiltere Örneği

Düzenli bir tarımsal destekleme politikası uygulamayan ve hammadde yönünden sömürgelerinden yararlanma olanağı bulunan Batı Avrupa’da büyük bunalım sonrasında destekleme politikaları uygulanmaya başlamış, bu politikalar yurtiçi fiyatların dünya fiyatlarından yüksek tutulması, gümrük vergilerinin kullanımı, dış alımda miktar kısıtlamaları olarak kendini göstermiştir (Kıymaz, 2008, 37). Korumacılığın yükseldiği bu dönemde istisna yaratan tek ülke serbest ticaret politikası yanlısı İngiltere olmuş, II. Dünya savaşıdan sonra da bu politikadan vazgeçmemiş, 1947 Tarım Kanunu ile üreticiler için belirlenen gelir seviyesini korumak üzere fark ödemesi uygulamasını seçmiştir. Bu politika İngiltere AB üyesi olana değin sürmüştür (Bristow, 1998, 82)

İşçi Partisi 1945 ile 1980 arasında uyguladığı kalkınma projeleri ile gerçek bir Refah Devleti kurmuş olan İngiltere 1979’da iktidara gelen Margaret Thatcher başkanlığındaki muhafazakar hükümetle birlikte Keynezyen ekonomi politikaları ve "sosyal devlet" uygulamalarını terk ederek Amerikan modeli neoliberalizmi benimsemiştir (Knutson, 1995, 146-241).

Piyasa ekonomisinin pürüzsüz çalışabilmesi bağlamında özelleştirme kavramına aşırı vurgu yapan Thatcherizm, bir taraftan emek piyasalarına esneklik kazandırmaya çalışmış, diğer taraftan da alt gelir gruplarını daha fazla etkileyecek yeni vergiler koymuştur (Ercan 1996, 126). Sönmez (1998, 223)’e göre “Thatcherizm”; tam istihdamın iktisat politikasının temel amacı olmaması gerektiğini ve diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasasının da esnekliğe kavuşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu anlayışa göre; kamu harcamalarının azaltılması sağlanmalı, harcamaların yönü

değiştirilmeli, sosyal güvenlik harcamaları sınırlandırılmalıdır. Yoksulları gözetici nitelikteki yeniden gelir bölüşümü artık temel bir amaç olmaktan çıkarılmalıdır. Sanayi kesimine devlet müdahalesi bir kenara bırakılmalı, kamunun sahip olduğu taşınmazların büyük bölümü ve kamu işletmeleri özel kesime satılmalıdır. Girişimciliği özendirmek için vergiler azaltılmalıdır. Ana hatlarıyla belirtilen bu politikalar yaklaşık on yıl süreyle İngiltere'de uygulanmıştır.

Sertel (2000,14)'e göre; bütçe açıklarını kapatmak için, devlete ait sanayi hizmetleri özelleştirilmeye başlanmış ve işsizlik hızla artmıştır. Hükümetin devletin ekonomik yönünü azaltma politikası, devletin teknik araştırmalardan ve sosyal yardımlardan el çekmesi, işsizlik ve sefaleti artırmıştır. Sağlık, eğitim gibi alanlarda az gelirliilerin korunmasına son verilmiş, bununla birlikte sosyal eşitsizlik hızla artmıştır. Amerikan iktisatçısı Milton Friedman'ın prensiplerine uyularak reel ekonomiden para ekonomisine geçilmiştir. Sermaye üretim yerine, faizle gelir getiren alanlara, bankalara, hisse senetlerine kaymıştır. Bu da ekonomiyi dar boğaza sokmuştur. Çok uluslu şirketlerin yatırım tarzı, işten çıkarmalar ve sermayenin el emeğinin ucuz olduğu ülkelere kayması işsizliği körükleyen önemli bir faktördür. Üretimi değişik ülkelere yapan çok uluslu şirketler, gruplar halinde, birbirleriyle sınırlararası ilişkiler kurup, hammaddeleri birbirinden almakta, uluslararası dev tekeller kurmaktadır. Bu sistem içinde yerli emeğin emilmesi, istihdamın sağlanması olası değildir.

Bu liderlerin izlediği politikalar, Reaganomics ve Thatcherism, orta ve alt sınıfların iktisadi ve sosyal şartlarını ağırlaştırmış (Amin, Chomsky ve Frank, 1994, 69) ve bugün adına küreselleşme denen sürecin derinleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Timur, 1996, 13).

Neoliberal politikaların uygulanışı ABD ve İngiltere ile sınırlı kalmamış ve Thatcher sayesinde Batı Avrupa'ya yayılmıştır. 1980'lerde uluslararası düzeyde ortaya çıkan borç krizi ile gündeme gelen sosyal devletin yeniden yapılanması hedefine dönük neoliberal reform izlencesi çerçevesinde ortaya konan politikalardan, ABD ve G-7 ülkelerinin etkisiyle çevre ve yarı çevre ülkelerde de sermaye piyasalarını disipline etmek için araç olarak yararlanılmıştır (Brenner, 2002, 350-51).

Başkaya (1997,122)'ya göre; neoliberal politikalar gelişmekte olan ülkelere önerilirken, şu temel tespitlerden hareket edilmiştir: Öncelikle, bir ülke ne kadar çok dışa açılırsa, büyüme oranı da o ölçüde yüksek ve kalıcı olacaktır. İkinci olarak, kaynakların

en uygun dağılımı ve verimli kullanımı ancak serbest rekabetçi pazarda olanaklıdır. Bir diğer tespit ise, devlet kaynakları israf eder, irrasyoneldir, oysa bireyler rasyoneldir, bireylerin davranışlarına ve tercihlerine müdahale edilmediği, serbestçe hareket edebildikleri durumda kalkınma en yüksek düzeyde gerçekleşecektir.

Reagan ve Thatcher'ın sosyal devlete açtıkları savaş süresince; Batı ülkelerinde, işçi sendikaları etkisiz duruma getirilmeye çalışılmış, ücretler sosyal amaçlı kamu harcamalarını geriletmış, kar marjı sabit olan kamu tekelleri özelleştirilmiş, varlıklı kesimlerin gelir vergileri düşürülmüştür (Kaymakçı, 2009, 252). Ancak Batı ülkelerinde uygulanan ve ekonomik dengenin sermaye lehine gelişmesini amaçlayan bu politikalar ekonomik durgunluğu giderememiş, sermaye, mal ve hizmetlerin başka ülkelere aktarılmasını ve üçüncü dünya ülkelerinin ürettiğinin denetlenmesini içeren politikalar oluşturulmuştur.

ABD tarım kesiminde yaşananlar İngiliz tarımında da gerçekleşmiş, aile çiftçiliği yıkılarak büyük işletmeler teşvik edilmiştir. Amaç verimliliğin artırılması az nüfusla çok üretim yapılabilmesi olmuştur. Yine tarımla uğraşan sanayi firmaları da büyük değişime uğramış, dev tarım şirketleri oluşmuş, devlet AR-GE kaynaklarını üniversiteler yerine bu şirketlerin çalışmalarına aktarılmış, verimliliği artırıcı araştırmalar yapılmıştır. Gerek ABD gerekse İngiltere'de yapılan bu çalışmalar sonrasında canlıların genlerini değiştirmede büyük adımlar atılmış, bir bitki, bir tohum ya da bir hayvanın özellikleriyle oynayarak onun melezi ama özellikleri tamamen farklı türleri üretilmeye başlanmıştır. Bu ürünler öncelikle kendi ülkelerindeki verimliliği artırma amaçlı kullanılmış, sonrasında dev firmalar tarafından diğer ülkelere taşınmış ve bu ülke toprakları bu tohumlara bağımlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle tarımın uluslararası gıda, kimya vb. tekellerine girdi, pazarlama, patent, teknoloji bilgisi vb. alanlarda bağımlı hale gelmesi politikalarının da temelleri atılmıştır.

3.1.3. Liberal Tarım Politikası'nın Türkiye'ye Yansıması ve 1980

Sonrası Türk Tarımında Yaşanan Liberal Gelişmeler

Türkiye'de 1980 sonrasında ithal ikameci politikalardan neoliberal düzene geçiş, 24 Ocak kararları ve Özal'ın iktidara gelişiyle birlikte biçimlenmiştir. Bu bölümde 1980 yılından sonra Türk tarımını liberalleştirme yolundaki çalışmalar hakkında bilgi verilmiş ve tarımsal desteklemelerin şekillenmesi incelenmiştir.

3.1.3.1. Türk Tarımını Liberalleştirme Çalışmaları

Türkiye ekonomisi 1980’li yıllardan itibaren önemli bir değişim sürecine girmiştir. Türkiye bu tarihten sonra dünya sermayesi ile bütünleşmiş, dolayısıyla dünya sermayesinin Türkiye’deki olanaklara ulaşması hız kazanmıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının 12 Eylül 1980’de gerçekleştirilen askeri yönetimler aracılığıyla uygulanmasıyla; ekonominin bütününde olduğu üzere, Türk Tarımında da serbest ticaret eğilimleri gündeme sokulmuştur (Kaymakçı, 2009, 23). Bu kapsamda; Türkiye’nin liberalleşme süreci için gerekli dönüşümü sağlayacak üç temel aktörden birinin büyük ölçekli sermaye, ikincisinin devlet ve siyasi yapılar ve üçüncüsünün de dünya ölçeğindeki sermayenin aktörleri IMF ve DB olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ercan, 2003, 20).

1980 yılında azınlık hükümetini kuran Süleyman Demirel ve Yardımcısı Turgut Özal tarafından kamuoyuna duyurulan ve tarihe “24 Ocak Kararları” olarak geçen istikrar paketi, büyük sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuş bir pakettir. Bu ihtiyaçların başında da içe yönelik sermaye birikim rejimine özgü düzenlemelerin terk edilip, dışa yönelik sermaye birikim rejimine özgü düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi gelmektedir. Bu süreçte diğer aktörler olarak IMF ve DB, ülkelerin dünya piyasaları ile bütünleşmesinin sağlanması ve düzenlemeler için yol gösterici olmuşlardır (Ulukan, 2009, 108).

24 Ocakta uygulamaya konulan ve 12 Eylül 1980 darbesi ile uygulanması için gerekli “istikrar” ortamı yaratılan kararlar ile (Ulugay, 1984, 21);

* Devletin ekonomideki payını küçülten bir dizi önlemlere girişilmiş, KİT reformu adı altında KİT’lerin satış kararı alınmıştır (Daha sonra Özal Hükümeti zamanında gerekli kanunlar çıkarılmıştır).

* Tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır.

* Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

* Yabancı sermaye yatırımları teşvik edilerek, uluslararası aktörler ülkeye davet edilmiştir.

* Hem dış satım, hem de dış alım teşvik edilmiştir. Ülkeyi ithal ürünlerden korumak için konulmuş yasakları kaldırma kararı alınmış ve ülke birkaç yıl sonra lüks tüketim batağına sürüklenmiştir.

* İhracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı dış satımcılara ithal girdide gümrük muafiyeti, kesimlere göre farklılaşan bir tercih sistemi ile teşvik edilmiştir.

Yüksek enflasyonu denetim altına almak, iç-dış arz talebi dengelemek, dış ödemeler dengesini sağlamak amacını taşıyan paket, ekonomik yapıyı ve işleyiş biçimini değiştirmeyi amaçlayan köklü değişimlerin yaşanacağını habercisi niteliğindedir. 24 Ocak kararlarının tarıma yönelik temel yaklaşımı; 1980 öncesi yaşanan yüksek enflasyonun en önemli nedeninin tarımsal destekleme politikalarının olduğu, bu nedenle tarımsal desteklerin asgari düzeye indirilmesi gerekliliğidir. Bu anlayış çerçevesinde tarımsal üreticileri gerek fiyat, gerekse maliyetler yönünden destekleyici politikalardan önemli ölçüde uzaklaştırılmış (Özgür, 2001, 10), kararların tarıma yansımaları; destekleme kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması, ve iç ticaret hadlerini keskin bir biçimde tarımın aleyhine dönmesi biçiminde kendini göstermiştir (Günaydın, 2004, 103).

Türkiye’de neo-liberal politikaların en radikal biçimde uygulanmaya başlandığı 24 Ocak Kararları ile tarımsal girdilere sağlanan sübvansiyonlar kademeli olarak azaltılmış, dış satımın artırılması hedeflendiğinden iç tüketimde kısıtlamalara gidilmiş, tarım ürünlerinin dış alıcılar tarafından satın alınmasını kolaylaştırmak amacıyla ürün fiyatları düşük tutulmuştur (Bakırcı, 2007, 166). Tarım ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarının gerisinde kalması sonucunda da tarım kesiminin gelirlerinde de gerilemeler başlamıştır. Tarım kesimine sağlanan düşük faizli kredilerin kapsamı daraltılmış, kredi koşulları ağırlaştırılmış, diğer taraftan tarımsal sanayinin krediye ulaşmasını teşvik edecek, tarımsal üreticilerden çok özel kesime kolaylıklar sağlayan tarımsal kredi politikası izlenmiştir (Kendir, 2002, 163).

Tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumlarının önceden sahip oldukları (özellikle kredi avantajı) avantajlı konumları yitirilmiş, diğer kamu kurumları gibi özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Kazgan, 1999, 33). Bazı alanlardan devlet tekellerinin kaldırılmasını özel kesim yatırımları izlemiştir. Bir taraftan bu dönemde tarım kredileri yoluyla verilen desteklemeler azaltılmak istenmiş, artan enflasyon oranları ile birlikte faiz oranlarının da artırılması yoluna gidilmiştir. Oysa tarım kesimi bu yüksek faizleri karşılayabilecek durumda değildir ve kredilerin geri dönüşünde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır (Uysal, 1993, 46).

Özellikle tarımsal ürünlere verilen desteklerin azaltılmasından sonra üreticiler, ekonomik sorunlar yaşamaya ve kredi borçlarını ödemekte zorlanmaya başlamıştır (Özmucur, 1988, 163). Ayrıca, tarımsal ürün fiyatlarında ancak, IMF ile yapılan “stand-by” anlaşmaları doğrultusunda öngörülen enflasyon hedefi oranında artış yapılabildiğinden, üreticinin reel geliri azalmış, kırsal kalkınma gerçekleşmemiş ve bunun sonucunda köyden kente göç sorununun yaşanmasına yol açılmıştır (Yıldırım, 2008). Uluslararası kredi kuruluşlarının (IMF, DB, DTÖ vb.) dayatmaları sonucunda alınan 24 Ocak Kararlarının uygulandığı ilk yıllarda, piyasada arz ve talep dengesi sağlanmış, ödemeler bilançosu açığı küçültülmüş, dış borç ödemelerinde rahatlatma sağlanmış ve döviz darboğazı aşılmıştır. Buna karşılık devletin ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmış, GSMH azalmış, işsizlik ve sosyal dengesizlikler artmıştır.

İlerideki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere; 1980’li yıllarda Türkiye gibi ithal ikameci yaklaşımı uygulayarak kalkınmaya çalışan ülkelerde oluşan “borç krizi” ve bunun sonrasında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın devreye girişiyle birlikte gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ya da uygulatılan “yapısal uyum programları”; rekabetçi piyasa ekonomisine geçiş ve liberalleşme anlamında yeni bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir (Kıymaz, 2008, 39). Tarımsal ürünlerin ticaretinde önemli değişimler yaşanmış, dış alım-satım liberalleşmiştir. Bu kapsamda 1984 yılında gıda ürünleri dış alımından alınan vergi ve harçlar indirilmiş, dış alım hacmi genişlemiştir. 1984 yılında tohum dış alımı serbest bırakılmış, dış alım bedelinin % 40’ı oranında sübvansiyon verilerek dış alım desteklenmiştir. Yine aynı şekilde damızlık hayvan dış alımı izne bağlı olmaktan çıkarılmış, gümrükten muaf tutulmuştur. Gübre fiyatları öncelikle dolara göre belirlenmeye başlamış, 1986 yılında da fiyatlarla beraber dış alım-satımı serbest bırakılmıştır. İthalatta yaşanan artıştan özellikle et üretimi ve hayvancılık olumsuz etkilenmiştir. Tarımsal girdilerde yaşanan bu hızlı serbestleşme, bu alanda tekel olarak etkinlik gösteren kamu kuruluşlarının (TİGEM, TZDK vb...) varlık nedenlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak; 1980 sonrasında tütün ekim ve sanayinde özel kesime sınırlı ölçüde yer veren 1177 sayılı yasanın değiştirilmesi için uluslar arası tütün tekelleri ve yerli ortaklarınca yapılan baskılar sonrasında 1984 yılında ABD harmanlı sigaraların TEKEL tarafından dış alımına izin verilmiş, 1986 yılında çıkarılan bir diğer yasa ile de tütünde devlet tekeli kaldırılarak tütün pazarı uluslararası tekellere açılmıştır (Oral, 2006, 71).

3.1.3.2. Tarımsal Destekleme Politikaları

Tüm ülkelerde tarım alanına kamusal müdahale bulunmakta ve tarım kesimi farklı biçimlerde desteklenmektedir. Tüm bu farklı destekleme modelleri ortak bir amaçta birleşmektedir: Tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak ülkenin gıda güvenliğini sağlamak, tarım üreticilerinin ve tüketicilerinin yaşam düzeylerini yükseltmek, kesim üretiminin ulusal ekonomiye katkı yapmasını sağlamak ve dış ticarete rekabet edebilmek (Günaydın, 2006, 20). Bu genel amaçların kapsamı içinde ülke, sosyal ve ekonomik yapısına göre tamamlayıcı hedefler belirleyerek tarımsal destekleme politikasını oluşturmakta ve çeşitli araçlarla yaşama geçirmektedir.

Destekleme araçları; fiyat yoluyla yapılan desteklemeler, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler olarak dört ana başlıkta toplanabilmektedir:

1-Fiyat yoluyla yapılan desteklemeler: Tarımsal üretimi, üretici gelirlerini artırma, fiyat istikrarsızlığını ortadan kaldırma ve gelir dağılımını düzenleme amaçlıdır. Taban fiyat ve fiyat primler üreticinin ürününe bağlı olarak ödenmektedir. Ayrıca iç pazarı korunması yönünde uygulanan dış satım teşvikleri ve dış alım kısıtları da bu kapsamda yer almaktadır. Devlet bu desteği iki şekilde yapabilmektedir: Birincisi devlet ya da devlete bağlı kuruluşların tarımsal ürün fiyatlarına fiyatları yükseltmek amacıyla müdahale etmeleridir ki (destekleme fiyatı politikası); devlet burada üreticiyi korumak amacıyla piyasa fiyatının belli düzeyin altına düşmemesini garanti eder. Devletin garanti ettiği bu fiyata “taban fiyat” denir. İkincisi ise piyasadaki alış-verişe müdahalede bulunmadan, belli bir fiyat saptayarak, piyasa fiyatı ile saptanan fiyat arasındaki farkı üreticilere sosyal yardım olarak ödemektedir (mali yardım politikası, prim sistemi) (Dinler, 2008, 286).

2-Doğrudan gelir desteği: Dünya Ticaret Örgütüne göre; kamu kaynaklarından tarım üreticilerinin gelirler düzeyini yükseltmek amacıyla yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır. Üretimden bağımsız ve üretimle belirli derecede bağımlı olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Üretimden bağımsız DGD ödemesinde devlet tarafından üreticiye yapılan ödemenin üretim miktarı ve piyasa fiyatı ile bağlantısı yoktur, diğerinde ise hedef kesime bazı koşullarla yapılan telafi edici önlemlerle piyasa fiyatı arasındaki farkın (fark ödemesi) ödenmesidir (www.zmo.org.tr, 2004).

3-Dolaylı gelir desteği: Genel olarak üretici masraflarını azaltıcı etkiye sahip önlemlerdir. Tarımsal üretim girdilerine (tarım makineleri, gübre, tarımsal müdahale ilaçları, tohum vb...) uygulanan sübvansiyonlar, para desteği kolaylıkları (piyasa faizlerinin altında tarımsal kredi faizleri, sermaye bağışları, vb...), ürün sigortalamasına verilen destekler bu kapsamda yer almaktadır (Günaydın, 2006, 20).

4-Tarıma sağlanan genel hizmetler:ar Tarımsal alt yapı hizmetleri, vergi kolaylıkları, eğitim-araştırma ve yayın hizmetleri vb... tarım kesimi üzerinde genel maliyetleri azaltıcı desteklemelerdir.

Türkiye’de 1980’li yıllarda liberalleşme akımı ile serbest piyasa ekonomisine dayalı olarak desteklemelerin azaltılması hedeflenmiştir. Bu nedenle de tarıma yönelik destekleme politikalarının 1980 öncesi ve liberalleşme eğilimlerinin arttığı 1980 sonrası olarak incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

3.1.3.2.1. Tarımda Destekleme Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet dönemi boyunca özü itibariyle destekleyici, koruyucu ve müdahaleci politikalar uygulanmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1929–1930 ekonomik bunalımı ve bu bunalımın özellikle tarımsal ürün fiyatlarında çöküşe yol açması nedeniyle korumacı politikalar önem kazanmış ve tarım kesimine yönelik desteklemeler de bu yıllarda belirginleşmeye başlamıştır. 1932 yılında gıda malları ihtiyacını karşılamak ve yurtiçi piyasaları koruma amaçlı Buğday Koruma Kanunu çıkarılmış, bunu 1935 yılında tarımsal kooperatiflerin geliştirilmesi amacıyla çıkarılan 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ve 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” izlemiş, bu tarihlerden sonra tarım ürünleri desteklemelerinde bir aracı kurum olarak kooperatiflerden yararlanılmaya başlanmıştır (Özkaya vd., 2001, 9). Bu aşamada tarımsal üreticilere hem nakdi hem de aynî kredi verilirken, diğer yandan destekleme alımları da gerçekleştirilmiştir. 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) başta tahıllar olmak üzere birçok tarım ürününde destekleme alımları yapmakla görevlendirilmiştir (Acar, 2006, 79).

1930’lu yıllardan 1990’lı yılların sonlarına kadar ürün temelinde taban fiyat belirlenerek destekleme alımı yapılması, girdi temini ve ürünün değerlendirilmesi

aşamasında sübvansiyon sağlanması şeklinde tarımsal destek politikası izlenmiştir. Daha çok kullanılan yöntem ise fiyat desteği olmuştur (Acar, 2006, 79). Tarım kesiminde fiyat destekleme uygulamasına ilk kez 1932 yılında buğday desteklemesiyle ve T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla başlanmış, zaman içinde destekleme alımları yoluyla kesim giderek artan ölçülerde desteklenmiştir. 1938 yılında arpa, çavdar ve yulaf gibi öteki hububat ürünlerinin yanı sıra afyon sakızı da dahil edilerek kapsamı genişletilen destekleme alımlarına, çay ve anason (1940), mısır (1941), pirinç/çeltik (1944), tütün (1947), şeker pancarı (1956), çekirdeksiz üzüm (1965), kuru incir, kütlü pamuk ve zeytinyağı (1966), Antep fıstığı ve süt (1968), pamuk tohumu ve ayçiçeği (1969) ve 1970’li yıllarda çekirdekli kuru üzüm, soya fasulyesi, yer fıstığı, kolza, kırmızı mercimek, gül çiçeği, ipek böceği kozası ile et ve yün gibi hayvansal ürünler eklenmiştir (Acar, 2006, 79). 1960 yılına kadar devlet destekleme alımı kapsamına alınmış ürün sayısı 6 iken bu sayı 1970 sonlarında 24 ‘e çıkarılmıştır (Günaydın, 2006, 20). 1938 yılında TMO’nun kurulmasıyla T.C. Ziraat Bankası görevini TMO’ya devretmiştir. Destekleme alımları hububatta TMO, tütünde TEKEL, çayda ÇAYKUR, şekerde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından diğer tarımsal ürünlerde fiyat desteği ise ilgili Tarım Satış Kooperatifleri veya Birlikleri tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Acar, 2006, 79).

Destekleme alımları farklı kamusal kuruluşlarla yapıldığı gibi, bu kuruluşların alımları için gereksinim duyulan fonlar farklı kaynaklardan karşılanırsa da yük daima Merkez Bankası üzerinde olmuştur. Merkez Bankası’nın kredilerindeki artışların 1950-1960 yılları arasında % 40’ını, 1960-1970 arasında ise % 36’sını destekleme alımları için çeşitli kuruluşlarca açılan krediler oluşturmaktadır (Dinler, 2008, 297).

Özkaya (2001, 9)’ya göre; 1963 yılında planlı kalkınma dönemine girilmesiyle birlikte destekleme uygulamaları da kalkınma planları çerçevesinde ele alınmaya ve tarım kesimine yönelik amaç ve stratejiler kalkınma planları ve yıllık izlencelerle belirlenmeye başlanmıştır. İlk iki dönemde devletin müdahalesi daha ziyade destekleyici ve yol gösterici olmuş, verimliliği artırmak, teknoloji ve girdi kullanımını teşvik etmek, vb... politikalar yer alırken üçüncü dönemden itibaren

fiyat desteği politikası ön plana çıkmıştır. Dördüncü kalkınma planı ise yoğun devletçilik ve müdahalecilik ortamı içerisinde hazırlanmış, fiyat dışı destekleme araçlarına ağırlık verilmesini ve üreticinin dünya piyasalarındaki dalgalanmalardan olumsuz etkilenmesini önleyici destekleme politikalarının uygulanmasını içeren plan 24 Ocak 1980 ekonomik önlemleri nedeniyle uygulanma olanağı bulamamıştır (Başol, 1997,66).

Tarım politikalarına ilişkin amaçları gerçekleştirmede kullanılan araçların da çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. 1980 öncesi dönemde çoğunlukla kullanılan araçlar; taban fiyat ve destekleme alımları ile birlikte girdi sübvansiyonları ve ucuz kredi desteklemeleri olmuştur (Işıklı ve Abay, 1993, 216). Uzun yıllardan beri de Türkiye’de destekleme araçları içinde en çok ve sıklıkla kullanılanı, destekleme fiyatları ve buna bağlı destekleme kredileri ve alımlarıdır (Özkaya, 2001, 9).

3.1.3.2.2. 1980 Sonrası Dönemde Tarımsal Destekleme Politikaları

1980’lerden bu yana ülkemizde piyasa ekonomisi görüşüne dayalı bir politika uygulanmaktadır. Bu görüş; piyasada devletin müdahalesinin en aza indirilmesi ve üretim kararlarının piyasa sinyallerine göre, kar peşinde koşan özel kesim tarafından alınmasının sağlanması şeklinde özetlenebilmektedir. Üretim kararlarının toplum tercihlerine uygun bir şekilde alınabilmesi için, rekabetin işlemlerine engel olacak her türlü müdahaleden kaçınılması gerekmektedir. Tarım politikası açısından değerlendirildiğinde piyasa ekonomisi görüşüne göre; devletin destekleme politikası ile tarımsal ürünler piyasasına müdahale etmemesi ve her türlü sübvansiyondan vazgeçmesi gerekmektedir (Dinler, 2008, 305). Bu amaçla; 24 Ocak 1980 kararları ile ekonominin bütününde olduğu gibi tarım kesiminde de piyasa serbest ticaret eğilimleri ile tarıma müdahalenin ve destekleme alımlarının azaltılması gündeme gelmiştir (Özkaya, 2001, 9).

Dördüncü, Beşinci Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde tarım politikaları ile ilgili olarak belirlenen ortak amaçlar; girdi verimliliği, bütçe tasarrufu sağlama, dünya fiyatlarını dikkate alma olarak kendini göstermiştir. Dördüncü kalkınma planı (1979-1983) yoğun devletçilik ve müdahalecilik ortamı içerisinde hazırlanmış, fiyat dışı destekleme araçlarına ağırlık

verilmesini ve üreticinin dünya piyasalarındaki dalgalanmalardan olumsuz etkilenmesini önleyici destekleme politikalarının uygulanmasını içeren plan 24 Ocak 1980 ekonomik önlemleri nedeniyle uygulanma olanağı bulamamıştır (Başol, 1997,66). Beşinci plan (1985-1989) 24 Ocak 1980 kararlarının geliştirilerek devam ettirilmesini hedeflemiş, ek olarak kooperatifçiliğin desteklenmesi ve besicilikte teşvik tedbirlerine devam edileceği ve üretimi artırıcı desteklemelere yönelineceği belirtilmiştir (DPT, 1985, 52-60). Altıncı planda (1990-1994) KİT'lerin özelleştirilmesine ve dış satım potansiyeli yüksek ürünlerin desteklenmesine ağırlık verilmiştir (DPT, 1990, 48-59).

Yedinci planda DPT (1996, 57-60)'ye göre; son yıllarda tarıma yönelik desteklemeler sonucunda, tarımda istenen yapısal gelişmeler sağlanamadığı, üretimde dengesizlikler olduğu, tarıma hizmet götüren kuruluşların sayısındaki fazlalık ve koordinasyon eksikliği görüldüğü gibi konular belirtilmiş ve 5 Nisan kararları paralelinde uygulamalar sürdürülmüştür. Tarım politikalarının; Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve AB tarım politikalarında beklenen gelişmelere paralel olarak düzenleneceği, üretimin serbest piyasa koşullarına uygun olarak gelişmesi gereği ve bu şekilde kaynak dağılımının daha verimli olacağı, tarım ürünleri fiyatlarına müdahalelerin azaltılarak bunun yerine kayıtlı üreticilere doğrudan gelir desteği verilmesi yoluna gidileceği ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, iç ve dış talebi olan ürünlerin üretimlerine yönelmenin sağlanacağı da ifade edilmektedir. Ayrıca bu kalkınma planı döneminde tarımsal KİT'lerden Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Et ve Balık Kurumu ve Yem Sanayi A.Ş. özelleştirilmiştir. Bu üç KİT'in aynı dönemde ve üstelik ürünlerin pazarlanması ve üreticilerin örgütlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmadan özelleştirilmesi sonucunda, hayvansal ürün piyasalarında olumsuz etkiler olduğu ve hayvancılığın gerileme eğilimine girdiği DPT yayınlarında da ifade edilmektedir (DPT, 1999: 4). Diğer yandan ÇAYKUR, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin şeker fabrikaları, TEKEL tütün işleme tesisleri ve Toprak Mahsulleri Ofisi gibi destekleme alımlarında araç olarak da kullanılan tarımsal KİT'lere yönelik özelleştirme çalışmaları da Aralık 1999'da IMF ile girilen stand-by sürecinde daha kapsamlı ve kararlı olarak gündeme getirilmiş bulunmaktadır.

1932 yılında “Buğday Koruma Kanunu” ile başlayan destekleme alımları, günümüze kadar devam ederken, desteklenen ürün ve ürün sayısı sürekli değişim göstermiştir. Seçim öncesi izlenen popülist politikalar çerçevesinde desteklenen ürün sayısı artarken, kriz dönemlerinde azalmıştır (Dinler, 2008, 293). Destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı 1950 yılından itibaren artışa geçmiş, ancak 1970 yılında 24’e kadar yükselmiş 1980’li yıllara yaklaşırken 30’un üzerine çıkmış, 24 Ocak kararlarını izleyen yıllarda azalmaya başlamış, 1990 yılında 10 ürüne kadar gerilemiştir (Özkaya, 2001, 9). Seçim yılı olan 1991 yılında, daha önceki daralmanın mimarı olan iktidar partisi tam ters bir politika izlemiş, desteklenen ürün sayısını arttırmış; aynı politika izleyen koalisyon hükümetince de korunmuş ve 1992 yılında desteklenen ürün sayısı 26’ya ulaşmıştır. 1993 yılında da bu politika büyük ölçüde korunmuş, ayrıca 1993/94 kampanya yılında pamukta yeni bir uygulamaya, prim sistemine geçilmiştir (Özkaya, 2001, 9).

1994 yılında 5 Nisan kararları ve bu bağlamda IMF’ye verilen taahhütler çerçevesinde, tarımsal desteklemeler gözden geçirilmiş ve “daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak” adına destekleme modeli yeniden düzenlenmiştir. Karardan önce 24’e kadar yükselmiş olan ürün sayısı 8’e kadar indirilmiş ve hububat (buğday, arpa, çavdar, mısır, yulaf), tütün, şeker pancarı ve haşhaş kapsülü dışındaki ürünler Hazine garantili destekleme kapsamından çıkarılmıştır (Dinler, 2008, 293). Ayrıca fındık, ayçiçeği, pamuk gibi Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) alanında kalan ürünler için Hazine garantili alım yapılmasına dönük eski uygulama terk edilmiş, Birliklerin alım fiyatlarını kendileri açıklayarak kendi mali sorumluluklarında alım yapmaları esasına geçilmiştir (Özkaya, 2001,9). Bu dönemde destekleme alımlarının daraltılmasının yanında Birlikler açısından ve genel kooperatifçilik ilkeleri açısından yeni uygulamalar da yapılmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarıyla dış alımlarda yeni vergi uygulamasına başlanmış, bu vergi gelirleri de belli bütçe dışı fonlara aktarılmaya başlanmıştır. Bu fonlardan biri Merkez Bankası bünyesinde kurulan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)’dur. Bu fonla iç piyasalarda fiyat istikrarının sağlanması amaçlanmış, vergi gelirlerinin bir kısmı tarım girdilerinin desteklenmesi, tarım ürünleri dış satımının geliştirilmesi ve desteklenmesi ve üreticiyi fiyat hareketlerinde korumada

kullanılacağı belirtilmiştir (Kıymaz, 2008, 48). 6 Nisan 1994 kararlarıyla birlikte Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine yönelik olarak Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan % 50 basit faizli ve genel olarak bir yıl vadeli ürün ve işletme kredisi uygulaması başlatılmıştır. Önceki dönemde Ziraat Bankası aracılığıyla cari faiz oranlarından, Hazine garantili ama sübvansiyonsuz, kredi kullandırılan Birliklere, 1994 sonrasında DFİF kaynaklı, Hazine garantisiz ama sübvansiyonlu kredi kullandırılması uygulamasına geçilmiştir (Özkaya, 2001, 9).

Dinler (2008, 297)'e göre; 1970 yılından sonra Merkez Bankası tarafından destekleme kuruluşlarına sağlanan krediler her yıl % 32-40 arasında değişirken, piyasa ekonomisine geçilen 1980 yılından itibaren bu oran düşmeye başlamıştır. 1984 yılında % 5,1, 1986'da % 3,2'ye kadar gerilemiş, 1987 den itibaren tekrar % 20'lere yükselmiştir. 1992 yılında % 33'e kadar yükselmiş, 1993 yılında % 25, 1997 yılında % 23'e kadar gerilemiştir.

3.2. 1990'dan Sonra Tarımda Yaşanan Küresel Gelişmeler

Bu bölümde, 1990'dan sonra dünya tarımını şekillendiren gelişmeler üzerinde durulmuş, SSCB'nin yıkılışıyla beraber yeni dünya düzeninin kurulması, Avrupa Birliği üyelik süreci ve küreselleşmenin tarım ve tarım kesimi üzerindeki etkileri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

3.2.1. SSCB'nin Yıkılması

II. Dünya Savaşı'nın egemen gücü olarak dünya sahnesine çıkan ABD savaş bittikten sonra tek güç olarak dünyayı bütünleştirmek ve bir Amerikan sermaye imparatorluğu kurma arzusundadır. Ancak savaş sonrasında sömürgelerin dağılmasıyla ortaya çıkan bir sürü yoksul ülke ve yıkık bir Avrupa ile hedefini gerçekleştiremeyeceğini bilmektedir. Dünya batı bloğu, doğu bloğu ve tarafsızlar olmak üzere üçe ayrılmıştır. SSCB kendi doğu bloğunu kurunca iki kutuplu dünya düzeni ortaya çıkmıştır. ABD bu ortamda pazarını açmayı dayatırsa bu yoksul ve yıkık ülkelerin Sovyet Bloğuna yakınlaşmasından çekinmektedir. Akıllı davranarak GATT içerisinde serbestleşme, pazar açma bağlamında bu ülkelere özgürlükler tanımıştır. Sonrasında yıkık Avrupa ile Japonya'nın toparlanmaları ve GATT yoluyla yavaş yavaş serbestleşmelerini sağlamıştır. Bu sırada Vietnam yenilgisi, II. Dünya savaşı sonrasında

batı bloğunda kurulan Bretton Woods sisteminin (altına bağlı dolar sistemi) çöküşü ile ABD'ye ve USD'ye olan güvenin sarsılması ve petrol krizi sonrasında ABD kan kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanında; bir taraftan kendini toparlayan Japonya'nın verimlilik ve dış satım artışıyla beraber ABD'ye karşı büyük dış ticaret fazlaları sağlamasıyla, diğer taraftan 1978'den itibaren Avrupa Topluluğu (AT)'den büyük mali destekli tarım politikası kaynaklı tarım ürünleri dış satımının başlaması ve sonrasında dünya pazarında Amerikan tahılları ve diğer tarım ürünleriyle rekabete girip fiyat düşüşlerinin ortaya çıkışıyla ABD ekonomisi bunalıma girmiştir (Kazgan, 2004).

ABD'nin liderliğinde bir batı dünyası ve Sovyetler Birliği'nin liderliğinde bir doğu dünyası arasındaki rekabet 1945 yılından 1989-1991 yılları arasındaki yıkılma sürecine kadar dünyadaki her şeyi belirlemiştir. Batı dünyasında yer alan ülkeler bütün yapılarını, ülkelerinde olup biten her şeyi, Sovyetler ile savaş bağlamında, anti-komünist bir anlayış içerisinde oluşturmuşlardır.

SSCB'nin elektronik devriminde geri kalmış olmasının askeri sanayilerde görece gerilemeyi getirmesi ve ABD ile silah yarışında geri kalmamak için SSCB ve çevresindeki ülkelerin yapmak zorunda oldukları ağır silahlanma harcamaları, tüketim mallarında kıtlıklar yaratmıştır. O dönemde Sovyetler Birliği ekonomisinin üretim verimliliği düşüktür, yani aynı malı Batı ekonomisine göre daha büyük maliyetle, daha uzun sürede ve daha pahalıya üretmektedir (Kongar, 2001). Dolayısıyla yükselen bir tüketim beklentisi topluma egemen olunca, ekonominin üretim yapısı yükselen beklentiye uygun olarak uyarlanamamış, üretim verimliliği artırılmamıştır. Ayrıca bünyesinde birçok farklı halk kitlesini barındıran SSCB giderek daha iyi eğitim görmüş halk kitlelerinin ağır siyasal baskılarla özgürlükleri kısıtlamış, özgürlük taleplerini karşılayamamıştır. SSCB'ye dahil çok sayıda farklı halklar kadar Doğu Avrupa'nın bağımsızlaşma talebi ABD, Batı'nın uyguladığı politikalarla desteklenmiş ve sonrasında 1989'da Berlin Duvarı yıkılıp Doğu Bloğu dağılmış ve 1991'de de Rusya, Belarusya, Ukrayna ve Bağımsız Devletler Topluluğu arasında imzalanan bir anlaşma ile SSCB çökmüş, dünyanın dengesi değişmiştir.

1990'ların başlarında planlı ekonominin hakim olduğu eski Doğu Bloku ülkelerinin ekonomik ve siyasi çöküşüyle birlikte dünyanın tek kutuplu veya tek merkezli olması küreselleşme sürecini doruğa ulaştırmıştır. 1991'de yaşanan bu çöküş sonrasında iki kutuplu mücadele ABD lehine neticelenmiştir. Bu gelişme ABD'nin

hakim olduğu bir dünya düzeninin alt yapısını da oluşturmuştur. Rakipsiz kalan ABD dünyanın egemen devleti olarak bir serbestleşme, bütün sınırların kaldırılması ve dünyanın tek pazara dönüştürülmesi çabasına girmiştir. Dünyada olan her şeyden etkilendiğini savunup, dünyayı denetleme arzusuna kapılarak zarar görmeme isteğı ile dünyaya yön vermeye başlamıştır (Kazgan, 2004). Karşısında rakibi kalmayan ABD, Sovyet Bloğundan ayrılan, SSCB'ye artık yaslanamayacak olan ve daha kapalı ekonomilerde yaşamayı tercih eden ülkeleri de dünya sistemine katmıştır. Bu ülkeler yeni dünya düzeni denilen bu küresel kapitalist sistemin yürütücüsü ABD'ye uymak zorunda kalmışlardır.

SSCB'nin yıkılması sonrasında ABD'nin dünya egemenliğine soyunması ile beraber küresel dünyanın baş aktörleri IMF, DB ve DTÖ aracılığıyla ulus-aşırı şirketler dünyanın en uzak noktalarına bile nüfuz edecek şekilde yayılmış, dünya artık onlar için açık bir Pazar haline gelmiştir. Üreticiler/tarımcılar da bu dünya sahnesinde figüran olarak yerlerini almışlardır.

3.2.2. Avrupa Birliği Üyelik Süreci

İkinci dünya savaşından sonra dünya dengeleri değişmiş, savaş sonrasında ABD için kendi öncülüğündeki Batı bloğunun tarafında olan Türkiye'nin stratejik önemi artmıştır. Bu amaçla Avrupa'ya yapılan Marshall yardımlarından yararlandırılan Türkiye, kendini SSCB'ye karşı bir yapılanmanın içerisinde bulmuştur. SSCB'nin dağılmasına kadar ABD Sovyetler Birliği'yle beraber dünya siyasetinde söz sahibi olmuştur.

Birleşik Avrupa fikri, 19 Eylül 1946 tarihinde Zürih'te ABD başkanı Winston Churchill'in "Avrupa Birleşik Devletlerinin" kurulmasını ve bir "Avrupa Konseyi" oluşturulmasını istemesiyle ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin temelleri ise 1951'de Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin (AKÇT) ve 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) kurulmasıyla atılmıştır. Avrupa Topluluğu (AT), Almanya ve Fransa'nın öncülüğünde Benelux ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) ve İtalya tarafından ulusçuluk engellerinin azaltılarak bütünleşmiş Avrupa düşüncesine canlılık verilmesi girişiminin bir ürünü olmuştur (Lindberg, 1970, 1). AT'yi kuran anlaşma olan Roma Antlaşmasının 2. maddesinde topluluğun amacı, üye ülkeler arasında topluluk yoluyla ekonomik

etkinliklerin uyumlu bir biçimde geliştirilmesi, sürekli ve dengeli bir genişleme, istikrar arttırma, yaşam standartlarının hızla yükselmesi ve daha yakın ilişkilerin desteklenmesi olarak açıklanmıştır.

İngiltere belirtildiği üzere bu toplulukların dışında kalmış, serbest ticaret bölgesi oluşturulması amacıyla Avusturya, Danimarka, İngiltere, İsveç, İsviçre, Norveç ve Portekiz'in katılımıyla 21 Temmuz 1959'da EFTA'yı (Avrupa Serbest Mübadele Birliği) kurma kararı almıştır (Canpolat, 2006, 114). Seater (1977, 124-125)'a göre; burada amaç İngiltere'nin AET üyesi ülkeler arasında konumunu güçlendirmeyi istemesidir. Ancak bu amaç uzun vadede İngiltere'nin aleyhinedir ve ABD AET'nin siyasal birliğini destekleyeceğini belirtmektedir. İngiltere'nin kurduğu bu yapılanma Avrupa'yı iki bloka ayırmıştır. İngiltere sonrasında AET'ye yaklaşma yolunu aramış ve üye olmuştur.

1959 yılında EFTA'nın kurulması ile birlikte Türkiye'nin önüne Batı Avrupa merkezli iki yeni örgüt çıkmıştır. Ankara'nın, batı ile bütünleşebilmek için bir tercih de bulunması gerekmektedir. Tercihini AET'den yana kullanmış ve 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık için resmen başvurmuştur. Türkiye Yunanistan'dan sonra AET'ye "ortak üye" olmak üzere ikinci başvuru yapan ülkedir. Yunanistan'ın başvurusu şüphesiz Türkiye için önemli bir durumdur. Nitekim zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun "Yunanistan yalnız bırakılmamalı, Yunanistan kendini boş bir havuza atsa bile Onu bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız" sözü Türkiye'nin başvurusunun altında yatan temel nedeni açıklamaktadır. Yunanistan ile 1 Mart 1960'da üyelik görüşmelerinin başlamasının ardından 21 Nisan 1960'da her iki üyenin başvurularının paralel süreçte ele alınması kararlaştırılmıştır. 20 Mayıs 1960 ihtilali sonrası kesilen görüşmeler 14 Ekim 1960'da yeniden başlamıştır.

1961 yılında Yunanistan'ın ortaklık antlaşması imzalamasının ardından sırasıyla İrlanda, İngiltere, Danimarka, Norveç üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin müzakereleri Yunanistan ile paralel götürme isteğinin aksine Türkiye ile bu süreç 4 yılı bulmuş ve ancak 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara antlaşması imzalanmıştır. Bu gecikmenin elbette ki Türkiye'nin ikinci dünya savaşından sonraki en kötü ekonomik ve siyasi krizleri yaşaması, iç politikadaki karışıklıklar ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesi gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır.

"Türkiye ile AET arasında bir ortaklık tesis eden anlaşma" yani bilinen adıyla Ankara Antlaşması, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te de

yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma geleceğe yönelik bir çerçeve anlaşma olup, ortaklığın aşamalarını (hazırlık dönemi, geçiş dönemi, son dönem), bu aşamaların çerçevesini ve hukuki araçlarını belirlemiştir. Toplulukla Türkiye arasında ekonomik birleşme, işgücünün serbest dolaşımı ve taraflar arasında sosyal bağları güçlendirilmesini öngören anlaşma, Türkiye'nin tam üyeliğini amaçlamakta, ekonomik ve siyasi bir nitelik taşımaktadır. Anlaşmanın ilkeleri şunlardır (Karluk, 2007, 450):

- ✓ Anlaşmada belirtilen amaçlara ulaşabilmek için Türkiye ve Topluluk arasında bir Gümrük Birliği oluşturmak,
- ✓ Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında daha sıkı bağlar kurmak,
- ✓ Türk ekonomisi ve AET ekonomileri arasında mevcut bulunan gelişme farkını ortadan kaldırmak,
- ✓ Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere ekonomik yardımda bulunmak,
- ✓ Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmak,
- ✓ Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşması'nda belirtilen ülküyü paylaşmak, barış ve özgürlüğü garanti altına almaktır.

1964-1973 yılları arasındaki hazırlık döneminde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir. Buna karşılık, Topluluk, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol çerçevesinde 1971 yılından itibaren, tek taraflı olarak, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır.

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemine ilişkin koşullar belirlenmiştir. Bu dönemde, taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. Türkiye, bu dönemde, AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini 12-22 yıllık listeler dahilinde kademeli olarak azaltarak sıfırlamayı ve Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlamayı üstlenmiştir. Katma protokol yapılmış ve geçiş dönemi başlatılmış olmasına rağmen özellikle 1970'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan hem içsel, hem de dışsal faktörler nedeniyle Türkiye-AT ilişkileri sekteye uğramıştır.

Türk dış politikasında 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine kadar süren bir dönem içerisinde dalgalanmalara sebep olmuştur. 1970’li yıllardan 1980’li yıllara kadar Türkiye’nin izlediği ithal ikameci ekonomik politika ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı AT’nin ilişkileri dondurmasına neden olmuştur. Fakat amacın işgal olmadığı anlaşıncı görüşmeler tekrar başlamıştır. 1977’de Türkiye AB’ye davet edilmiştir. Ancak 1980 darbesi Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini dondurmuş ve darbenin sona ereceği güne kadar görüşmelerin başlamayacağını açıklamıştır. Avrupa, en kısa zamanda seçim yapılmasını ve demokrasiye geri dönülmesi gerektiğini vurgulamıştır. AT’nin esas taleplerinden olan demokratikleşme sürecinin yeni bir Anayasanın da kabulü ile başlatılmasına rağmen Brüksel’in Türkiye’ye bakışında esaslı bir değişiklik olmamış, ‘Ermeni halkının tarihsel durumu’ ile ‘Kürt halkının bugünkü durumuna ve ‘Kıbrıs Cumhuriyetinin toprağının kanunsuzca işgalinin en kısa sürede son verilmesine’ kadar pek çok konu gündeme getirilmiştir. Bu arada Yunanistan her vesileyle hem veto hakkını kullanmaya hem de Ankara’yı zora sokacak her girişimi desteklemeye başlamıştır.

14 Nisan 1987 yılında Türkiye AT’ye tam üyelik için başvurmuş ancak AT Komisyonunun 1989 yılında açıkladığı görüşte “Topluluğun kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği, Türkiye’nin katılmadan önce ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda gelişmesinin gerektiği” belirtilmiştir (Karluk, 2007, 444).

ABD’nin desteğiyle gelişen AET zamanla ABD karşısında kapitalist dünyanın ikinci güç merkezi olarak belirmiştir. ABD’nin rekabet gücü zayıflamış, gerek GATT toplantılarında gerekse DTÖ toplantılarında ciddi çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. AT, bir yandan kapitalizmin yeni gelişmelere doğru ilerleyişini yönlendirmekte, diğer yandan da bu sürece uygun politikalar ve bu politikalara uyum sağlayacak uygulamalar üretme çabasına girişmiştir. Bu amaçla 1987 yılında TAS (Tek Avrupa Senedi)’ı ve 1992 yılında Maasticht anlaşmasını yürürlüğe koyan AT bu anlaşma sonrasında AB adını almış ve küreselleşen dünyanın yeni koşullarıyla uyumlu hale gelmiştir.

21-22 Haziran 1993’da Kopenhag’da yapılan Zirve’de AB yeni bir döneme girerken Türkiye’ye en fazla sunabileceğinin bir Gümrük Birliği olduğunu ifade etmektedir (Canbolat, 2006, 306). 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi’nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği’nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan

Ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken ölçütler de belirtmiştir. Bu ltler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır (Karluk, 2007, 123-133):

- ✓ Siyasi ltler: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığıdır.
- ✓ Ekonomik ltler: İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunmasıdır.
- ✓ Topluluk Mevzuatının Benimsenmesi: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunmasıdır.

8 Kasım 1993 tarihinde toplanan Ortaklık Konseyi’nde 1995’in sonuna kadar Gümrük Birliğinin tamamlanması kararı almıştır, ancak bu esnada Türkiye’nin önüne Kürt sorunu, Kıbrıs, demokrasi ve insan hakları, Ege denizindeki kara suları meseleleri gündeme getirilmiştir. Türkiye bu konulara çok sert tepkiler göstermiş ve hiçbir şekilde taviz vermeyeceğini açıklamıştır. Bu bağlamdaki tartışmalar sürmektedir.

Gümrük birliğiyle kendine bağlayıp kendi nüfuz alanının içinde tutmak, yanı başında büyüyen 70 milyonluk bir pazarı kullanmak ve onun ucuz iş gücünden yararlanmak ve bu pazara mal satmak isteyen AB ile TC arasında Gümrük Birliği 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmiş, tarımsal ürünler kapsam dışı bırakılmıştır.

AB Komisyonu 20 Temmuz 1997’de Avrupa’nın geleceği özellikle de genişlemeye ilişkin Birliğin bakış açısını ortaya koymaya alışan “Gündem 2000” adı altında oldukça kapsamlı bir çalışma yayınlamıştı. AB’nin 2000’li yıllardaki en önemli meselesi genişlemedir. 12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg’ta Avrupa Birliği Zirvesi’nde genişleme süreci ile ekonomik ve parasal birlik konuları incelenmiş, Birlik Merkezi Doğu Avrupa lkeleri ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nin iki dalga şeklinde birliğe dahil olacağını kabul etmiştir. Türkiye’nin yeliği hakkında hiçbir madde geçmediği gibi ağır bir şekilde de eleştirilmiştir. 17 Ağustos depremi sonrasında AB ve Yunanistan ile olumlu ilişkiler başlamış, 19 Kasım’da İstanbul’da yapılan AĞİT Zirvesi Türkiye’nin kendini anlatması için bir fırsat olmuştur. 2 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de toplanacak

olan AB Zirvesi'nde görüşülecek konular hakkında görüşünü belirten Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile ilgili görüşlerinde; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik adaylığına hakkı olduğunu teyit etmiş, 10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında yaptığı Helsinki Zirvesi'nde de Türkiye'nin "aday ülke" olduğu resmen ilan etmiştir (Karluk, 2007, 307).

Helsinki'de Türkiye aday ülke olarak tanımlandıktan sonra Türkiye'nin demokratikleşme süreci hızlanmış, hükümet programlarında AB Uyum Yasaları daha geniş yer tutmaya başlamıştır. Türkiye'nin "aday ülke" olarak ilan edilmesinden sonra, Zirve Kararları çerçevesinde 4 Aralık 2000 tarihinde Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilmiştir. Bu belge, Türkiye'nin tam üyeliğe kadar gerçekleştirmesi gereken ölçütleri kısa ve orta vade olmak üzere tanımlamıştır.

Avrupa Birliği 2002 Aralık'taki Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin henüz bazı ölçütleri karşılayamadığı için tam üyelik müzakerelerinin başlayamayacağını belirtmiş, yeni gelen on tane üyeyi aldıktan sonra kendi durumunu gözden geçirmek ve buna göre karar vermek istememiş, ancak kararını 2004 sonunda vereceğini açıklamıştır.

2003 yılında genel olarak AB siyasi ölçütlerini karşılama amacına yönelik olarak uyum paketleri hayata geçirilmiş, 6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanan İlerleme Raporunda Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Ölçütlerini yerine getirdiği tespit ve teyit edilmiştir. Komisyon ayrıca, ülkemizin AB'ye üyeliğinin Birlik açısından yaratacağı olumlu ve olumsuz tesirleri içeren bir 'Etki Değerlendirmesi Çalışması' da yayınlamış, müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılacağını tüm dünyaya duyurmuştur. Bu olay, ülkemizin adaylığının ilan edildiği 1999 Helsinki Zirvesinden sonra Türkiye-AB ilişkilerinde ikinci dönüm noktası olmuştur.

3.2.3. Küreselleşme ve Tarım

Günümüzde küresel kapitalizmin yürütücüsü ve oyuncusu tüm kurumların uyguladıkları politikaların alt yapısını ve ideolojik temelini oluşturan neoliberal anlayış, 1990'lı yıllarla birlikte dünyadaki değişimlere paralel olarak kendine küresel hareket alanı yaratmıştır. Bu bölümde; son 20 yıla damgasını vuran bu küreselleşme kavramı ve küreselleşmenin tarihçesi ortaya konulmakta, küreselleşmenin tarım üzerindeki yıkıcı etkileri hem genel olarak hem de Türkiye örneğinde incelenmekte ve küresel ekonomik kriz ve Türk tarımına etkileri üzerinde durulmaktadır.

3.2.3.1. Küreselleşme Kavramı ve Tarımda Küreselleşme Süreci

Günümüzde küresel kapitalizmin yürütücüsü ve oyuncusu tüm kurumların uyguladıkları politikaların alt yapısını ve ideolojik temelini oluşturan neoliberal anlayış, 1990'lı yıllardan sonraki yeniden yapılanma sürecinde kendine küresel hareket alanı yaratmıştır. Küreselleşmeyle birlikte ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır (Erbay, 1996, 3).

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğünde küreselleşme; 1. Küre ile ilgili olan. 2. Küre biçiminde olan, kürevi, küreselleşme; küreselleşmek ise; Dünya milletleri, ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaşma ve bir bütün olmaya götürmek, globalleşmek'' olarak tanımlanmaktadır. Aslında bu tanımlar içerik olarak yeterince açıklama yapsa da küreselleşmeye farklı anlamlar yüklenmektedir.

Milli (2003, 4)'ye göre küreselleşme, ideolojik açıdan değerlendirildiğinde, kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi için daha fazla ve daha ucuza üretmek, daha kolay şartlarda daha çok mal satmak ihtiyacını karşılamak amacıyla dünya pazarında serbestleşme ve sınırların kaldırılması sürecidir.

Bazı yazarlar küreselleşmeyi, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması olarak tanımlanmakta, bazıları pazar, ürün ve süreçlerin standartlaşması, sosyo-kültürel farklılıkların ortadan kalkması, sınır ötesi şirketlerin gereksinim ve isteklerini

karşılacak standartlarda üretim yapması olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda bazıları için küreselleşme, kapitalizmin gücünü temsil ederken, bazıları için de, dünyanın batılılaşmasını ifade etmektedir. Küreselleşmeyi kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması olarak tanımlayan bazı yazarlar, bir kısmı sınırlı bir dünya ticareti içinde sermaye birikimi sorunu yaşayan kapitalizmin pazarı ve tekelci yapıyı genişletme süreci olarak nitelendirmekte, ve küreselleşmeyi sınır ötesi şirketlerin denetlendiği, yönlendirdiği bir dünya pazarı olarak tanımlamaktadır.

Bu doğrultuda; Avrupa kökenli çok uluslu bir şirket olan Asea Brown Boveri (ABB) şirketinin efsanevi lideri Percy Barnevik küreselleşmenin kendisi için ne anlam ifade ettiğini açıkça beyan etmiş ve küreselleşmenin amacını ortaya koymuştur: *“Bana göre küreselleşme benim grubumun istediği yerde, istediği zamanda yatırım yapması, istediğini üretmesi, istediği yerden girdi sağlaması, istediği yerde satması ve tabii, iş güvenliği, çalışma mevzuatı ve sosyal güvenlik türü sıkıntılardan olabildiğince etkilenmemesidir* (Başkaya, 2004, 152).

Küreselleşmenin dünya için olumlu bir gelişme olarak yorumlayan yazarlar ise, küreselleşmenin sınır ötesi serbest ticaretin artmasına, demokrasi ve insan haklarına yönelik çalışmalarda gelişmelere ve büyük oranda refahın yükselmesine neden olduğu görüşünü savunmaktadır.

Giddens (2000) küreselleşmeyi, modern toplumun evrenselleşmesi olarak değerlendirerek, uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır. Giddens’in söyledikleri karşısında Dura (2006, 48) evrenselleşenin yalnızca Batı, Onun uygarlığı ve toplumu olduğunu ve küreselleşmenin yeryüzündeki insanların ve kültürlerin birbirine yaklaşmasından ziyade egemen bir kültürün kendini dayatması ve kabul ettirmesi (kültürel hegemonya) biçiminde tecelli ettiğini belirtmektedir. Ona göre küreselleşme yaşamın her alanına el uzatmakta, ekonomimiz kadar yaşam biçimimiz, değer yargılarımız, inançlarımız, alışkanlıklarımız, kültürümüz, söylemlerimiz egemenlerin istedikleri biçimde şekillenmektedir.

Oran (2003, 94-103) küreselleşmeyi batının altyapısıyla yani uluslar arası kapitalizmle ve üst yapısıyla yani kültürüyle bütün dünyayı fethetme süreci olarak tanımlamıştır. Aktan (1999, 11-12) bu süreçte küreselleşmeye etki eden temel faktörleri; ulaşım, enformasyon, mikro-elektronik ve haberleşme (internet-intranet-uydu haberleşmesi), alanındaki teknolojik gelişmeler, uluslararası kuruluş ve hükümet politikalarındaki değişim ile birlikte yaşanan ticari ve finansal liberalleşme hareketleri, hükümetlerin deregülasyon politikaları, teknolojik gelişmeler sonucu firmaların yöntemlerindeki değişimler, 1990'ların başında komünizmin çökmesiyle birlikte soğuk savaş döneminin ve ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle tüketici tercihlerinde yaşanan değişimler olarak sıralamıştır.

Küreselleşmenin amacı; neoliberal politikalar ışığında yeni ekonomik dünya düzeninin liberalleşmesi doğrultusunda uluslararası büyük sermayenin serbestçe dolaşımının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda devletin küçülmesi, kamu kurumların zayıflatılarak tasfiye edilmesi, kamunun birtakım hizmetlerden çekilip o işleri özel kesime devretmesi, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi süreçlerini içeren yapısal uyum izlencelerinin dayatılması, küreselleşmenin önünde en büyük engeli teşkil eden ulus devletin zayıflatılarak, sadece düzenleyici rol üstlenmesi sağlanmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikalarla ulus-devlet yapısı değişime uğramış, bu değişimle birlikte ulus-devlet yapıları yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerde özelleştirme, küreselleşmenin ana unsuru olarak kullanılmış, özelleştirme ile birlikte küresel örgütler ve bu örgütlerin uzantısı olan uluslararası/çokuluslu/uluslarüstü dev şirketler sisteme dahil edilmiştir. Böylece küreselleşmenin önünde en büyük engeli teşkil eden ulus devlet yapısı zayıflatılarak, sadece düzenleyici rol üstlenmesi sağlanmıştır.

Ulus devlet, küreselleşme ile birlikte bağımsızlığını yitirmek, gerek ekonomik gerekse politik karar alma sürecinde arka plana itilmek suretiyle yetkilerini ulus üstü kurumlara devretme dayatmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada ekonominin mantığı politikanın dili olmuş; neoliberalizm sermayenin, üretimi yönetme ve denetleme yetkisini sınırsızlaştırma, kitle iletişiminin kontrolünü

ve denetimini tekeline alma ve sınırları aşma kapasitesi kazanma hırsını görünmez kılmış; küreselleşme ideolojisiyle kendini de gizleme olanağı bulmuştur. Küreselleşme sürecinde Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret örgütüne dönüşen GATT gibi ulus-üstü küresel örgütler, yapılan çok taraflı anlaşmalarla ve aldıkları kararlarla denetim ve yargılama gücüne kavuşmuşlardır.

Yeni pazarlar ve kar arayışı içerisindeki küresel sermayenin önemli hedeflerinden birisini de tarım kesimi oluşturmuştur. Sermaye tarım kesimine, ilaç, gübre, teknik araç sağlayıcısı olarak girmekle yetinmeyi bırakarak küresel düzeyde tarım ekonomisinin tek denetleyicisi ve yürütücüsü olarak girmek istemekte, bu doğrultuda ulus devletlerin egemenliğini olduğu kadar köylerdeki küçük üreticileri ve geleneksel aile işletmelerini de önünde birer engel olarak görmektedir.

Tarımda küreselleşme eğilimi, gelişmekte olan ülkelerdeki üreticileri gelişmiş ülke tüketicileri ile buluşturacak şekilde, mal ve hizmet piyasalarında bütünleşmeyi giderek artırmaktadır. Bu birleşmeler çeşitli yollarla ürün standartlarını (gıda güvenliği ve kalite standartları) küresel hale getirmektedir. Bu yolda gelişmeler, bazen tarife dışı engeller olarak, bazen de ulusal bağımsızlığı ortadan kaldıran GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması) ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) şemsiyesi altında pazarları daha açık ve serbest hale getirme gayretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. GATT ve DTÖ çatısı altından ticaretin liberalleştirilmesi çalışmalarının küçük aile işletmeleri ve çevrenin aleyhine olarak, büyük ticari tarım işletmeleri ile uluslararası büyük firmalara yarar sağlamaktadır.

Küreselleşme çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi üzerindeki ağırlığını artırmıştır. Küreselleşmeyle birlikte birçok çok uluslu şirket, satın alma, birleşme ve doğrudan yatırım yoluyla gelişmekte olan ülkelerin tarım ve gıda kesimine girmiştir. Bu şirketler etkinliklerini dünyanın en uygun fırsat ve koşulları sağlayan bölgelerine taşıırken, bu bölgelerde yeni yatırım yapmak yerine var olan işletmelere katılma ve bunları devralma yoluna giderek firma birleşmelerine hız kazandırmışlardır (Ulukan, 2009, 64). 1990'lı yıllardan itibaren biyo-teknoloji kesimi de hızlı sermaye akışı ile eş zamanlı olarak firma birleşmelerinin de hızlandığı en önemli kesimlerden biri olarak ortaya çıkmıştır (Demir, 2003, 79). Büyük firmaların dünya sermaye varlığının yaklaşık 1/3'ünü kontrol ettikleri iddia edilmektedir

(Erkan, 2006, 20-25). Özelleştirme bu yoğunluğu daha da artırmaktadır. Örneğin yarım düzine şirket dünya hububat piyasasını ellerinde bulundurmaktadır ve ticaret politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedirler (Pugh, 1995, 28-34).

Üreticilerin/çiftçilerin dev küresel şirketlerle baş başa kalmasına neden olan özelleştirme, küreselleşme hareketinin en önemli araçlarından birisi haline gelmiş, son 20 yılın en önemli ekonomik dönüşüm hareketi olmuştur. Önceki bölümlerde incelendiği üzere; İngiltere'den başlayan hareket tüm dünyaya yayılmış, özelleştirilen şirket hisselerinin önemli bir bölümü büyük finansman kurumları ve yatırımcıların eline geçmiştir. Yani dev olan şirketler daha da devleşmiş, mallar bir ülkede tasarlanırken, üçüncü bir ülke tarafından bir diğer ülkede inşa edilen fabrikada üretilmeye başlanmıştır. Üretilen mallar bu ülkelerde ve diğer ülke pazarlarında satılmaktadır. Endüstrileşen tarım ve küreselleşen dünyada üretilen mallar, üretici ve tüketici arasında uzun bir yol kat etmektedir.

1980'lerden sonra neo-liberal ekonomi politikalarının küreselleşme ile beraber dünyanın pek çok ülkesinde uygulanması ve/veya uygulanmak zorunda bırakılması sonucunda pek çok ülke kendi ulusal politikalarını uygulamakta zorlanmaya başlamıştır. Özellikle ulus devletin zayıflatılması ve özelleştirme politikaları, birçok ülkenin kendi ulusal politikalarını oluşturmaya ve sürdürmesine büyük bir engel oluşturmıştır. Bu koşullarda oluşturulan uluslararası politikalarla, az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler gerek küresel politikaların belirlenmesinde gerekse bu politikaların uygulanmasında söz sahibi değildir. Az gelişmiş olan ülkelerin gelişmiş ülkeler ve onların temsilcisi olan uluslar arası kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerle beraber belirledikleri politikalar bu ülkelerin ulusal politikalarının da yönünü belirlemekte, çoğu zaman ulusal politikalar ulusallığını yitirmektedir.

Rehber (2006, 20-25)'e göre; küreselleşme kavramı ile birlikte gündeme gelen serbestleşme; tarımsal ticaretin serbestleştirilmesinde önemli bir hareket başlatmış, gelişmiş ülkelerin tarımlarını desteklemeleri konusunda önemli bir değişme olmazken az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler bu desteklerini azaltmaya ya da destek şekillerini değiştirmeye zorlanmıştır. Ticaret anlaşmaları yurt

içi desteklerin ve dolayısıyla üretimlerin azaltılmasına yöneliktir ve sadece hükümet bütçelerinden doğrudan gelir ödemeleri öngörülmektedir. Bu politika ise gelişmekte olan ülkeler için uygun bir seçenek değildir. Bu ülkeler bir yandan üretimlerini artırmak zorunda iken, bir yandan da doğrudan destek olanakları çok kısıtlıdır. Bu anlaşmalar dünya piyasalarında fiyat stabilizasyonu amacını da gerçekleştirememiştir. Son yıllarda tarım ürünleri fiyatları tarihinin en düşük düzeylerinde olup fiyat dalgalanmaları da sürmektedir.

Küreselleşme ile birlikte tarımda yaşanan teknolojik ve genetik tüm gelişmeler dünyayı ve tüm ülke halklarını etkilemeye başlamıştır. AR-GE çalışmalarını daha kolay ve hızlı üretim için yoğunlaştıran dev uluslararası şirketler genetiği değiştirilmiş ürünler (genetiği değiştirilmiş organizmalar-GDO) ile tüm dünyadaki insanların sağlığını tehdit etmektedir. İlk ticari GDO 1996 yılında üretilmiş olup o tarihte 1,7 ha olan dünyadaki GDO'lu tohum ekim alanı bu tarihten itibaren % 73,5 kat atarak 2008 yılında 125 ha'ya yükselmiştir (www.haberortak.com, 2009). ABD GDO'lu ürün ticaretini desteklemekte, AB ise karşı çıkmakta olup bu konu ilerideki bölümlerde ayrıntısıyla incelenecektir.

Ayrıca küreselleşme ile uluslararası ticaretin artması ile salgın hastalıkların yayılma riskini artırmıştır. Bir ülkede başlayan hastalık artık dünyanın her tarafına inanılmaz hızlı yayılabilmekte ve tüm dünyayı etkisi altına alabilmektedir. Özellikle hayvansal gıda yoluyla yayılan deli dana, kuş gribi gibi hastalıklar küreselleşme olgusu ile tüm dünyayı etkilemekte ve tarım kesimini küresel krize sürüklemektedir.

Küreselleşme yoluyla üretimdeki beklenmedik artışlara karşın dünyadaki açlık sorunu henüz çözülebilmemiş değildir. Temel sorun, 2030 yılında 8.5 milyara ulaşacak olan dünya nüfusunu sağlıklı besleyecek bir gıda üretim ve paylaşım düzenini oluşturabilmektir. Serbest piyasa ve ticarete dayalı bir sistem içinde bu sorunun çözümü olası gözükmemektedir (Urban, 1994, 5).

3.2.3.2. Küresel Ekonomik Kriz ve Türk Tarıma Etkileri

Dünya ekonomik sistemi tarihsel süreç içerisinde tekrarlanan krizlerle varlığını sürdürmektedir. Krizler, işbölümü ve güç ilişkilerinde ortaya çıkan değişimler aracılığıyla kapsamlı ve derin ekonomik toplumsal ve politik dönüşümlere yol açmaktadır (Frank, 1981). Bu krizler ulusal nitelikte olabildiği gibi genellikle uluslararası alanda daha fazla görülmekte ve küreselleşen dünyada herhangi bir ülkede ya da ülkelerde başlayan kriz tüm dünyayı etkileyen küresel bir krize dönüşmektedir. Bu durum serbestleşmeyle beraber ülkelerin ekonomilerinin bütünleşmesinden, iç-içe geçmesinden kaynaklanmaktadır.

Uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinin temelinde de az gelişmiş olan ülkelerin ekonomilerinde yaşanan sorunlar ve krizler vardır. Geleneksel toplumsal yapıya ve kapitalist olmayan bir ekonomiye sahip olan ülkeler, uluslararası alanda yaşanan ekonomik sorunlardan kurtulmak ve karşı karşıya kaldıkları sorunlara yönelik çözümler üretmek amacıyla yine sorunlarının kaynağı olan uluslararası kuruluşlara yönelmekte ve bu kuruluşların önerdiği veya dayattığı istikrar programlarını uygulamak zorunda kalmaktadır (Öztürk, 2009, 161). Örneğin ekonomik bir darboğazdan kurtulmak isteyen bir hükümet, uluslararası kuruluşlardan kredi alabilmek için ileri sürülen şartları yerine getirmek zorundadır. Bu şartlar ekonomiye devletin müdahalesini kaldırması, yabancı sermayelere kapılarını açması, gümrük tarifelerini kaldırması, özelleştirme vb., kısaca serbest piyasa koşullarını sağlamaya yönelik liberal ekonomi paketlerini hazırlaması ve uygulaması olarak belirlenmektedir (Ulugay, 1984, 21).

Tarım sektörünün örgütsüz ve zayıf yapısıyla bir bütün olarak tarım dışı sektörlere göre krizin faturasını ödeme bakımından en dezavantajlı durumdadır. 1990'lı yıllardan sonra yaşanan ekonomik krizler, tarımda uluslararası politikaların ön plana çıkması ve uygulanan politikalar kırsal alanda önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde kente göç artmış, kırsal ve kentsel alanda işsizlik daha da artmış, topraksız veya az topraklı üreticiler kendine yeterlilikten uzaklaşmıştır (Yılmaz, 2008, 4). Türkiye'de mutlak yoksullukla karşı karşıya bulunanların sayısı yıllar geçtikçe artmıştır. Ülkede gelir dağılımının bozuk olması, ekonomik dalgalanmalar ve kaynakların rasyonel kullanılamaması özellikle görece yoksulların sayısını arttırmıştır (Gülçubuk ve diğerleri, 2005, 1186).

Türk tarım kesimi krizden; tarım ürünlerinin zorunlu ihtiyaçlar olan gıda ve giyim ihtiyaçlarını karşılayan hammadde niteliğinde ürünler olması itibarıyla talep açısından otomotiv, dayanıklı tüketim malları, tekstil, inşaat ve turizm sektörleri kadar olumsuz etkilenmemektedir. Ancak dış satımda yaş meyve sebze, fındık, kuru üzüm kuru incir benzeri ihraç ürünlerinde bir talep daralması görülmektedir. Asıl olumsuz etki, kesimin tarım dışı kesimlerden aldığı gübre, ilaç, akaryakıt, alet makine gibi girdi fiyatlarının artışı ile yaşanmaktadır.

Yine dış finansman desteğine muhtaç olan tarım kesimi üzerinde özellikle özel kesimin verdiği krediler büyük bir baskı unsuru oluşturmakta, kriz nedeniyle yükselen faiz oranları sonrasında kredilerin geri dönüşü sıkıntılı olmaktadır (Özel kesimin tarım kesimine verdiği krediler, geleneksel kredi kaynakları olan Ziraat Bankası ve tarım kredi kooperatiflerinin verdikleri ile boy ölçüşecek düzeye ulaşmıştır). Bu kredilerin geri ödemelerinde yaşanacak güçlükler, ipotek olarak kullanılan tarım arazilerinin mülkiyetinin el değiştirmesine yol açabilmektedir.

Türkiye’de tarım politikaları daha çok ekonomik kriz dönemlerinde krize ayak uydurmak amacıyla iç dinamiklerden ve uluslar arası anlaşma ve taahhütler gibi dış dinamiklerden kaynaklanan nedenlerle değişim göstermiş ve belirlenmiştir (Yılmaz, 2008, 4) . Türkiye’de tarım politikalarının resmi ağızdan dile getirildiği en önemli belge beş yıllık kalkınma planları ve izlenceleridir. Bu nedenle mevcut durum içerisinde Türkiye’de yerleşik bir tarım politikası bulunmamaktadır. Genelde istikrarlı çerçevesi olmayan Türk tarım politikası uygulamaları ulusal önceliklerden çok, uluslar arası tercihlerin biçimlendirdiği bir uygulama alanı olmuştur (Yalçınkaya ve diğerleri, 2006, 107). Uygulama öncelikleri Türkiye’nin tarım politikalarını belgeleyen birçok yayında ve raporda da kendisini göstermektedir. Dünya Ticaret Örgütü ve AB Gümrük Birliği Anlaşmaları tarım kesimi ile ilgili dışsal çerçeveyi çizmiştir. Yeni tarım politikalarına geçişi temsil eden Tarım Reformu Projesi’nin uygulanmaya başlandığı 1999 sonrası dönemde yaşanan ekonomik krizleri takiben IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ve “istikrar programları”, tarım politikalarının esas belirleyicisi konumuna gelmiştir (TKB, 2004, 368).

4. ULUSLARARASI KÜRESEL KURULUŞLAR VE TARIMA ETKİLERİ

1929'da yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, yüksek tarifeler, dış alımlarda miktar kısıtlamaları (kotalar), döviz kontrolleri gibi koruyucu önlemler olarak sanayilerini korumayı ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmeyi amaçlamışlardır. Bu durum dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Aynı dönemde sanayisi gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan büyük ölçüde rahatsızlık duymuşlardır.

1945 yılında İkinci dünya savaşının sona ermesinden sonra ABD'nin öncülüğünde uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler Örgütü, ardından dünya ekonomisinde piyasa koşullarının işleyişini sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) kurulmuş ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır.

Bu bölümde aldıkları kararlarla dünya tarımını etkileyen küresel sistemin aktörleri Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret örgütüne dönüşen GATT ve AB gibi ulus-üstü küresel örgütlerin yapıları ve tarım kesimi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

4.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü (GATT ve DTÖ)

Ekonomik küreselleşmeye yönelik olarak yapılan düzenlemelerin en önemlisi olarak görülen GATT anlaşmasının temelleri Uluslararası Ticaret Organizasyonu'nun (ITO) kuruluşunu öngören Havana Anlaşmasının hazırlanmasıyla atılmıştır. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla attıkları bu adım, örgütlü üreticiler tarafından engellenmiş ve hayata geçirilememiştir. Gümrük engellerini ve ticareti daraltıcı diğer kısıtlamaları kaldırmaya kararlı ve dünya ticaretinde en büyük paya sahip 23 ülke; 1947 yılında Cenevre'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nı (GATT) imzalamıştır. 1948 yılında yürürlüğe giren anlaşmada amaç; tarafların ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini iyileştirmek, dünya kaynaklarından yararlanmak, refah ve istihdamı artırmak olarak belirtilmiştir (Aysu, 2008, 24).

GATT Anlaşması dört temel ilkeye dayandırılmıştır (GİB, 2009):

1-En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: Ayrım gözetmeme ilkesi olarak da adlandırılan bu ilkeye göre; taraflar herhangi bir ülkeye tanıdıkları ayrıcalığı tüm ülkelere tanımak zorundadır (GATT Madde 1). Bu kuralın çeşitli istisnaları bulunmaktadır. Bunlar, gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmaları ve genel preferanslar sistemi (GPS) gibi gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile Anlaşma'nın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır.

2-Tarifeler Yoluyla Koruma: GATT, gümrük tarifelerini yerli üretim dallarının korunmasında tek araç olarak kabul etmektedir. Tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tümüyle yasaklanmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir.

3-Uyuşmazlıkların Çözümü: Üyeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda GATT arabuluculuk görevi üstlenecektir. Bu şekilde anlaşmazlıkların dünya ticareti üzerinde olumsuz etki yapacak şekilde sürüncemede kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

4-Görüşme Turları: GATT çerçevesinde üye ülkeler ticareti serbestleştirmek amacıyla zaman zaman tarife indirimleri yapacaklar ve diğer ticareti kısıtlayıcı önlemleri azaltmak üzere kendi aralarında görüşmelerde bulunacaklardır. Tarımsal ürünler ticaretini dışarıda bırakan GATT kapsamında 1947’den 1993 yılına kadar geçen sürede 4 konferans ve 4 çok taraflı ticaret müzakeresi (Round) düzenlenmiştir.

GATT’ın temel amacı; dış ticarete serbestleşmeyi teşvik ederek sınırlardaki korumayı kaldırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 8 adet gümrük tarife indirim görüşmesi yapılmıştır. Bunlar; 1947 Cenevre Konferansı (İsviçre), 1949 Annecy Konferansı (Fransa), 1951 Torquay Konferansı (İngiltere), 1956 Cenevre Konferansı (İsviçre), 1960-1961 Cenevre Müzakereleri (İsviçre) "Dillian Round", 1964-1967 Cenevre Müzakereleri (İsviçre) "Kennedy Round", 1973- 1979 Cenevre (İsviçre) "Tokyo Round", 1986-1993 Punta del Este Müzakereleri (Uruguay) "Uruguay Roundu"dur.

Karaca (2003, 85)’ya göre; GATT kapsamındaki görüşmelere 1947 Cenevre Konferansı ile başlamış, ilk iki konferansın konusunu tarifeler oluşturmuştur. 1950-1951 yılında düzenlenen Torquay konferansında yine tarifeler görüşülmüş, buna ek olarak Türkiye GATT’a üye olmuştur. Dördüncü görüşmede konu daha öncekiler gibi tarifeler olmuştur. Beşinci görüşme olan “Dillion Turu”nda tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınması ilk kez gündeme getirilmiştir. Tarım konusu AB Ortak Tarım Politikası (OTP)’den kaynaklı olarak gündeme taşınmış, ABD OTP çerçevesinde uygulanmakta olan değişken vergilerin ve dış satım sübvansiyonlarının GATT kurallarına kesin olarak aykırı olduğu dile getirilmiş ancak kaldırılması konusunda görüş birliğine varılamamıştır.

Oral (2006, 88)’a göre; GATT temelinde sanayi malları ticaretine konan engellerin kaldırılmasına yönelik bir anlaşmadır. Bu nedenle tarım, hizmet, tekstil kesimleri başlangıçta GATT kapsamına alınmamıştır. Tarımın bu anlaşmanın öngördüğü ticaretin serbestleşmesi kapsamına alınmaması ABD’nin 1955’de GATT’a bir istisna hükmünü geçici olarak koydurmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu hükümle, ABD kendi üreticilerini dış rekabetten korumak için süt dış alımına

uygulamakta olduğu kotayı kaldırmayı kabul etmemiştir. Bu istisna ileriki yıllarda yaygınlaşmış, tarım birçok ülkede korunmaya devam etmiştir.

Görüldüğü üzere; günümüzde, DTÖ'nün uygulamaya çalıştığı neoliberal rolün aksine, dünya tarım ürünlerinde müdahalecilik akımlarını ilk başlatan ülke ABD olmuştur. 70'li yıllardan itibaren Batılı ülkelerin tarım kesimine yaptıkları yüksek desteklemelerle tarım ürünü dış satımına başlamaları ve sonrasında dünya tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi, Uzakdoğu ve Latin Amerika ülkelerinin de dış satımcı olarak dünya piyasasına açılmaları, 80'li yılların başından itibaren genetik devrimle birlikte büyüyen ve güçlenen ABD tarım şirketlerinin engellerin kaldırılması yönündeki baskıları üzerine ABD, GATT çerçevesinde tarım ticaretinde serbestleşmeyi savunmaya başlamıştır (Aysu, 2008, 30-31). ABD'nin dünya pazarlarına egemen olduğu bir dönemde tarımsal ürünler bakımından kendi kendine yeterli olmayan AB, kuruluşunun hemen ardından Ortak Tarım Politikasını oluşturmuş ve dünya tarım pazarları AB ve ABD'nin karşılıklı tavizleriyle paylaşılmıştır (Doğan, 2002, 14).

Altıncı görüşme olan Kennedy Turunda ABD, tarım ürünlerinde serbestleşmenin sağlanmasını zorunlu koşul olarak öne sürmüş ancak, AB'nin yeni oluşan OTP konusunda taahhüde girmek istememesi sonrasında GATT görüşmelerine sekte vurmamak amacıyla geri adım atmak zorunda kalmıştır. Kennedy Turu sonrasında ABD tarım ile ilgili isteklerinden vazgeçmiş, OTP'nin uygulanma yolu tamamen açılmıştır.

1973 yılında başlayan ve altı yıl boyunca süren Tokyo Turunda ABD yine tarım ürünlerinin de GATT kapsamına alınması konusunu gündeme getirmiş ancak yine görüşmelerin kesilmesine engel olmamak amacıyla geri adım atmıştır. ABD'nin kararlılığına rağmen tarım, GATT kapsamı dışında bırakılmış, ticarete serbestleşmenin en az gerçekleştiği alan olmuştur. Tokyo Turunda satın almalar, gümrük vergileri, dış satım destekleri, ortak standartların belirlenmesi ve dış alımın belgelenmesi anlaşması yapılarak birçok alanda ekonomik serbestleşmenin önü açılmıştır.

Aysu (2008, 31)'e göre; Tokyo Turunda tarım serbest piyasanın içine çekilememiş ancak ABD çokuluslu şirketlerin önünü açabilmek için çalışmalarını devam ettirmiştir. ABD bir yandan 1986' da "tarım ticaretinde daha fazla serbestlik sağlamak, dış satım rekabetini sınırlayan tüm engelleri kaldırmak ve GATT'ı daha etkin hale getirmek" amacıyla Punta del Este'de toplamak için uğraşmakta, bir yandan da kontrolündeki finans kuruluşları IMF ve DB aracılığıyla az gelişmiş ülkelerin tarımını çokuluslu şirketlere açmak için çaba sarf etmektedir. 80'li yılların başında borç krizine giren ülkelere finans kuruluşlarınca "yapısal uyum programları" dayatılmakta, uygulamalar sonucunda birçok az gelişmiş ülke, iç pazarını gıda malları dış alımına, tarım alanlarını çokuluslu tarım ve gıda şirketlerine açmak zorunda kalmaktadır.

Ancak bu uygulamalar ABD ve çokuluslu şirketlerine yeterli gelmemiş, az gelişmiş ülkelerdeki tarım kesimi üzerinde devlet desteği, ulusal devletlerin koruyucu tutumları, yasalar, mevzuatlar şirketlerin önünde birer engel teşkil etmiştir. Şirketlerin serbestçe ve rahatça hareket etmesi için kamunun tarım kesimi üzerinden desteğini çekmesi ve şirketler lehine düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan az gelişmiş ülke çiftçilerinin sahip oldukları üretim-pazarlama zincirini ortadan kaldıran örgütlenmelerin dağıtılması engellerin kaldırılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Kısaca; ABD tarımın serbest piyasaya dahil edilmesi için GATT üyelerini 1986'da Uruguay'da toplantıya davet etmiştir. Bu davet, ABD gibi ülkelerde küçük çiftçi tarımı ortadan kalktıktan, bunların başka kesimlerde istihdamları sağlandıktan ve sektörde çalışmaya devam edenlerin de sermaye desteğiyle şirketleşmesi tamamlandıktan sonra gerçekleşmiştir. Ancak az gelişmiş ülkelerde bu durum tam tersi yöndedir; küçük üreticilik hala devam etmekte başka bir kesimde istihdam olanağı sağlanamamaktadır.

1980-1990 yılları arasında tarım ürünleri ticaretine bakıldığında, dış satımı mutlak olarak gerileyen tek ülke ABD olmuştur (Doğan, 2002, 15). ABD'nin çağrısıyla 1986 da Uruguay Turu başlamıştır. Görüşmelerde tarım kesimi ve tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Özellikle Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası tartışmalarda önemli bir yer almış,

dünya pazarlarının büyük bir durgunluk dönemine girmesiyle birlikte OTP yalnızca ABD’ nin hedefi olmaktan çıkmış; Cairns Grubu tarafından da eleştirilir hale gelmiştir. Özellikle büyük ölçüde tarımsal ürün üreten, doğal kaynak ve iklim olarak da bu yapıya sahip ve özellikle de tarımda daha az korumacı politika izleyen Cairns Grubu, ABD ile birlikte tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ile gelirlerini artırmayı amaçlamışlardır (Aysu, 2008, 32). Tarım kesiminde ülke içi ve sınırdaki korumaları yüksek olan AB, EFTA ülkeleri ve Japonya bu görüşe sıcak bakmamış, bu nedenle de Uruguay Round görüşmeleri yavaşlamıştır.

Özkaya ve diğerleri, (2001, 3)’ne göre; ulusal politikaların hızla artan bütçe yükleri karşısında AB, ABD ve sanayileşmiş diğer ülkeler de tarım ürünleri ticaretinde değişikliğe gidilmesine sıcak bakmaya başlamışlardır. AB’nin aşırı üretim fazlasını ortadan kaldıracak ve iç fiyatlarını dünya fiyatları düzeyine indirecek tedbirlere (MacSharry Reformları) yönelmesi ile 1992 yılında ABD ile görüşmeler yeniden başlatılmış ve tarım kesiminde korumacılığın düşük düzeyde tutulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaların ardından Nisan 1994 de Fas’ın Marakeş kentinde, “Marakeş Protokolü” ile Uruguay Round görüşmeleri noktalanmıştır.

Uruguay Turu’nun öncekilerden ayrılan yanı ilk defa tarımsal ürünlerin GATT kapsamına dahil edilmesi olmuştur (Dinler, 2008, 342). Ayrıca, 1994 yılına kadar süren bu müzakerelerin sonucunda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’nün kurulmasına karar verilmiştir. Bu tarihten itibaren geçici olarak kurulan ve sadece mal ticaretini kapsayan GATT yerini mal ticaretinin yanında, hizmetler ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsayan sürekli bir örgüte, DTÖ’ye bırakmıştır (GİB, 2009). Dünya ticaretinin önündeki engellerin zamanla kaldırılmasını amacıyla yapılan müzakereler sonrasında kurulan DTÖ’yü kuran Marakeş Anlaşması çok taraflı ticaret anlaşmalarını da içermekte ve DTÖ’ye üye bütün ülkeleri bağlamaktadır (Aysu, 2008, 25).

1994’te imzalanıp 1995’te yürürlüğe giren “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, Uruguay Turu sonucunda ortaya çıkan yaklaşık 500 sayfalık hukuki metnin 26 sayfasını oluşturan bir belgedir (Akder, 1998, 5). Uruguay Nihai Senedinde yer alan Tarım Anlaşması üç yeni kural getirmektedir. Bu kurallar

dahilinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yükümlülüklerinin değişik olduğu görülmektedir (Ertuğrul, 2003, 80-93).

1) Pazara Giriş: Tarım anlaşmasının amaçlarından birincisi dış alım kısıtlamalarını azaltarak, tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretini artırmaktır. Bu hüküm ile tarife dışı engellerin tümünün gümrük tarifelerine dönüştürülmesi öngörülmektedir.

Gümrük tarifeleri, 1986 yılı esas alınarak gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde ortalama % 36, gelişmekte olan ülkelere 10 yıl içerisinde ortalama % 24 oranında azalacaktır. Her ürün için en az, gelişmiş ülkelere % 15, gelişmekte olan ülkelere % 10'luk bir indirim koşulu getirilmektedir. Asgari giriş kuralına göre; dış alımı gümrük tarifelerine bağlı temel ürünlerde; anlaşmanın ilk yılında temel dönem yurt içi tüketiminin % 3'ü kadar, gelişmiş ülkeler için 6 yıl sonunda ise % 5'i kadar, gelişmekte olan ülkeler için de 10 yıl sonunda % 4'ü kadar dış alım zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kural tahıl, süt ve et ürünleri için geçerlidir.

2) İhracat Sübvansiyonları: 1986-1990 dönemi esas alınarak dış satım sübvansiyonları gelişmiş ülkelere 6 yılda değer olarak % 36, hacim olarak % 21 oranında azaltılacaktır. Gelişmekte olan ülkeler için bu oranlar sırasıyla % 24 ve % 14 olacak ve on yıl içinde gerçekleştirilecektir. En az gelişmiş ülkeler bu uygulamanın dışında kalacaktır. Bu indirimler dışında hiçbir yeni sübvansiyon yapılmayacaktır.

3) İç Destekler: Tarımsal üretime sağlanan doğrudan ya da dolaylı destekler 1986-1988 dönemi esas alınarak gelişmiş ülkelere 6 yıl içinde % 20, gelişmekte olan ülkelere % 13,3 oranında azaltılacaktır. Az gelişmiş ülkeler içinse herhangi bir indirim taahhüdü yoktur. Diğer yandan bir ülkenin üreticilerine her bir ürün için sağladığı destek, toplam ürünün değerinin gelişmiş ülkeler için % 5'ini, gelişmekte olan ülkeler için % 10'unu geçmiyorsa, destekleme indirim taahhüdü istenmemektedir ki bu uygulamaya da “de minimis” adı verilmektedir (Dinler, 2008, 344).

Anlaşmada izin verilen ve verilmeyen iç destekleme şekilleri yeşil, mavi ve kırmızı kutu olarak üçe ayrılmıştır. Yeşil Kutu kapsamında bulunan uygulamalar

ticaret ve üretim üzerindeki etkileri çok düşük olan ve fiyatlar üzerinde doğrudan etkide bulunmayan uygulamalardır. Bunlar uygulanmasında herhangi bir sakınca bulunmayan desteklerdir. Bu desteklemelerin başlıcaları; tarım kesimi için kamu tarafından yapılacak; alt-yapı ve AR-GE hizmetleri, gıda güvenliği amaçlı kamu stokları, üreticilere yapılan gelir destekleri, çevresel ve bölgesel yardımlardır. Mavi kutu önlemleri piyasalara dolaylı müdahale niteliği taşıyan tarımsal ve kırsal kesime yönelik geliştirme harcamaları ve üretimi sınırlamaya yönelik dolaysız ödemelerdir. Kehribar, Kırmızı, Amber Kutu isimlerini alan üçüncü kutuda uygulamaları yasaklanmış desteklemeler bulunmaktadır. Üretim ve ticareti bozucu tüm desteklemeler bu kutu kapsamına alınmıştır. Yani müdahale fiyatları, destekleme alımları, girdi, kredi ve dış satım sübvansiyonları gibi piyasa işleyişine yönelik doğrudan devlet müdahaleleri yasaklanmıştır.

Dünya Ticaret Örgütünde kararlar, tüm üye ülkeleri kapsayan çeşitli düzeylerdeki Konsey ve Komiteler vasıtasıyla alınmaktadır. Örgütün en yüksek karar alma organı Bakanlar Konferansı'dır. Konferans her iki yılda bir toplanarak çalışma izlencesini belirlemek durumundadır (Aysu, 2008, 58). Bugüne kadar, 1996'da Singapur, 1998'de Cenevre, 1999'da Seattle, 2001'de Doha, 2003'te Cancun'da, 2005'te Hong Kong'da olmak üzere altı Bakanlar Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarına ilişkin hususlar da dahil olmak üzere, DTÖ'yü ilgilendiren her konuda karar alabilmektedir (GİB, 2009).

DTÖ anlaşmasının 20.maddesi ile 1999-2000 döneminde yeni müzakere sürecinin başlatılması öngörülmüştür. İlgili maddede tarım ürünleri ticaretinde liberalleşme yönündeki reform sürecinin devam ettirilmesi amacıyla 5 yıllık geçiş dönemi (bu süre geliştirmekte olan ülkeler için 10 yıldır) bitmeden bir yıl önce "ileri tarım müzakerelerinin başlaması gerektiği belirtilmektedir (Aysu, 2008, 59). Bu amaçla ileri tarım görüşmeleri, DTÖ'nün iki yılda bir yaptığı Bakanlar Konferansına konu olmaktadır.

Aysu (2008, 58-59)'a göre; ileri tarım müzakereleri de GATT turları gibi farklı görüş ve tutumlara sahne olmuştur. ABD ve Cairns Grubu tarım ürünleri ticaretinin tamamen serbest bırakılması yönünde çabalamaktadır. AB daha ziyade müzakerelerin seyrine göre tutum belirlemekte, bir yandan ticaretin serbestleşmesini

isteyip diğerk yandan ABD'ye nazaran daha korumacı bir tavır göstermektedir. Aralarında Japonya, İsrail, İsviçre, Norveç ve Bulgaristan'ın yer aldığı G 10 grubu serbestleşme karşıtı, başını Brezilya'nın çektiği G 20'ler serbestleşme yanlısı ve aralarında Türkiye'nin olduğu G 33'ler sınırlı serbestlik yani özel ürünlerde korumacılığın sürmesini savunmaktadır. İleri tarım müzakereleri az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında çekişmelere sahne olmakla beraber küreselleşme karşıtlarının da DTÖ'ye karşı mücadelesine de tanıklık etmektedir.

Tarım anlaşmasının gelişmiş ülkeler için 10 yıllık uygulama döneminin 2000 yılında sona ermesi nedeniyle, yeni tur müzakereleri 29 Kasım-3 Aralık 1999 tarihleri arasında ABD' nin Washington Eyaletinin Seattle şehrinde başlatılmıştır (Doğan, 2002, 7). Seattle müzakereleri; 1996 Seatte ve 1998 Geneva müzakerelerinden sonra yapılan üçüncü görüşmedir.

Seattle Bakanlar Konferansı dünya kamuoyunda büyük yankı yaratmıştır. Konferans, 1997-1998 Asya krizinin etkisiyle küreselleşme karşıtı bilincin gelişmesi sonrasında çiftçilerin ve küreselleşme karşıtı örgütlerin protestolarına sahne olmuştur. Müzakereciler arasında yaşanan anlaşmazlıklar da eklenince görüşmeler sonuçsuz kalmış, üyelerin asgari müştereklerini yansıtacak nitelikte dahi olsa bir Bakanlar Deklarasyonu bile yayımlanmadan Konferans dağılmıştır (Doğan, 2002, 8). Küreselleşme karşıtlarının bu başarısı ilerideki mücadeleleri için itici bir güç olmuştur.

Seattle sonrasında 2000 yılı başından itibaren pek çok resmi ve gayri resmi toplantı düzenlenmiş, devamında da 2001 Kasım ayında Katar'ın Doha kentinde Bakanlar Konferansı toplanmıştır. Bu konferansın Doha da düzenlenmesinin amacı Seattle'da yaşanan küreselleşme karşıtı sokak protestolarını engellemek olmuştur. Bu konferans da derin çekişmelere tanıklık etmiş, özellikle Cairns grubu ülkelerin OTP'nin sübvansiyonlu dış satım uygulamalarına eleştirileri konferansa damgasını vurmuştur.

Uruguay Turu zaten tarımda serbestleşme sağlamamış, sadece serbest piyasayı engelleyici unsurları ortaya koymuş ve bunları sınıflandırarak denetim altına almayı hedeflemiştir. Aslında AB, DTÖ tarım anlaşmasına dair yükümlülüklerini

yerine getirmiş ancak tarımsal sübvansiyonlarını hala düşürmemiştir. Hızlı bir liberalleşmeden yana olan ülkeler ticareti bozucu etkileri nedeniyle dış satım sübvansiyonlarının kaldırılmasını savunurken, AB, bu grubun karşısında sübvansiyonların önümüzdeki müzakerelerin de sonrasında; daha geniş bir süreç içinde aşamalı olarak kaldırılmasını savunmuştur (DTM, 2001).

Doha konferansında; DTÖ kapsamında gelişmekte olan ilkeler ve en az gelişmiş ülkelerin kalkınma öncelikleri konusunda politika değişikliği ön plana çıkmış, ekonomik kalkınma, istihdamın sağlanması ve fakirliğin azaltılması konusunda küresel düzeyde çalışmaların yürütüleceğine dair bu ülkeler ikna edilmiştir (Dinler, 2008, 346). Ayrıca 2005 yılında bitirilmesi planlanan “Kalkınma Turu”nda ortaya çıkabilecek aksaklıklar tespit edilmiş ve Doha Kalkınma Müzakereleri başlatılmıştır.

Doha’da alınan kararlar Üçüncü dünya ülkelerinin tarım ve gıda ürünlerini de dış rekabete açmak amacındadır. Bu durum bu ülkelerde yaşayan üç milyar küçük üretici için yıkım demektir (Başkaya, 2004, 243). DTÖ’nün amacı; Üçüncü dünyayı sonuna kadar çok uluslu şirketlerin serbest hareket alanı haline getirmektir. Bu amaç doğrultusunda kamu yönetimi zayıflatılmaya çalışılmakta, serbest hareket alanlarını kısıtlayan her türlü düzenleme kaldırılarak rahat hareket alanı yaratmak için yeni düzenlemeler yaptırılmakta ve son ayak olarak da özelleştirmeler devreye girmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler için olmazsa olmaz koşul olan iç pazarların korunması zorunluluğu yok sayılmakta, azgelişmiş ülke sanayisini, tarımını, esnafını rekabete açmakta, korumaktan vazgeçmektedir.

Bir sonraki Bakanlar Konferansı 2003 yılında Meksika’nın Cacun şehrinde toplanmıştır. Amaç kalkınma turunun amaçları üzerinde anlaşmaya varmaktır. Ancak; DTÖ’de kararlar “bir ülke bir oy” ilkesine göre alındığından ve DTÖ DB ve IMF’ye göre daha demokratik bir yapı olduğundan (Aysu, 2008, 65-66) orta gelir düzeyine sahip G 20’ler ve en fakir ülkelere dönüşen G 90’lar seslerini duyurma olanağı bulmuş, bu iki grup kendileri için faydalı olmadığını düşündükleri anlaşmayı reddetmişlerdir (Dinler, 2008, 346-347). Zengin ülkeler tarafından hazırlanan tarım dosyasının ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin ve çokuluslu şirketlerin sorunlarına çözüm getirdiği hiçbir konuya AGÜ’lerin bakış açısıyla yaklaşmadığı belirtilmiştir.

Bu konferans ya gelişmiş ülkelerin dış satım sübvansiyonlarından vazgeçeceğini ya da sürecin çok taraflı açısından tümüyle çıkıp, ikili anlaşmalar sürecine gireceğini ortaya koymuştur (Aysu, 2008, 68).

Diğer bir konferans da 2004 yılında düzenlenen Cenevre Konferansıdır. Bu konferansının sonucunda; AB, ABD, Japonya, ve Brezilya serbest ticareti engelleyici sübvansiyonların kaldırılması ve tarifelerin aşağıya çekilmesi konusunda, gelişmekte olan ülkelere ana endüstrilerini korumak koşuluyla ürettikleri mallara uyguladıkları tarifeleri azaltmak konusunda uzlaşmaya varmışlardır.

Gökhan Günaydın'ın bu konferans sonrasında 2004 yılında yaptığı basın açıklaması, aslında sonucun hiç de o kadar iç açıcı olmadığını ortaya koymaktadır:

Gökhan (2004)'a göre; *konferansta üye ülkeler “Temmuz Çerçeve Anlaşması” adı verilen bir belge üzerinden müzakerelere devam etme kararı almıştır. Anlaşma pazara giriş, iç destekler ve dışsatım sübvansiyonları olmak üzere üç temel esasa oturtulmuştur. Pazara giriş, korunan iç pazarların kilidini açmaya yönelik bir düzenlemedir.*

İç desteklerde bir indirim uygulaması da, GÜ-GYÜ-EAGÜ grupları için farklı sonuçlar üretebilecek nitelikte. DTÖ'nün ticareti bozucu olarak niteleyerek yasakladığı kırmızı kutu destekler (Pazar fiyatı destekleri girdi ullanarak üreticisine verdiği desteklerdir. Bu ülkelerde, bu destek politikalarının sonrasında oluşan sağlam tarımsal yapı, bu desteklerin üretimle bağlantısız (de coupled) olarak üreticiye yönlendirilmesine olanak tanımakta başka bir deyişle sakınca yaratmamaktadır. Bu çerçevede, doğrudan gelir desteği gibi üretimle bağımsız formlarda GÜ'ler, desteklerini yeniden formüle etmekte ve izin verilen Mavi Kutu destekler içinde toplamaktadır. Buna karşılık GYÜ'ler ve EAGÜ'ler, tarımsal yapı bozuklukları yönetim sorunları ve bütçe kısıtları nedeniyle, tarımlarını yeterince destekleyememekte, desteklerini dönüştürmekte zorlanmakta, yeni destek formları da tarımın finansman açığını daha da derinleştirmektedir. Tarım desteğinin AB'de yıllık 50 milyar dolar düzeyinde olması, Bush yönetiminin mevcut desteklere ilaveten ABD tarımı için 85 milyar dolar daha ayırması, GÜ'ler ile GYÜ'ler ve

EAGÜ'lerin kaynak kullanma adaletsizliğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çerçeve Anlaşmanın üçüncü ayağı ise, dışsatım sübvansiyonları alanındadır. GÜ'ler, dışsatım sübvansiyonlarının azaltılması ve süreç içinde tümüyle kaldırılmasını benimsemiş görünmektedirler. GÜ'lerin tıkanan görüşme sürecini aşmak için kullandıkları ve dünya kamuoyuna “büyük taviz” diye sunulan bu yaklaşım, dikkatli bir analizde, verdiği görüntüyle tamamen zıt bir sonuç üretmektedir. ABD ve AB'nin dışsatım sübvansiyonuna ayırdığı kaynak miktarı, yıllık 15 milyar dolar düzeyindedir. GÜ'lerin yılda 300 milyar dolar düzeyinde iç destek için kaynak kullandığı düşünüldüğünde, toplam destekler içinde dışsatım sübvansiyonlarının görece daha az önemli olduğu açıktır.

İşte ABD ve AB, bu noktadan verdikler sözde tavizlerle, pazara giriş ve iç destekler gibi iki büyük alanda, kendileri için yaşamsal önem taşıyan “ilerlemeler” sağlayacaklar. Bütçe olanakları yeterli olmayan GYÜ ve EAGÜ'ler, tarımlarını ancak gümrük vergileri ile koruyabilmektedirler. Çerçeve Anlaşma ile açılan süreçte, gümrük vergilerindeki hızlı indirim, yoksul ülkelerin yoksul üreticileri için yıkıcı sonuçlar üretecek. Oysa GÜ'ler bu alanda da kendi çıkarlarına bir düzenlemeyi, anlaşma koşulu haline dönüştürmüşlerdir. Buna göre, GÜ'ler, tarifelerini düşük tutmak suretiyle, Özel Korunma Önlemleri uygulama hakkı kazanmışlardır. Böylece GÜ'ler, bir malın dışalım fiyatının o ürünün üretilebilirliğini tehdit edecek ölçüde düşük bir fiyatla pazara girmesi durumunda, dışalima ek vergi koyma ve hatta birtakım kısıtlamalar getirme olanağına kavuşmuşlardır. Gıda yardımlarının bile ticaret aracı haline dönüştürüldüğü dünyada, bu “olanak” amacı dışında kullanılmaktadır. Buna karşılık, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu GYÜ'ler, Anlaşma'nın bu koruma hükmünden yararlanamamaktadır. Önümüzdeki süreçte, Çerçeve Anlaşma'nın içinin doldurulmasına yönelik görüşmeler başlayacaktır. Bu süreç, tüm ülkeler için olduğu gibi, Türkiye için de yaşamsal önem taşımaktadır.

2005 yılında yapılan Hong Kong Bakanlar Konferansı'nda GÜ'ler AGÜ'leden dış alım yaptıkları mallarda kota ve tarife uygulamasını kaldırma kararı

almışlardır ve tarım kesimindeki sübvansiyonların kaldırılması için 2013 yılı son tarih olarak belirlenmiştir (Dinler, 2008, 347).

2006 yılında Cenevre’de yapılan müzakerelerde tarım sübvansiyonlarının ve tarifelerin azaltılması konusunda anlaşmaya varılamamış, Doha Kalkınma Turu askıya alınmıştır.

2007 yılında düzenlenen Davos toplantısında müzakerelerin yeniden başlaması için karar alınmıştır. Bu tarihten günümüze tarım görüşmeleri devam etmekte olup, herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır.

2001 yılında Katar’ın başkenti Doha’da gerçekleştirilen DTÖ IV. Bakanlar Konferansı’nda alınan kararla başlatılan Doha Kalkınma Gündemi Müzakereleri, sekizinci yılına girmiştir. 2006 yılı Temmuz ayında askıya alınan müzakereler 2007 yılı başında tekrar hız kazanmıştır. Bu amaçla, 21-29 Temmuz 2008 tarihleri arasında müzakerelerin kilit konuları olan tarım ve sanayi ürünlerinde pazara giriş alanlarının ele alındığı bir Mini Bakanlar Konferansı düzenlenmiş ancak söz konusu Konferans sırasında gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında belirli konulardaki görüş ayrılıkları nedeniyle herhangi bir uzlaşmaya varılamamıştır (DPT, 2009a).

Nitekim, tarım ürünlerinde yerli üretimin korunması amacıyla dış alım vergilerinin artırılabilmesine yönelik Özel Korunma Önlemleri Mekanizması ve sanayi ürünlerinde formül yoluyla yapılması planlanan tarife indirimlerine ilave olarak kesimler bazında yapılacak indirimler noktalarında GÜ ve GYÜ’ler arasındaki yaklaşım farkları Konferans sonrası yapılan değerlendirmelerde başarısızlığın en önemli nedeni olarak ön plana çıkmıştır. Ancak; genel olarak bu neticeyi, GÜ’lerden tarım alanında alınan tavizler ile sanayi ürünlerinde GYÜ’lerden talep edilen tavizler arasındaki dengesizliğe bağlamak mümkündür.

DTÖ’nün kurulmasından bu yana çokuluslu şirketlerin karları yüksek rakamlara ulaşırken azgelişmiş ülkelerin hem diğer ülkelerle hem de ülke içindeki gelir adaletsizliği çığ gibi artmıştır. Temel tarım ürünleri fiyatları DTÖ’nün etkinleştiği 1995 yılından bu yana % 25 oranında düşmüştür (Aysu, 2008, 107). Uruguay Turu sonucunda yürürlüğe giren tarım anlaşması gelişmekte olan ülkelerin küçük üreticileri korumak ve gıda üretiminde kendine yeterliliği özendirmek için

kullandıkları birçok yerli destek izlencesini engelleyerek üreticileri mağdur etmiştir. Yerel küçük üreticiler artık ABD ve AB'den gelen sübvansiyonlu tarım ürünlerinden korunamadığından mesleklerini terk etmişler, ülkelerse bağımlı hale gelmişlerdir. DTÖ tarafından benimsenen politikalar ülkelerin gereksinimlerine, toprak, iklim ve ekolojik koşullarına göre biçimlenmiş geleneksel tarımlarını yok etmiş, az gelişmiş ülkeleri çokuluslu tarım ve gıda şirketlerine bağımlı hale getirmiştir.

4.2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

1930'lardaki dünya ekonomik krizinin getirdiği birtakım sorunlar, yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması, bu sistem aracılığı ile döviz kurlarında istihdam sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması gibi gereksinimleri gündeme getirmiştir (Eraktan, 2002, 122). Tüm bu ihtiyaçlara cevap verecek bir uluslararası para sistemini oluşturmak amacıyla 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods konferansı toplanmış ve Dünya Bankası (DB) ile birlikte Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kurulması kararı alınmıştır. 27 Aralık 1945 tarihinde 30 ülkenin imzasıyla kurulan IMF dünya çapındaki faaliyetlerine 1 Mart 1947 tarihinde başlamıştır.

Bretton Woods'ta yapılan kuruluş anlaşmasında IMF'nin etkinlik alanı sanayileşmiş ülkeler ile sınırlı iken, Dünya Bankası'nın görevi az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ile ilgilenmek olarak tasarlanmıştır. Ancak özellikle 1973 petrol krizi ve dünyada yaşanan genel ekonomik buhrandan sonra bu işbölümü yok olmuş, IMF ve Dünya Bankası yapısal uyum programları adı verilen ve az gelişmiş ülkelerin sistemle tam bütünleşmesini sağlamaya yönelik projeleri beraberce yürütür hale gelmişlerdir. Yapısal uyum programlarını Dünya Bankası projelendirirken, IMF de *stand-by* anlaşmaları ile bu uyum izlencelerinin uygulanışını denetlemektedir.

IMF'nin üye sayısı 183'dür. Üye ülkelerin katkıları IMF'nin başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. IMF'de ağırlıklı oy sistemi geçerlidir. Her ülke finansal gücü, Fona katkısı oranında söz sahibidir. En çok oya sahip ülke sırasıyla ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir. Geri kalan ülkeler ülke grupları olarak temsil edilmekte ve her grup bir ülke tarafından temsil edilmektedir. En

önemli grup % 5,21 oya sahip, içinde Türkiye'nin de bulunduğu Belçika tarafından temsil edilen gruptur.

IMF ülkelere ödemeler dengesi ihtiyaçları için krediler sağlamaktadır. Kredilerinin ana amacı piyasalara söz konusu ülkenin dış yükümlülüklerini yerine getirmek için yeterli döviz rezervi olduğu yolunda güven sağlamaktır.

Genel olarak IMF'nin ülkelerin sorunlarının çözümüne uygulamaları, para devalüasyonu, kamu harcamalarının azaltılması, kamu gelirlerinin artırılması, sıkı para politikası, fiyat kontrolleri ve ticaretin liberalleştirilmesidir (Özen, 2006, 18). Kamu gelirlerinin artırılması devletin ekonomideki ağırlığının artması anlamına geleceğinden, IMF'nin politikaları daha çok kamu harcamalarının kısılması yönünde oluşmaktadır (Küçükkocaoğlu, 2006, 3). Zaten genel olarak amaç kamu kesimini daraltılması ve uzun vadede kaynakların özel kesime aktarılmasıdır.

Stand-by düzenlemeleri, üye ülkelerle IMF arasında varılan bir anlaşma sonucunda hazırlanır. Amacı, dış ödeme güçlükleri içindeki ülkelere IMF kaynaklarını, uygulanacak olan istikrar programına bağlı olarak ve belirlenmiş bir takvime göre aktarmaktır. Üyeler ile IMF arasında stand-by düzenlemesinin gerçekleşmesi için kredi talep eden ülkelerin IMF'ye bir niyet mektubu vermeleri gerekmektedir. Niyet mektubunda, ilgili devletçe izlenecek iktisat politikaları ve alınacak önlemler ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Mektupta yer alan kararlar IMF yönetimince yerinde bulunursa ilgili ülkeye verilecek kaynaklar takvime dökülmektedir.

Genel olarak istikrar paketleri acil müdahale gerektiren durumlarda kısa vadeli çözümlere yöneliktir. Yapısal uyum programları ekonomik büyümeyi engelleyen yapısal sorunları çözmeyi amaçlar ve daha uzun vadelidir. Bu izlencelerin uygulanmasında IMF denetleme rolü üstlenir ve Dünya Bankası ile aralarında sıkı bir işbirliği oluşur. Genel olarak yapısal uyum programlarının amaçları aşağıda açıklanmıştır (Küçükkocaoğlu, 2006, 3).

Yapısal uyum programları ile ekonominin tamamen dış satıma dayalı bir biçimde örgütlenmesi istenmektedir. Borçların ödenmesi için gerekli olan döviz girdisi bu şekilde sağlanabilecektir. Bunun anlamı, üretimin ülkenin ihtiyaçlarına

göre değil uluslararası rekabet koşullarına göre yapılanması demektir. Yani uluslararası bir kriz, bu kesimlere dayanan bir ekonomiyi felç edebilecektir. Bu şekilde ülkenin kendi kendine yeterliliği tamamen ortadan kalkmaktadır.

Bir diğer nokta yabancı sermaye ile ilişkilidir. IMF hükümetlerin yerel endüstri, bankalar ve finansal hizmetlerde ulusal ekonomiyi korumasını engellemek ve bu alanlara yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak istemektedir.

Ülkede kamu harcamalarının azaltılmasını sağlamak için ücretleri düşürüp artışları sınırlamak bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Aynı zamanda devletin sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi alanlarda yaptığı harcamaların kısılması da bu başlık altındadır. İşte bu ortamda IMF açık bir biçimde ücretlerin de rekabet koşullarına uygun olarak asgariye indirilmesini dayatmaktadır.

Bu izlencelerin temel bir dayanağı da gümrükte ithal mallar için kota ve tarifeleri ortadan kaldırmak biçimindedir. Yani ulusal ekonominin korunmasına yönelik devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılarak dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yerli sanayinin dış rekabete açılması hedeflenmektedir. Dış alımda kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması, dış alım giderlerinin tutar olarak artırdığı gibi toplam dış alım içinde tüketim mallarının payının büyümesine de neden olmaktadır (Fırat, 2004, 77).

Özelleştirme de IMF'nin bütün politikalarının ana hedefi durumundadır. Bu şekilde kamu kurumlarının boş bıraktığı alanlara yabancı sermaye girebilecek ve genelde yüksek karlılık vadeden bu alanlardan oldukça yüksek gelirler elde edilebilecektir. Ayrıca özelleştirme ile döviz cinsinden gelir elde edilmesi beklenmekte, böylelikle kamu açıklarının kapatılması ve dış borçların ödenmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir. Ancak ortaya çıkan sonuç en stratejik kesimlerde bile devlet denetiminin ortadan kalkması ve vergi gelirlerinde önemli bir düşüş olmaktadır.

IMF'nin kuruluşundan 5-6 yıl gibi kısa bir süre sonunda ülkeler borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Borç geri ödemelerinin yapılabilmesi için yeni borçlar bulunması gerekmiş ve bu kapsamda 1952 yılında Stand-by anlaşmaları devreye sokulmuştur. 1961 yılında 11 ülke tarafından imzalanan Genel Borç

düzenlemeleri anlaşmasıyla birlikte stand-by kredisi uygulamaları yaygınlaştırılmıştır (Aydoğan, 2006, 418-419). 1954-1970 arasında 47 ülke ile değişik tarihlerde stand-by anlaşmaları yapılmıştır (Küçükkocaoğlu, 2006, 5). 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkeler uygun koşulda kredi temin edebilmişler, bu nedenle stand-by anlaşmalarına gereksinim duymamışlardır.

1980’li yıllardan itibaren, neoliberal politikalar tarafından şekillendirilen dünya düzenin kurulmasıyla birlikte topraklarında kendilerini doyuracak ürünler yerine Batı’nın ihtiyacı olan ürünler üreten, diğer taraftan ticaret hadleri sürekli olarak aleyhlerine gelişen (aynı miktar dış alımı her seferinde daha çok dış satım yaparak sağlayabiliyor ve daha çok mal dış satımı yaptıkça daha da yoksullaşıyor) az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bu durum değişmiş, dış ticaret açıkları ödemeler dengesini bozulmasına neden olmuş ve borçlanma kaçınılmaz hale gelmiştir (Başkaya, 2004, 222-223). Bu gelişmelerle birlikte bu ülkelerde yatırım yapmış olan çok uluslu şirketlerin pazarları gittikçe daralmış, bu ülkelerin borç sorunu dünya finans sistemini çökertecek kadar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

1980’e kadar daha çok ödemeler dengesindeki bozuklukları gidermeye yönelik politikalar üreten IMF, asıl amacı borç ödemelerini güvence altına almak gibi gözükken yapısal uyum programlarını denetleme yolu ile etkinliğini giderek artırmıştır. Yapısal uyum programları Dünya Bankası tarafından projelendirilmekte, ancak denetimi IMF tarafından sağlanmaktadır. IMF’nin reçeteleri ülkelerin ekonomik politikalarını doğrudan belirlemekte, hatta bazı durumlarda ulusal kalkınma planlarının yerine geçmektedir.

1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkeler, IMF ile birçok stand-by anlaşması yaparak kısa vadeli istikrar programları ve uzun vadeli yapısal uyum programlarının altına imza atmışlardır. 250’den fazla stand-by anlaşması yapılmıştır. IMF’nin esas amacı ödemeler dengesindeki bozukluğun giderilmesi (IMF’nin 1980’ler boyunca verdiği borçlar dahil olmak üzere bütün borçların ödenmesini sağlayacak bir yapı ortaya koymak) değil, uluslararası sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılarak ulusötesi şirketlerin azami kar hırsıyla toplumsal sonuçları düşünmeden üretim yapabilmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması, ülke ekonomilerinin serbestleşmesi ve dünya koşullarına uygunluğunun sağlanması olmuştur. Gelişmekte

olan ülkelerin dış borçlarının 1980-1993 döneminde 658 milyar dolardan 1,8 milyar dolara yükselmesi bunu kanıtlar niteliktedir (Oral, 2006, 114).

Aydoğan (2006, 419)'a göre; IMF özellikle 1970'lerden sonra az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, 1990'lardan sonra da dağılan sosyalist ülkelere yönelik çalışma yapan bir örgüt konumuna gelmiştir. ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkeler kendilerine yönelik kararlarda IMF'yi hesaba katmamakta, örgütü gelişmekte olan ülkeler üzerinde kurulan denetim sistemini sürdürmenin aygıtı olarak görmektedirler.

Aysu (2008, 129)'ya göre; IMF kurulurken esas olarak sanayileşmiş ülkelerin ihtiyaçları esas alınmış, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunları göz ardı edilmiştir. Yani sosyo-ekonomik yapılardan kaynaklanan sorunların farklılığına bakılmaksızın az gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler aynı sepete konulmuş, aynı uygulamalarla sorunların giderilmesine çalışılmıştır.

İstikrar programlarının öngördüğü daraltıcı para ve maliye politikalarının etkisiyle az gelişmiş ülkelerin zaten yetersiz olan üretim temelleri daha da küçülmüş, kıtlıklar oluşmuş, fiyatlar yükselmiştir. Dış alımda kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması sonucunda, dış alım giderleri artmış, toplam dış alım içinde tüketim mallarının payının büyümüştür (Fırat, 2004, 77). Ayrıca IMF süregelen dış açıklarla karşılaşan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri devalüasyona (ulusal parasının dış satın alma gücünün, düşürülmesi) zorlarken, dış fazla veren gelişmiş ülkeler revalüasyona (ülke parasının yabancı paralar karşısında değerini yükseltmek) zorlanmamıştır. Bu durum, dış fazla veren gelişmiş ülkelerin IMF tarafından yönlendirilen değil, onun aracılığıyla diğer ülkelere yön veren ülkeler olduğunu ortaya koymaktadır (Aysu, 2008, 130).

Bu doğrultuda, 1995 yılına kadar IMF'den uyum kredileri için borç alan 137 ülkeden 81'inin (% 60) IMF'ye bağımlılığı ileri düzeyde artmış, 89 az gelişmiş ülkeden 48'inin (% 54) durumu kötüleşmiş, 32'si (% 36) ise tamamen yoksullaşmıştır (Aydoğan, 2006, 415).

Ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde IMF uyum politikaları tam anlamıyla bir yıkıma yol açmıştır. Pek çok araştırmada; 1980-1990'larda süregelen açlık

sorununun arkasında doğal nedenlerden çok IMF politikalarının ülke tarımını ve hayvancılığını dünya fiyatlarına bağımlı kılarak yeni bir uluslararası işbölümüne zorlamasının böylece hem tarımı hem de doğal çevreyi tahrip etmesinin yattığını ortaya koyulmaktadır (Oral, 2006, 113).

IMF uyum politikaları neticesinde; devlet tarım kesiminden desteğini çekmiş, geleneksel ürünler yerine küresel talepler doğrultusunda üretim yapılmaya başlanmış, gerekli düzenlemelerle tarım ürünleri dış alımı serbestleşmiş, gelişmiş ülkelerin stokları eritilmiş, programı uygulayan ülkelerin tarım kesimleri çökmeye başlamıştır. Oral (2006,113-115) IMF'nin yarattığı yıkımın bilançosunu şöyle özetlemektedir: Tarımsal nüfus kentlere göçmeye başlamış, köyden kopan bu kişilere istihdam sağlanamadığından işsizlik artmıştır. Kırsal alanda topraklar boş kaldığından doğal denge tahrip olmaya başlamış, erozyon ve kuraklık daha fazla etkisini göstermeye başlamıştır. Dış satımlara yönelik desteklenen ve aşırı kimyasal kullanımı, aşırı sulama, hibrit tohum kullanımı ile verimlilik artışı sağlanan alanlarda üretim dünya fiyatındaki dalgalanmalara bağlı kalmış, bu maddelerin kullanıldığı topraklar da verimliliğini yitirmeye başlamıştır.

4.3. Dünya Bankası (WB)

1944 yılında IMF ile birlikte Bretton Woods konferansı sonrası kurulmuş olan Dünya Bankası 1946 yılında çalışmalarına başlamıştır. Kuruluş amacı, ülkelerin yeniden yapılanma ve kalkınma gereksinimleri için ticari bankalardan sağlayabilecekleri krediden daha ucuz kredi sağlamaktır (Aysu, 2008, 173).

Kuruluş aşamasında; uzun adından da anlaşılacağı üzere adında (The International Bank For Reconstruction and Development) yer alan "yeniden yapılandırma" sözcüğü (reconstruction), II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu büyük yıkım ve tahribatı giderme ve alt yapılarını yeniden imar etmek için bu ülkelere kredi akışını hızlandırma amacını taşımaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda banka bu amaçtan uzaklaşarak, yoksulluğun azaltılması, uluslararası ticaretin geliştirilmesi amacıyla kalkınmada öncelikli yörelere yatırım kredisi sağlayan, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere yönelik kredi veren büyük bir sermaye kuruluşu haline dönüşmüştür.

Bankanın 184 üyesi bulunmaktadır. Dünya Bankasına üyelik IMF üyeliğine bağlı kılınmıştır. Yani Dünya Bankası'na üye olabilmek için IMF'ye üye olmak gerekmektedir. IMF'den ayrılan ülke, Dünya Bankası'ndan da istifa etmek zorundadır. Ancak, Dünya Bankası Guvernörler Kurulu'nun dörtte üç oy çokluğu ile alacağı kararla, Dünya Bankası üyeliğinin devamı sağlanabilmektedir (Karluk, 2002, 239).

Bankaya uluslar arası finans kurumlarından borçlanma, üyelerine kredi sağlama yetkisi tanınmıştır. Bankanın aldığı bu yetki ile finans piyasaları önemli bir gelişme sağlamış, finans sistemi dünyada bugünkü hakim konumuna, Bankanın bu sürekli alıcı durumu sayesinde ulaşmıştır (Aysu, 2008, 173). Dünya Bankası fonlarının hemen hemen tamamını dünyanın finansal piyasalarından sağlamakta olup, 2002 mali yılında bu rakam 23 milyar doları bulmuştur. Fon toplamak için tahviller çıkarmakta ve düşük faiz oranlarını kendisinden borç alanlara yansıtmaktadır (Küçükkocaoğlu, 2006, 15).

Dünyanın düşük gelirli ülkeleri genellikle uluslararası piyasalardan borçlanamamakta veya borçlanabilse bile yüksek faiz oranları üzerinden kredi kullanabilmektedir. Gelişmiş ülkelere gelen doğrudan katkılara ve kredilere ek olarak bu ülkeler ayrıca temel hizmetlerini sağlayabilmek için Dünya Bankası'ndan hibeler, faizsiz krediler ve teknik yardım almaktadırlar. Kredilerde geri ödeme süresi 35-40 yıl olup ve 10 yıllık ödemesiz bir dönem bulunmaktadır.

"Dünya Bankası" ismi artık Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) için kullanılır hale gelmiştir. Bu iki kuruluş birlikte Dünya Bankası'nı meydana getirmekte, gelişmekte olan ülkelere düşük faizli kredi, faizsiz kredi ve hibeler sağlamaktadır.

Faizsiz kredi ve hibe şeklinde finansman, dünyanın en büyük yardım kaynağı olan IDA'dan gelmektedir. 40 kadar zengin ülke her dört yılda bir bu fon için para sağlamaktadırlar. IDA kredileri Banka'nın finansal yardımının dörtte birlik bölümünü oluşturmakta, IDA fonları dışında Banka'nın gelirinin çok az bir kısmı üye ülkelere karşılanmaktadır.

Yüksek faiz oranlarından da olsa, ticari kaynaklardan borçlanabilen daha yüksek gelirli gelişmekte olan ülkeler ise IBRD'den kredi almaktadırlar. IBRD'den borçlanan ülkeler, ticari bankalardan borçlanmalarına kıyasla geri ödemeler için daha uzun bir vade (ana para ödemelerinin başlamasından önce üç ila beş yıllık ödemesiz bir dönem) ile borçlanabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, yoksulluğun azaltılması çabaları, sosyal hizmetlerin sağlanması, çevrenin korunması ve yaşam standartlarını iyileştirecek olan ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi gibi özel odaklı projeler için kredi almaktadırlar.

Dünya Bankası kurulduğundan günümüze kadar yaklaşık onbin kredi anlaşması imzalamış olup, bu kredilerin % 20'si tarımsal kredilerden oluşmaktadır (Aysu, 2008, 173). Kredi politikası kuruluş felsefesine uygun olarak özel kesimin geliştirilmesi ve az gelişmiş ülkelere yabancı özel sermaye yatırımlarının ulaşmasını destekleyen bir yol izlemektedir.

Dünya Bankası bir gruptur. Grup, her biri nihai karar almaya yetkili üye ülkelerinin sahibi oldukları, birbiriyle yakından bağıntılı beş kuruluştan oluşmaktadır. IBRD ve IDA kuruluşlarına ek olarak, Uluslararası Finans Kurumu (IFC) yüksek riskli kesimlerin ve ülkelerin yaptıkları özel kesim yatırımlarını desteklemekte ve geliştirmekte, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımcılara ve kredi verenlere politik risk sigortası (garantisi) sağlamakta ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) yabancı yatırımcılarla onların konuk ülkeleri arasındaki yatırım uyuşmazlıklarında uzlaşma sağlamaktadır (www.worldbank.org, 2009).

IFC'nin görevi, özel kesim aracılığıyla ekonomik kalkınmayı geliştirmektir. Bu kuruluş, iş ortaklarıyla çalışarak gelişmekteki ülkelerde sürdürülebilir özel girişime yatırım yapmakta ve müşterilerine uzun vadeli kredi, garanti ve risk yönetimi sağlamakta ayrıca danışma hizmeti de vermektedir. IFC, özel kesimden yatırımcıların uygun bulmadığı bölge ve kesimlerde yatırımda bulunmakta, ticari yatırımcıların fazla riskli buldukları piyasalarda ümit vaat eden fırsatları geliştirmektedir (www.worldbank.org, 2009).

Yabancı sermayenin gelişmekteki ülkelerde istimlâk, paranın çevrilgen olmaması, transfer kısıtlamaları, savaş ve sivil karışıklıklar gibi ticari olmayan risklere karşı korunarak teşvik edilebilmesi için MIGA garantiler sağlamaktadır. MIGA, yatırım olanaklarıyla ilgili bilginin ülkelere yaygınlaştırılabilmesi için teknik yardım da sağlamaktadır. Bu kuruluş yatırım uzlaşmazlığı olduğunda talep üzerine arabuluculuk hizmeti de sunmaktadır (www.worldbank.org, 2009).

ICSID, yatırım uyuşmazlıklarında uzlaşma ve tahkim olanakları sağlayarak yabancı yatırımı teşvik etmeye çalışmaktadır. Bu suretle ülkelerle yabancı yatırımcılar arasında müşterek güvenin olduğu bir ortam yaratılmaktadır. Yatırımlarla ilgili birçok uluslararası sözleşme, ICSID'nin tahkim olanaklarına referansta bulunmaktadır. ICSID'nin, tahkim hukuku ile yabancı sermaye hukuku alanında araştırma ve yayın etkinlikleri de vardır (www.worldbank.org, 2009).

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nda (IBRD), hemen hemen dünyanın bütün ülkelerini oluşturan 184 ülke vardır. Uluslararası Kalkınma Birliği'nin (IDA) 163 üyesi, Uluslararası Finans Kurumu'nun 175 üyesi, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansının 158 üyesi ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi'nin 134 üyesi vardır (Küçükkocaoğlu, 2006, 16).

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi üye ülkeleri düzenli olarak incelememektedir. Çünkü Banka'nın IMF'de olduğu gibi bir genel gözetim görevi bulunmamaktadır. Ancak Banka'dan kredi kullanan veya Banka destekli bir yapısal uyum programı uygulayan üye ülkelerde genel bir inceleme yapılmaktadır. Söz konusu inceleme üye ülkenin makroekonomik yapısı, uygulanan ekonomik politikaları kapsamakta ve rapor haline getirilerek ülke ekonomik raporu olarak yayımlanmaktadır (Karluk, 2002, 255-256).

Banka, 1970 yılında kredilendirme için izlediği politikaları değiştirme yoluna gitmiş, ekonomik ve sosyal gelişmenin önemli bir koşul olduğunu savunmaya başlamıştır. Kapitalist dünyanın gereksinimlerine uygun olarak zaman içinde şekillenen ve değişen Banka 1980 yılında yine başka bir değişikliğe gitmiş, "yapısal uyum kredilerini başlatmıştır (Aysu, 2008, 175).

IMF ve DB arasındaki görev paylaşımına göre; DB ekonomik reformları, IMF ise yapısal reformları üstlenmiştir. Ekonomik reformlar DB tarafından yapısal uyum kredileri (SAL) ve kesimsel uyum kredileri (SECAL) ile desteklenmektedir (Oral, 2006, 112).

Bretton Woods ikizleri olarak adlandırılan DB ve IMF geliştirmekte olan ülkelerle 1980'li yılların başından itibaren yapısal uyum kredileriyle birlikte yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Bunalım yönetimi ve düzenleyici politikaların belirlenmesi konusunda ortak hareket etmeye başlamışlardır (Özpençe, 2007, 15). DB ve IMF borç alan ülkeleri uluslararası alacaklıların çıkarına uygun bir şekilde makroekonomilerini yönlendirmeleri için zorlayabilmektedir. Bu zorlama girişiminin nedeni ülkelerin kendilerine borçlu olmasıdır ki böylelikle borçlu ve azgelişmiş-gelişmekte olan ekonomilerin ulusal ekonomi politikalarını kendi gereksinimleri doğrultusunda sürdürmelerini engellemekte küresel sermayenin lehine düzenlemeler yapmaları sağlanmaktadır (Özpençe, 2007, 15).

Banka organlarındaki oy ağırlığına bakıldığında, ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve Avusturya'nın toplam oyların içindeki ağırlığı % 50'yi aşmaktadır. Banka başkanı günümüze kadar genellikle ABD'li olmuştur. Banka sermayesinde oy kullanma hakkı IMF ile benzer olup, ekonomik gelişmişlikle doğru orantılıdır. Bankada en az oya sahip ülkelerden biri olan Türkiye'nin oy oranı % 05,2 iken en fazla oy hakkına sahip ülke % 17,14 ile ABD'dir (Aysu, 2008, 177). Dünya Bankası da IMF gibi ABD ve gelişmiş ülkelerin yön verdiği bir finans kuruluşudur ve bu ülkelerin çıkarlarına ters davranan hiçbir ülkenin DB'den kredi alması mümkün değildir.

Aysu (2008, 178) DB'nin tarım kesimine etkisini şöyle özetlemektedir: DB hukuk bölümü toprak mülkiyetine ilişkin düzenlemelerin yapılmasını sağlayarak küçük çiftçinin toprağını yitirmesine neden olmakta, toprağını kaybeden çiftçi ya mevsimlik işçiye dönüşmekte ya da kırdan kente göçmek durumunda kalmaktadır. Kamunun elindeki tarım arazileri ile tarımsal kitlerin satılmasını talep etmekte, satımdan elde edilen gelirler uluslararası kredilerin geri ödemesinde kullanılmaktadır. Ayrıca Aysu'ya göre; DB bankacılık sistemini kuralsızlaştırmaktadır. Bu durum, tarım ve sanayiye ayrıcalıklı kredi verilmesi

uygulamasını aşama aşama sonlandırmakta, bu kesimlere tahsis edilen krediler ertelenmeye ve kaldırılmaya başlanmakta, yerli bankalar ise dış satımcı tüccara kısa vadeli kredi vermeye devam etmekte ama yerli üreticiye krediyi kesmektedir. Sermayesiz küçük ve orta ölçekli tarım işletmeleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Aydoğan (2006, 423)’e göre de, DB son dönemde tarımsal yatırım alanlarına da kredi vermektedir. Tarım kredileri ülkelerin ulusal tarım üretimin gerçekleştirilmesi için değil, alternatif tarım üretimi adı altında temel ulusal tarım üretimini zayıflatacak yatırımlara verilmektedir. Uluslararası piyasalara çıkabilmiş ürünler genel tutum olarak kredi dışı bırakılmaktadır.

4.4. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa, yüzyıllarca kanlı savaflara sahne olmuş, birçok insan yaşamını yitirmiştir. Savaştan yanmış ve yıkılmış şekilde çıkan Avrupa karşısında ABD ve Sovyet Rusya büyük askeri ve ekonomik üstünlük elde etmişlerdir. Bazı Avrupa ülkelerinin liderleri, barışın sürdürülebilmesinin ve ekonomik olarak bu ülkelere yetişmenin tek yolunun, ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşmesi olduğuna inanmaktaydı. Bu düşünce devletleri birbirine yaklaştırmış ve 1943 yılında Benelux devletleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) arasında gümrük birliği kurulmuştur (Dinler, 2008, 358).

1950’lere gelindiğinde savaşa neden olan kömür ve çelik sorununun hallinin bunların üretim ve kullanılmasının, uluslararası bir organın yönetilmesinde bulan Fransız Dışişleri bakanı Robert Schuman, Batı Avrupa ülkelerinin kömür ve demir sanayilerinin bütünleşmesi planlanmış ve 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Belçika, Batı Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda’dan oluşan 6 üye ile kurulmuştur. Bu ülkelerdeki kömür ve çelik sanayi ile ilgili alınan kararlar, bağımsız ve devletler üstü bir kuruma (Yüksek Otorite) devredilmiş, böylece altı devlet arasında ekonomik gelişmeyi sağlamaya yönelmiş bir “Ortak Pazar” oluşturulmuştur.

AKÇT’nin başarısı söz konusu altı ülkeyi işbirliklerini daha da ileriye götürmeye ve ekonomilerindeki diğer kesimleri de bütünleştirmeye yöneltmiştir. Bu

lkeler 1957 yılında Roma Antlaşmalarını imzalamış, böylece atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımını öngören Avrupa Atom Enerji Topluluğı (AAET) ve ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa Ekonomik Topluluğı (AET) oluşturulmuştur.

1967 yılında yürürlüğe giren Füzyon anlaşması ile AKÇT, AAET ve AET'nin kurumları birleştirilmiş, kurumsal yapı "Avrupa Topluluğı"na dönüştürülmüştür. 1992 yılında Maastricht Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte üye ülkeler arasında siyasal birlik kurulmuş, topluluk Avrupa Birliğı adını almıştır.

ye devletlerin kendi aralarındaki tüm ticari engelleri kaldırıp ortak pazarlarını mal, hizmet, kişi ve sermayenin serbestçe dolaşabileceğı tek bir Pazar haline getirmeleri zaman almış, 1992 yılı sonunda ortak Pazar resmi olarak tamamlanmıştır. Avrupa Birliğı yine 1992 yılında, Merkez Bankası tarafından yürütülecek tek Avrupa para birimine geçişi de içine alan Ekonomik ve Parasal Birliğı geliştirmek için karar alınmıştır. 1 Ocak 2002'den itibaren AB'nin 15 üyesinden 12'si ulusal para birimleri yerine Euro'yu kullanmaya başlamıştır. Bu lkeler Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Portekiz, Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Finlandiya'dır (Karluk, 2007, 36).

Danimarka, İrlanda, ve İngiltere'nin 1973 yılında, Yunanistan'ın 1981 yılında, İspanya ve Portekiz'in 1986 yılında ve Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in 1995 yılında Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın 2004 yılında ve Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında katılımıyla üye sayısı 27'ye yükselmiştir.

4.4.1. Gümrük Birliği (GB)

Avrupa Topluluğu'nu kuran anlaşmanın 23. maddesinde, Topluluğun, tüm malların serbestçe dolaştığı bir Gümrük Birliği'ne dayandığı belirtilmektedir. Ticaret Politikası ve Rekabet Politikası alanlarında da uyum gerektiren Gümrük Birliği ile, AB, ortak sınırları içinde malların serbest dolaşımını engelleyen iç unsurları teker teker ortadan kaldırırken, üçüncü ülkelere karşı koruma oluşturan (gümrük vergileri, haksız rekabete karşı uygulamalar, teknik engeller ve benzeri unsurlardan oluşan) duvarları da aynı seviyeye getirme; bir diğer ifadeyle, ortak bir Dış Ticaret Politikası oluşturma ihtiyacı duymuştur.

“Gümrük Birliği”, Avrupa Topluluklarının oluşmasında bütünleşmenin temelidir. Topluluk, mal ticaretinin tümünü kapsayan ve üye devletler arasında dış alım ve satımdaki gümrük vergileri ile eş etkili diğer tüm vergilerin kaldırılmasına ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak bir gümrük tarifesi uygulanması esasına dayanan bir gümrük birliği üzerine kurulmuştur.

Gümrük birliğine konu mallar, üye devlet çıkışlı ürünlerle, üye devletlerde serbest dolaşıma hak kazanmış üçüncü ülkeler çıkışlı ürünlerdir. Üye devlet çıkışlı mallar, üye ülkelerde çıkarılan madenler, üretilen bitkisel ve hayvansal ürünler ve bunlardan elde edilen doğal ürünler, avlanan av hayvanları, deniz ürünleri, sanayi ürünleri ve bunlardan üretilen diğer ürünlerdir. Üye devletlerde serbest dolaşıma hak kazanmış üçüncü ülkeler çıkışlı ürünler ise, bir üye devlete girişinde dış alım işlemleri yerine getirilmiş, gümrük vergileri ve eş etkili vergileri ödenmiş ve bu vergilerin tamamen veya kısmen iadesinden yararlanmamış olan ürünlerdir (Karluk, 2007, 282).

Demir-çelik dışı ürünlerde ise gümrük birliğinin sanayi ürünlerinde sağlanması için gümrük ve eş etkili vergilerin kaldırılması, ortak gümrük tarifesinin kabulü ve miktar kısıtlamalarının eş etkili önlemler ile birlikte sıfırlanması amaçlanmıştır. Sayılan hususlar, Roma Antlaşması'nın 12-17 nci maddelerine göre, birlik iç tarifelerinin kaldırılması her biri dört yıldan yani toplam on iki yıldan oluşan ve her yıl % 10 indirimi öngören üç aşamadan meydana gelmektedir (Alganer vd.,2008, 351). Bu dönemler ilk aşama olan Ocak 1958-Aralık 1961, ikinci aşama Ocak 1962-Aralık 1965, üçüncü aşama Ocak 1966-Aralık 1969 olarak belirlenmiştir (Karluk, 2007, 282). Üç yıllık gecikme öngörülmüş ancak bu dönemin en fazla 15 yıl olabileceği düşünülmüştür (Baldwin,

2006, 13). Sonradan tarifelerin kaldırılması çalışmaları daha da hızlanmış ve 1 Temmuz 1968 tarihinde yani beklenenden 18 ay önce tamamlanmıştır (Moussis, 2004, 87).

Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu kapsamındaki demir-çelik ürünlerinde, gümrük vergileri 1 Ocak 1972 tarihinde birleştirilmiş ve ortak gümrük tarifesi uygulanmasına geçilmiştir.

GB'nin oluşumu ekonomik olarak rahat bir döneme denk gelmiş bu durum uyumlaştırma sürecinin ekonomik ve politik maliyetlerinin daha az hissedilmesine neden olmuştur (Alganer vd.,2008, 350). Altılıların AET öncesi tarifelerinin basit ortalaması olan Ortak Dış Tarife (ODT) tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Bu durum Fransa, İtalya'nın kendi dış tarifelerini düşüreceğini, Benelux ülkelerinin kendi dış tarifelerini yükselteceği, Almanya'nın tarifesini ise başlangıçla aynı düzeyde kalacağı anlamına gelmektedir (Alganer ve diğerleri, 2008, 351).

Bu kapsamda, Birliğin sınırlarındaki her noktadaki uygulamanın, uyumlaştırılmış olması gerekmektedir. Gümrük Birliği başlığı altında düzenlenen müzakere konuları aşağıdaki alanları içermektedir (İKV, 2009).

- AB Gümrük Kodu'nun ve uygulama hükümlerinin üstlenilmesi,
- Kotaların uygulanması, kota yönetimi sisteminin teknik boyutu, Uyumlaştırılmış Gümrük Tarifeleri'nin üstlenilmesi ve AB'nin Birleşik Tarifeler (TARIC) uygulamasıyla uyumun sağlanması gibi, Gümrük Kodu dışında kalan gümrük müktesebatı,
- Başta Pan-Avrupa Menşe Sistemi olmak üzere, menşe kurallarının uygulanması,
- Gümrük işlemleri vb. uluslararası anlaşmalar ile sözleşmelerin üstlenilmesi,
- Sınır idaresi,
- Sınırlarda gümrükler ve polis arasındaki işbirliği,
- Ön kontrol, çifte kullanımlı mallar, korsan mallar gibi alanlara ilişkin spesifik mevzuatın uygulanması,
- Basitleştirilmiş prosedür, re-eksport, gümrük antrepoları, nihai kullanım, vergi istisnaları, gümrük geri ödemeleri ve vergi iadelerinin uygulanması,

- Gümrüklere ilişkin müktesebatın uygulanması için gerekli idari ve işlevsel kapasitedir.

4.4.2. Ortak Tarım Politikası (OTP)

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlığın yarattığı endişenin yanı sıra, savaş sonrasında AB aktif nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan tarım kesimü çalışanlarının gelir düzeyinin korunması ve üye ülkelerin ulusal tarım politikaları arasındaki derin farklılıkların giderilmesi gerekliliği Birliği bir ortak tarım politikası oluşturmaya yöneltmiştir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tarım politikalarının gerek ekonomik gerek siyasi anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanan Ortak Tarım Politikası (OTP), AB'nin ilk ortak politikasıdır. Halen Birlik bütçesinin yarısını oluşturan OTP'nin AB'nin en önemli politikalarından biri olduğunu söylemek mümkündür (Yalova, 2007, 18).

1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ile OTP'nin yasal temeli oluşturularak amaçları belirlenmiştir. Bunlar :

*Avrupa'da besin güvenliğinin sağlanması, başka deyişle düzenli bir ürün sunumunun güvence altına alınması,

*Tarımda verimlilik düzeyinin yükseltilmesi (Teknik ilerlemenin özendirilmesi, tarımsal üretimin akılcılaştırılması ve üretim faktörlerinin özellikle işgücünün en uygun kullanımının ve verimliliğinin artırılması),

*Tarımsal nüfusun yaşam düzeyinin tarımda çalışanların gelirinin artırılması yoluyla yükseltilmesi, tarımda çalışanlara adil yaşam düzeyinin sağlanması,

*Tarımsal pazarda istikrar sağlanması,

*Tarım ürünlerinin tüketiciye uygun fiyatlarla ulaştırılmasının sağlanması olarak sıralanmıştır.

1958 yılı Temmuz ayında Stresa Konferansı'nda ise OTP'nin dayanacağı 3 temel ilke ortaya koyulmuş, ilk ortak piyasa düzeni, 1962 yılında tahıl sektöründe yürürlüğe girmiştir (İKV, 2008, 4).

Buna göre; Avrupa Birliği üye ülkelerinin tarım politikaları, siyasi ve ekonomik anlamda bütünleştirici, OTP tarafından belirlenen ortak fiyatları koruma amaçlıdır ve bir

dizi kurallar çerçevesinde işlemektedir. OTP'nin bu işleyişinin tek pazar, topluluk tercihi ve mali dayanışma olmak üzere üç temel ilkesi vardır(Karluk, 2007, 340):

Tek Pazar, üye ülkeler arasında tarımsal ürün hareketinin serbest olması anlamına gelmektedir. Yani; içinde her türlü engelin kalktığı, rekabette müdahaleci yardımların sonlandığı, gümrük vergilerinin ve tarife dışı engellerin olmadığı bir pazar şeklidir. Buna göre, üye ülkeler arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları aşamalı olarak kaldırılacaktır. Tarımsal ürünlerin dolaşımında uygulanan yönetsel ve teknik işlemler ile sağlık kuralları süreç içinde uyumlu hale getirilecektir Bu konudaki ilk somut adım, 1967 yılında ortak gümrük vergileri ve hububat fiyatları ortaklaştırılmasıyla atılır. Ayrıca tek bir pazar, Topluluğu, üye olmayan ülkelere karşı (ekonomik ve sosyal anlamda) koruyan bir dizi önlemler ve tedbirleri de içermektedir.

Topluluk tercihi, tek bir pazar kurma çalışmalarının ve isteminin bir sonucudur. Ulusal pazarlarda üretilen tarımsal ürünlere, alış ve satışlarda öncelik verilmesi esastır. Başka bir anlatımla, topluluk tarımının, topluluk dışı rekabete karşı korunmasından başka bir şey değildir. Topluluk fiyatları genel olarak dünya fiyatlarından yüksektir. Bu nedenle Topluluk, dünya piyasalarındaki dalgalanmalara karşı iç piyasa korumak ve buna bağlı olarak dış satımı kolaylaştırmak için önlemler alır. Topluluk tarımının özendirilip geliştirilmesine bu yolla önemli katkılar sağlanır.

Mali dayanışma, mali dayanışma ilkesi ile tek pazar ve topluluk tercihi ilkeleri çerçevesinde uygulanacak ortak politikanın, ortak bir bütçeden ve bütün üye ülkelerin katılımı ile karşılanması amaçlanmaktadır. Bu ilke çerçevesinde üye devletler, Ortak Tarım Politikası'nın işleyişi ile ilgili önlemlerin gerektirdiği mali yükü, kendilerini doğrudan ilgilendirmese bile, paylaşmak zorundadır. Topluluk, bu doğrultuda çok kapsamlı bir organizasyona gider. Bir para desteği aracı olarak Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) geliştirilir.

OTP'nin Para Desteği Ve AB Bütçesindeki Yeri: OTP uygulamaları çerçevesinde yapılan harcamaların karşılanmasında kullanılan temel kaynak, AB bütçesinden karşılanan "Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonudur (FEOGA). FEOGA, tarımsal pazarın düzenlemeyi ve Topluluğun geri kalmış bölgelerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. AB'nin eski üyeleriyle, yeni katılan ülkeler arasındaki tarımsal yapı farklılıklarının giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

4 Nisan 1967 tarihindeki kuruluşundan bu yana Topluluk bütçesinden en fazla pay ayrılan ödenektir. FEOGA'ya ayrılan pay zaman içerisinde, Topluluk bütçesinden pay almaya başlayan ortak politika alanlarının artması ve bu çalışmanın da temelini oluşturan, OTP'nin yeniden yapılandırılmasına yönelik reform çalışmaları gibi faktörlerin etkisiyle azalmıştır. FEOGA ilk başlarda Topluluk bütçesinin % 90'lık bölümünü oluşturmuşken, bugün bu oran % 48'lere gerilemiştir. Tüm bu azalmaya rağmen 2003 yılı AB bütçesinde FEOGA'nın Garanti bölümü payının, % 44,9 seviyesinde gerçekleşmesi, OTP'nin, gelirlerinin sadece % 1,5'i tarımsal kaynaklı olan AB bütçesi için taşıdığı önemin boyutlarını göstermektedir (Aslan, 2006).

FEOGA, farklı amaçlarda kullanılan "Garanti" ve "Yönlendirme" adlı iki bölümden meydana gelmektedir (1964 yılında garanti ve yön verme olarak 2 ayrı bölüme ayrılmıştır).

Garanti bölümü; OTP'nin en önemli uygulama aracı olarak FEOGA bütçesinin yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. Ortak Piyasa Düzenlemeleri çerçevesindeki fiyat ve pazar düzenekleri ile ilgili tüm zorunlu harcamaların karşılanmasında kullanılmaktadır. Yani ortak piyasa içindeki harcamalara mali destek olmakta, taban fiyat garantilerini ve dış satım desteklemelerini kapsamaktadır. Mac Sharry Reformları ile birlikte Garanti Bölümü içerisinde, fiyat desteği sağlamaya yönelik önlemlerin payı azaltılmış, üreticilere verilen doğrudan ödemelerin payı ise kayda değer biçimde artmaya başlamıştır.

AB'de Garanti Bölümü harcamaları içinde bitkisel ürünler (tahıl, zeytinyağı, şeker, meyve ve sebzeler) % 58,45 oranla birinci sırayı almaktadır. Hayvansal ürünler (sığır-dana eti, süt ve süt ürünleri) % 29,25 ile ikinci sırayı, % 10,49 oranıyla da kırsal kalkınma harcamaları üçüncü sırayı almaktadır (Olgun, 2005, 60).

Yönlendirme bölümü; FEOGA bütçesinin kalan % 10'unu oluşturmaktadır. Tarım kesiminde yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmının mali desteğinde kullanılmaktadır. Yönlendirme bölümünü Garanti bölümünden ayıran temel fark, Yönlendirme bölümünde üye ülkeler ile AB'nin ortak finansman sağlamasıdır. Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını gidermeyi hedefleyen Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER); AB çapında mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Sosyal Fonu (FSE) ve kırsal kalkınmayı destekleyen etkinlikleri bütünleştirmeyi hedefleyen

LEADER ise, OTP'nin özellikle Yönlendirme bölümü finansmanına katkıda bulunan diğer fonlardır (İKV, 2000, 6).

Yön Verme Bölümü harcamaları içerisinde % 37,49 payı ile ilk sırayı tahıllar almakta, onu % 18,77'lik payı ile sığır ve dana eti, % 5,97'lik payı ile de süt ve süt ürünleri takip etmektedir (Olgun, 2005, 61).

OTP'nin Karar Organları: Birlik, Ortak Tarım Politikası söz konusu olduğunda, üye ülke yetkilileri üzerinde diğer alanlarda olduğundan daha çok söz sahibidir. Birlik, OTP'nin fiyat ve Pazar mekanizmalarının belirlenmesinde yetki sahibi iken, tarım kesimine dair vergilendirme ve çiftçilerin sosyal güvenliği gibi konular üye ülkelerin yetkisi dahilindedir.

Kararların alınması sürecinde yasa taslaklarının hazırlanması, piyasaların denetlenmesi ve gerekli olduğunda değişiklikler yapılması Avrupa Komisyonu'nun sorumluluğu altındadır. Komisyon genel olarak OTP'nin günlük işleyişini takip etmekte ve bunu yaparken de üye ülkelerin ilgili kesimde uzmanlaşmış kamu görevlilerinden oluşan idari Komiteler tarafından desteklenmektedir.

OTP'ye ilişkin zorunlu harcamaların miktar ve içeriğinin belirlenmesinde ise son söz Konsey'e aittir. Parlamento ise danışma birimi olarak bu politikada yerini almaktadır.

OTP ve Ortak Piyasa Düzeni (OPD): Ortak Piyasa Düzeni, Ortak Tarım Politikası ilkeleri çerçevesinde tarımsal ürünlerin üreticiden tüketiciye aktarılması sürecini yönlendirir ve düzenler. AB'nin, OPD ile esas olarak amaçladığı; üreticilere uygun gelir düzeyi garanti etmek ve tarımsal pazarlarda istikrar sağlamaktır. Bu amacına ulaşmak için, üründen ürüne değişen üç grup fiyat uygulamaktadır.

Birlik içi fiyat düzeni; fiyatların belirli bir seviyenin altına inmesini engellemek amacıyla Birliğin müdahale kurumları tarafından yapılan müdahale alımları ve düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı uygulanan dış alım vergileri ya da dış satım iadelerini kapsamaktadır. Bu düzenlemelerin araçları hedef fiyatı, müdahale fiyatı, geri çekme-satın alma fiyatıdır.

“Hedef/Tavan/Gösterge Fiyat”; üreticilerin gelir düzeyini en makul seviyede tutacak tavan fiyatı saptayarak, tüketicilerin de aşırı fiyat artışlarından korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulan fiyattır. Böylece üretici; satış fiyatını önceden kestirdiği

için, geleceği planlar, gelirini tahmin edebilmektedir. Bu fiyat, ödeyebilecekleri en yüksek fiyat hakkında bilgi verdiği için tüketiciler bakımından da önemlidir.

“Müdahale/Temel/Referans/Garanti fiyatı”, fiyatların belirlenen hedef fiyatın altına düşmesi durumunda, üreticilere sağlanan en düşük garanti seviyesini ifade eden taban fiyattır. Yıl içinde saptanan fiyatlar müdahale fiyatının altına düşerse, müdahale organları üreticinin malını müdahale fiyatından satın almaktır.

“Geri çekme-satın alma fiyatı”; üretici kuruluşların, bazı meyve ve sebzelerde oluşan arz fazlasını piyasadan çekmesi veya satın almanın Devlet kurumlarınca yapılmasıdır.

Birlik dışı alımlara karşı fiyat düzeninin sağlanmasında; düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı oluşturulan bu düzende esasen gümrük vergileri, fiyatların belirli bir düzeyin altına inmesi durumunda ise ek vergiler tahsil edilmektedir. Bu vergilerin üst sınırları DTÖ Tarım Antlaşması’nda belirlenmiştir. Gümrük Vergisi değişken olabilmektedir. Eşik fiyat; birliğe giriş fiyatıdır. İhracat iadesi; yüksek dünya fiyatı ile müdahale fiyatı arasındaki farktır. İhracat vergisi ise; düşük dünya fiyatı ile müdahale fiyat arasındaki farkı ifade etmektedir (İKV, 2008, 7-8).

Ürünlere doğrudan destek sağlayan düzenler; Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gereğince dış rekabete karşı korunamayan ürünler ile üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgelerin tek geçim kaynağını oluşturan ürünler için üreticilere yapılan doğrudan yardımları kapsamaktadır. Bu düzenin temel unsuru “ihracatı teşvik iadesi”dir. Yüksek AB fiyatı ile düşük dünya fiyatı arasındaki farkın, dış satımcıya iade edilmesinden oluşmaktadır. Bu uygulamaya göre; dünya fiyatları ile AB fiyatları arasındaki fark, dış alımcıdan vergi olarak alınmaktadır (İKV, 2000, 17).

OTP’nin Değişimi: Başlangıçta amaçlar büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve Topluluk çiftçisi için yararlı olmuştur. Ancak, 1980’li yılların sonuna gelindiğinde, OTP’nin oluşturulduğu dönemdeki koşullar büyük ölçüde ortadan kalkmış, zaman içinde Topluluk için maliyeti yüksek bir politika haline gelmiştir. Günümüze kadar pek çok değişim geçiren OTP’nin bu değişiminin ardındaki nedenler şunlardır (Karluk, 2007, 346-351):

*Topluluk tarafından, tarım kesimine yönelik harcamaları azaltma yönündeki bütün gayretlere rağmen, harcamalar yıllarca artmaya devam etmiştir.

*Büyük ölçüde fiyat ve pazar politikası yoluyla sağlanan gelir artışları daha çok büyük işletme sahipleri için yararlı olmuş, OTP'nin temel amaçlarından bir sapma olarak, tarımsal gelir dağılımında büyük ve küçük işletmeler arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır.

*Ürünlere göre farklı düzeyde desteklemeler gerçekleştirildiğinden, farklı ürün yetiştiricileri arasında ve bölgeler arasında gelir farklılıkları ortaya çıkmıştır. OTP'nin daha çok büyük üreticilere yaramış olması, üye ülkeler veya Topluluğun çeşitli bölgeleri arasında haksız gelir aktarımına neden olması ve üreticiler desteklenirken, tüketicilerin yüksek bir fiyat düzeyi ile karşılaşması, söz konusu ortak politikanın toplumsal amaçlarını da tartışmalı bir duruma getirmiştir.

*OTP, tarım kesiminde istihdam edilenlerin gelirinde belirli bir artış sağlamakla beraber, bu artış vergi mükellefleri ve tüketicilerden kaynak aktarımı yoluyla gerçekleştirilmiş ve Topluluk kaynaklarının daha verimli iktisadi etkinlikler yerine, tarım kesiminde kullanılması refah kaybına neden olmuştur.

*Topluluğun tarım kesimindeki nüfusunun ve istihdamının her geçen yıl azalması tarım kesiminin siyasal önemini azaltmış ve tarım lobisinin gücünü azaltarak mevcut tarım politikasının devamını sağlamadaki etkinliğini kaybetmesine sebep olmuştur.

*OTP, uluslararası ilişkilerde de önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bugün de olduğu gibi, Topluluğun tarım ürünleri dış alımında koruyucu, dış satımında da destekleyici bir politika izlemesi, diğer tarım ürünleri dış satımcısı ülkelerin tarımını ve ekonomilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Dünya piyasasında OTP'den en fazla etkilenen ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Macaristan, Endonezya, Malezya, Filipinler, Yeni Zelanda, Tayland ve Uruguay gibi ülkelerdir. Bu ülkeler dünya tarım ürünleri ticaretinde, fiyatlardaki düşüş yanında, talepte ortaya çıkan yetersizliğin, büyük ölçüde OTP'den kaynaklandığını ileri sürerek, gerek ikili ilişkiler gerek Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) yoluyla, koruyucu destekleyici politikalardan vazgeçmesi için, Topluluğa sürekli olarak baskı yapmaya başlamışlardır.

Topluluk tarafından tarım ürünleri dış satımına sağlanan destekler, tarım ürünü dış satımcısı ülkeler tarafından, Topluluğun dünya tarım ürünleri dış satımından daha büyük pay almak için yaptığı bir destekleme politikası olarak görülürken, bu durum,

Topluluk tarafından, bir dış ticaret politikası olmaktan çok, Topluluğun, çiftçi gelirini artırmaya yönelik politikasının bir yansıması olarak tanımlanmıştır.

OTP ayrıca, tarım ürünleri dış satımcısı ülkelerin Topluluğa dış satımını da azaltmıştır. Bu durum, uluslararası piyasada tarım ürünlerine duyulan talebin azalması ve fiyat seviyesinin düşmesi, dolayısıyla, ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi üzerinde etkili olmuştur.

Bütün bu iç ve dış baskılar sonucunda, çeşitli dönemlerde reforma gitmek kaçınılmaz olmuştur.(Varol, 2005, 11)

İlk reform üretim ve verimliliği artırma amaçlı olarak 1968 yılında gündeme gelmiş olup, 1970’lerde bu kez üretimi ve stokları azaltmaya yönelik çabalara girilmiştir. 92 yılına kadar köklü değişiklikler yerine üretim kotaları ya da fiyat dondurma gibi yüzeysel önlemler alınmıştır. OTP değişim sürecinde önemli görülen reformlar aşağıda incelenecektir.

OTP ve Mansholt Planı (1968): Bu planda küçük işletmelerin yerine büyük kapitalist işletmelerin oluşturulması ve tarımda işgücü azaltılması ile birlikte arazilerin bir kısmının boşaltılması önerilmiştir. Modern tarım aletlerinin ve kimyasalların yanına yeşil devrim olarak anılan suya dayanıklı tohumların eklenmesi ve bu tohumun büyük işletmelerde daha başarılı olacağı düşünülmesi neticesinde düzenlemeye gidilmiştir. Plan sonrasında 2 milyon çiftçinin bir kısmı emekli edilmiş, bir kısmına da değişik iş olanakları sunulmuş çiftçilikten koparılmıştır.

OTP’nin Bütçe Dengeleyicileri (1988): Sığır ve dana eti ile hububata yönelik harcamaların giderek artması, İspanya ve Portekiz’in üyeliği ile Akdeniz kaynaklı ürünlerin bütçeye getirdiği yük, dünyada tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve AB dış satım maliyetlerinin yükselmesi kapsamlı reformları gerektirmiştir.

Ortak bütçeden yapılan tarım harcamaları katı kurallara bağlanmış, OTP’nin AB bütçesindeki payı azaltılmaya çalışılmıştır. Bu reform belirlenen 2 hedef doğrultusunda fiyat politikalarına dayandırılmıştır. Hedeflerden biri arazinin boş bırakılması, ekstansif (ürünün kendi kendine yetişmesine yönelik) üretim ve emekliliği teşvik etmek için yapılan yardımlar kanalıyla arazilerin tarım dışı bırakılarak üretimin düşürülmesi, diğeri ise ortak sorumluluğun artırılması, fiyatların düşüşünden olumsuz etkilenecek olan küçük çiftçiler için çeşitli yardım programlarının devreye sokulmasıdır.

Garanti fonunun FEOGA içindeki payını azaltmış ama stok birikimini engelleyememiştir.

Yeni OTP-MacSharry Düzenlemeleri (1992): Tarım için yapılan harcamaların bütçeye yarattığı aşırı yük, yeni katılımlarla AB'nin genişlemesi, DTÖ kapsamında dünya ticaretinin liberalleşmesi (90'lı yıllarda dünyanın yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiş ve bu süreçte az gelişmiş ülkelerin tarımları gelişmiş ülkeler ve onların çok uluslu şirketlerine göre yeniden yapılandırılmaktadır. Amaç çiftçiliği ortadan kaldırıp, yerine şirket tarımcılığını ikame edecek politikaların sürdürülmesidir), üretimde miktardan çok kaliteye önem verilmesi, çevreye verilen zararın azaltılması isteği, tarımda doğa ve doğal çevre yönetimi işlevlerinin geliştirilmek istenmesi reformun temelini oluşturur.

Bu reformun önemli tartışma konusu ise; geleceğin çiftçisinin artık ürettiği ürüne göre değil, tarım alanından (hayvan ve çevre koruma önlemleri, gıda güvenliği ve kalitesi ile ilgili düzenlemeler) sorumlu kişi olarak, para kazanmasını öngörülmesidir. Bu değişik düzenlemeyle (1997) OTP'nin, Ortak Tarımsal ve Kırsal Politika'ya (CARPE) dönüşmesi kararlaştırılmıştır.

Komisyon, CARPE için dört unsur tanımlamıştır. Bunlar; pazar istikrarı, doğal ve kültürel çevre ödemeleri, kırsal kalkınma girişimleri, geçiş uyumu desteğidir. AB artık, çiftçileri doğrudan yardımlar yoluyla (DGD) desteklemek istemektedir. Avrupa Birliği Tarım Bakanları Konseyi, önceki dönemlerde uyguladıkları tarımsal politikalarından, söz konusu reformla önemli ölçüde vazgeçmiştir. AB, resmi tarihindeki en kökten politika olan Yeni Ortak Tarım Politikası'nı bu içerikte kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur.

Tarım sektörü girdilerinin, özellikle gübre ve böcek ilaçlarının kullanımı, ciddi oranda azalmıştır. Bu anlamda çevre konusunda etkili olunmuştur. Tarımsal fiyatlar, müdahale fiyatlarının düşmesiyle dünya fiyatlarına yakın seyretmektedir. Bunun da bütçe üzerindeki etkisi olumlu olmuştur. AB'de çiftçilikten elde edilen gelir artmıştır. FEOGA'nın Garanti Bölümü'nün harcamaları artık hem kontrol edilebilmekte hem de tahmin edilebilmektedir.

AB, ülkemizdeki gibi üreticisini kendi kaderine terk etmemiş, DGD ile üreticisinin zararını telafi yoluna gitmiştir. Kırsal kalkınma yapısal önlemleri olarak da; yatırım yardımları, pazar önlemleri, gelir kaynaklarını çeşitlendirici uygulamalara

destek, dezavantajlı bölge ödemeleri ve tarımsal çevre önlemleri gibi önlemler öngörülüp uygulamaya konulmuştur.

Böylelikle OTP'nin yeni köklü değişim süreci başlatılmış, 1992 reformunun ardından 15 Nisan 1994 Uruguay Turu Tarım Anlaşması'nı imzalayarak OTP de liberal bir yola oturtulmuştur.

OTP ve Gündem 2000 Raporu: 1980'le beraber birlik içerisinde başlayan tarımda "liberal politika mı, korumacı bir politika mı" izleyelim tartışmalarına üçüncü bir görüş eklenmiştir. Bu görüş; tarımın sadece gıda değil, aynı zamanda kırsal alanların ve çevrenin korunması, geleceğe taşınması, nüfusun kırsal kesimde tutulmasını sağlayarak sosyal bir rol üstlenmesi görüşüdür. Bu rol, 1968 yılında 2 milyon çiftçinin tasfiyesini öngören Mansholt Planı'yla başlayan, 1980'den sonra genetik tohumların eklenmesiyle artık çokuluslu tarım, gıda ve kimya şirketlerinin dizginlenemeyen egemenlik kurma girişimleri karşısında; toprağı, suyu, çevreyi, biyolojik çeşitliliğı ve insan sağlığını hiçe sayan üretim modellerin tersi bir üretim modeline bir miktar yöneliştir. Bu üçüncü görüş, Gündem 2000 Reformu'nun önemli dayanaklarından birisini oluşturmuştur.(Aysu, 2006, 69)

Ayrıca AB'nin bünyesine 10 yeni ülkenin katılmasıyla bütçe yükünün fazlalığını azaltma, tüketicilerin, özellikle gıda güvenliği ve kalitesi konusundaki endişelerini ve beklentilerini karşılama isteğidir. Dünya Ticaret Örgütü ile süregelen İleri Tarım Müzakereleri'nde AB, ABD ve diğer uluslararası tarım ticaretinin daha da serbestleştirilmesini savunan ülkeler ile bütçe yetersizliği nedeniyle tarım kesimlerini yeterince destekleyemeyen az gelişmiş ülkelerden gelen baskılar karşısında kurtulma ve müzakerelerde elini güçlendirmek istemesi de başka bir nedeni teşkil etmektedir.

Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı (SAPARD) oluşturulmuş ve AB'ye katılacak olan 10 Merkez ve Doğu Avrupa Ülkesi'ne 520 milyon ECU destek öngörülmüştür. AB'nin genişleme sürecini de dikkate alarak hazırlanan "Fischer Raporu" ise, genişleme sürecine dahil olan ülkelerin çiftçilerine yapılacak destek ödemesinin, eski üyelerinkinin dörtte biri ile sınırlanmasını ve destek bütçesinin azaltılmasını öngörmüştür. Birlik, Gündem 2000 Reformu ile Dünya pazarlarında rekabet edebilirliği, Kırsal kalkınmayı, Çevreyi, Kaliteyi gözetken uzun dönemli tarımsal ve kırsal gelişme planını belirlemiştir.

Avrupa Birliği, tarım ürünleri destekleme politikalarında 1992’de yaptığı radikal dönüşüm kadar olmasa da yeni bir köklü değişikliğe gitmiştir. 2006 yılına kadar OTP yeni üyelere kaynak aktarımı niyeti taşınmadığı ortaya çıkmış, tarımsal yapısını ve alt yapı sorunlarını çözmüş olan 15 AB üyesi, esas olarak sözü edilen reform ile, yeni katılacak 10 ülkenin yapısal ve alt yapı sorunlarının çözümünün birlik bütçesinden desteklenmesini engelleyecek bir politika değişikliğine geçmiştir.

Gündem 2000 ile tarım ürünleri fiyatlarını dünya fiyatlarına yaklaştıırken, üreticilerin karşılaştığı kayıpları da doğrudan gelir desteğini arttırarak telafi yoluna gitmiştir. Reformlar ile getirilen yeni kurallar ise, aslında tarım kesimini biraz daha serbest piyasa içine çekmektedir. Üretimde sürdürülebilirlik üzerine odaklanmış, aşırı desteklemeci politikalardan uzaklaşmaya başlanmıştır.

OTP ve 2003 Reformu: Hem Avrupalı tüketicinin tercihlerine hem de DTÖ’nün piyasa odaklı politikalarına uygun düşen bir değişim yaratmıştır. Üretimden bağımsız “tek bir çiftlik ödeme sistemi” nin getirilmesi ile AB’nin tarıma destek yönü değişmiş, çiftçinin piyasanın isteği doğrultusunda, kaliteli, çevre, bitki ve hayvan sağlığı, hayvan refahı ve mesleki güvenliğe saygılı üretim yapması sağlanacak, ancak bu şekilde çiftçiler kırsal kalkınma desteklerinden yararlanabileceklerdir. Bu uygulama ile farklı ortak piyasa düzenleri kapsamında verilen desteklerin yerini; üretimden kopuk ödeme biçimi almıştır. Böylelikle doğrudan ödemelerin bir gelir yardımı olarak alınması yaygınlaştırılmakta, büyük arazi sahiplerine fazla, küçük çiftçilere az destek verilmektedir.

Tek bir çiftlik ödeme sistemine geçilmesi, AB’nin halen süren Dünya Ticaret Örgütü karşısında konumunu güçlendirmektedir. Dünya Ticaret Örgütü tarım anlaşması gereği ürün ve girdilere yapılan ödemeler tamamen ya da kısmen yasaklanmaktadır. Oysa kırsal kalkınma konularında yapılacak olan yardımlar tamamen serbesttir. Yeni Ortak Tarım Politikası ile tek bir çiftlik ödemesinin gerçekleştirilmesi, çevreye ve sağlığa duyarlı üretim yapılması ve kırsal kalkınmaya yönelik uygulamalarla hem tarım kesimine destek sürdürülmekte hem de Dünya Ticaret Örgütü yasakları karşısında bir çeşit yön değiştirilmektedir.

Reform çiftçilere tek çiftlik ödemesinin yapılabilmesi için çevre, gıda güvenliği, genç çiftçilerin desteklenmesi, orman önlemleri, natura 2000 uygulamaları, hayvan

sağlığı ve koşullarına uyma zorunluluğu getirmekte, buna çapraz uyum denmektedir (Dişbudak, 2008, 36).

Kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi amacıyla getirilen çiftlik dayanışma sisteminde ise 2007 yılı ile birlikte üye devletlere gönüllülük esasında çapraz uyum gereklerini karşılamak için yardımcı danışma hizmeti verilmesi kurgulanmıştır. Çiftçilere yeni kalite teşvikleri hakkında üreticiler bilgilendirilecek, teşvik yöntemiyle destekleneceklerdir. Birinci ayak piyasa desteklerinden ikinci ayak olan kırsal kalkınmaya para aktarılması amaçlı getirilen bir sistem de modülasyon sistemidir.

Daha çok ödenek ayrılacak kırsal kalkınma politikasının güçlendirilmesi amacıyla büyük işletmelere yapılan ödemelerde indirim yapılması, bütçenin aşılmaması için mali disiplin mekanizmasının sağlanması, OTP piyasa düzenlerinde yapılan değişikliklerdir.

Özetlemek gerekirse, fiyat ve miktar gibi ekonomik unsurları öne çıkaran geleneksel OTP'nin yerini günümüzde, tarımsal üreticinin mücadele gücünü arttırılmaya yönelik, ekonomik unsurlarla canlı bir biçimde tanımlanan nitelik, doğal denge, insan sağlığı, tarım kesiminin yaşam niteliği, kırsal miras ve toplum gibi ekonomi dışı unsurları bir araya getiren “canlı” ve “yeşillendirilmiş” bir OTP almıştır.

ÜÇÜNCÜ KESİM: KÜRESEL AKTÖRLERİN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ, TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu kesimde, bir önceki bölümde tanıtılan ve dünya tarımı üzerindeki etkileri incelenen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Avrupa Birliği (AB) gibi küresel kuruluşların almış oldukları kararlar ve yaptıkları uygulamalardan Türk tarımının ne yönde etkilendiği incelenmiş olup, Türk tarımının sorunları ve bu sorunlara karşılık üretilen çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

5. TARIM KESİMİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI OLUŞUMLARIN TÜRK TARIMINA ETKİLERİ

Bu bölümde, bir önceki bölümde yapıları ve genel olarak tarım üzerindeki etkileri incelenmiş olan uluslararası kuruluşların Türk tarımı üzerindeki etkileri incelenmektedir.

5.1. GATT-DTÖ' nün Türk Tarımına Etkileri

Türkiye, üçüncü GATT görüşmesi olan ve İngiltere’de düzenlenen Torquay müzakerelerinde örgüte üye olmuş ve 1953 tarihli bir yasa ile üyeliği onaylanmıştır.

GATT’ın başlangıç görüşmelerinde tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde ortaya çıkacak gelişmelerin, tarım ürünleri dış satımcısı bir ülke olan Türkiye için olumlu olacağı düşünülmekteydi. Ancak, Türkiye dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olmadığından GATT görüşmelerinde etkin rol oynayamamıştır. GATT kapsamındaki gelişmelerden etkili bir şekilde yararlanmak için Türk tarım ürünlerinin dünya piyasalarında rekabet gücünü arttırıcı politikaların uygulanması zorunluymışken hükümetler tarafından uygulanan güdümlü ve yanlış politikalar sonrasında Türk tarımı yeterlilikten uzaklaştırılmış, dış satımcı olunan ürünlerde hızla dış alımcı konuma sürüklenmiştir (Aysu, 2008, 109). Buna ek olarak, Türkiye Cairns Grubuna yani az gelişmiş ülkelere benzer özellikler göstermesine rağmen uluslararası platformda “müttefiki” olduğu ABD’nin yanında yer almış, aynı zamanda OTP’ye uyum hazırlıkları içerisinde bulunduğundan AB’nin de karşısında

olmamaya özen gösteren, belirsiz bir politika ile Uruguay Turu'nda varlık göstermiştir.

Türkiye, Uruguay Turu anlaşmasını kabul etmek ve anlaşmaya uygun yasal düzenlemeler yapmakla, dış satım sübvansiyonları, pazara giriş ve iç destekler konusunda tarımı ve tarımcısını tehdit unsuru olabilecek yükümlülükler altına sokmuştur. Bu yükümlülükler uygun olarak Türkiye, gerekli düzenlemeleri yapmış, bu düzenlemeleri Şubat 1995 ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de 95/6525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olarak da yayımlanmıştır. 9 Temmuz 1995 tarih ve 22338 mükerrer sayılı Resmi Gazete ile bu yükümlülüklerine uygun olarak dış alım sistemine yön verilmiştir (DPT, 2000, 91). Sanayi ürünlerinde yükümlülüklerini yerine getirmiş olan Türkiye, GATT'ın DTÖ'ye dönüştüğü Uruguay Turu'nda oluşturulan tarım anlaşmasına taraf olmakla DTÖ'nün kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

GATT Uruguay Round'u sonunda imzalanan anlaşma yeni ticaret kurallarını belirlemiştir. Üretim ve dış satıma verilen sübvansiyonları azaltıp, dış alımdaki tarife dışı engelleri tarifelendirerek düşürme ve pazarın belli bir oranını mutlaka dış alıma açmayı anlaşma ile imza altına almaktadır. Anlaşma sadece tarımı kapsamakla kalmamış, aynı zamanda onun büyük ölçüde serbestleştirilmesinin sistemini oluşturmuştur.

Aysu (2008, 112)'ya göre; gelişmiş ülkelerin tarımda üstün teknoloji kullanıyor olmaları, toprak toplulaşmasını tamamlamış, çok az nüfusla, çok az alanda ve çok verim elde edebiliyor olmaları ve çiftçiye doğrudan ödeme yapabilecek güçte olmaları nedeniyle tarım anlaşması gelişmiş ülkelerin lehlerine sonuçlanan bir anlaşma olmuştur. Az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tarıma dayalı, nüfusun çoğunluğu tarımla uğraşıyor olması, tarımda var olan yapısal sorunların sürmesi ve devletlerinin çiftçiye doğrudan ödeme yapacak gücünün olmaması nedeniyle, bu anlaşma azgelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkelerin pazarı haline getirmekte, az gelişmiş ülke çiftçilerini çokuluslu şirketler için sözleşmeli üreticiliğe zorunlu kılmakta ve bağımlılaştırmaktadır.

Günümüze kadar az gelişmiş ülkelerin tarım kesimlerinde yarattıkları tahribat nedeniyle sözü edilen ülke çiftçilerinin gelişmiş ülkelerin tarım kesimleri karşısında rekabet gücü ortadan kalkmıştır. Gelişmiş ülkelerde üretim yapanlar artık çiftçiler değil şirketlerdir. Bu ülkelerde tarım kesimine verilen destekler çiftçilere değil şirketlere yapılmaktadır. Bu durumda, az gelişmiş ülkelerin rekabet gücüne eriştikten sonra serbest piyasa koşulları içine çekilmesi daha adaletli olacaktır.

GATT-DTÖ'nün Türk tarımına etkileri birkaç başlık altında açıklanmıştır.

1-Pazara Giriş Alanındaki Etkiler: DTÖ'deki pazara giriş maddesi, korunan iç pazarların kilidini açan şifredir (Aysu, 2008, 115). Bu düzenleme ile gümrük vergilerinin indirilme hızı ve oranı belirlenmiştir. Bu anlaşmanın belirlenmesi Türkiye'nin yüksek vergilerle koruduğu hayvansal ürünler, endüstri bitkileri ve hububat kesimleri için gümrük vergilerinin hızla düşeceği anlamına gelmektedir.

Türkiye daha önce GATT kapsamına alınmayan bazı hassas ürünlerde nedense gelişmekte olan ülkelere tanınan tavan oranlarını uyumlulaştırmıştır. Dolayısıyla bu ürünlerde Türkiye 1986 yılındaki geçerli tarife oranlarından zorunlu olmadığı halde daha yüksek düzeyde bir yükümlülüğe girmiş ve gümrük vergisi indirimleri bu yeni oranlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Türkiye, 1986'nın Eylül'ünden itibaren geçerli 10 yıl içerisinde, her bir tarım ürünü için % 10, tarım ürünlerinin tümünde ise ortalama olarak % 24 oranında indirim yapma taahhüdünde bulunmuştur (Ay ve diğerleri, 2005, 67).

Diğer yandan, Türkiye balıkçılık ürünleri hariç, tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye uyumlulaştırmış ancak, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) sınırlarının en düşük tarife sınırı olarak uygulama hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir (DTM, 2001). Ayrıca Türkiye, tarım ürünleri dış alımında tarife dışı engeli bulunmadığından tarifekasyona (dış alım kısıtlamalarının tarifelere dönüştürülmesi) gitmemiş, bunun sonucu olarak asgari ve cari giriş kotaları için taahhütte bulunmamış ve dolayısıyla özel koruma olanaklarından yararlanamamıştır (Çakmak ve diğerleri, 1999, 4). Bunun nedenleri; Türkiye'de 1980'den itibaren uygulanmakta olan liberal

politikaların, büyük ölçüde serbestleşme sağlaması ve AB ile yapılan Gümrük Birliği(GB) Kararı'dır.

Türkiye'nin tarım ürünleri itibariyle ortalama gümrük indirimi taahhütleri yüzde olarak şöyledir (Çakmak vd., 1999, 82): Canlı hayvan 12,9; et ve etli ürünler 10,2; süt ürünleri 10,8; hayvan kökenli ürünler 49,5; canlı ağaç, kesme çiçek vb. 12,6; sebze, kök ve yumru bitkiler 15,8; meyve ve fındık-fıstık 1,7; kahve, çay, baharat 33,7; hububat yüzde 10, un, ırmık, bulgur 15,1; yağ tohumları, yağlı meyveler 35,2; hayvan ve sebze yağları 27,5; balık eti ürünleri 10; şeker ve şekerleme 19,8; kakao ve kakaolu ürünler 26,2; bisküvi ve fırın ürünleri 13,6; sebze, meyve ve fındık ürünleri 19,3; çeşitli hazırlanmış yiyecek 27; meyve suyu, içecek, sirke 19,2; tütün ve işlenmiş tütün 24,6 ve pamuk 40.

1995 yılında % 9,86 olan tarımsal dış satımın genel dış satım içerisindeki payı, 2000 yılında % 7,19'a, 2003 yılında ise % 5,41'e düşmüştür. Bu durum Türkiye'nin uyguladığı yanlış tarımsal politikalardan ve GÜ'lerin taahhüt ettiği ortalama % 36'lık tarife indirim oranının dünya tarım dış satımında tam bir serbestleşme sağlama konusunda yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır.

İthalattaki koruma oranlarının DTÖ taahhütleri çerçevesinde indirime tabi tutulması dış alımı cazip hale getirmiştir (DPT, 2001, 5).

2-İhracat Sübvansiyonları Alanındaki Etkiler: Dış satım sübvansiyonlarının müzakere sürecinde belirlenecek makul bir tarihte kaldırılması karar altına alınmaktadır. Kaldırılması öngörülen sübvansiyonlar arasında dış satım kredilerinin dış satım sübvansiyonu özelliği taşıyan unsurları, gıda yardımları ile Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)'in etkinlikleri yer almaktadır. Anlaşma ile dış satım teşvik primlerinin kaldırılmasının öngörülmesi söz konusu haksızlığın ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir.

Daha önceki bölümlerde ele aldığımız gibi, gelişmiş ülkeler ürettikleri ihtiyaç fazlasını az gelişmiş ülkelere dış satımı teşvik primleriyle destekleyerek yerel üretimden daha ucuza sunmakta ve bu ülkelerin tarımını tahrip etmektedirler. Azgelişmiş ülke çiftçilerini üretemez duruma sokarak iflasa sürüklenmektedir. İflas eden çiftçiler de ya tarım yaptıkları topraklarını satmak ya da çokuluslu şirketler için

sözleşmeli çiftçilik yoluyla üretim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Sözleşmeli çiftçilik IMF, DB destekli DTÖ yaptırımları sonucu az gelişmiş ülke çiftçilerine kurtuluş yolu olarak sunulmaktadır.

Türkiye, Uruguay Round çerçevesinde GATT'ın sübvansiyonlar koduna 1985'te taraf olarak, çiftçilik ve ormancılık ürünleri ve mineral maddeler gibi ana maddelerin dışındaki ürünlere dış satım sübvansiyonu yapmamayı taahhüt etmiş durumdadır. Tarım ürünlerindeki 1986-1990 (bazı durumlarda 1991-1992) dış satım sübvansiyonlarını, yıllar itibariyle azalmakla birlikte (10 yılda, her yıl harcamalarda yüzde 2,4 miktar bazında yüzde 1,4), uluslararası yükümlülüklerine ters düşmeksizin uygulayabilecektir (Aysu, 2008, 114).

Türkiye dış satım sübvansiyonları alanında, 10 yıl içerisinde, dış satım sübvansiyonuna konu olan ürün miktarlarında % 14, bütçe harcamalarında ise % 24 oranında indirim yapmayı ve diğer ürünlere ilişkin yeni sübvansiyonların oluşturulmamasını taahhüt etmiştir (Ay vd., 2005, 72).

Türkiye'nin dış satım sübvansiyonları konusunda izlediği genel eğilim, yüksek miktar ve harcamalarla başlayıp, hızlı indirim yapmak olmuştur (Çakmak, 2004, 17). DTÖ'ye verilen bildirimlerden elde edilen verilere göre, Türkiye, anlaşma çerçevesinde 44 üründe dış satım sübvansiyonu verme hakkı elde etmiş olmasına rağmen, anlaşmanın uygulamada olduğu süre içerisinde azami 18 üründe, bu 18 ürünün çoğunda da üst sınırın altında sübvansiyon vermiştir (Ay vd., 2005, 73). Bunun nedeni; bütçe olanaklarının yetersizliği yanında, 1980'den itibaren uygulanan politikaların tarım kesimini korumama konusundaki tutumudur. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik durumu ve uyguladığı politikalar sonucu, dış satım sübvansiyonları alanında DTÖ tarım anlaşması çerçevesinde herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır.

Bunun yanında Türkiye, her yıl sadece taze sebze ve meyve, zeytinyağı, konsantre meyve suyu ve tavuk ürünleri gibi ürün kalemlerine değişen oranlarda dış satım sübvansiyonu vermiştir. Bu nedenle, 1996 yılından itibaren ürün kalemlerinde ne de verilen sübvansiyon miktarlarında çok fazla bir değişiklik olmamış ve daha önce de belirttiğimiz gibi bağlayıcı taahhüt miktarları dahilinde kalınmıştır.

Dış satım sübvansiyonlarında sadece dünya tarım piyasalarında bir dalgalanmanın etkisi olacaktır. Özellikle AB tarafından uygulanan sübvansiyonlar, Türkiye gibi tarımsal dış satım performansı olan gelişmekte olan ülkelerin bu olanaklarını değerlendirmelerinde engel oluşturmaktadır (Aysu, 2008, 117).

3-İç Destekler Alanındaki Etkiler: GATT Uruguay turu ile iç desteklere yönelik ana kural, ticareti bozucu olduğu kabul edilen desteklerde önemli üçlüde indirim gerçekleştirilmesi, uygulama miktarı yüksek olan üyelerin yüksek oranda indirim yapmasıdır. AGÜ'lere ise özel ve lehte muamele hükümlerinin geçerliliğini koruması öngörülmektedir. Geçerli kural ile, her üyenin uyguladığı nihai bağlı toplam AMS (toplu destek ölçümü), de minimis ve mavi kutu desteklerini toplamında oluşan genel destek miktarı üzerinde bant yaklaşımı ile indirim yapması hükme bağlanmıştır (Aysu, 2008, 116).

Ancak, GÜ'ler her koşulda tarımlarını ve tarımcılarını destekleme yollarını açık tutacak bazı maddeleri anlaştırmaya eklettirmiştir. Bu durum, daha önce de anlatıldığı gibi, üretim şartı aranmaksızın Mavi Kutu, Yeşil Kutu ve desteklerin anlaşma metnine yansıtılmasıdır. Gelişmiş ülkeler fiyata bağlı desteklemelerin üretici gelirleri üzerindeki olumsuz etkisini Mavi Kutu kapsamındaki telafi edici ödemelerle etkisizleştirmiş, yeşil kutu kapsamında doğrudan gelir ödemeleriyle de desteklemelerine devam etmişleridir. Sözü edilen destekler sayesinde üreticilerin gelirlerini ve üretim kapasitelerini artırarak düşük maliyetli ürünleri düşük fiyatlarla dünya piyasalarına sürmüş, tarımını desteklemeyen az gelişmiş ülkelerin tarım kesimini tahrip etmiş, çiftçilerini de iflas ettirmişlerdir. GÜ'lerin sübvansiyonlu ürünleri ile karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye, Uruguay Round'u çerçevesinde GATT'ın sübvansiyonlar koduna 1985'te taraf olarak, çiftçilik ve ormancılık ürünleri ve mineral maddeler gibi ana maddelerin dışındaki ürünlere dış satım sübvansiyonu yapmamayı taahhüt etmiş durumdadır. Böylece Türkiye'nin GATT koşulları çerçevesinde yurtiçi tarımsal desteğinde bir indirim zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna karşın Dünya Bankası'nın destekleme sistemimize yaptırımları bulunmaktadır. GATT anlaşmasının yetişmediği yerlerde gelişmiş ülkeler diğer kurumları olan IMF ve Dünya Bankası ile devreye girerek yaptırımlarını uygulayabilmektedirler. Ticaret

veya üretimi bozucu etkileri olmayan ya da çok az bozucu etkiye sahip olan yurtiçi destekler de Türkiye'nin yükümlülükleri dışındayken, IMF'nin dayatmasıyla iç destekler de önemli ölçüde azalmıştır.

Aysu (2008, 116)'ya göre; tarım anlaşmasına konulan Mavi Kutu ve Yeşil Kutu uygulamaları ile başta AB ve ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, tarım kesimine yönelik korumacı politikalarını sürdürebilmişlerdir. Gelişmiş ülkeler tarım anlaşması sonucundaki serbestleşmenin tarım kesimi üzerinde oluşturabileceği etkiyi yok etmek ya da etkisini en aza indirmek için kutu uygulamalarıyla yetinmemiş, teknik tanımlamaları değiştirme yoluna gitmiştir. Bu konuda gelişmiş ülkelerin dış alımını zorunlu kılan en düşük dış alım kapsamında temel tarım ürünlerine yönelik uygulanan % 5 dış alım zorunluluğunu Fransa, "ürün" sözcüğünü "ürün grubu"na dönüştürerek AB'nin dış alımını azaltmıştır. Ayrıca AB, ABD'nin de desteğiyle dış satım sübvansiyonları konusundaki indirimleri en az düzeyde tutabilmek için anlaşmada kabul edilen referans dönemini 1986-1990 aralığından 1991-1992 aralığına almıştır. Bu durumda hem ABD hem de AB için sübvansiyonlu buğday ihraç etme şansı yaratılmıştır.

Ayrıca iç destekler içinde yer alan Pazar fiyatı destekleri, girdi destekleri vb. destekler ABD ve AB'nin üreticisine 50 yıldan beri büyük finansman kullanarak verdiği desteklerdir. Bu destek politikaları sonucunda ABD ve AB de tarımsal yapıları sağlamlaşmış, güçlenmiştir. İç desteklerin kaldırılması adı geçen bu gelişmiş ülke tarımları için ciddi sakıncalar yaratmaz. Ancak bizim için az gelişmiş ülkelerin bütçeleri kısıtlıdır. Kısıtlı bütçelerinden yeterli destek ayıramadıkları veya ayırmalarını küresel kapitalizmin diğer dinamikleri olan IMF ve DB tarafından engellendiği için tarım kesimi olumsuz etkilenmektedir.

Gelişmiş ülkelerin tarım kesimine yönelik destekleme politikalarını ve harcamalarını azaltmadığı bilinmektedir. Her ne kadar desteklemelerin azaltılması hedeflense de gelişmiş ülkeler tarım kesimlerini korumaya devam etmiş hatta desteğini artırmıştır. 1990'lı yılların başında OECD ülkelerinde 220-230 milyar USD civarında olan yıllık toplam tarımsal destekleme değerinin günümüzde 310 milyar USD'yi aştığı ifade edilmektedir. AB'de 1990'lı yıllarda yaklaşık 40 milyar EUR olan yapısal fonlar dışında, ortak tarım politikası kapsamındaki desteklemeler

günümüzde 50 milyar EUR'yu aşmış bulunmaktadır (Şahinöz, 2005, 21). Ayrıca 2007 yılı verilerine göre ABD'nin tarım kesimine yaptığı destekler toplamı 80 milyar USD'yi aşmaktadır (Kaymakçı, 2009, 28).

Bir örnek verecek olursak; 2005 yılında AB'de tarıma ayrılan doğrudan ve dolaylı desteklerin toplamı yaklaşık 42 milyar EUR, ABD'de ise 75 milyar USD civarında olmuştur. Buna karşılık Türkiye'de tarıma ayrılan tüm destekler 1,5 milyar EUR'u geçmemiştir. Yani, Türkiye'de AB ölçütlerine göre tarıma ayrılan destek 7 kat daha azdır. Üstelik bu desteğin önemli bir bölümü üretimle bağlantısı olmayan DGD ödemeleri nedeniyle üreticiye ulaşamamaktadır (Kaymakçı, 2009, 40).

Türkiye son yıllarda tarım kesimine 1,2 milyar \$ ile 3 milyar \$ arası bir destek sağlamaktadır. DGD adı altındaki bu desteğin arazi mülkiyetine verilmesi nedeniyle desteğin çok azı tarımsal etkinliğe gitmektedir. Cenevre anlaşmasının iç desteklerin daha da kısılmasını istemesi Türkiye tarımı için olumsuz bir durumdur.

Türkiye'de ise iç destek harcamaları yoluyla yapılan yardım miktarı, üretim değerinin %10'unun altında kaldığı için "de minimis" kapsamına girmektedir (Kıymaz, 2000, 1). Yani Türkiye'deki tarımsal desteklerin DTÖ Tarım Anlaşması'nın toplam desteklerin üretim değerinin % 10 un altında bulunması doğrultusundaki sınırlamasına uygun olduğu için herhangi bir indirimle gidilmeye gerek olmamıştır (Acar, 2006, 63). Tarım anlaşması uyarınca, tarım sektöründe uygulanan yatırım ve girdi desteklerinin tümü, ticaret veya üretim üzerinde bozucu etkisinin olmadığı ya da minimum olduğu düşüncesi nedeni ile indirim taahhütleri kapsamı dışında bırakılmıştır.

Türkiye 2001 yılı itibariyle girdi sübvansiyonu uygulamamaktadır. Tarım anlaşması dahilinde olmadığı halde Türkiye'nin girdi sübvansiyonlarını kaldırması bu durumda zorunlu olmayan bir uygulamadır. Bunun yanında, DTÖ tarafından önerilen fiyat desteğini azaltma ve bundan doğacak zararları doğrudan ödemeler yoluyla karşılama önerisi Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu amaçla Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulamasına geçilmiş, DGD uygulamasının finansmanı, ilk yıl Dünya Bankası'ndan alınan program ve yatırım kredisi ve bütçeden ayrılan kaynak ile karşılanmıştır (Aysu, 2008, 116).

Türkiye’deki tarımsal destekleme değerlerinin DTÖ’nün öngördüğü değerin altında olması tarımımızın başkaca bir dinamik yaptırımına uğratılmadığı anlamına gelmemektedir. Türkiye’de tarımsal desteklerin azaltılması konusunda DTÖ yaptırımlarının yetişmediği durumlarda IMF ve DB kaynaklı politikalar devreye sokulmuştur.

Bilindiği gibi tarım kesimimize yönelik tüm müdahaleler IMF ve DB yapısal uyum programları çerçevesinde ve tarım reformu adı altında uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamaların da tarım kesimimizi tahrip ettiği bilinen bir gerçektir. Türkiye dış satım sübvansiyonları açısından bütün desteklerini anlaşma öncesinde tümünden kaldırmıştır. Bu uygulamayla Türkiye’nin DTÖ karşısında bir zorunluluğu kalmadığından DTÖ Tarım Anlaşması’nın ülke tarımı üzerinde bir etkisi olmadığı iddia edilmektedir.

Türkiye az gelişmiş bir ülkedir. DTÖ Tarım Anlaşması’nın da az gelişmiş ülkeler için öngördüğü on yıllık üretimin dış rekabete karşı korunmasına veya desteklemeler aracılığıyla teşvik edilmesine karşı bir engel teşkil etmemiştir. Başka bir deyişle Türkiye’nin son beş yıldır destek sistemlerindeki yaşadığı değişiklik DTÖ tarım anlaşması gereği değildir. Tarım kesimimizi tahrip eden tarım reformu IMF ve DB patentli yapısal uyum programlarının ürünüdür.

Az gelişmiş ülkeler kendi tarımlarını desteklemeye kalktığında GÜ’ler sevk ve idaresinde etkili oldukları IMF, DB’nı devreye sokmuşlardır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu AGÜ’ler IMF stand-by anlaşmaları ve DB yapısal uyum programlarının baskısıyla tarım kesimlerine yönelik uyguladıkları desteklemeleri kaldırmış, tarım ürünleri piyasalarını da normal koşullarda tarımsal destekler alanında GOÜ’lerin yapması gereken, 1986-1988 dönemi temel alınarak, indirim taahhüdü gerektirmeyen desteklerin dışında kalan ve tüm tarım üreticilerine yapılan yıllık desteğin parasal ifadesi olan DTÖ esaslarına göre, iç desteklemeleri 10 yıl içerisinde ve yıllara göre eşit şekilde toplam % 14 oranında azaltmaktır (Ay, 2005, 72).

Pazara giriş, iç destek ve dış satım sübvansiyonlarının azaltılmasıyla tarım kesimi de serbest piyasa koşullarının içine çekilmiştir. DTÖ ticaretin kurallarını

şirketler lehine düzenlerken ticaretin önündeki engellerin tümünden kaldırılmasını istemektedir. Ayrıca şikayet halinde kuralları uygulamayan ülkelere yaptırım uygulamaktadır.

Örneğin; ABD 2 Kasım 2005 tarihinde Türkiye'nin pirinç dış satım politikasını DTÖ'ye şikayet etmiştir. ABD'nin şikayeti üzerine üretici ve sanayici sıkıntıya girdi ve Mayıs ayından önce dış alımın serbest bırakılmamasını hükümetten istedi. Hem üretici hem de sanayiciler üretici daha ürünün % 40'ını satamamış, sanayici de ürünün % 60'ını satın almışken ABD'nin şikayeti üzerine dış alımın serbest bırakılması halinde zarar edeceklerini hükümete ve kamuoyuna açıklamışlardır. Türkiye tarım kesiminde bir süredir uygulanan yanlış politikalar nedeniyle pirinç üretiminde kendine yeterli olabilecekken dış alımcı bir ülke olmuştur. Türkiye'nin ihtiyacını karşılamak için 200 bin ton pirinç dış alım yapılması gerekmektedir. ABD bunu bildiğinden Türkiye'yi başka ürünler konusunda da pazarlığa zorlamak için DTÖ'ye şikayette bulunmuştur.

Başka bir gerçek de şudur: DTÖ'nün koyduğu kurallarla uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmakta, ancak tüketici daha ucuza tüketmiş olmamaktadır. Bu kez de dış alım yapan tüccarlar iç piyasada tekel oluşturmakta ve piyasa fiyatını yüksek belirlemektedir. Örneğin 2004'e göre 2005'de üreticiler mahsullerini daha ucuza satmalarına karşın, pirinç perakende olarak 2004'den daha yüksek fiyatlarla satılmıştır. Yani üreticiler ürünü ucuza satsalar da tüketiciler yine yüksek fiyatla pirinç almaktadır.

Pirinçte fiyatların piyasayı düzenleyen birkaç kişi tarafından oluşturulduğu ifade edilmektedir. Üreticilerin ve yerli ürün işleyen fabrikaların fiyatların belirlenmesinde hiç etkisi olmadığı gibi, dış alımlar belli ekonomik olanaklara sahip birkaç firma tarafından yapılmaktadır. Öte yandan, firmalar aralarında anlaşarak piyasa fiyatlarını kolaylıkla ayarlamaktadırlar. Tarım kesiminde ürün fiyatının belirlenmesi, kamu ve özel kesimin (yerli sanayici ve tüccar) belirleyiciliğinden, birkaç dış alımcı firmanın eline geçmektedir. Örneğin; pirinç, tütün ve şekerde durum böyledir.

5.2. IMF Politikalarının Türk Tarımına Etkileri

27 Aralık 1945 tarihinde 30 ülkenin imzasıyla kurulan IMF dünya çapındaki etkinliklerine 1 Mart 1947 tarihinde başlamıştır. Türkiye'nin bu örgüte üye oluşu örgütün kuruluşundan iki yıl sonra gerçekleşmiş, bu tarih de örgütün dünya çapındaki çalışmalarına başlaması ile aynı zamana denk gelmiştir. Türkiye'nin 1946 yılında % 119 oranında devalüasyona gitmesinin IMF'ye kabulünde referans olduğu düşünülmektedir (Oral, 2006, 131).

IMF üyesi olan Türkiye 1950'li yılların sonlarına doğru ödemeler dengesi ile ilgili ciddi sorunlar yaşamaya başlamış ve IMF'nin önerileri doğrultusunda 4 Ağustos 1958'de istikrar önlemleri almış, % 320 devalüasyona gitmiştir (Aysu, 2008, 140).

1960'lı ve 1970'li yıllar dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomide ithal ikameci politikaların uygulandığı ve “yeşil devrim” adı altında kimyasala dayalı endüstriyel tarımın uygulanmaya başladığı yıllardır. Türkiye yine bu yıllarda ödemeler dengesinde sorunlar yaşamaya başlamış ve 1 Ocak 1961 tarihinde ilk stand-by anlaşmasını imzalamıştır. 31 Aralık 1961 tarihine kadar süren bu anlaşmadan sonra Türkiye 1970 yılına kadar her yıl, IMF ile bir stand by gerçekleştirmiş, her yıl bir niyet mektubu vermiştir. Anlaşmalar genellikle bir yıl dolmadan sona ermiştir. Türkiye 62 yıllık IMF tarihindeki stand-by anlaşmalarının 8'ini bu dönemde yapmıştır.

1974 petrol krizinden şiddetli olarak etkilenen Türkiye'nin IMF ile olan ilişkileri 1975'den sonra hız kazanmış ve Şubat 1978'de % 32'lik bir devalüasyon yapılmıştır. Ancak yapılan devalüasyon IMF'yi memnun etmeye yetmemiş ve 10 Haziran 1979'da yapılan stand-by anlaşması ile 1 Dolar 47 Lira'ya çıkartılıp, KİT ürünlerine yüksek zamlar yapılmıştır. Ancak tüm bu düzenlemeler ekonomide iyileşmeyi sağlayamamıştır.

1979 seçimlerinden sonra kurulan azınlık hükümeti, IMF ve DB ile anlaşarak 1980 yılında 24 Ocak Kararlarını uygulamaya koymuştur. Başta istikrar önlemleri olarak uygulamaya konulan bu program 12 Eylül darbesini de arkasına alarak ekonomide köklü değişiklikler yaratmış ve zamanla yapısal uyum programına

dönüşmüştür (Soyak vd., 2008, 529). 1980 programı ile IMF ve Dünya Bankası artık Türkiye'nin hazırladığı istikrar programlarıyla yetinmemeye başlamış, Türkiye' nin iktisat politikalarında belirleyici bir aktör durumuna gelmiştir (Soyak, 2006, 140). Türkiye, 18 Haziran 1980 tarihinde ilk kez, IMF ile en uzun stand-by anlaşmasını gerçekleştirmiş ve bu anlaşma 17 Haziran 1983'te sona ermiştir (Öztürk, 2009).

1983 yılı sonunda Özal iktidara geldikten sonra da ödemeler dengesi sorunu devam etmiştir. Özal döneminde 1983 ve 1984 yıllarında iki stand-by anlaşması yapılmış, IMF'nin yaktığı yeşil ışık ile uluslararası bankalardan yoğun bir şekilde borçlanılmaya başlanmıştır (Oral, 2006, 132). 1984'ten 1994'e kadar IMF ile stand-by düzenlemesine gidilmemiştir.

1993 yılında Cumhuriyet tarihinin en büyük dış açığı gerçekleşmiş, Türkiye uluslar arası bankalardan kredi alamamaya başlamış, enflasyon % 114'e ulaşmıştır (Oral, 2006, 132). 15 Ocak 1994'de TL % 100 değer kaybına uğramış, kriz bütün kesimleri kaplamıştır. Bu dönemde tarım kesimini de uğradığı kayıp çok fazla olmuş, çiftçiler düşük faizle aldığı kredileri % 300 zamlarla geri ödemek zorunda kalmıştır. Hükümet tarafından hazırlanan istikrar programı ile ücret ve maaşlar ciddi şekilde düşürülmüş, tarımsal desteklemelerde de gerileme dönemi başlamıştır (Aysu, 2008, 142). Bu programla birlikte 10 yıl aradan sonra 8 Temmuz 1994 tarihinde IMF ile 16. stand-by anlaşması imzalanmıştır.

1996 yılına gelindiğinde enflasyon % 86 seviyesinde, dış ticaret açığı da 20 milyar USD'dir. IMF'siz dışarıdan borç alamayacak duruma getirilen Türkiye, IMF ve DB'nin yaptırımlarına maruz kalmaya başlamıştır. IMF önerilerini kamu harcamalarını azaltıcı ve gelirleri artırıcı önlemler üzerinde yoğunlaştırırken, DB'de tarım alanında bir sonraki bölümde inceleneceği gibi önerilerde bulunmaktadır.

1997 yılının Ekim-Kasım aylarında, Koalisyon Hükümeti' nin IMF ile orta vadeli bir stand-by arayışı, 1998 yılında Yakın İzleme Anlaşması ile sonuçlanmış, son on yıllık en uzun (1998-2008) IMF-Türkiye ilişkileri de başlatılmıştır (Soyak, 2008, 530). Bu anlaşma çerçevesinde hükümet, temelde bütçedeki faiz dışı giderleri sıklığı, tarım alanında ise destekleme artışlarının hedeflenen enflasyon ile

sınırlandırılmasını planlayan bir Ekonomik Politikalar Bildirgesi hazırlayarak IMF'ye sunmuştur.

Yakın izlemeden stand-by'a geçiş için ön koşul olarak beş düzenleme taahhüt edilmiştir. Bu doğrultuda, bankacılık yasası (BDDK' nın oluşturulması) gündeme getirilmiş, SSK yasasının değiştirilmiş ve prim oranlarının yükseltilmiş, tarımsal desteklemenin kaldırılmış ve Tahkim Yasası'nın önündeki engeller temizlenmiş ancak özelleştirmelere ilişkin taahhütler yerine getirilememiştir (Aysu, 2008, 143). Koşuların büyük ölçüde yerine getirilmesinin ardından Aralık 1999'da 2000-2002 dönemini içine alan üç yıllık stand-by anlaşmasının imzalanması istemiyle IMF'ye niyet mektubu gönderilmiştir.

1997 Kasım ayında başlayan bu süreç, iki yıl sonra istikrar ve yapısal uyum programına dönüşmüş, programın 2000 uygulaması, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerine neden olmuş, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yenilenen süreç Şubat 2005 tarihine kadar uzatılmıştır. Türkiye, 3 Şubat 2005'te bu anlaşmanın sona ereceği tarihten önce Ocak 2005'te 19. stand-by görüşmelerine başlamış ve 11 Mayıs 2005'te 19. stand-by anlaşması imzalanmıştır. 19. Stand by düzenlemesi ise 10 Mayıs 2008 tarihinde tamamlanmıştır (Öztürk, 2009).

Tarım açısından bakacak olursak; Türkiye tarımında, 1980'de özelleştirmeye uyarlama çalışmaları tamamladıktan sonra tarıma yönelik yeniden yapılandırma izlencesi 5 Nisan 1994 kararlarıyla başlatılmıştır. Her hükümet değişikliğiyle birlikte izlenceler değişmiş, tarım izlenceleri 1999 yılında yapılan stand-by anlaşması ve Aralık ayında IMF'ye verilen niyet mektuplarıyla tekrar gündeme gelmiş ve biçimlenmiştir. Bu durum, IMF'ye verilen niyet mektuplarındaki tarıma yönelik verilen bağlayıcı kararların DB izlencelerini biçimlendirmesinden kaynaklanmaktadır (Aysu, 2008, 144).

Ortalama her 2-3 yılda bir Stand by düzenlemesine giden Türkiye'nin IMF ile ilişkileri, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler ve buna bağlı olarak gelişen dış borçlanma sorunları ile süreklilik kazanmıştır.

Stand-by anlaşması çerçevesinde verilen **9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda** (TCMB, 2009) verilen taahhütlerin başında var olan destekleme

politikalarının kademeli olarak kaldırılarak yerine çiftçiye yönelik doğrudan gelir desteği sisteminin uygulanması gelmektedir. Mektupta, var olan tarımsal destekleme politikalarının fakir çiftçilere destek sağlamanın en düşük maliyetli yöntemi olmadığı, mevcut uygulamanın piyasadaki fiyat sinyallerini bozarak kaynak dağılımını kötü etkilediği, fakir çiftçilerden çok zengin çiftçilere fayda sağladığı ve tarım alanındaki karar verme mekanizmasının birçok Bakanlık ve kamu kurumu arasında dağılmasından ötürü oluşan parçalı yapı nedeniyle tutarlı olamadığı ve bu politikaların son yıllarda ortalama olarak GSMH'nin % 3'ü gibi bir maliyet ile vergi mükellefleri üzerine ağır yük getirdiği belirtilmektedir.

Geçiş döneminde tarım politikalarının rasyonalize edilmesi öngörülmüş ve 2000 yılı hububat destekleme fiyatları tahmin edilen dünya piyasa fiyatının (Chikago Borsası Fiyatı) % 35'inden fazla olamayacak şekilde belirleneceği, TMO tarafından yapılan hububat alım miktarını düşürülecek, şeker pancarı destekleme fiyatı hedeflenen enflasyon oranına göre artırılacağı, hükümet adına sını tarımsal ürünlere ilişkin destekleme alımları yürüten tarım satış kooperatifleri ve bunların kurduğu birliklere tam özerklik sağlayan bir yasa çıkartılacağı, çiftçilere verilen kredi sübvansiyonunu aşama aşama ortadan kaldırılacağı, Ziraat Bankası tarafından verilen sübvansiyonlu kredi miktarındaki artış 2000 yılında % 55'i geçmeyeceği, gübre ve diğer girdi sübvansiyonları 2000 ve 2001'de nominal olarak sabit tutulacağı taahhüt edilmiştir.

10 Mart 2000 tarihli ek niyet mektubunda (Birinci Gözden Geçirme)

(TCMB, 2009) tarımla ilgili olarak, tütün fiyatları hedeflenen enflasyonla uyumlu olarak artırıldığı bildirilmiş ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini var olan kooperatifler yasasına tabi kılarak kooperatifleri özerk hale getirecek bir yasa çıkartılacağı belirtilmiştir.

22 Haziran 2000 tarihli niyet mektubunda (İkinci Gözden Geçirme)

(TCMB, 2009), TŞFAŞ ve ÇAYKUR 2001 yılında Özelleştirme İdaresi'ne devredilecek işletmeler olarak belirlenmiştir. İzence kapsamında bazı önemli yapısal değişikliklerin gerçekleştirildiği, devlet bankalarınca sağlanan kredi sübvansiyonlarının kaldırıldığı, destekleme fiyatlarının yaklaşık olarak hedeflenen enflasyon oranı kadar yükseltildiği belirtilmiştir. Tarımsal kooperatifler ve birliklere

özerklik sağlayan yasanın onaylandığı, birliklerin bütçe konusunda yeniden yapılandırma kuruluna (veya kurul etkin oluncaya dek onun adına hareket eden Hazine Müsteşarlığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) tabi olduğu ve satılması beklenen miktardan daha fazla alım yapılmayacağı ifade edilmiştir.

2000 yılı içinde TEKEL'i reforma tabi tutmak ve tütün destekleme fiyat mekanizmasını kaldırmak için gerekli üç yeni kanun çıkarılacağı, ilk kanunun TEKEL'in destek alımı yapan birimini diğer ticari etkinlik gösteren birimlerinden ayıracağı ve tütünün satışı için müzayede mekanizmasını hayata geçireceği, TEKEL'in destekleme alımı yapan birimi satılmayan tütünü aynı kalitedeki ürüne müzayedede verilen en düşük fiyattan en az %15 daha düşük bir fiyata satın alacağı, ikinci kanunun alkollü içki üretimindeki tekeli kaldıracağı ve böylece özel sektörün piyasaya girmesini sağlayacağı, üçüncü kanun ile de TEKEL'in içki, tuz ve tütün ürünleri üreten tesislerinin özelleştirilmesinin sağlanacağı, TEKEL'in ticari varlıklarının satışı 2001 yılında başlayacak ve 2002 sonuna kadar tamamlanacağı taahhütleri de yer almıştır.

18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubunda (Üçüncü ve Dördüncü Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), kredi sübvansiyonlarının tamamen kaldırıldığı belirtilmiştir. 2001 yılında buğday destek alım fiyatları hedeflenen enflasyon seviyesini aşmayacak bir oranda artırılacağı ve dünya fiyatları ile arasındaki farkın en fazla %20 olacağı, 2001 bütçesinde ödenek ayrılmış bulunan doğrudan gelir desteğinin ulusal düzeye yaygınlaştırılacağı, ödemelerin yılda iki taksitle yapılacağı ve 2001 Temmuz ayına kadar çiftçi kayıtlarının büyük ölçüde tamamlanması ve bu reformun Dünya Bankası tarafından Tarım Reformu Yatırım Projesi (ARIP) ile desteklenmesinin beklendiği belirtilmiştir.

Dolaylı destek politikalarının kaldırılması devletin tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlanmasındaki payının daha azaltılmasına neden olacağı bu durumun bu alanda çalışan KİT'lerin hızla özelleştirilmesini sağlayacağı, bu kapsamda, TŞFAŞ'nin (Şeker pancarı alım ve işlenmesi ile ilgili KİT) en az altı şeker fabrikasının özelleştirilmelerinin 2001 sonuna kadar tamamlanması amacıyla 20 Aralık 2000'e kadar Özelleştirme İdaresinin portföyüne transfer edileceği, geriye kalan şeker fabrikalarının 2002 sonuna kadar özelleştirilmeleri tamamlanmak

amacıyla 2001 yılı içinde Özelleştirme İdaresi portföyüne transfer edileceği, Şeker piyasasının reformunu sağlayacak olan Şeker Kanunu'nun 15 Şubat 2001'e kadar Parlamento'ya sunulacağı ve 15 Mart 2001'e kadar onaylanacağı belirtilmiştir.

Ayrıca, TEKEL'in yeniden yapılandırılması ve tütün sektörünün reformu konusunda TEKEL'i yeniden yapılandıran bir kararname ve TEKEL'in tüm tütün işleme birimlerini Özelleştirme İdaresi portföyüne devrine izin veren Özelleştirme Yüksek Kurulu kararının Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacağı, 2000 yılı başlarında Parlamento'ya sunulan Alkollü İçkiler Kanunu Ocak 2001 sonuna kadar çıkarılacağı, tütün için destekleme alım politikalarını ortadan kaldıran, tütün alımlarında ihale mekanizmasını oluşturacak Tütün Kanun'unun 2001 Ocak ayı sonuna kadar çıkarılacağı ifade edilmiştir.

30 Ocak 2001 tarihli niyet mektubunda (Beşinci gözden Geçirme) (TCMB, 2009) TEKEL'in sadece tütün işleme üniteleri değil tamamının Özelleştirme İdaresi'ne devredileceği ve bu bağlamda, tütün sektörünü yeniden yapılandıran ve tütün destekleme alımlarını kademeli olarak kaldıran bir kanun Şubat ayı sonuna kadar yürürlüğe alınacağı belirtilmektedir.

3 Mayıs 2001 tarihli niyet mektubunda (Altıncı ve Yedinci Gözden Geçirme ve Ekonomik Politikalar Bildirgesi) (TCMB, 2009) T.C. Ziraat Bankası'nın gelecekte karlı olmalarının sağlanması amacıyla, finansal ve işlevsel yeniden yapılandırma gerçekleştirilecektir. Ziraat Bankasının yönetimi için politik olarak bağımsız, Hazine'ye rapor veren, bir ortak kurulun oluşturulacağı belirtilmiştir.

Şeker piyasasını reforma tabi tutan kanun Nisan ayında kabul edilmiştir. Tütün sektörünü serbestleştiren, tütün için destekleme alımlarını tedricen kaldıran ve TEKEL'in varlıklarının satışına izin veren Tütün Kanunu'nun Meclis'te Mayıs ayı içinde kabul edilmesi beklenmektedir. Bu kanunun onaylanmasını müteakiben, 2002 sonuna kadar tamamlanması beklenen TEKEL ve ŞEKER'in özelleştirilmesi, Dünya Bankası'nın kredileri ile desteklenmesini beklediğimiz tarım reformu programının diğer bölümleri ile koordine edileceği ifade edilmiştir.

Şeker pancarı kotalarının 12.5 milyon ton'dan, 11.5 milyon ton'a indirilmesi ve şeker pancarı destekleme fiyatının hedeflenen enflasyon oranından fazla artırılmaması, hububat destekleme alım miktarının kısılması ve ihtiyaç fazlası hububat stokunun eritilmesi, çiftçilere doğrudan gelir desteği uygulamasının başlatılmasına paralel olarak, destekleme fiyatlarının en fazla hedeflenen enflasyon oranında tutulması, (destekleme fiyatlarındaki artışın hedeflenen enflasyonu geçmeyecek şekilde yapılması kaydıyla, buğday destekleme fiyatının dünya fiyatının en fazla % 20 üzerinde kalacak şekilde Haziran 2001'e kadar düşürülmesi; dış alım üzerindeki tarifenin en fazla %45'e indirilmesi) konusunda önlemler alınacağı belirtilmiştir.

Stand-by düzenlemesi 6. ve 7. gözden geçirme uzman raporu ve icra direktörleri kurulunun 15 Mayıs 2001 tarihli toplantısının basın bildirisinde (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) (TCMB, 2009), şeker pancarı için 2002-2003 döneminden başlayarak fiyat devlet tarafından açıklanmayacağı, şeker piyasası şeker kurulu tarafından düzenleneceği, gereksinim fazlası şeker üretimi sonlandırılacağı, çiftçilere DGD ödemesi yapılarak kayıpları telafi edileceği ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesinin önü açılacağı belirtilmiştir. Tütün mamulleri ve alkollü içkilerin fiyatlandırılması, dağıtımı, satışı ve kontrolünün Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu'na düzenleneceği, TEKEL'in özelleştirilmesi için altyapı çalışmalarının tamamlanacağı belirtilmiştir.

26 Haziran 2001 tarihli ek niyet mektubunda (Sekizinci Gözden Geçirme) (TCMB, 2009) Şeker Kanunu'nun Nisan ayında ve yeni Tütün Kanunu'nun Haziran ayında (ikincisi sekizinci gözden geçirmenin tamamlanması için koşuldur) yürürlüğe girmesini takiben, Dünya Bankası'nca desteklenen tarımsal reform programı kapsamında, şeker ve tütün fabrikalarının özelleştirileceğini belirtilmiş, T.C. Ziraat Bankası'nın operasyonel olarak yeniden yapılandırmasına çalışılacağı mektupta yer almıştır.

31 Temmuz 2001 tarihli niyet mektubunda (Dokuzuncu Gözden Geçirme) (TCMB, 2009) T.C. Ziraat Bankası'nın operasyonel yeniden yapılandırmasına (şube ve çalışan sayısının azaltılması) ilişkin ilerleme sağlandığı,

şube kapatma ve çalışan sayısını azaltma kriterleri üzerinde çalışılmakta olduğu, bu alanlarda 18 ay içerisinde rasyonel düzeye inilmiş olacağı belirtilmiştir.

Hükümetin, Haziran ayında Meclis tarafından kabul edilen Tütün Kanunu'nu, Meclis tekrar toplandığında, en kısa süre içinde yeniden Meclis'e sunacağı geçiş döneminin aşılmasına ilişkin endişelerin Dünya Bankası tarafından desteklenen birçok proje vasıtasıyla giderileceği belirtilmiştir.

Özelleştirme İdaresi TEKEL ve Şeker Fabrikaları'nın özelleştirilmesine ilişkin olarak, Ekonomik Reform Kredisi altında Dünya Bankası'na verilen taahhütlerimiz ile tutarlı, özelleştirme planlarını 2001 yılı sonuna kadar hazırlayacağı belirtilmiştir.

20 Kasım 2001 tarihli niyet mektubunda (Onuncu Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), Ziraat Bankası'nın zararlarını azaltmak ve bu bankaların, ekonomik etkinlikleri daha etkin bir biçimde destekleyebilmesini sağlamak amacıyla yürütülen operasyonel yeniden yapılandırma planları ile uyumlu olarak, toplam çalışan sayısı Nisan ayı başından Ekim ayı sonuna kadar % 20 oranında düşürüldüğü ve 59 şubenin kapatıldığı belirtilmiştir.

Tütün Kanunu ilk taslağın Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesini takiben yeniden Meclis'e sunulduğu, Meclis'in söz konusu Taslak Kanunu 2002 yılı Ocak ayı başında kabul etmesinin beklendiği belirtilmektedir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı TEKEL'in ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirme planlarının, her ne kadar söz konusu planların tamamlanması yasamaya ilişkin gecikmeler nedeniyle orijinal son tarih olan 2001 yılı sonunun ötesine kalabilecek de olsa, tamamlamaya çalışıldığı belirtilmektedir.

18 Ocak 2002 tarihli niyet mektubunda (18. Stand-by düzenlemesi) (TCMB, 2009) Ziraat Bankası yeni bir profesyonel yönetim altında yeniden sermayelendirildiği ve organize edildiği, 2002 yılında her iki bankanın da reel sektöre olağan kredi verme faaliyetlerine tekrar başlaması ve kara geçmesinin beklendiği, devam etmekte olan operasyonel yeniden yapılandırma kapsamında çalışanların sayılarının azaltılmasına yönelik bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi yayımlanacağı ve gerekli yasal değişikliklerin yapılacağı belirtilmiştir. **(ön koşullar).**

2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar, söz konusu bankaların şube sayısı 800 adet azaltılacağı **(yapısal performans kriteri)**, çalışanların sayısının da bu doğrultuda azaltılacağı ifade edilmiştir.

2002 yılında Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., ve kamuya ait arazilerin özelleştirilmesine ilişkin tüm hazırlık çalışmalarının tamamlanacağı taahhüt edilmektedir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirilme çalışmaları, ilk adım olarak 2002 Mayıs ayına kadar bir özelleştirme planının kabulü suretiyle sürdürülecektir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve TEKEL'in başarılı bir şekilde özelleştirilmesinin öncesinde büyük çaplı operasyonel yeniden yapılandırma gereklidir, bu kapsamda, Dünya Bankası ile yakın işbirliği içinde çalışılarak operasyonel yeniden yapılandırmalar hayata geçirileceği belirtilmiştir.

Tütün Kanunu 3 Ocak 2002 tarihinde Meclis tarafından kabul edildiği **(böylelikle bu ön koşul yerine getirilmiştir)**, bir sonraki aşama olarak, TEKEL için bir özelleştirme planı hazırlanacağı ve Eylül ayı sonuna kadar Bakanlar Kurulu tarafından kabul edileceği **(Dördüncü Gözden Geçirmeye ilişkin ön koşul)** ifade edilmiştir. Son olarak diğer taahhütlere göre, 2001 yılında kamu arazi satışlarının artırılması amacıyla gösterilen çabaların (yasal değişiklikler ve basitleştirilmiş prosedürler de dahil olmak üzere) artırılarak sürdürüleceği, Anayasal sorunların yapılan yasal değişiklikleri öngörülenden daha az etkili kılması nedeniyle, kamu arazi satışlarının önündeki engellerin en iyi hangi şekilde kaldırılabileceğini değerlendirmek üzere bir çalışma başlatıldığı belirtilmiştir.

3 Nisan 2002 tarihli niyet mektubunda (Birinci Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), Ziraat Bankası'nın yıl ortasına kadar 458 şubesinin kapatılmasına yönelik gerekli ilk adımları atıldığı; 7 Mart 2002 itibarıyla 119 şubenin kapatıldığı, Vakıfbank'ın özelleştirilmesine yönelik olarak beş potansiyel yatırımcı, bankaya olan ilgilerininin bildirildiği, ön talep çalışmaların yürütüldüğü ve tekliflerin Mayıs ayında alınması beklendiği belirtilmektedir. Ayrıca TEKEL'in tütün ve alkollü içeceklerle ilgili işletmelerinin yeniden yapılandırma ve şirketleşme çalışmaları ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirme stratejisinin belirlenmesi konularındaki çalışmalar devam ettiği ifade edilmiştir.

19 Haziran 2002 tarihli niyet mektubunda (2. Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), TŞFAŞ'ın özelleştirilmesine ilişkin yol haritasının Temmuz ayı ortasına kadar onaylanmak üzere ÖYK'ya sunulduğu ve Ziraat bankasının operasyonel yapılanması öngörüldüğü gibi ilerlediği konuları yer almıştır.

30 Temmuz 2002 tarihli niyet mektubunda (Üçüncü Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), Ziraat Bankası'nda büyük çaplı istihdam azaltımı ve şube kapatılması sürecinin kritik aşaması neredeyse tamamlandığı, 800 şube kapatılması hedefine kısa zamanda ulaşılmasının beklendiği, Nisan 2001-Haziran 2002 döneminde kamu bankalarında çalışanların sayısı 26,000 kişi azaltıldığı, Temmuz 2002'de 3,000 ilave çalışanın ayrılmasıyla istihdam düzeyi neredeyse yarıya indirildiği ifade edilmiştir. Kamu Bankaları'nın Dünya Bankası ile ortak çalışarak özelleştirilmeye hazırlanacağı, Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesine ilişkin olarak da dışarıdan yardım alınmasına ve daha sonra koşullar elverdiğinde bankanın satılmasına çalışılacağı belirtilmiştir.

Tekel'in özelleştirme planını hazırlayacak danışmanlar Temmuz ayında seçilmiş olup, söz konusu plan Eylül ayında Bakanlar Kurulu'na sunulacaktır. Özelleştirme Yüksek Kurulu TŞFAŞ'nin özelleştirilmesine ilişkin bir yol haritasını kısa zamanda onaylayacaktır. Yol haritası, verimli çalışmayan 5 şeker fabrikasının kapatılmasını; 2002 yılı Ekim ayı sonuna kadar 7 fabrikanın şirketlere dönüştürülmesini ve özelleştirmeye ilişkin hazırlık çalışmalarının 2002 yılı sonuna kadar tamamlanmasını öngörmektedir.

5 Nisan 2003 tarihli niyet mektubunda (Dördüncü Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), 2003 yılı Ocak ayı sonu itibariyle Ziraat Bankasının hedeflenen sayıda şubesi kapatılmış personel sayısı planlananın da altına düşürüldüğü belirtilmiştir. Hükümetin kamu bankalarının ticari kararlarına müdahale etmekten kaçınmaya devam edeceği ve bankanın ihtiyatlı bir şekilde ve ticari bankacılık ilkeleri doğrultusunda etkinlik göstermelerine ilişkin kararlılığını sürdüreceği ifade edilmiştir. Ziraat ve Halk Bankası'nın kanunda belirtildiği üzere bütçeye ödenek konmaksızın ve kendilerine önceden ödeme yapılmaksızın herhangi bir sübvansiyonlu kredi uygulamasına gitmeyeceği ifade edilmiştir.

Bütçenin kabulünden önce, Doğrudan Gelir Desteği ve sosyal yardıma yönelik Dünya Bankası tarafından da desteklenen hedeflere ulaşmak için gerekli ilave harcama kesintileri belirlenerek, bütçeye dahil edildiği, 2002 yılının üçüncü çeyreğinde İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ), Türkiye Zirai Donanım A.Ş. (TZDK)'nın satışına ilişkin ihaleler açıldığı, Özelleştirme İdaresi uluslararası danışmanlar ile çalışarak TEKEL için aşırı istihdam, borçlar ve fazla stoklara ilişkin stratejileri içeren bir özelleştirme planı oluşturduğu, söz konusu planın, Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 31 Mart 2003 tarihinde onaylandığı ve böylece bu gözden geçirmeye ilişkin bir ön koşulun yerine getirildiği ve TŞFAŞ'ye ilişkin olarak ise, TŞFAŞ'ın özelleştirilmesine ilişkin yol haritasının Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 2003 yılı Haziran ayı sonuna kadar onaylanması beklendiği belirtilmiştir.

25 Temmuz 2003 tarihli niyet mektubunda (Beşinci Gözden Geçirme)

(TCMB, 2009), mali açığın kapatılması için tütün mamulleri ve alkollü içecek fiyatlarının 0.25 katrilyon TL sağlayacak şekilde artırılacağı belirtilmiştir. Ziraat Bankası, tarımsal kredilerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin planlar uygulamaya koyduğu, TEKEL ve TÜPRAŞ' ın özelleştirilmesine ilişkin ihale duyuruları Haziran ayında yapıldığı, gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar tarafından gösterilen yoğun ilgi dikkate alındığında, bu şirketlerin satışının 2003 yılı sonuna kadar tamamlanacağına inanıldığı ifade edilmiştir.

Türkiye Şeker Fabrikaları' na ilişkin kapsamlı bir özelleştirme stratejisinin Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 26 Haziran 2003 tarihinde kabul edildiği, söz konusu stratejinin, Türkiye Şeker Fabrikaları' nın bazı işletmelerinin 2004 yılının başlangıcında satışa çıkarılmasını öngördüğü belirtilmiştir.

31 Ekim 2003 tarihli niyet mektubunda (Altıncı Gözden Geçirme)

(TCMB, 2009), TEKEL' in özelleştirilmesine yönelik hazırlıklar sebebiyle azaltılmasında geç kalınmış atıl istihdam dahil, 3.600 atıl kadronun iptal edildiği, belirtilmektedir. Ayrıca 2003 yılı sonuna kadar TEKEL' in özelleştirilmesinin tamamlanması planlandığı, Türkiye Şeker Fabrikaları'nın 2004 yılında özelleştirilmesine ilişkin ilerleme kaydedilmesi konusunda kararlılık mevcut olduğu, ve Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi ertelendiği ifade edilmiştir.

02 Nisan 2004 tarihli niyet mektubunda (Yedinci Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), TEKEL alkollü içkiler biriminin 300 milyon ABD Doları bedelle satışı Şubat ayında tamamlandığı belirtilmiştir. TEKEL sigara biriminin satışına ilişkin yeni bir stratejinin 2004 yılı Nisan ayı sonuna kadar açıklanması ve aynı yıl içerisinde Türkiye Şeker Fabrikaları' nın özelleştirmeleri ile ilerleme kaydedilmesi planlandığı belirtilmiştir. Ziraat Bankası'nın özelleştirmeye hazırlanmasına ilişkin strateji ve detaylı bir eylem planı üzerinde çalışıldığı ifade edilmiştir.

15 Temmuz 2004 tarihli niyet mektubunda (Sekizinci Gözden Geçirme), Ziraat Bankası' na ilişkin strateji geliştirildiği ve Temmuz ayı sonuna kadar duyurulacağı, amacın bu bankaların yeniden yapılandırma işlemi tamamlanır tamamlanmaz ve piyasa koşulları elverdiğinde özelleştirilmesi olduğu belirtilmiştir (TCMB, 2009).

IMF İcra Direktörleri 11 Mayıs 2005 tarihli toplantısında Türkiye için üç yıllık yeni stand-by anlaşması onaylanmış olup, 19. Stand-by **26 Nisan 2005 tarihli niyet mektubuna** dayanmaktadır (Oral, 2006, 138). Bu mektupta tarıma ilişkin herhangi bir vurgu yapılmamıştır (TCMB, 2009).

24 Kasım 2005 tarihli niyet mektubunda (Birinci ve ikinci Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), maddi durumu görece iyi olmayan (kayıtlı) çiftçileri desteklemek amacıyla, net olarak tarım harcamalarında GSMH' nin % 0,1' inden daha az bir oranda bir artışa neden olan, mazot, gübre ve tahıl ürünleri sübvansiyonları uygulamaya konulduğu, tarımsal sübvansiyonların, bir bütün olarak, genel çerçevesi içinde sıkı bir şekilde kontrol edilmesi uygulamasına bağlı kalınacağı ve Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesine ilişkin hazırlıklar 2006 sonuna ertelendiği belirtilmiştir.

7 Temmuz 2006 tarihli niyet mektubunda (Üçüncü Gözden Geçirme), Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesine ilişkin stratejinin Halk Bankası tecrübesine dayanılarak hazırlanmasına göre planlandığı belirtilmiştir (TCMB, 2009).

27 Kasım 2006 tarihli niyet mektubunda (Dördüncü Gözden Geçirme) (TCMB, 2009) TEKEL tütün biriminin kapsamlı özelleştirme programına 2007 yılında da devam edilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Halk Bankası tecrübesi

ışığında Ziraat Bankası için bir strateji belirlenmesine yönelik kararlılığın devam ettiği de ifade edilmektedir.

1 Mayıs 2007 tarihli niyet mektubunda (Beşinci Gözden Geçirme) (TCMB, 2009), Halkbank tecrübesi ışığında, Ziraat Bankası için bir strateji belirlenmesine yönelik kararlılığın devam ettiği, Tekel tütün biriminin özelleştirilmesinde gecikmeler olmasına rağmen, 2007-2009 sürecinde tümüyle özelleştirilmesi hususundaki kararlılık ve hazırlık çalışmalarının sürdüğü belirtilmiştir.

28 Nisan 2008 tarihli niyet mektubunda (Altıncı Gözden Geçirme), Tekel tütün işletmelerinin ihale sürecinin Şubat’ ta tamamlandığı ve 2008 yılı özelleştirme gündeminde Şeker fabrikalarının halka arzının bulunduğu belirtilmektedir (TCMB, 2009).

Çizelge 1: IMF ile Yapılan Stand-By Düzenlemeleri*

Düzenlenmenin Başlangıç Tarihi	Miktar (Milyon SDR)	Düzenlenmenin Başlangıç Tarihi	Miktar (Milyon SDR)
1. 1958	25	11. 1970	90
2. 1961	38	12. 1978	300
3. 1962	31	13. 1979	250
4. 1963	22	14. 1980	1.250
5. 1964	22	15. 1983	225
6. 1965	22	16. 1984	225
7. 1966	22	17. 1994	611
8. 1967	27	18. 2001	15.038
9. 1968	27	19. 2002	12.821
10. 1969	27	20. 2005	6.662
*Aslında 1958 yılındaki tam stand-by sayılmadığı için 2005 yılında imzalanıp, şu an devam eden anlaşma 19. stand-by olarak bilinmektedir.			

Kaynak: (Soyak ve diğerleri, 2008)

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Türkiye 1946’dan günümüze kadar geçen 62 yıllık zaman zarfında IMF ile 20 stand-by anlaşması imzalanmış, yani bu sürenin büyük bir bölümünü IMF’nin gözetiminde geçirmiştir. IMF"ye olan borç stokumuz 2002 yılı sonu IMF"ye olan borcumuz 23,5 milyar ABD Dolarından 8,07 milyar ABD Dolarına inmiştir.

5.3. Dünya Bankası Politikalarının Türk Tarımına Etkileri

Dünya Bankası (DB), kurulduğu tarihten bu yana çeşitli ülkelerle 9.822 kredi anlaşması imzalamış, Türkiye ilk kez kredi ilişkisine girdiği 1950 yılından bu yana toplam kredi anlaşmalarının 163'üne taraf olarak Banka kredileri toplamı içinde % 1,7'lik pay almıştır. Dünya genelinde Banka kredileri arasında ilk sıra tarım sektörüne aittir; bu özellik Türkiye için de geçerlidir. Dünya Bankası kredilerinin % 20'lik bölümü hem dünya genelinde hem de Türkiye'de tarım kesimine yönelik açılmıştır. Tarım kesimi bu payla tüm kesimler arasındaki sıralamada birinci sırayı almaktadır. (Güler, 2002, 66-67).

Dünya Bankası, 1950 yılından günümüze kadar tarım kesimine yönelik dünya çapında 2.060 adet kredi vermiş bu da toplam krediler içinde % 20, 97 'lik bir pay almıştır. Türkiye özelindeyse 31 adet kredi tahsisı gerçekleşmiş, bu da Türkiye'nin kullandığı toplam krediler içinde % 19,21'lik bir dilime denk gelmiştir (Güler, 2002, 68).

İlk anlaşmalar 1950 yılında biri Kalkınma Bankası kurulması için mali kesimde, diğeri tahıl depolama sistemi geliştirilmesi için tarım kesiminde ortaya çıkmıştır. Türkiye, Dünya Bankası'yla 1950'li yıllar boyunca toplam 6 kredi anlaşması imzalamışken, izleyen on yıllık dilimlerde anlaşma sayısı sürekli yükselmiştir. 1950 yılından bu yana tarım kesimine açılan toplam 31 krediden 14'ü 1950-1980 yılları arasında açılmıştır. Bu krediler genel olarak dar kapsamlı, kesimin belli noktalarda verimliliğini artırmaya dönük kalkınma kredileridir (Oral, 2006, 139). Türkiye'nin uluslararası iş bölümünde biçilen role uygun olarak tarım kesimi şekillenmiştir (Aysu, 2008, 182). 1950-1980 yılları arasında DB'den alınan krediler aşağıda bulunan tablodaki gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 2: Dünya Bankası’ndan Alınan Tarım Kesimi Kredileri (1950-1980)

Kredi Adı	Alt Kesim	Yıl
Tahıl Depolama Projesi	Agro-Endüstri ve Pazarlama	1950
Seyhan Sulama Projesi	Sulama-Drenaj	1963
Seyhan Sulama Projesi (02)	Sulama-Drenaj	1969
Süt Üreticiliği Projesi	Hayvancılık	1971
Meyve ve Sebze İhracatı Projesi	Yıllık Ürünler	1971
Sulama İyileştirme Projesi	Sulama-Drenaj	1972
Hayvancılık Projesi (02)	Hayvancılık	1972
Ceyhan Aslantaş Projesi	Sulama-Drenaj	1973
Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi	Tarımsal Uyum	1975
Tarımsal Kredi ve Agro-Endüstri Projesi	Tarımsal Kredi	1976
Hayvancılık Projesi (03)	Hayvancılık	1976
Hayvancılık Projesi (04)	Hayvancılık	1978
Kuzey Bölgesi Ormancılık Projesi	Ormancılık	1978
Tahıl Depolama Projesi	Agro-Endüstri ve Pazarlama	1979
Hayvancılık Projesi (05)	Hayvancılık	1980

Kaynak: (Güler, 2002, 67)

1980 yılından sonra ve asıl olarak 1985 tarihli Tarım SECAL anlaşması başlangıç olmak üzere, kredi anlaşmalarının niteliği değişmiştir. 1980'li yıllardan bu yana verilen krediler, tarım kesiminin ürün planlamasından kredi sistemine, girdi sağlama sisteminden kesime dönük kamu örgütlenmesine dek hem kesimi hem de kesimin yönetimini yeniden yapılandırmaya yönelmiş izlenim kredileridir. Teknik adıyla söylemek gerekirse, bu zaman diliminde açılan krediler 'yapısal uyarılama politikası kredileridir; tarım kesimini küreselleşme sürecinin gerekleri doğrultusunda düzenlemeyi amaçlamaktadırlar (Güler, 2002,67). Bu kredilerde amaç, az gelişmiş ülkelerin geleneksel tarımlarının yok edilerek, tarımda serbestleşme adı altında çokuluslu şirketlerin kucağına atmasıdır. 1981-2001 yılları arasında DB’den alınan krediler aşağıda bulunan tablodaki gibi gerçekleşmiştir.

Çizelge 3: Dünya Bankası’ndan Alınan Tarım Kesimi Kredileri (1981-2001)

Kredi Adı	Alt Kesim	Yıl
Meyve ve Sebze Projesi (02)	Tarımsal Kredi	1981
Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi	Tarımsal Uyarlama	1982
Tarımsal Kredi Projesi (02)	Tarımsal Kredi	1983
Iğdır Aksu Ereğli Erciş Sulama Projesi	Sulama-Drenaj	1984
Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma P.	Tarımsal Yayım	1984
Tarım Sektörü Yapısal Uyarlama Projesi	Tarımsal Uyarlama	1985
Drenaj ve Tarla içi Geliştirme Projesi	Sulama-Drenaj	1986
Tarımsal Kredi Projesi (03)	Tarımsal Kredi	1989
Tarımsal Sanayi Projesi	Agro-Endüstri ve Pazarlama	1989
Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma P.(02)	Tarımsal Yayım	1990
Tarımsal Araştırma Projesi	Araştırma	1992
Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon P.	Diğer Tarım	1993
Sulama Yönetimi ve Yatırım. Katılımcı Özel.P	Sulama-Drenaj	1997
Ürün Borsaları Geliştirme Projesi	Agro-Endüstri ve Pazarlama	1998
Ekonomik Reform Kredisi	Genel Ekonomi	2000
Tarımsal Reform Uygulama Projesi (ARIP)	Kurumsal Reform	2001
Şanlıurfa ve Harran Kalkınma Projesi	Diğer Tarım	

Kaynak: (Güler, 2002, 68)

Güler (2002,68)’e göre, 1985 tarihli Tarım SECAL, 300 milyon dolarlık tarım kesimi yapısal uyarlama kredisidir ve tarım kesiminin kapsamlı biçimde küresel piyasalara açılmasını sağlayan ilk büyük adım olmuştur. Bu kredinin 288,8 milyon doları tarımsal girdi dışalımına, 11,2 milyon doları tarım yönetimini geliştirme amaçlı alımlara ayrılmış olup (Suiçmez, 2002, 89), tarım kesiminde kamusal ağırlık sergileyen girdi sistemini; kredi sistemini ve sulama altyapı sistemini kapsayan etkiler yaratmıştır.

Bu anlaşmanın koşulları şunlardır:

*Gübre üretimi ve ticaretinin serbestleştirilmesidir; tohumda 1982 yılında adım adım başlayan serbestleşme 1984’de tohum dışalımının serbest bırakılmasıyla tamamlanmış, gübrede 1984’de fiyatı dolara göre belirleme uygulaması 1986’da genişletilerek tam serbestleştirme gerçekleştirilmiştir.

*TİGEM ve TZDK’nun kapsamlı bir denetim ve yapılanmaya tabi tutulmasını öngörmektedir. Bu koşul da yerine getirilmiştir. TZDK tasfiye edilmiş, TİGEM de parçalanarak özel kesime devredilmiştir.

*Tarımsal araştırma etkinliklerinin gözden geçirilmesi, 1992 yılında doğrudan 'tarımsal araştırma projesi' kredisine konu edilmiştir. Tarım ve ormancılık alanlarında araştırmaların kapsamını genişletmek, araştırma enstitülerini güçlendirmek üzere açılan kredi, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nın bütçe ve planlama sistemine müdahale ederek bu örgütlerin araştırma alanında kamusal müdahaleyi güvence altına alan yapılarını çözmüştür.

*Tarımsal kredilerde reel faiz oranı uygulanması ve tarım kredi kooperatiflerinin etkinliğinin artırılmasıdır. Tarım SECAL imzalandığında, 1983 tarihli 'İkinci Tarımsal Kredi Anlaşması' yürürlükte dir. Bu anlaşma ile Türkiye, 'tarım kredi kooperatifleri sistemini geliştirmeye yönelik önlemleri içeren bir çalışma yapmayı kabul etmiştir. 1989 yılında bu kredinin üçüncüsü açılmış, Ziraat Bankası'na tarım kredi kooperatifleri yönetim yapısını yeniden düzenleme görevi de verilmiş, 1989 yılında ayrı bir proje kredis i açılarak denetleme derinleştirilmiş, TTK'lar aşama aşama etkisizleştirilmiş, Ziraat Bankası da tarım sistemi dışına çıkarılmıştır.

Tarım SECAL kapsamında yer alan 'sulama ve drenaj çekirdek programı' ise, DSİ ile KHGM'ne çeşitli yükümlölükler getirmiş, burada öngöröl en genel hükümler, bir yıl sonra 1986 yılında açılan 'sulama ve drenaj geliştirme projesi' ile derinleştirilmiştir. Bu kredi çalışmaları 1997 yılında sulama yönetimi ve yatırımlarında katılımcı özelleştirme projesine kadar dayanmıştır. Kamu yapıcılığı ve işletmeciliğinde olan sulama yönetimi, bu projeler ile sulama birliklerine devredilmeye başlanmış ve tarımsal sulama ticari esaslara dayalı bir işletme dünyasına çevrilmiştir (Aysu, 2008, 186-187). Dünya Bankası projeleri, sulama yönetiminin özel şirketlere devir hedefini izlemektedir. Dünya Bankası anlaşmaları girdi, kredi ve sulama sisteminde kamusal örgütlenmenin çözölmesi ve tarım kesiminin doğrudan küresel piyasa dengelerine bağımlı kılınması için gerekli zemini hazırlamıştır.

1985 yılında Tarım SECAL ile başlayan süreç, 2000 yılında imzalanan Ekonomik Reform Kredis i Anlaşması ve bunu izleyen 2001 kurumsal reform kredis i anlaşmasıyla yeni bir evreye girmiştir. Bu krediler küreselleşme sürecini uygulama aşamaları olarak devreye girmiştir.

Ekonomik Reform Kredisi, aynı stand-by uygulamalarında olduğu gibi, Hükümet'in Dünya Bankası'na bir niyet mektubu göndermesi üzerine onaylanmıştır. DB'ye Türkiye tarafından verilen **10 Mart 2000 tarihli Ekonomik Reform Kredisi Kalkınma Politikası Mektubunda (www.belgenet.com, 2009a)**, tarım reformu başlığı altında; hükümetin, büyümenin desteklenmesi ve tarımsal destekleme politikalarının bütçe ve tüketiciler üzerindeki yükünün azaltılması için geçmişe kesin bir set çekmek niyetinde olduğu, orta vadeli hedefin, hükümetin sübvans ettiği girdi, kredi ve temel mahsullerdeki fiyat desteklerine dayanan mevcut sistemin, zaman içerisinde küçük çiftçileri giderek daha fazla hedefleyecek doğrudan gelir desteği programı ile değiştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Doğrudan gelir desteği programı 2000 yılında pilot olarak başlatılacak ve ulusal çiftçi kayıt sistemi hazırlıkları başlayacaktır. Pilota dayalı olarak program, 2001 yılında ulusal olarak uygulamaya konulacak ve 2002'de de geçiş tamamlanacaktır.

Mektuba göre, tarım reformu programı, yıllık olarak GSMH'nin yaklaşık % 1'i oranında bir uzun vadeli bütçe tasarrufu yaratacak ve Türk tüketicisine en az GSMH'nin birkaç puanı oranında tasarruf sağlayacaktır. Daha önemlisi, bu program, çiftçilerin katma değeri daha yüksek ürünlere geçmesini ve özel sektörün tarım sektöründe yatırıma girmesini engelleyen bozucu teşvik yapısını kaldıracaktır. Hükümet, Dünya Bankası'ndan Ekonomik Reform Kredisi (ERL)'ni tamamlayacak bir yatırım proje finansmanı yolu ile doğrudan gelir desteği programının planlanması ve uygulanması, geniş bir tarımsal veri tabanının kurulması, alternatif ürün programının uygulanması ve tarım satış kooperatifleri birliklerinin bağımsız kurumlar haline dönüştürülmesine yardım etmesini istemiştir.

Mektupta Hükümet'in, doğrudan gelir desteği sistemi hazırlıklarının yanı sıra tarımsal destekleme politikalarını rasyonel hale getirme çabalarını hızlandırdığı yer almakta, bu kapsamda, gübre sübvansiyonu, 2000-2001 döneminde nominal değer olarak sabit kalacağı, tarımsal kredi sübvansiyonlarını 2000 süresince aşamalı olarak ortadan kaldırmayı öngören bir program başlatıldığı, Ziraat Bankası tarafından sağlanan sübvansiyonlu kredilerdeki nominal artışın 2000 yılında % 55'i geçmeyeceği taahhüt edilmiştir.

Tarımsal destekleme fiyatlarının ilgili dünya piyasa fiyatlarına bağı olarak belirlenmesini getiren ve sübvansiyonlarının 2002 sonuna kadar tedricen ortadan kaldırılmasını başlatan bir dizi politika değışikliğinin ilan edildiğı, bu kapsamda, 2000 yılı için hububat destekleme fiyatlarının, ilgili dünya referans fiyatlarına bağlanarak, bu fiyatlarla dünya fiyatları arasındaki farkın % 35'i geçmeyecek şekilde belirleneceğı, hububat dış alımındaki tarife oranları tüketicilerin yükünü hafifletme çabası çerçevesinde azaltılacağı, TMO'nun hububat satış fiyatları, belli bir tutarı altına düşmeyeceğı, tütün için 2001 sezonunda ihale ile satış sistemi başlatılacağı, zeytinyağı ve pamuk için ödenen primlerin azaltılacağı, çay toplama programı kapsamındaki ödemelerin alternatif ürün programının hızlandırılması ile koordineli olarak azaltılacağı, şeker pancarı fiyatlama mekanizmasının reformunu içeren ilave önlemler alınacağı belirtilmiştir.

Tarımsal reform programının, devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğrudan bir rol almaktan çekilmesine yönelik orta vadeli hedef doğrultusunda, sektördeki devlet varlıklarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesini kapsadığı, bu durumda, TSKB'lere tam özerklik sağlayacak ve işletilmelerinde bütün öncelik haklarını ve hükümetin rolünü ortadan kaldıracak yasanın Mayıs 2000 sonuna kadar yürürlük kazanmasını beklendiğı, TZDAŞ'ın bütün varlıkları 2000 sonu itibariyle tasfiye edileceğı, kalan bütün çalışanlarının ayrılarak başka görevlere atanacağı, Tekel'in alkollü içki, tuz, ve tütün ürünü üretim tesislerinin özelleştirilmesine imkan vermek amacıyla 2000 yılında yürürlük kazanması beklenen bir yasa hazırlandığı, ÇAYKUR'un çay ve TŞFAŞ'ın şeker fabrikalarının 2001 yılında özelleştirilmeye başlanmasının planlandığı ifadeleri yer almaktadır.

Mektubun içeriğinden de anlaşılacağı gibi, Türkiye, 1999 stand-by'ının gereklerini yerine getirmek konusunda kararlıdır. Bu mektubu amacı, DB'den bu izlencenin uygulanabilmesi için destek istenmesidir.

Tarım kesimini ilgilendiren ve diğ er kesimleri de ilgilendiren bu taahhütler karşılığında Türkiye ile IMF arasında imzalanan stand-by düzenlemesi çerçevesinde yapılan izlenceye destek olmak üzere 27 Mayıs 2000 tarihinde Dünya Bankası ile 5 yılı geri ödemesiz olmak üzere toplam 15 yıl sürecek olan 759, milyon USD'lik krediye ilişkin İkraz Anlaşması (Ekonomik Reform Kredi Anlaşması) imzalanmıştır.

27 Mayıs 2000 tarihli Ekonomik Reform Kredi anlaşmasında (www.belgenet.com, 2009a), verilecek kredi karşılığında Türkiye'nin tarım alanında yerine getirmekle yükümlü olduğu koşullar belirtilmektedir. Öncelikle şu konuları içeren DGD yol haritasının uygulanmasında tatmin edici gelişmelerin sağlanması gerektiği belirtilmektedir: Pilot uygulamanın başlatılması, ulusal çiftçi kaydının hazırlanması, DGD izlencesinin 2001 ürün yılında ulusal düzeyde yaygınlaştırılması ve bankaca yeterli bulunan bir izlencenin kabul edilmesi.

İkinci olarak şu konuları içeren tarım kesimindeki fiyat ve kredi sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılmasına yönelik izlencenin tatmin edici düzeyde uygulanması gerekliliği ifade edilmektedir: Gübre desteğinin nominal değer olarak sabit tutulması, tarımsal kredi sübvansiyonlarının kaldırılması, banka ile sağlanan anlaşma çerçevesinde 2001 yılı için ek ödemelerin ilan edilmesini içeren destekleme fiyatları reformunun uygulanması.

Üçüncü olarak şu konuları içeren tarımsal işletmelerin yeniden yapılandırılması izlencesinin tatmin edici düzeyde uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır: Banka ile sağlanan anlaşma çerçevesinde tarımsal KİT'lerin özelleştirilme işlemlerinin başlatılması, TZDK varlıklarının tasfiye edilmesinin ve çalışanlarının ayrılması ya da başka görevlere atanması konularının tamamlanması, Banka ile sağlanan anlaşma çerçevesinde tüm TSKB'lerin etkin biçimde özzerleştirilmesi.

7 Haziran 2000 tarihli tarım mektubunda (www.belgenet.com, 2009b), reforma tarımsal destek sisteminin dönüşümü ile başladığı, ilk aşamada ticari etkinliklerin özel kesime devredilerek bir fiyatlama ve teşvik yapısı oluşturulacağı, ikinci aşamada devletin asli görevlerine dönmesiyle artacak verimlilik, kesimsel kurumların geliştirilmesi ve AB'ye katılım sürecinin daha ayrıntıdaki yükümlülüklerin yerine getirileceği belirtilmiştir.

Reformun esas amacının DGD olduğu, üreticilere girdi ve üretim tercihlerine bakılmaksızın DGD ödemeleri yapılacağı ödemelerin zaman içinde yoksul kesime yönlendirilerek ülke genelinde sosyal güvenlik ağı ile bütünleştirileceği belirtilmiştir. Çiftçi kayıt sisteminin 2001 yılında başlatılacağı, 2002 yılında tüm çiftçilerin kayıt

altına alınacağı taahhüt edilmiştir. 2003 yılına kadar hububat, şeker pancarı ve tütünde destekleme ve gübre sübvansiyonları kaldırılacağı, tütünde ihale sistemi uygulanacağı, yağlı tohum ve pamukta uygulanan prim 2001’de % 25, 2002’de önemli ölçüde azaltılacağı ifade edilmiştir.

Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi 2002’ye kadar tamamlanacağı, bu kapsamda, Şeker Fabrikalarının özelleştirilmesine 2001’de başlanacağı ve özelleştirmenin 2002 de tamamlanacağı, ÇAYKUR’un kimi fabrikalarının 2001’de Özelleştirme İdaresi portföyüne alınacağı, Tekel’in alkollü içki ve tütün mamulleri üretim tesislerinin satışına 2001 yılında başlanacağı ve 2002 de tamamlanacağı, TMO’nun asgari düzeyde alım ve depolama işlevlerini yerine getirmek amacıyla 2001 yılında yeniden yapılandırılacağı ve ölçeği küçültüleceği, 2002 yılında mal varlıklarının bir bölümü satılacağı ve kuruluşun piyasalara müdahalesinin düzenleyici bir nitelik kazanacağı, TSKB’lerin 12 bin personelinin işten çıkarılacağı belirtilmiştir.

Ayrıca üç yıllık alternatif ürün ve ürün planlaması (çiftçi ürün değişim izlencesi) kapsamında üretim fazlası bulunan fındık ve şekerpancarı alanları 100’er bin, tütün ekim alanları ise 75 bin dekar azaltılacağı taahhüdüne de yer verilmiştir.

12 Temmuz 2001 tarihli Tarım Reformu Uygulama Projesi’ne (ARIP) İlişkin İkraz Anlaşmasında (www.belgenet.com, 2009c), projenin amacının tarım reformu izlencesini desteklemek özel olarak uygun bir sosyal ve ekonomik güvenlik ağı desteği ile yapay teşvikleri ve hükümet sübvansiyonlarını azaltmak ve tarım kesimindeki üretkenliği artıracak olan yeni bir tarımsal destek sistemi uygulamak olduğu belirtilmiştir. 30 Haziran 2005 tarihine kadar tamamlanması beklenmekte olan projenin amaçları yer almıştır:

*DGD: Çiftçilere bütçe tarafından kaynak aktarılan gelir desteği ödemelerini sağlamak için, ülke ölçeğinde bir tarımsal işletme ve kayıt sisteminin kurulması.

*Çiftçi Geçiş desteği: Yüksek sübvansiyonlu ve ekonomik açıdan sürdürülemeyen ürünlerin (fındık, tütün) üretiminden daha sürdürülebilir ürünlerin üretimine geçen, katılan çiftçilere mali destek sağlanması.

*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması: Tarım Satış Kooperatiflerinin (TSK) bağımsızlığını ve mali özerkliğini üyesi oldukları TSKB'ler üzerindeki mülkiyet haklarını kullanma yeteneklerini ve üye çiftçiler adına ürünlerin satma, işleme ve çiftçilere girdi sağlama yeteneklerini artırmak amacıyla TSK'lerin yeniden yapılandırılması, personel azaltılması ve onlara kapasite oluşturma yardımı sağlanması.

*Proje Desteği, Yönetimi ve Uygulama: Ülke ölçeğinde bir bilgilendirme kampanyası uygulanması, tarımsal istatistik, laboratuvar ve gıda testi, ürün sigortası etkinliklerine ilişkin teknik destek sağlanması, proje uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinde proje eşgüdüm birimine yardım sağlanması, proje yönetiminde ve uygulanmasına proje eşgüdüm ve bileşen uygulama birimlerine yardım sağlanması.

Bu kredi, Ekonomik Reform Kredisinde öngörülen hedeflerin yakın izlemeye alınması ve gerçekleştirilmesi için açılmış görünmektedir. Temmuz 2001'de Dünya Bankası'nın yetkili kurulunca onaylanmış olan kurumsal reform kredisi, 600 milyon dolarlık hacme sahiptir ve anlaşmanın Türkiye tarafında yetkili kurum Tarım Bakanlığı değil, Hazine Müsteşarlığı olarak belirlenmiştir. Bir yandan ülkede ürün desenini değiştirmekte; bir yandan Tarım Bakanlığı'nın tarım sektörü üzerindeki yönetim rolünü yeniden tanımlamaya ve çalışma tarzını merkezden yerele tüm birimleri bakımından doğrudan etkileyecek genişlikte bir idari reforma yönelmekte; tarım satış kooperatiflerine dönük yeniden yapılandırma sürecini sonuçlandırmaya kilitlenmiş görünmektedir (Güler, 2002, 70).

Dünya Bankası'nca 1980'den bu yana açılan yapısal uyarlama kredileri, küreselleşme sürecinin uygulama araçları olarak iş görmektedir (Aysu, 2008, 188). Bu araçlar, tarım sektöründe ürün ve üretim planlamasından kamu yönetiminin örgütlenmesine uzanan tüm ulusal yetki sistemine ve yapıya müdahale etmektedir. Proje kredileri, birbirlerine belli amaçlar ile bağlanmış halkalar olarak, Türkiye'yi küresel sermayenin amaçları doğrultusunda harekete zorlayan bir zincir yapısına sahiptir (Oral 2006, 143).

Türkiye, Tarım sektörü gibi değişime oldukça dirençli bir sektörde, son yıllarda IMF ve Dünya Bankası'nın direktifleri ve denetimi altında "Tarım Reformu" başlığı altında bir dizi radikal önlemi uygulamaya koymuştur. Bu sürecin daha geniş bir değerlendirmesi Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 9 Mart 2004 tarihinde yayınlanan "Türkiye: Tarımsal Sektör Destekleme Reformunun Etkilerine Bir Bakış" başlıklı bir raporda yapılmıştır. Bu değerlendirmeden bazı sonuçları özet olarak burada aktarmak gerekmektedir.

Bu değerlendirmeye göre, Tarım Reformu uygulama sürecinde 1999-2002 yılları arasında, Tarım sektöründe şu değişimler yaşanmıştır (Yalçınkaya vd., 2006, 116):

- *Tarım kesimine kaynak aktarımında 4,3 milyar USD'lik azalma olmuştur.
- *Aynı dönemde, tarımsal GSMH 27 milyar ABD \$'dan 22 milyar ABD \$'na inmiştir.
- *Tarımsal gelirden % 16 kayıp gerçekleşmiştir.
- *Tarımsal sübvansiyonlarda 5,5 milyar dolarlık azalma görülmüştür.
- *Tarımsal üretimde yüzde 4 oranında azalma ortaya çıkmıştır.
- *Tarımsal kârlılıkta düşüş görülmüş ve çiftçi kesimi net 4 milyar dolarlık net kayba uğramıştır.
- *Tarımsal fiyatlardaki reel yüzde 13'lük düşüş olmuştur.
- *Ve Türkiye OECD ülkeleri arasında tarımını en az destekleyen ülke durumuna getirilmiştir.

Görüldüğü üzere; Dünya Bankası anlaşmalarının zorlama gücü IMF, Dünya Ticaret Örgütü, DB ve Avrupa Birliği odaklarından verilen destek ile ulusal bağımsızlık ve egemenlik üzerinde elle tutulur bir ipoteğe dönüşmüştür. Bu ipoteğin, tarım kesimimizin verimliliği ve gelişme potansiyeli üzerindeki olumsuz etkileri, günümüzde çok yönlü olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınması için atılması gereken ilk adım, bu ipoteğe son vermektir (Güler, 2002, 71).

5.4. AB Üyelik Sürecinin Türk Tarımı Üzerine Etkileri

Bu bölümde öncelikle Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği (GB) Anlaşmasının tarım kesimiyle ilgili tarihçesi hakkında bilgi verilmiş olup, Türk tarım politikasında önemli yer tutan anlaşmanın Türk Tarımı üzerinde etkileri incelenmiştir. Diğer alt başlıkta da dünya tarım politikalarını hem güçlü bir biçimde etkileyen hem de bu politikalarla ilgili tartışmaların odağında bulunan Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında Türkiye’den istenen değişimler ve Türkiye’nin bu konuda kat ettiği yol ortaya konmuştur.

5.4.1. Gümrük Birliği Antlaşmasının Türk Tarımına Etkisi

İkinci dünya savaşını izleyen yıllarda ABD ve Sovyetler Birliği bloğuna karşılık Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Serbest Mübadele Birliği (EFTA) kurulmuştur. 1959 yılında EFTA’nın kurulması ile birlikte Türkiye’nin önüne batı ile bütünleşebilmek için iki tercih çıkmıştır. Tercihini AET’den yana kullanan Türkiye’nin bu seçimi sadece Yunanistan unsurundan kaynaklanmamakta, Türkiye’nin dış ticaretinde AB ülkelerinin büyük yer tutması ve Avrupa’da yaşanan bütünleşme hareketinin dışında kalmak istememesi en önemli neden olarak gösterilmektedir.

Türkiye Yunanistan’dan sonra AET’ye “ortak üye” olmak üzere ikinci başvuru yapan ülkedir. Yunanistan ile 1 Mart 1960’da üyelik görüşmelerinin başlamasının ardından 1961 yılında bu ilkeyle ortaklık anlaşması da imzalanmıştır. Türkiye için bu süreç 3,5 yılı bulmuş ve ancak 12 Eylül 1963 tarihinde **Ankara antlaşması** imzalanmıştır. 1 Aralık 1964’te de yürürlüğe giren bu anlaşma geleceğe yönelik bir çerçeve anlaşma olup, Roma Anlaşmasının üçüncü ülkelerin Birliğe katılmalarına ilişkin 238.md.ne dayanarak ortaklığın aşamalarını (hazırlık dönemi, geçiş dönemi, son dönem), bu aşamaların çerçevesini ve hukuki araçlarını belirlemiştir.

Hazırlık döneminde AB’nin Türkiye’den dış alım yaptığı bazı tarım ürünlerine belirli kotalar dahilinde gümrük vergisi indirimleri yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin AB’ye yönelik dış satımında yetersiz de olsa bir artış yaşanmıştır.

Tarafların kademeli olarak GB’nin yerleşmesini üstlendikleri geçiş dönemi **1973’de yürürlüğe giren Katma Protokol** ile belirlenmiştir. Bu protokolde (www.belgenet.com, 2009d); sanayi ürünleri için 12 yıl, tarım ürünleri için 22 yıl sonra

serbest dolaşım öngörülmektedir. Yani 22 yıllık süre zarfında Türkiye hem OTP'ye uyum sağlayacak önlemleri alacak, hem de tarımını AB tarımı ile rekabet edebilir konuma getirecektir. Türkiye bir yandan kendi tarımını iyileştirici önlemler alırken diğer taraftan AB ile olan tarımsal ürün ticaretinde esasları Konseyce saptanacak bir tercihli rejim uygulayacak ve bu rejime göre Birlik Türkiye'ye bir takım tavizler verecekti.

Türkiye 1971 yılı itibariyle Topluluğa yönelik tarım ürünleri dış satımının % 92'sinde tavizli rejimden yararlanma olanağı bulmuş, 1973 ve 1976 'da alınan kararla tarım ürünleri için Türkiye'ye yeni tavizler tanınmış, 1980 'de alınan karar ile de 1981-1987 yılları arasında prelevman konusu olanlar hariç tarım ürünlerinden alınan gümrük vergilerinin dört kademede tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır (Karluk, 2007, 484). Bu kademelerden ilk dört aşama da tamamlanmış olup, 1 Ocak 1987 yılından itibaren işlenmiş Türk Tarım rnleri Topluluğa gümrüksüz girmektedir. Katma protokolde klasik tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmıştır. Bu rejim Topluluk tarafından Türkiye'ye tanınan ilk ciddi tavizli rejim olmuştur.

Topluluk Ortaklık Konseyi kararları çerçevesinde Türk Tarım rnlerinin topluluğa dış satımındaki gümrük vergilerini kaldırırken OTP'nin araçları olan tarife dış engeller taviz kapsamı dışında bırakılmıştır. Gerek Topluluğun uyguladığı tarife dış engellerle tarım ürünlerinin pazara girişini kısıtlaması, gerekse Topluluğun Türkiye ile aynı ürünleri üreten Akdeniz lkeleriyle de tercihli ticaret anlaşması yapılarak aynı tavizleri vermesi Türkiye'nin tarımsal ürün dış satımını beklenen düzeyde artırmamıştır (Dinler, 2008, 379).

Türkiye'nin 1987'deki tam üyelik başvurusunun Birlikçe reddedilmesi sonucu ilişkiler kesilme noktasına gelmiştir. Bütün olumsuzluklara karşın Türkiye-AB arasında Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile belirlenen süreç devam etmiştir. Ancak Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile belirlenen takvime göre Türkiye-AB arasında 1995 yılında GB'ye dayalı tam üyelik görüşmelerine başlanabilecekken, 1990'da tam üyelik başvurusu reddedilen Türkiye tam üyelik gerçekleşmeden GB'ye girmeyi kabul etmiştir. AB tarihinde tam ye olmadan GB'ye giren ilk lke Türkiye olup, 1 Ocak 1996 yılından itibaren Türkiye-AB arasındaki GB uygulaması başlamıştır.

Topluluk açısından bakıldığında da, Türkiye, Katma Protokole (md.33) göre; 22 yılın sonunda OTP'yi uygulayabilmek için tarım politikasını Topluluğun politikasına uyumlaştırmak ykmllğndeysen, bu zaman zarfında bu konuda hiçbir çalışma

yapmamıştır. Ayrıca Topluluktan yapılan dış satımlarda uygulanacak tavizli rejim açısından Türkiye'yi doğrudan bağlayan bir hüküm olmamakla birlikte, Topluluk kaynaklı tarım ürünleri dış alımının tatminkar derecede artış göstermesini sağlayacak tercihli bir rejim uygulama yükümlüğü bulunmaktadır (Karluk, 2007, 485).

Türkiye-AB arasındaki GB anlaşmasının esaslarını belirleyen **6 Mart 1995 tarihli 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında** (DTM, 1995), yalnızca işlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye'nin uygulayacağı gümrük vergilerinin Topluluktaki sisteme benzer biçimde tarım ve sanayi paylarını içerecek şekilde belirlenmesi ve toplam korumanın sanayi payına denk gelen kısmının karşılıklı olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede 1 Ocak 1996 itibariyle işlenmiş tarım ürünleri kesimi AB ile rekabete açılmış bulunmaktadır. Bu kapsamda 79 işlenmiş tarım ürününün sanayi payındaki koruma kaldırılmıştır, 51 çeşit işlenmiş tarım ürünündeki tarım payı koruması 1 Ocak 1997'de kaldırılacaktır, diğer tarım ürünlerindeki tarım payı koruması da 1 Ocak 1996 'dan itibaren 3 yılda hedef tarım payına ulaştırılacaktır. 1 Ocak 1996'da GB'nin gerçekleşmesiyle işlenmiş tarım ürünleri ticaretine ilişkin yeni bir sistem getirilmiş, tarım unsuru payının hesaplanması öngörülmüştür (Karluk, 2007, 486).

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının ikinci kısmında (DTM, 1995), Konsey, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını Katma Protokolün 32-35. maddelerinde belirlendiği gibi teyit etmiş, serbest dolaşımın başlaması için gerekli koşulların oluşturulmasına olanak sağlamak amacıyla ek süre gerektiğinden söz etmiştir. Yani tarım ürünleri Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamı dışında bırakılmıştır. Serbest dolaşımın ancak Türkiye'nin OTP'ye zamanla uyum sağlaması ile sağlanacağı belirtilmiştir (Katma Protokol 33.md). Katma Protokolün 35.md. (www.belgenet.com, 2009d)'ne göre; tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlayacak önlemler alınana kadar Türkiye ve Topluluk birbirlerine tarım ürünleri alışverişi için genişliği ve usuller Ortaklık Konseyi tarafından belirlenecek bir tercihli rejim tanımaktadırlar. Tercihli rejim terimi, pazara girişi kolaylaştırmak üzere tarım ürünleri için farklı yollarla korumanın diğer ülkelere göre azaltılmasını sağlayan uygulamaların tümüdür (Karluk, 2007, 486).

Tarım ürünlerinde Topluluk tarafından Türkiye'ye tanınan tavizler genel olarak gümrük vergilerinin kaldırılması biçimindedir. Tarife dışı engeller taviz rejimi dışında bırakılmıştır. İstisna olarak bazı ürünlerde prelevman indirimi biçiminde tavizler uygulanabilmektedir.

AB, 1 Temmuz 1995 tarihinde yürürlüğe giren GATT Uruguay Turu Tarım Anlaşması kapsamındaki yükümlülükleri çerçevesinde değişken gümrük vergileri ile referans fiyatlarını tarifeye dönüştürmüştür. AB tavizli rejim çerçevesinde Türkiye kaynaklı taze konserve balıkçılık, su ürünleri, çiçekler, ağaç-bitki kökleri vb., taze kurutulmuş meyve ve sebzeler, kahve, çay, baharatlar, hayvansal ve bitkisel yağlar, tohumlar, içme suyu, bira, şarap, rakı, işlenmiş meyve ve sebzeler ve ham tütün gibi ürünlerde gümrük vergisi muafiyeti uygulamaktadır (Karluk, 2007, 486).

Temel Tarım Ürünleri İçin Güncel Tercihli Ticaret Uygulamaları

1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'na göre (DTM, 1998) 1997 yılında tamamlanan müzakereler sonunda, aşağıda sayılan istisnalar dışında, Topluluğa ülkemizden yapılan tüm tarım ürünleri dış alımında ad valorem gümrük vergileri tamamen kaldırılmış bulunmaktadır. Ayrıca, 1/98 sayılı OKK ile ülkemiz tarafından AB'ye ilk kez ticari nitelikte tavizler tanınmıştır. Bu kapsamda, müzakereler sonucunda, yaş meyve ve sebze ürünlerine ait toplam 11 adet tarife pozisyonunda, yılın belirli dönemlerinde gümrük vergisi indirimi uygulanmakta olan ürünlere ilave olarak, bu dönemler dışında kalan sürelerde dört adet ürün için (soğan, patlıcan, kabak ve karpuz), belirli takvimler çerçevesindeki tavizlerimize ek olarak, sıfır gümrük vergili tarife kontenjanı elde edilmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye menşeli natürel (kabuklu-kabuksuz) fındığın AB'ye dış alımında uygulanmakta olan tarife kontenjanı rejiminin kaldırılması ve tüm ihracatımızın, OGT haddinden daha düşük düzeyde (% 3) gümrük vergisine tabi olması hususunda mutabık kalınmıştır. Buna ek olarak, Türkiye menşeli domates salçası ve diğer domates konservelelerinde, 1980 yılından bu yana uygulanmakta olan otolimitasyon rejimi kaldırılarak, yerine, gümrük vergisinden muaf toplam 38.000 tonluk (30.000 tonu salça, 8.000 tonu diğer domates konserveleleri olmak üzere) bir tarife kontenjanı uygulanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen müzakereler kapsamında, ülkemiz menşeli kayısı pulpuna(öz) uygulanmakta olan 90 tonluk gümrük vergisi muafiyetine tabi tarife kontenjanı 600 tona yükseltilmiştir.

Bununla beraber, Topluluk tarafından Türkiye'ye, 1980 yılından beri uygulanan miktar sınırlaması olmaksızın spesifik vergi indirimi şeklindeki tavize ek olarak beyaz peynir, tulum peyniri ve kaşar peynirinde, toplam 1500 tonluk tarife kontenjanı dahilinde spesifik vergi muafiyeti sağlanmıştır. Buna ek olarak, Türkiye'nin Topluluğa koyun ve

keçi eti ihracatında 200 tonluk tarife kontenjanı çerçevesinde spesifik vergi muafiyeti, hindi etleri ihracatında ise toplam 1000 tonluk miktar için spesifik vergi indirimi sağlanmıştır.

Müzakereler kapsamında Türkiye, canlı hayvan, dondurulmuş et, süttozu, tereyağı, peynir, sebze ve çiçek fidanları, tohumluk patates, buğday, çavdar, arpa, mısır, pirinç, hububat unları, pamuk tohumu, ham ve rafine soya ve ayçiçek yağları, şeker, domates salçası, bazı alkollü içkiler, sirke ve hayvan yemlerinde Topluluğa, ülkemize yönelik son üç yıllık dış satım ortalamasına eşit düzeyde ve bazı ürünlerde de bu ortalamanın üzerindeki miktarlarda tarife kontenjanı çerçevesinde gümrük vergisi muafiyeti tanımıştır.

Bahse konu düzenlemeleri içeren belgeler, 1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı ekinde yayımlanmış ve müzakere kapsamındaki ürünlerde saptanan yeni rejimler 01.01.1998 tarihi itibarıyla (domates salçasına ilişkin uygulama 01.01.1997, fındıktaki uygulama ise 1.1.1999 tarihi itibarıyla) yürürlüğe girmiştir.

Öte yandan, dış alım esnasında gümrüklere ibrazı zorunlu olan kontrol belgelerinin yürürlükte olan hayvan hastalıkları ile mücadele programı çerçevesinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 1996 yılının Ağustos ayından bu yana düzenlenmemesi nedeniyle, her türlü canlı hayvan ve et dış alımının yapılamaması sonucu AB'ye tanınan tavizlerin işlerlik kazanamaması üzerine AB, karşı önlem olarak domates salçası ve karpuzda tanıdığı tarife kontenjanı çerçevesinde gümrük muafiyeti şeklindeki tavizleri, Temmuz 1998'den itibaren askıya almış bulunmaktadır.

2/2006 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'na göre (DTM, 2006), AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği genişlemesi nedeniyle 8 yeni üye ülke ile Türkiye arasında mevcut Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) fesh edilmiş olup, anılan STA'larda tarım ürünleri bakımından tesis edilen tavizlerin Türkiye ile Topluluk arasındaki tercihli yapıya adapte edilmesini teminen, 1/98 sayılı OKK'nın I ve II sayılı Protokollerinin Ek'leri yeniden düzenlenmiştir. Bu itibarla, ülkemiz ile AB arasında temel tarım ürünleri için tesis edilen tercihli yapı bu karar ile son halini almıştır.

İşlenmiş Tarım Ürünleri İçin Güncel Tercihli Ticaret Uygulamaları

1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'na göre (DTM, 1995), Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık

Konseyi Kararı'nda (OKK), tarafların, tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimleri aşamalı olarak ve karşılıklı üstünlükler yaratacak biçimde geliştirmeleri hükme bağlanmıştır. Karar'da Türkiye'nin tarım politikasını Ortak Tarım Politikası tedbirlerini benimseyecek biçimde uyumlaştırması ve Topluluğun da tarım politikasındaki gelişmelerde Türk tarımının çıkarlarını göz önünde bulundurması öngörülmüştür.

Türkiye-AB ilişkileri kapsamındaki yükümlülüklerimize dayanarak tesis edilen işlenmiş tarım ürünleri sistemi ve AB ile ticarete geçerli olacak tercihli uygulama bu karar kapsamında düzenlenmiştir. Bahse konu tercihli düzenleme kapsamında, taraflar arasında *işlenmiş tarım ürünleri dış alımında mamul ürünün geçirdiği sınai işlemeye karşılık gelen gümrük korumaları (sanayi payı) sıfırlanmış; buna mukabil, mamul ürünün içeriğinde bulunan temel tarım ürünü/ürünlerine ilişkin vergileri (tarım payı) muhafaza edilmiştir.*

1/2007 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'na göre (DTM, 2007), 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Avrupa Konseyinin sonuçları doğrultusunda ülkemizle Avrupa Birliği arasında gümrük birliğini tesis eden 1/95 sayılı OKK'nın genişletilmesi ve derinleştirilmesi yönünde alınan karar ile AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği genişlemesi nedeniyle 8 yeni üye ülke ile fesh edilen Serbest Ticaret Anlaşmaları uyarınca işlenmiş tarım ürünleri bakımından tesis edilen tavizlerin ülkemizle Topluluk arasında mevcut tercihli yapıya uyulmasını teminen ve ülkemizdeki bazı sektörlerin talepleri de göz önünde bulundurularak, 2004 yılı Nisan ayında ülkemizle Avrupa Komisyonu arasında anılan ürünlerde mevcut tercihli rejimin geliştirilmesi amacıyla müzakerelere başlanmıştır.

Avrupa Komisyonu ile yapılan teknik görüşmeler neticesinde varılan mutabakat doğrultusunda bu karar 25 Haziran 2007 tarihi itibarıyla yazılı usulde kabul edilmiştir. Bahse konu Karar, 1 Temmuz 2007 tarihinde 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ile AB arasında işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin tercihli rejimi tesis eden 1/95 sayılı OKK kapsamındaki tavizler geçerliliğini muhafaza etmekte olup, yeni düzenleme bu Karara ilave niteliğindedir. Anılan Karar ile *işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı olarak tarife kontenjanı kapsamında vergi muaflığı şeklinde taviz alış verişinde bulunulmuştur.*

Öte yandan, 1/97 sayılı OKK kapsamında ülkemiz menşeli 190211 ve 190219 tarife pozisyonlarında yer alan makarnalarda AB tarafından ülkemize sağlanan 2 milyon Avro değerindeki gümrük vergisi indirimi şeklindeki değer kotası 1/2007 sayılı OKK ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Türegül (2009, 55)'e göre; tarımsal dış ticaretin ülkesel dağılımı dikkate alındığında AB'nin tarım ürünleri ihracatında ağırlığını koruduğu görülmektedir. Ele alınan dönem itibariyle tarımsal dış satımında ülkesel dağılımda ülke ağırlıklarının fazla değişmediği görülmektedir. Buna karşın, tarımsal dış alımında AB yanında Diğer Avrupa, Kuzey Amerika, Yakın-Ortadoğu ve Asya ülkelerinin payları artmaktadır. Dış ticaret ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Türkiye'nin ihracatta en önemli pazarının AB olduğu görülmektedir. 2000-2008 döneminde AB ülkelerinin toplam dış satım içindeki payı %56,8 iken, dış alımdaki payı % 47'dir. İhracatta Yakın ve Ortadoğu ülkeleri (%14,4), Diğer Avrupa ülkeleri (% 9,3) diğer önemli ülke gruplarıdır. İthalatta ise Asya ülkelerinin payı giderek artmaktadır. Nitekim, Yükseler ve Türkan (2007, 47) Türkiye'nin dış alımının giderek "Asyalaştığını" ve dış alım pazarının belirgin şekilde AB ve ABD'den Asya ülkelerine kaydığını belirtmektedirler.

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının % 55'i AB ülkelerine ait olup, 1980 sonrasında bir düşme gözlenmiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllarda ise AB'nin payında önemli bir değişiklik olmamış, AB ülkeleri % 46-49 payla önemli bir yer tutmaya devam etmiştir. Türkiye'nin ihracatının % 50'sinin yöneldiği bu pazara yaptığı dış satım mutlaka arttırılmalıdır. Türkiye'nin bu pazarı kaybetmemesi ve rekabet edebilmesi için sağlık, kalite ve gıda güvenliğine yönelik standartları uygulaması gerekmektedir. Tam üyelik yolunda müzakere sürecinde somut adımlar atıldıkça Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinin AB'ye doğru daha da kayması söz konusudur.

Türkiye'nin AB ile tarım ürünleri ticaretine bakıldığında genel tarımsal ürün dış ticaretinde olduğu gibi AB ile olan tarımsal ürün ticaretinde de Türkiye'nin net dış satımcı bir ülke olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin tesis edilmesinden sonra AB ile yaptığı tarımsal ürün dış ticareti aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 4: Gümrük Birliği Sonrası AB ile Tarımsal Dış Ticaret Rakamları
(Milyon USD)

Yıllar	AB'ye Yapılan Tarım Dış Satımı	AB'ye Yapılan Toplam Dış Satımda Tarımın Payı	AB'den Yapılan Tarım Dış Alımı	AB'den Yapılan Toplam Alımda Tarımın Payı
1996	1.003	8.2	639	2.6
1997	1.054	7.8	460	1.9
1998	1.049	7.3	425	2.0
1999	1.030	7.1	434	1.6
2000	869	5.4	411	2.2
2001	952	5.2	264	1.1
2002	1.030	4.2	379	1.2
2003	1.275	3.7	506	1.1
2004	1.686	4.4	575	1.2
2005	2.046	4.7	669	1.2
2006	1.831	4.2	709	1.3

Kaynak: (Karluk, 2007, 487)

Çizelge 4, GB sonrasındaki AB-Türkiye tarımsal dış ticaretini rakamlarla ortaya koymaktadır. İncelenen dönemde Türkiye'nin AB'ye olan tarım ürünleri dış satımı sürekli olarak dış alımını aşmış, dolayısıyla Türkiye AB'ye karşı net dış satımcı konumunu korumuştur.

5.4.2. AB Tarımı ve Türk Tarımının Karşılaştırılması

Türkiye ve AB Tarımı pek çok açıdan birbirinden farklılık göstermektedir. Türkiye'nin OTP için kat edeceği zorlu süreçte öncelikle iki taraf arasındaki farklılıkların saptanması büyük önem taşımaktadır.

Çizelge 5: Tarımsal Göstergelerle Türkiye ve AB (2005)

Göstergeler	Türkiye		Avrupa Birliği(25)	
Toplam Nüfus (Milyon)	72		450	
Toplam İstihdamda Tarımın Payı (%)	29,5		5,1	
Toplam İşletme Sayısı (milyon adet)	3		9,8	
Ortalama İşletme Büyüklüğü (Ha.)	6		22,6	
GSYH İçinde Tarımın Payı (%)	12		2	
İhracatta Tarımın Payı (%)	7,8		7,5	
İthalatta Tarımın Payı (%)	4,2		10,5	
Sulu Tarımın Payı (%) Yunanistan	18.4		37.2	
Tarımsal üretimde bitkisel ürün payı (%)	75		47	
Tarımsal üretimde hayvansal ür. payı (%)	25		53	
Tarım Ürünleri İhracatı (Fon, 1000\$)	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Buğday	327.931	52.155	26.428.511	4.586.046
Arpa	289.394	39.054	152.895	65.827
Çeltik	298	351		
Pirinç	532	659	69.270	24.961
Tütün	134.276	468.260	473.270	1.679.699
Tarım Ürünleri İthalatı (Ton, 1000\$)	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Buğday	135.596	25.031	23.222.835	4.277.838
Arpa	52.182	10.608	975.649	3.556.205
Çeltik	102.197	26.231		
Pirinç	200.616	70.955	152.895	65.827
Tütün	50.109	182.044	7.508.014	1.284.876
Verimlilik				
Buğday (kg/da)	232	540		
Şeker Pancarı (kg/da)	4.521	5.740		
Ayçiçeği (kg/da)	172	190		
Mısır (kg/da)	700	850		
Et (kg/baş)	180	267		
Süt (kg/baş)	1.900	6.090		
Hayvan Varlığı				
Küçükbaş Hayvan Varlığı (Baş)	31.821.789	103.193.414		
Büyükbaş Hayvan Varlığı (Baş)	10.631.405	88.423.773		
Kümes Hayvanları Varlığı (Bin Adet)	322.917	1.169.725		
Traktör ve Girdi Kullanımı				
Traktör Kul. (adet/100 ha.)-Yunanistan	3,9	8,8		
Gübre Kullanımı (kg/ha.)2-Yunanistan	82.5	121.2		

Kaynak: TÜİK, FAO, Eurostat

Çizelge 5, Türkiye ve AB'ye ait bazı temel tarımsal göstergeleri içermekte olup, bu bölümde çoğunlukla bu temel göstergelerden faydalanılmıştır.

Kırsal Nüfus ve İstihdam Açısından Karşılaştırma

2005 yılı verilerine göre AB’de %5,1 olan tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı, Türkiye’de aynı yıl için %29,5 olarak belirlenmiştir. Aynı oran 2003 yılı FAO bilgilerine göre %39, 2004 TÜİK bilgilerine göre ise %34 iken 2005’de %29,5’e gerilemesi tarımda ciddi bir çözölmeyi işaret etmektedir. Bu çözölme IMF-DB dayatmalarıyla Et ve Balık Kurumu (EBK), Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), YEM-SAN vb. kurumları özelleştirilerek çiftçilerin sahipsiz bırakılması ve sonrasında izlenen güdümlü tarımsal politikalarla çiftçi sahipsiz bırakılmasından ve desteklenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu ortamda söz sahibi yapılan yerli ve yabancı şirketler bir yandan pahalı üretim girdisi, yem, ilaç ve veterinerlik hizmetleri sağlarken üretilen ürünün fiyatının sözleşmeli tarım yöntemiyle düşük belirleyerek üreticiyi iflasa sürüklemektedir.

Türkiye’de tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı AB ile kıyaslanamayacak kadar yüksektir. Bunun nedeni Türkiye’de tarım dışı kesimlerin yani sanayi ve hizmetler kesiminin gelişme hızının düşük, nüfus artış hızının ise yüksek olmasıdır. Sanayi ve hizmet kesimleri, nüfus artış hızına denk düşecek bir istihdamı yaratmaktan uzaktırlar. Küreselleşme koşullarının tüm hızıyla devam ettiği günümüzde sanayi, istihdam yaratmak bir yana istihdamı daraltan bir doğrultuda ilerlemektedir.

AB’de ise durum farklıdır. AB kırsalında yaşayan nüfus bize anlatıldığı ve yazıldığı gibi % 5,1 değil, bu rakamın birkaç katıdır. AB ölkelerinde nüfusun % 29-30’u sanayi kesiminde, % 65’i de hizmet kesiminde çalışmaktadır. Sanayi için verilen oranın içerisinde tarımsal sanayi de dahildir. AB’deki tarıma dayalı sanayi bizdeki gibi üretim sahasının dışında değil, üretim bölgesinde kurulmuştur, yani tarıma dayalı sanayi kırsaldadır (Aysu, 2006,25).

İşletmelerin Yapısal Özellikleri Bakımından Karşılaştırma

AB ile kıyasladığımızda Türkiye’de 778.000 hektarlık tarım alanının yaklaşık % 30’unda (23.522.000 hektar) tarımsal üretim yapılmaktadır. Bu oran AB de ise % 41 dolayındadır. 323.618.000 hektar toplam alanın 134.260.000 hektarında tarımsal üretim yapılmaktadır. Yani Türkiye tarımsal alanı AB’nin yaklaşık % 16,4 üne

karşılık gelmektedir. Ayrıca AB ülkelerinde 1950 yılında 68 dekar olan ortalama işletme büyüklükleri bugün 187 dekara çıkarak işletmeler büyürken, Türkiye’de 100 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü 59 dekara düşmüştür.

Türkiye’de arazilerin küçüklüğü bölünen arazilerden kaynaklanmaktadır. Bu sorun tarım kesiminin Cumhuriyet döneminden devraldığı ve çözilemeyen temel sorunlardan biridir. Miras yoluyla ekilen arazinin bölünmesi Türk tarımının verimliliğine en büyük darbeyi vurmaktadır. Her ne kadar 2007 yılında çıkarılan bir kanun ile belli bir büyüklüğe kadar olan toprağın bölünmez kabul edilmesi sağlanmışsa da daha önce bölünenlerin birleştirilmesi ve büyük tarım arazilerinin oluşturulması yolunda henüz herhangi bir adım atılmamıştır.

Türkiye’nin 2005 verilerine göre 3milyon, AB’nin ise 9,8 milyon zirai işletmesi bulunmaktadır. Yani AB’de Türkiye’nin 3 katı tarımsal işletme bulunmaktadır.

İşletmelerin azlığı, arazi ölçeklerinin küçük olmasının yanında, Türk tarımının geleneksel yapısından da kaynaklanmaktadır. Türkiye’de hayvan yetiştiriciliği, bitkisel üretim yaparken genellikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayvan yetiştirme şeklindedir. Bu durum IMF; DB ve AB’nin tarafından ülke genelinde uygulanmaya çalışılan endüstriyel modelin gereklerine aykırı bir durumdur. Örneğin endüstriyel tarımda 5 baş hayvandan küçük olan işletmeler üretici için üretim seviyesi düşük ve pazara dönük olmayan işletmeler olarak anlatılmaktadır. Ama bilindiği gibi üreticiliğin ve yetiştiriciliğin ekonomikliği; uygulanan üretim modeli ile yakından ilişkilidir. Türkiye’de büyükbaş yetiştiricinin % 71,8’inde 1-4, % 20’sin- de 5-9 % 6,5’inde 10-19 ve sadece % 0,01’inde 100’den fazla büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Küçükbaş yetiştiriciliğinde ise % 31,5’inde 1-19, % 26’sında 20-49, % 33,4’ünde 50-99, % 9’unda 100-499 ve sadece % 0,01’inde 500 baştan daha fazla hayvan bulunmaktadır (DİE, 2003).

AB’de ise 1997 verilerine göre, 7.370.000 işletmenin yaklaşık % 25’ini, sığırcılık işletmeleri oluşturmaktadır. 1985-1995 yılları arasında sığırcılık işletmeleri sayısı % 27 azalmış, işletme başına hayvan sayısı ise 17-36’dan 24-44’e yükselmiştir (FAO 1985-1999). AB’nin OTP ile sürdürdüğü uygulamalarla işletme başı hayvan

sayısının artması devam etmektedir. Bu durum Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) halen küçük işletmeleri tasfiye doğrultusunda sürdüğüne işaret etmektedir.

Türkiye'de bitkisel üretim yapan çiftçilerin % 68,8'ı, 5 hektardan; % 86,9'u da, 10 hektardan küçük toprağa sahiptirler. Bu rakamlara bakıldığında, üretici ve yetiştirici sayısı AB ülkelerinin yarısından fazladır. Ancak hayvan yetiştiricisi sayısı endüstriyel tarım kıstaslarına göre ekonomik işletmecilik yapılmayacak kadar düşüktür. Bir başka deyişle, endüstriyel tarım tarzına göre hayvan yetiştiricilerimizin % 96'sı, bitkisel üretim yapan çiftçilerimizin de % 70-80'i ekonomik olmaktan uzaktır. İşledikleri toprak büyüklüklerini arttırmak için ise "küçük ölçekli topraklara sahip çiftçiler tasfiye edilmelidir", denilmektedir. Bunları tasfiye etmek, her şeyden önce bu kadar üreticiyi işsiz bırakmak, yetiştiriciyi de işsiz bırakmanın yanında hayvansal gıdalar bakımından tüketici ve şirketlere pazar yapılması anlamına gelmektedir (DİE, 2003).

Tarımsal Verimlilik Açısından Karşılaştırma

Türkiye'de ortalama arazi ölçeği yaklaşık 6 hektarken AB de bu rakam 22.6 hektarla Türkiye'nin 3,5 katından fazladır. Tarımsal verimlilikte de Türkiye, et ve süt gibi hayvansal ürünler ile buğday, ayçiçeği, mısır, şeker pancarı gibi başlıca bitkisel ürünlerde AB ortalamalarının oldukça gerisindedir. Bu farklılıklar, tarımsal verimi artırıcı sulama, makineleşme ve gübre kullanımının Türkiye'de AB'ye göre yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Çizelge 5'e göre Akdeniz ülkesi olan ve Türkiye'ye birçok yönüyle benzerlikler gösteren ve Yunanistan ile karşılaştırma yapılmış olup, sulanan arazilerin toplam içindeki payının Türkiye için %17,8, Yunanistan için %37,2 olduğu görülmüştür. Traktör ve gübre kullanımı açısından bakacak olursak; Türkiye'de 100 hektar başına düşen traktör sayısı sadece 3,9 iken, bu rakam Yunanistan'da 8.8, Türkiye'de hektar başına kullanılan gübre miktarı 82,5 iken Yunanistan'da aynı rakam 121,2kg olarak belirtilmektedir.

AB ve Türkiye arasında tarımsal verimlilikte önemli bir fark da bitkisel ve hayvansal ürünün toplam tarımsal üretim içindeki payıdır. Türkiye'de tarımsal üretimin % 36,4'ünü tarla bitkileri, % 17,6'nı sebze ve % 20,7'sini de meyve üretimi olmak üzere % 74,7'ni bitkisel üretim, % 25,3'ünü hayvansal üretim oluşturmaktadır. AB'de ise tarımsal üretimin % 13,1'ini tahıllar, % 10,8'ini diğer tarla bitkileri; % 10'u

sebze ve çiçek; % 3,9'u meyve; % 7,2'si üzüm ve şarap ile % 2,4'ünü zeytin ve zeytinyağı olmak üzere, % 47, 4'unu bitkisel üretim, % 52,6'nı hayvansal üretim oluşturmaktadır (FAO, 2005).

Hayvansal Verimlilik Açısından

Türkiye'de 2005 bilgilerine göre 42 milyon büyük ve küçükbaş ile 323 milyon kanatlı hayvan bulunmaktadır. Ama hayvansal verimimiz (et, süt, bal gibi) hayvan sayımız kadar iyi değildir. Örneğin ülkemizde birim sığırdan elde edilen et miktarı diğer ülkelere göre oldukça azdır. Bu miktar 2003 yılı itibarıyla AB ülkelerinde ortalama 266 kg ve dünyada ortalama 220 kg dolayındadır. Bu rakamlara göre kırmızı et verimliliğimiz AB ortalamasının yarısı, dünya ortalamasının da üçte ikisi kadardır (FAO 2003). Bunun nedeni, mevcut sığır sayısının % 41'i ile koyun sayısının % 97'sinin düşük verimli yerli ırklardan oluşmasıdır (Kaya, 2001, 8). Türkiye'de hayvan sayımı sonuçlarına bakıldığında; özellikle küçükbaş hayvanlarda olmak üzere, son yıllarda hayvan sayısında önemli bir azalmanın olduğu görülmektedir. Hayvan sayılarında yaşadığımız düşüşler karşısında, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, verimlilikte istenen düzeyde bir artış da sağlanamamıştır.

Hayvansal verimlilik açısından AB ile ülkemiz hayvancılığı arasındaki ciddi farklılığın bir başka nedeni ise üretim girdisi olarak kullanılan yemin niteliğinin bizde düşük, onlarda yüksek olması; hayvan ıslahına bizim yetersiz, onların yeterli önemi vermiş olduğu gerçeğidir. Bu durum da AB den Türkiye'deki hayvanlardan daha verimli olduğu söylenen hayvanların dışalımı yapılarak ıslahın terk edilmesiyle gerçekleşmiştir. AB'nin elinde damızlıktan ve artık verimlilikten çıkmaya yakın olan hastalıklı birçok hayvanı ithal edilmesi sonucunda hayvancılığın çöküşünü doğurmuştur (Kaya, 2001, 10).

AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında hayvanlarımızın süt veriminin de çok düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye'de hayvansal üretimin DİE 1984 verilerine göre; % 29'unun koyun, % 35' inin sığır, % 26'sının tavuk, % 7'sinin keçi, % 2'siniri manda ve % 1'inin ise hindiden elde edildiği görülmektedir. Bu verilen DİE'nin 2003 yılı verilen ile karşılaştırdığımızda ise durum şöyle değişmiştir: Koyun % 18, sığır % 20, keçi % 3,

manda % 0,1, Tavuk % 58'dir. Bu iki tarih arasındaki verileri kıyasladığımızda da üretim artışında tavukçuluğumuzun yaklaşık iki kat arttığı, diğer hayvansal üretimimizin ise % 50 civarında gerilediğini görüyoruz. Bu da bizim hayvancılık politikamızın olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de hayvancılık yönünden en canlı kesim kümes hayvancılığıdır. Beyaz et üretimi 1984 yılında 260.000 ton iken 1988'de 487.000 tona yükselmiştir (DİE 2003). Fakat, Türkiye, 1980'den bu yana uygulanan güdümlü, 1950'lerden bu yana da uygulanan yanlış politikalar nedeniyle beyaz et dışında, hayvansal ürünlerde kendi kendisine yeterlilikten çıkarılmıştır. Bu durum zaten kendisini, hayvansal gıda üretimi ve tüketimindeki açık ve azlıkla da göstermektedir. AB ülkelerinde OTP sonucu 1990'lı yıllarda, koyun-keçi eti hariç, sığır, domuz, kanatlı eti ile sut ve ürünlerinde yeterlilik oranı %100'ü aşmıştır.

Bitkisel Üretimde Verimliliğin Karşılaştırılması

Türkiye'nin bitkisel üretimindeki verimlilik AB ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür. AB ve Türkiye bitkisel üretimi arasındaki bu verimlilik farkının oluşmasında etken olan kimyasal gübre, kimyasal ilaç, kullanılan tohumun "kalitesi" ve mekanizasyon kullanım oranları ve çiftçileri destekleme oranları da etkendir (FAO, 2005).

Meyve-Sebze Üretimi Açısından Karşılaştırma

Türkiye dört mevsimi yaşayabilen bir ülkedir. Bu nedenle AB ile Türkiye'nin sebze, meyve üretimi karşılaştırıldığında tartışmasız bir üstünlüğe sahip olduğumuz görülecektir. Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda ülkemiz kayısı, domates, kavun, karpuz, kuru soğan, biber, patlıcan, kiraz, greyfurt(Altıntop), ceviz, antepfıstığı, incir, fındık, elma, hıyar üretiminde 1. sırada, kestane üretiminde 2.sırada, mandalina, limon, portakal üretiminde 3.sırada, armut, şeftali, üzüm, badem üretiminde 4.sırada yer alacaktır (Pankobirlik, 2006, 54-57)

Destekleme Politikaları

Dünyanın hemen her ülkesinde tarım kesimi desteklenmektedir. Çünkü tarım, bir yani ile önemli ölçüde doğa koşullarına bağımlıdır, üretim belirli zamanı dilimi gerektirir, üretimin her düzeyinde parasal harcama yapabilir. Dolayısıyla uzun ve her

seviyesi masraf gerektiren çiftçilikte öz varlık önemlidir. Türkiye’de ve birçok azgelişmiş ülkede, çiftçilerin, yaklaşık % 80-90’u başlangıç ve üretimi devam ettirebilecek yeterli öz varlığa sahip değildir. Tüm bu nedenlerden ötürü çiftçiler tüm ülkelerde desteklenmektedir.

Tarımın GSYH içindeki payı, Türkiye’nin hala bir “tarım ülkesi” olduğunu doğrular derecede yüksektir. 2005 yılı itibarıyla AB için % 2 olan bu oran Türkiye için %12’dir. AB tarım kesimine 45 milyar Avro ayırırken, ABD 70 milyar \$ aktarmakta, Türkiye’nin tarıma desteği ise 2-2,5 milyar Dolarla sınırlı kalmaktadır. Başka bir deyişle; tarımsal desteğin milli gelir ve bütçe üzerindeki yükü Türkiye’de AB’den kat kat daha yüksektir.

Türkiye’de tarıma destek sadece, destekleme alımları ve girdi desteklerine (gübre, zirai ve veteriner ilaçları, tohum, yem) yapılan fiyat destekleridir. Aslında, Türkiye’de geçmişte tarım farklı şekillerde desteklenmiş, zamanla IMF ve DB dayatmalarıyla bu politika terk edilerek yerini DGD’ye bırakmıştır. Türkiye gibi nüfusunun % 29,5’inin kırsal kesimde yaşadığı bir ülkede bu ödeme yetersiz kalmış, destek üretene değil, üreticiye yapılmıştır. Üretim yapan ile yapmayan ayırt edilemediğinden çoğu zaman tarım emekçisine ulaşmamış, üretim yapmayan toprak sahibine gitmiş, sorun yaratıcı, işsizliği ve yoksulluğu arttırıcı bir etkide bulunmuştur.

Ayrıca seçim dönemlerinde uygulanan üründen ürüne farklılık gösteren ve günü kurtarmaya yönelik destekler ve politikalar istikrara zarar verilmekte; bu durum da üreticinin önünü görmesini zorlaştırmaktadır. Böylece zaten düşük teknolojiyle üretim yapan üretici genel olarak doğa şartlarına gereğinden fazla bağımlı olmakta ve son yıllarda olduğu gibi kuraklık ve seller ürün üretim ve fiyatlarında büyük dalgalanmaya sebep olmaktadır.

Tarımsal Mekanizasyon Açısından Karşılaştırma

Türkiye ile AB’yi tarımsal mekanizasyon açısından karşılaştırdığımızda AB’nin Türkiye’ye göre çok üstün olduğu bilinmektedir. Fakat AB’de 1999 rakamları ile 2004 rakamları karşılaştırıldığında AB ülkelerinde traktör kullanımında az da olsa bir azalma görülmektedir(FAO, 2004).

Mekanizasyon (tarımda makineleşme) geniş alanların işlenmesi için gereklidir. Geniş araziler için kimyasal gübre ve ilaç kullanmak da zorunludur. İşte bu üretim modelinin adı da endüstriyel tarım modelidir. Başka bir deyişle, arazi büyüdükçe mekanizasyon (dolayısıyla fosil yakıt), kimyasal ilaç, kimyasal gübre kullanma zorunluluğu doğmakta bitkisel ve hayvansal üretim de birbirinden ayrılmaktadır. Bu model, istihdamı da alabildiğine daraltmaktadır. Dolayısıyla AB’de traktör sayısındaki azalma, çiftçilerin organik tarıma yönelmesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca diğer bir neden olarak da toprakların birleşerek toprak sahiplerinin sayı olarak azalması gösterilebilir.

Yem Kullanımı Açısından Karşılaştırma

Türkiye’de nitelikli kaba yem üretimi için yem bitkilerine ayrılan alan, tarım alanlarının % 2,5 kadardır. AB ortalaması ise % 10’dur. Yılda yaklaşık 30 milyon ton kaliteli yeme ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde Türkiye’de nitelikli kaba yem sıkıntısı yaşanmaktadır. Halihazırda bu ihtiyacın yarısını karşılayacak kadar yem üretilenmekte, hayvanlar protein ve enerji derecesi düşük sap, saman ve küspe ile beslenmektedir (Yalova, 2007, 73).

Gelişmiş ülkelerde kaliteli kaba yem tüketim oranı, hayvan yemi tüketiminin % 90’ını oluşturmaktadır. Türkiye’de ise bu oran % 10’dur. Karma yemlerin yapısına giren hammadde dışa bağımlılık % 50’nin üzerindedir. Bütün bu etkenler nedeniyle hayvancılıktaki girdi maliyetleri gelişmiş ülkelere göre 3-4 kat daha yüksektir ve hayvancılık giderlerinin % 70’ini yem oluşturmaktadır. (Aksu, 2006, 198)

Çevresel Göstergeler Açısından Karşılaştırma

Tarımda çevresel etki yaratan en önemli konuların başında kimyasal gübre ve zirai ilaç gelmektedir. Türkiye’de gübre kullanımı AB üyesi ülkelere Yunanistan ile karşılaştırılınca oldukça geridedir. Önemli olan bu miktarın ne kadarının kimyasal, ne kadarının organik gübre olduğudur. Türkiye 1980 yılında hektar başına 41,4 kg gübre kullanılırken (DİE 2004), 2005 yılında bu rakam 82,5 kg’a yükselmektedir. AB’ye bakacak olursak 1995 yılı bilgilerine göre AB üyesi ülkelere en az gübre kullanan ülke Portekiz’dir ve hektara 95 kg kimyasal gübre

kullanmaktadır. 1999 yılına gelindiğinde ise bu oranlar gerilemekte, AB organik tarıma doğru yönelmektedir (Aksu, 2006, 197). Yani Türkiye’de AB’nin aksine kimyasal gübre kullanımı artış göstermektedir.

Zirai mücadele ilaç kullanımının da ise Türkiye AB’ye nazaran daha az zirai ilaç kullanmaktadır. Ama 2001 yılından sonra Türkiye’de Zirai ilaç kullanımının arttığı bilinmektedir (Karagölge ve diğerleri, 2004, 250).

5.4.3. Türkiye’nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu

Tarım kesiminde, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde yol haritası, AB Luxemburg zirvesinde (Aralık 1997) alınan kararlar arasında yer alan Türkiye ile ilişkilerin derinleştirilmesi yönündeki talimat üzerine, Komisyon’un hazırladığı ve Cardiff zirvesinde (Haziran 1998) kabul edilerek, Türkiye’ye resmen iletilen "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi" adlı raporda belirlenmiştir.

Stratejinin “tarım” bölümünde (Avrupa Komisyonu, 1998, 2), Türkiye’nin tarım politikasının Ankara Anlaşması ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında öngörülen bir hedef olarak, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak için gerekli olan AB Ortak Tarım Politikasına ilişkin tedbirleri benimseyecek şekilde uyarlanmasının gerekeceği belirtilmekte, ülke tarımının özelliklerini dikkate almak suretiyle, Türkiye’nin Topluluk müktesebatını benimsemeye teşvik edilmesi ve bu doğrultuda, AB Komisyonunun, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine uygulanan yaklaşımdan esinlenen üç aşamalı bir süreci önerdiği ifade edilmektedir.

Birinci aşamada Komisyon, Türk makamlarına, piyasa kuruluşları ve sağlık kurallarının çeşitli yönleriyle ilgili temel hukukî metinlerin bir listesini ve idare için gerekli araçların ve kurumların ayrıntılarını verecektir. Türkiye ise, Komisyon’a, kendi tarım politikasının anlaşılmasını sağlamak üzere gereken bütün bilgileri verecektir.

İkinci aşama, OTP’nin ve Türk tarım politikasının çeşitli yönleri ve kesimlerinin tartışılmasını daha fazla derinleştirecektir.

Üçüncü aşama, çeşitli sektörlerde OTP ve Türk tarım politikası arasındaki farkların bir özetinin hazırlanmasını içerecektir.

Bu sürecin sonunda, Türkiye’den, Topluluk mevzuatının benimsenmesi için bir çalışma programını Topluluğa sunması istenmektedir. Bu bölümde ayrıca, Topluluk malî

ve teknik yardımı, Türk tarımının yeniden yapılandırılmasında ve ülkenin tarımsal politikasının OTP ile uyumlulaştırılmasında önemli bir unsur olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Komisyon'a öncelikli önlemlerinin bir listesini sunması öngörülmekte ve söz konusu listenin görüşülmesinde sonra bir teknik yardım programının hazırlanabileceği ifade edilmektedir.

Bu rapora karşılık, Türkiye tarafından hazırlanan ve Temmuz 1998 tarihinde AB tarafına iletilen cevapta da; Türkiye ile AB arasında tarım ürünlerinde de serbest dolaşımının sağlanabilmesini teminen Türkiye'nin OTP'na uyum çalışmalarına AB'nin mali ve teknik yardım vermesinin beklendiği, uyum çalışmalarının ayrıntılarının tespiti amacıyla teknik düzeyde müzakerelere başlanılmasının uygun olacağı ve bu konuda izlenecek yöntemlerin açıkça tespitinin gerektiği hususları belirtilmektedir. (Özensel, 2006, 23).

Türkiye İçin Avrupa Stratejisi belgesi kapsamında yukarıda belirtilen çalışmalar sürdürülürken, 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve Toplantısında Türkiye'ye AB'ne katılmaya aday diğer ülkeler ile eşit koşullarda "aday ülke" statüsü tanınmıştır. Zirvede alınan kararlar uyarınca (www.belgenet.com, 2009e), Türkiye, AB'nin tam üyeliğe aday ülkeler için geliştirdiği "Katılım Öncesi Strateji"ye dahil edilecek ve bu çerçevede Topluluğun genişleme perspektifi içerisinde Türkiye'ye yönelik mali desteği de tek bir şemsiye altında toplanacaktır. Adaylık süreci olarak adlandırılan bu dönemde tarım konusunda, özellikle tarım nüfusu, işletme büyüklüğü, örgütlenme, tarımsal desteklemeler, kurumsal yapı, teknoloji kullanımı, verimlilik, bitki ve hayvan sağlığı koşulları, ürün kalite ve standartları açısından uyum sağlanması gerekmektedir (Yalova, 2007, 101).

Türkiye'nin Topluluk mevzuatına uyumu konusunda yapılacak çalışmaların koordinasyonu ve takibi amacıyla, Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 11 Nisan 2000 tarihli toplantısında alınan Karar uyarınca, farklı sektörlere/konulara mahsus olmak üzere 8 adet Alt Komite oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarım, balıkçılık ve ormancılık alanlarında mevzuat uyumunu sağlamak için gerekli tarama ve tespit çalışmalarını izlemek ve yönlendirmek amacıyla, "Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi" teşkil edilmiştir (Özensel, 2006, 23).

Türkiye, OTP'na uyum yükümlülüğü çerçevesinde, kendi tarım politikası ihtiyaçları ve dünya tarımındaki gelişmeleri dikkate alarak, 2000 yılından itibaren

tarımda yeniden yapılanma ve reform için kapsamlı çalışmaları başlatmıştır. Türkiye'nin tarımda yeniden yapılanma ve reform çalışmalarının, ilke ve politikaları, VIII. Kalkınma Planı'nda ve Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği kapsamında oluşturulan Ulusal Programlarında, ana hatları ile şu şekilde yer almaktadır (Özensel, 2006, 24):

-Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması;

-Gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi,

-Piyasa fiyat oluşumu üzerinde olumsuz etkileri olan ürün fiyatlarına devlet müdahaleleri yerine, üretimin piyasa koşullarında talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları devreye sokularak, üretici gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarı,

-İnsan kaynakları başta olmak üzere, üretim faktörlerinin daha etkin kullanılması, verimliliğin artırılması, tarımla ilgili kuruluşlarda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, kurumsal hizmet akışında gözlenen sorunların giderilmesi, sektör içi kaynak dağılımında etkinlik ve rasyonel kullanımın sağlanması, üretici örgütlerinin güçlendirilmesi, tarımsal işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması ve pazarlama ağlarının geliştirilmesi;

-Çiftçi Kayıt Sistemi, Tapu-Kadastro Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi ve Çiftlik Muhasebe Veri Ağının geliştirilmesi, tarımsal veri tabanını kullanan tarım bilgi sisteminin kurulması;

-Üretici ve üretim düzeyini risklere karşı korumak amacıyla Risk Yönetimi araçları (sigorta sistemi, vadeli işlemler borsası v.b.) geliştirilmesi;

-Tarımsal gelişmede bölgesel nitelikli programların önemi nedeniyle Tarımda Sorunlu ve Öncelikli Üretim Alanlarının Tespit Çalışmaları çerçevesinde bölgesel özel programlar geliştirilmesi;

-Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan Kırsal Kalkınma Projelerine ilişkin çalışmaların sürdürülmesi;

- Kırsal alanda tarım-dışı sektörlerle destek verilmesi ve kırsal sanayinin yaygınlaştırılmasının sağlanması ve tarımdan çekilecek nüfusa yeni istihdam imkanları yaratılması;
- Tarımsal araştırma kurumları etkili bir yapıya kavuşturularak, çeşitli kurum, kuruluş ve üniversiteler tarafından yapılan araştırma etkinliklerinde koordinasyon sağlanması;
- Tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli hammaddenin temini ile tarımsal sanayie dönük sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılmasının sağlanması;
- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda özerkleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması;
- Kamu tarafından yapılmakta olan bir kısım görevler üretici organizasyonlarına devredilmesi;
- Tarımsal politikalar doğrultusunda dengeli ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanması;
- Detaylı toprak etütlerinin ve toprak haritalarının yapılması ile toprakların kullanım ve korunmasına ilişkin bir Kanunun çıkarılması, kadastro çalışmalarının tamamlanması ve toprak veri tabanının oluşturulması sağlanarak Arazi Kullanım Planı hazırlanması;
- Hayvansal ürünler üretimi geliştirilecek, toplumun hayvansal protein bakımından dengeli ve yeterli beslenebilmesini sağlamak amacıyla hayvan ıslahı, hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele ile kaliteli kesif yem ve yem bitkileri üretiminin artırılmasına, meraların ıslahına ve yayım hizmetlerine ağırlık verilmesi;
- Su ürünlerinde sürdürülebilir üretimin artırılması amacıyla; doğal kaynakların rasyonel kullanımı sağlanacak, yetiştiricilik ve açık deniz balıkçılığı geliştirilecek, araştırma ve geliştirme etkinliklerine önem verilecek ve kamuda etkin kurumsal bir yapının oluşturulması için gerekli düzenlemeler yapılması;
- Türkiye’de ormansızlaşma, çölleşme, toprak erozyonu, sel, heyelan ve çığ gibi afetleri önlemek amacıyla, ağaçlandırma, erozyon kontrolü, mera ıslahı ve sosyal

ormancılık etkinlikleri geliştirilecek, gerçek ve tüzel kişilerin orman yetiştirme etkinlikleri desteklenmesi;

Türkiye’de konuyla ilgili mevzuat hazırlık çalışmaları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yürütülmekte, çalışmaların izlenmesi ile gerekli koordinasyonun sağlanması ise Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yapılmaktadır. İlk aşamada OTP’nin temel unsurlarının Türkiye’de tesis edilmesine öncelik veren söz konusu çalışmalar, esas itibarıyla tarımsal destek alanında Türkiye’de ağırlıklı olarak kullanılan fiyat desteği sisteminin AB’nde kullanılan doğrudan gelir sistemi ile değiştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının Topluluk fiyatlarına yaklaştırmasının yanı sıra, kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulmasına yöneliktir (Dinler, 2008, 390).

Bu kapsamda, pilot bölgelerde başlatılan doğrudan gelir desteği uygulamasına ilave olarak bir bölüm temel ve işlenmiş tarım ürünlerinde dış satım iadesi sistemine geçilmesi, tarımsal kredilerin azaltılması, arz fazlası bulunan ürünlerin alternatif ürünlerle ikame edilmesi, tarım kooperatiflerinin yeniden yapılandırılması ve tarımsal işletmelerin özelleştirmesine dayalı projeler başlatılmıştır. Bununla eş zamanlı olarak, tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi amacıyla mülkiyet ve arazi tasarruf rejiminin ıslahı, toprak koruma ve muhafazası, drenaj ve sulama çalışmaları gibi arazi düzenlemesine yönelik tedbir ve etkinlikler de ülke çapında yürütülmektedir. Türkiye, bu alanda atılan adımlara ilave olarak, çiftçi kayıt sistemini oluşturmuş, hayvan ve bitki sağlığı konularında AB uygulamaları paralelinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Yalova, 2007, 103).

Türkiye’nin OTP’ye uyum çalışmalarında kısa ve orta vadeli öncelikler Katılım Öncesi Stratejinin en önemli aracı olan ve AB Bakanlar Konseyi’ce kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgelerinde de (KOB) yer almaktadır. İlki Mart 2001 tarihinde, ikincisi Nisan 2003 tarihinde kabul edilen KOB’nde Türk tarım sektörünün altyapısının ve idari yapılarının güçlendirilmesine yönelik unsurlara ağırlık verilmektedir. Son olarak 14 Nisan 2003 tarihli KOB’nde yer alan ve tarımla ilgili olarak öngörülen çalışmalara ilişkin hükümler aşağıda belirtilmiştir (DPT, 2003, 10-20).

Tarım konusunda 2004 yılı Mayıs ayına kadar gerçekleştirilmesi gereken kısa vadeli öncelikler şunlardır:

-Entegre İdari Kontrol Sisteminin kilit unsurlarından olan hayvan kimlik sisteminin oluşturulmasının tamamlanması, arazi parsel tanımlama sistemleri gibi diğer unsurlar için hazırlık çalışmalarının başlatılması,

-AB kırsal kalkınma politikası ve ormancılık stratejisine giriş için önceliklerin belirlenmesi,

-Hayvan sağlığına ilişkin çerçeve bir kanun ve ikincil mevzuatın çıkartılması, ilgili idari ve bilimsel yapıların, test ve kontrolden sorumlu birimlerin beşeri, teknik ve bilgi kaynaklarının güçlendirilmesi, mevzuatın etkin uygulanmasının sağlanması, hayvan hastalıklarını yok etme çalışmalarının hızlandırılması, muhtemel sorunlara ilişkin uygulama ve izleme kapasitesinin iyileştirilmesi,

-AB ile uyumlu bir Sınır Kontrol Noktaları sisteminin üçüncü ülkeler ile birlikte geliştirilmesi ve yürütülmesi amacıyla söz konusu noktaların belirlenmesi,

-AB'nin Hayvan ve bitki sağlığı müktesebatının iç hukuka aktarılmasına yönelik bir program kabul edilmesi, özellikle laboratuvar testleri olmak üzere bitkilerin korunmasına yönelik müktesebatın etkili bir şekilde uygulanması için idari, bilimsel ve teknik yapıların güçlendirilmesi; yerli üretime, bitki ve bitkisel ürün dış alımına ve gıda işleme tesislerine ilişkin denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi.

Tarım konusunda 2005 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmesi gereken orta vadeli öncelikler şunlardır:

-Entegre İdari Kontrol Sisteminin oluşturulmasının tamamlanması,

-AB kırsal kalkınma politikası ile ormancılık stratejisinin uygulanması için gerekli idari yapıların kurulması,

-Ortak piyasa düzenleri kurulması ve tarımsal piyasaların etkin bir şekilde izlenmesi için gerekli yasal temelin kabul edilmesi, idari yapılar ile uygulama mekanizmalarının kurulması,

-AB müktesebatına uyumlu olarak, üçüncü ülkelere yönelik sınır kontrol noktalarında uygulanan sistemin iyileştirilmesine ilişkin bir plan ve takvimin sunulması,

-Gıda güvenliği ve denetimi isteminin yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi, AB gıda güvenliği standartlarına uyum sağlanması amacıyla sistemin beşeri, teknik ve mali kaynaklarının iyileştirilmesi,

-AB'nin hijyen ve kamu sağlığı standartlarının karşılanabilmesi için, gıda işleme tesislerinin modernizasyonuna yönelik, takvime bağlanmış bir iyileştirme planının oluşturulması ve ayrıca, test ve tanı tesislerinin kurulması.

Bu hususlarda kaydedilen gelişmeler AB Komisyonu'nun 2003 yılı Kasım ayında yayımlanan İlerleme Raporunda da yer almış olmakla birlikte, anılan raporda, çiftçilere doğrudan gelir desteği, çiftçi ve arazi kayıt sisteminde yapılmakta olan çalışmaların derinleştirilmesi gerektiği vurgulanmış, özellikle Türkiye'de önümüzdeki dönemde AB'nin Ortak Piyasa Düzenlemelerinin hayata geçirilmesi ve kırsal kalkınma stratejisi oluşturulması ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Bitki ve hayvan sağlığı konusunda ise, Topluluğun bu konulardaki mevzuatının Türkiye tarafından üstlenilmesinin erken bir aşamada olduğu, çalışmaların kontrol ve denetleme sistemlerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılmasına ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir (Özen, 2006,25).

Bu kapsamda 2004 tarihinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından AB uyum süreci kapsamında yapılması gerekenleri ve izlenecek politikaları açıklandığı **Tarım Stratejisi (2006-2010)** adlı belgede (TKB, 2004) ve sonrası görüşmelerde açıklandığı üzere yapılacak olan yeniden yapılandırma çalışmaları şunlardır:

-AB'de olduğu gibi tarımla ilgili kuruluşların bir çatı altında toplanarak kalıcı, etkin ve kapsamlı bir tarım politikasının tek elden belirlenerek uygulanacaktır. Bu amaçla TKB Müsteşarlığı Başkanlığında Tarımda Yeniden Yapılanma ve Destekleme Kurulu 10 Aralık 1999 tarihi itibariyle göreve başlamıştır. Ayrıca tarım kesimindeki yetki dağınıklığının giderilmesi amacıyla “Tarım Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı” ve “Tarım Çerçeve Yasası” ve “Toprak, Sulama ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğünün Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” tasarısı hazırlanmıştır.

-Tarımsal nüfus azaltılacak, kırsal alanda kurulacak tesislerde istihdam edilecektir.

-Tarımsal destekleme sistemi AB ile uyumlu hale getirilecektir. Proje temelinde DGD, çiftçi kayıt sistemi ve Tarım bilgi sistemi oluşturulacaktır.

-FEOGA benzeri bir tarım fonu oluşturulacaktır.

-AB'dekine benzer yapıda “Tarımsal Üretici Birlikleri Yasa Tasarısı” hazırlanmıştır.

-Tarımsal işletmelerin optimal büyüklüğe ulaştırılması amacıyla proje çalışmaları yapılmaktadır.

-Hayvan ve bitki sağlığı AB mevzuatında öngörülen seviyeye çıkarılacaktır.

-Türk Gıda Kodeksi çerçevesinde hazırlanan ürün kodeksleri AB mevzuatına uygun olarak düzenlenmektedir.

-Müdahale alımları yapacak kuruluşlar belirlenmekte, iç-dış pazarlama hizmetleri geliştirilmekte ve bilgi ve teknoloji kullanımıyla verimlilik artırılacaktır.

Günümüze kadar sözü edilen gelişmeler ve kararların yanında AB 1998 yılından bu yana Türkiye'nin Birliğe üyeliği hakkında düzenli raporlar yayınlamakta ve her geçen yıla göre Türkiye'nin müzakereler konusunda gösterdiği gelişmeleri, eksiklerini ve yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır (Yalova, 2007, 102). AB'nin Türkiye'deki tarım kesimine bakışını ve Türkiye'den istenilenleri ortaya koyan bu raporlar, Türk tarım kesiminin genel bir resmini çizmektedir. Ancak yayınlanan tüm raporlarda bir önceki yılda tarım alanında az bir ilerleme kaydedildiğini vurgulamaktadır. Burada önemli olan nokta budur ve eğer Türkiye AB'ye üye olmak istiyorsa tespit yapmanın yanında bu tespitlerini hayata geçirebilmelidir.

Avrupa Komisyonu Tarafından Türkiye İçin Hazırlanan en son rapor olan **2009 Yılı İlerleme Raporu'nda** (DTM, 2009b), Tarım ve Kırsal Kalkınma başlığı altında, bu alanda AB mevzuatına uyum sınırlı seviyede olduğu, var olan tarım destek politikaları ve konuya ilişkin stratejik kararların AB'nin Ortak Tarım Politikası'ndan giderek daha da uzaklaştığı vurgulanmakta, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD)'nın uygulanmasına yönelik yapıların uyumu konusunda yaşanan gecikmeler, kırsal kalkınma fonlarının AB standartlarında yönetimi alanında fonksiyonel idari yapıların ve prosedürlerin tesisi konusunda sıkıntı yaşandığını ortaya konmaktadır. Türkiye'nin, AB'den canlı hayvan ve et dış alımını yasaklamaya devam ettiği, söz konusu yasakların tarım ticaretine ilişkin ikili yükümlülükler ile uyumlu olmadığı ve anılan yasağın kaldırılması ilgili başlıktaki müzakerelerin anahtar unsuru belirtilmektedir. Ayrıca tarım istatistikleri ile arazi ve çiftçilerin kayıt altına alınması konusunda strateji hazırlanması esnasında yavaş ilerleme sağlandığı ifade edilmektedir.

Gıda Güvenliği, Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası başlığı altında da bu alanda sınırlı ilerleme sağlandığı, AB'ye uyum konusunda çabalara devam edildiği ancak AB

mevzuatına uyum ve uygulama düzeyinin başlangıç aşamasında olduğu ve AB'ye uyum konusunda idari yapıların güçlendirilmesinin temel unsur olduğu belirtilmiştir.

Türkiye-AB Arasında Devlet Yardımları Konusundaki Uyum

Türkiye'nin Birlik OTP'sine uyum sürecinde en çok sıkıntı yaşadığı ve yaşayacağı süreç tarımda devlet yardımlarının uyumlulaştırması sürecidir. Burada karşımıza iki büyük engel çıkmaktadır. Birincisi Türkiye'de devlet yardımları konusunda temelinde, kanun çalışması dahil hiçbir alanda; tarım sektörü ve tarımda devlet yardımlarının ne olduğunun ve olabileceğine ilişkin kavram ve kapsam tanımı bulunmamaktadır. Topluluk nezdinde kabul görmüş tarımsal devlet yardımları tanımının, ülkemiz sisteminde de aynen geçerli olarak ele alınması durumunda, ülkemize uygunluğu noktasında sorunlar ortaya çıkabilecektir. Tarımsal üretim yapısını tam anlamıyla uyuşup-uyuşmayacağı bir soru işaretidir.

Bir başka sorun ise AB ve Türkiye'nin tarımsal yapısındaki farklılıklardır. Bu konu daha önce işlenmiş olmakla beraber tarımsal destekler konusunda yapısal farklılıklar ve tarımsal gelişme düzeyi açısından ciddi sıkıntı yaşanacağı çok açıktır.

Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı'nın tarama toplantıları sürecinde Komisyon tarafından iletilen bir talep kapsamında, Türkiye'de uygulanan devlet yardımlarına ilişkin bir rapor hazırlanmıştır (Zemheri, 2009, 86).

Bu raporda yer alan yardımlar; işletme dönemi yardımları, kırsal kalkınma tedbirleri ve diğer yardımlar olarak sıralanmıştır

İşletme dönemi yardımları özellikle tarımsal ürünün veya girdisinin miktarına veya fiyatına bağlı olarak sağlanan ve işletmelerin düzenli finansal giderlerini karşılamaya yönelik yardımlardır. Bu tür destekler, Birlikte OTP kapsamında uygulanan “tarımsal transfer ödemeleri” olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'de uygulanmakta olan bu tür yardımların başlıcaları: Doğrudan gelir desteği (DGD) ödemeleri, prim ödemeleri (yağlı tohumlar için), süt primi, alternatif ürün ödemeleri, çay desteği, hububat primi, tiftik desteği, ipekböceği desteği, ihracat iadesidir. DGD ödemelerinin de içinde bulunduğu alan bazlı desteklerin destekleme bütçesi içerisindeki payı 2004 yılında yüzde 80 iken, bu oran 2008 yılında yüzde 35 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2008).

AB tarım-rekabet kuralları çerçevesinde üye ülkelerin uygulayacağı belli bir ürüne verilen işletme dönemi yardımlarının yasak olduğu bilinmektedir. Bu itibarla

Ülkemizin hedeflediği üyelik sıfatını kazandığı durumda; kendine özgü, Topluluğun benimsemediği ve işletme dönemi yardımı niteliğinde tarımsal desteklemesi kalmamış olmalıdır.

Kırsal kalkınma tedbirleri dünyada son dönemlerde süregelen; piyasa şartlarını daha az etkileyen destekleme mekanizmalarını tercih etme akımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kırsal kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesi yönünde sağlanabilecek Topluluk yardım türleri Kırsal Kalkınma Tüzüğü dhilinde belirlenmiş ve tarımda devlet yardımı kurallarına da temel teşkil etmiştir. ye lkeler, hazırladıkları ve Komisyon tarafından da onaylanmış programlar dhilinde bu yardım türlerinden kendileri için uygun gördükleri destekleri belirli dönemler için uygulamaya almakta, gerek Topluluk ortak finansmanı yoluyla gerekse ulusal katkılarla bu desteklerin finansmanını sağlamaktadırlar.

OTP'nin ikinci ve giderek önem kazanan ayağı olan kırsal kalkınma politikası gereklerine Türkiye'de uyum sağlama çalışmaları devam etmektedir. AB ile uyumun sağlanması yönünde kırsal kalkınma politika erevesi oluşturulması amacıyla Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanmış ve 2006 yılında yayımlanmıştır. Bu belge doğrultusunda, öncelikli önem ve etkinlikler ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları düzenleyen Kırsal Kalkınma Planının hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Kırsal kalkınmaya yönelik fonlardan yararlanmak amacıyla hazırlanan AB Kırsal Kalkınma Programı, Komisyon tarafından 2008 yılında kabul edilmiştir (DPT, 2008). Kırsal kalkınma programlarının uygulamasından sorumlu olacak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun Kuruluş ve Görevleri Hakkında 5648 sayılı Kanun 2007 yılının Mayıs ayında yürürlüğe girmiştir. Kurumun etkinliğe geçebilmesi için gerekli olan ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir (DPT, 2007). yelik ncesi AB ile uyum kapsamında durumu özetlenen kırsal kalkınma alanında, AB'deki sınıflandırmalar da temel alınarak uygulanmakta olan devlet yardımı türlerini şu şekilde sıralanmıştır: Kırsal kalkınma yatırım tedbirleri (Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı gibi), evre amaçlı tarımsal arazilerin korunması (ÇATAK) programı, hayvancılık destekleri, kooperatifler için kuruluş desteği sağlanması, Arazi toplulaştırma ve parselleme faaliyetleri.

Özellikle kırsal kalkınma yatırım yardımları gibi yardım programlarının temel faydası, Topluluğun kırsal kalkınma tedbirlerine benzer uygulama deneyimlerinin

kazanılması olacaktır. Ancak her ne kadar bu başlıkların Topluluk yardım türleri arasında yerleri olsa da, bunların içerik ve şekil anlamında AB müktesebatıyla tam uyumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek yardıma uygun maliyet çeşitleri, gerek yardım yoğunlukları veya tavanları manasında sıralanabilecek bir dizi Topluluk mevzuatından kaynaklanan ölçütler açısından üyelik durumunda uyumun sağlanmış olması gerekecektir. Örneğin ülkemizde uygulanmakta olan kırsal kalkınma yatırım desteklerinde yardım yoğunluğu % 50 iken, AB' % 40'dır. Bu uyum için hem adaylık sıfatı taşıyan müzakere dönemi hem de yeni üye ülkelere tanınmış olan mevcut yardım istisnası için belirlenen üç yıllık dönemi iyi bir şekilde kullanılmalıdır.

Diğer yardımlar ise Birliğin benimsediği şekilde, yukarıdaki iki sınıfın dışında kalan yardımlardır. Bu kapsamda risk ve kriz yönetimi grubuna dâhil olan tarım sigortalarında prim desteği, doğal afetlerden zarar gören çiftçiler için yardım, bitki ve hayvan sağlığının desteklenmesi şeklindeki yardımlar ile AR-GE Projeleri için destek ve çiftçiler için sübvansiyonlu kredi yardımları bulunmaktadır.

Fakat sübvansiyonlu kısa dönem kredilerin sağlanması OTP'nin yeni dönemi ile birlikte ortak pazarla uyumlu kabul edilmemektedir. Bu da, Ziraat Bankası aracılığı ile kullandırılmakta olan kredilerin belirtilen açıdan değerlendirilmesi ve düzenlenmesi gereğini beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin AB'nin uzun yıllar süren çalışmalar sonrası oluşturduğu karmaşık ve sürekli reform çalışmalarıyla değişime uğrayan Ortak Tarım Politikası'na uyumu kolay olmayacağı bir gerçektir ve yaşanmaktadır. Bu yapısal zorluğun yanı sıra AB'nin OTP'ye uyum süreçlerinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e üyelik öncesinde tanıdığı geçiş sürelerini yeni genişleme sürecinde aday ülkelere tanımaması üyelik öncesinde OTP'ye uyumu zorlaştıran bir başka önemli unsurdur (Karluk, 2007, 487).

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Birlik Ortak Tarım Politikası'na uyumu konusuna verdiği önem Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu AB Bilgi adlı raporunda açıkça belirtilmektedir: *Tarım AB'nin üzerinde durduğu temel konulardan biridir. Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde en önemli fasıllardan birisi tarım faslıdır. Kesimdeki yakın gelecek içinde yapılması planlanan değişimler ve atılacak adımlar Türkiye'nin Birliğin tarım politikalarına uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusunda belirleyici öneme sahip olacaktır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2009, 3).*

5.5. Küresel Kuruluşların Türk Tarımının Dönüştürme Çabaları

IMF ve DB kaynaklı yapısal uyum izlencelerinde amaç, yeni ekonomik dünya düzeninin liberalleşmesi doğrultusunda uluslararası büyük sermayenin serbestçe dolaşımının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda; devletin küçültülmesi, kamunun birtakım hizmetlerden çekilip o işlerin özel kesime devredilmesi, temel kamu kurumlarının zayıflatılarak tasfiye edilmesi, Türk tarımı dahil tüm ekonominin küresel bir strateji doğrultusunda dönüştürülmesi ve küreselleşmenin önündeki en büyük engelin (ulus devletin) sadece düzenleyici bir yapıya kavuşturulması bu yapısal uyum izlencelerinin hedefleri arasındadır.

Küresel kuruluşların Türk tarımının dönüştürülmesi yönündeki çabaları ve bu bağlamda yaşanan bazı önemli gelişmeler kurumlar düzeyinde aşağıda irdelenmiştir.

5.5.1. Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)

Üreticinin ürettiği sütü işleyen, değerlendirmek için tesisler kuran, üreticiyi destekleyen, gerektiğinde avans veren, kooperatifleşmeyi özendiren, eğitim ve araştırma yapan, özel kesimi özendiren ve işlenen ürünleri yurt içi ve dışında satma görevini üstlenmiş sosyal amaçlı KİT olan SEK, 1963 yılında kurulmuştur (Oral, 2006, 231). IMF ve DB'nin dayatmalarıyla 20 Mayıs 1992 tarihinde özelleştirme kapsamına alınmış ve 1993-1998 yılları arasında 33 tesisi özelleştirilmiştir (Kaymakçı, 2009,119)..

Süt Endüstrisi Kurumu'nda (SEK) özelleştirme öncesinde 62.776 ton olan yıllık üretimin 25.650 tona düşmesi bu alandaki en çarpıcı örneklerden biridir (Ulusaler, 2005). 1995'te özelleştirilen 31 adet SEK işletmesinden 16'sı 1999'da fiilen kapanmış, 11 işletmede üretim artışı söz konusu olmuştur. Özellikle Doğu'da ve Güneydoğu'da hayvancılığı için oldukça önemli olan SEK'in işlevsiz bir hale getirilmesi, pek çok yerinin arsa rantı için satın alınması söz konusu bölgelerde hayvancılığı bitme noktasına getirmiştir.

SEK işletmelerinin özelleştirilmesiyle Türkiye'de süt piyasası yerli-yabancı sermaye işbirliğiyle kurulan ancak son yıllarda hızla çok uluslu şirketlerin eline geçerek yabancılaştırılan süt işleme şirketlerince paylaşılmış olup, Türkiye'de

milyonlarca süt üretici ve tüketicisinin yazgısı bir avuç Şirket tarafından belirlenmeye başlamıştır.

5.5.2. Et Balık Kurumu (EBK)

EBK, hayvan ıslahı, kasaplık, hayvancılığa yn verilmesi, hayvan ve et ürünlerinin i ve dış ticareti, kasaplık hayvan üretimi, hayvancılık kredileri, et teknolojisinin geliştirilip yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi amacıyla 1952 yılında kurulmuştur (Oral, 2008, 238). EBK "kr" esası ile değil, hayvancılığı, süt üretimini teşvik amacıyla kurulmuş, ülkede bölgesel üretim ve tüketim dengesini sağlayan bir KİT'dir.

Bu kurum da IMF ve DB'nin dayatmalarıyla 20 Mayıs 1992'de zelleştirme kapsamına alınmış ve EBK'nin 16 kombinası, 1995-1999 yılları arasında arsa bedellerinin bile altında kalan fiyatlarla özel kesime devredilmiştir. EBK'nin elinde olan 35 kombinadan 28'i zelleştirilince, Doğu ve Güneydoğu Anadolu hayvancılığı tamamen sahipsiz kalmış, bu durum bölgede ekonomik çöküntüye neden olmuş ve Et-Balık Kurumu'nda zelleştirme öncesi 33.560 tonluk yıllık üretim 1.330 ton/yıla, dşmştir. (Ulusaler, 2005). EBK'nin büyük arsalara kurulu "kombina" denilen tesisleri ilk başta özelleştirilip, işletme amacıyla alındığı halde arsa olarak değerlendirilmiştir.

13 yıllık zelleştirme macerasından sonra 2006'da Kurumu tekrar hayata döndürülme kararı alınmıştır. EBK Genel Müdürü Bekir Ulubaş kendisiyle yapılan bir röportajda şu konulara değinmiştir: EBK'nin "tanzim satış mağazalarının" tekrar açılması planlanıyordu. EBK, özelleştirmeden arta kalan 6 kombinayı geri alarak 2006 şubat ayında yeniden etkinliklerine başladı Ancak aradan geçen 3 yıla yakın bir sürede bu alanda kayda değer bir başarı elde edilemedi. EBK'nın halen Erzurum, Ağrı, Van, Bingl, Diyarbakır, Adana, Ankara ve Sakarya'da toplam 8 adet kombinası bulunmakta olup, bu kombinaların 5 adedinin hayvancılık etkinliklerinin yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır (Ulubaş, 2009).

5.5.3. Yem Sanayi Türk A.Ş (YEMSAN)

YEMSAN, ülke hayvancılığının kalkınması, gelişmesi ve veriminin çoğaltılması için gerekli olan tam veya tamamlayıcı nitelikte hazır yem üretmek üzere var olan yem çeşitlerini ve kaynaklarını işleyip bu maddelerin tedarik, imal ve ticaretini yapmak ve amaca uygun olarak her türlü tarımsal, ticari, sınai girişimlerde bulunmak amacıyla 1956 yılında kurulmuştur (Dinler, 2008, 229).

Bu kurum da IMF ve DB'nin dayatmalarıyla 20 Mayıs 1992'de SEK ve EBK ile özelleştirme kapsamına alınmış, 26 fabrikası 1992-95 yılları arasında özelleştirilmiş ve devlet, hayvancılığın gelişmesi için hayati öneme sahip karma yem üretiminden çekilmiştir. Özelleştirilen 26 fabrikadan 6'sının üretim faaliyeti satıldığı şirketler tarafından durdurulmuştur.

Yemsan'ın kesimden çekilmesini izleyen yıllarda yem fiyatları çok yükselmiş hatta et ve süt üreticilerinin eline geçen fiyatlardan da yüksek boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye'de karma yem fiyatları gelişmiş ülkelerin iki katı olup, hayvansal üretim maliyetini yükseltmekte ve diğer ülke üreticileriyle rekabet şansını ortadan kaldırmaktadır (Aysu, 2002, 95).

Hayvancılık kesiminde yıkıma yol açan bu özelleştirmeler değerlendirildiğinde şu tablo ortaya çıkmaktadır (Günaydın, 2005, 250).

*Özelleştirilen tesisler yağmalanmış ve amaçları dışında kullanılmıştır.

*Pazarı ele geçiren yerli-yabancı tekeller, üreticinin ürünlerini ucuza kapatıp, tüketiciye pahalı satmaktadır.

*Et ve süt ürününü ucuza satmasının yanında yemi ve diğer girdileri pahalı almak zorunda kalan üretici, üretmez konuma gelmiştir.

*Türkiye et dış alımına yönelerek üreticilerden esirgenen ve özelleştirmede harcadığı kaynaktan fazlası ile gelişmiş ülkelerin çiftçilerini desteklemek zorunda kalmıştır.

*Hayvancılıktaki yıkım ülke genelinde geniş bir işsizliğe göçe ve toplumsal sorunlara yol açmıştır.

*Geri kalmış bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal sorunlar ha da artmıştır. Çöken hayvancılık kesimi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki gelir bölüşümünü en yoksullar aleyhine daha da bozmuş, milyonlarca süt sığırı kesime giderken işsiz kalan kitleler ya büyük kentlerin varoşlarına yığılmış ya da suç örgütlerinin insan kaynağını büyötmüştür.

*Günümüzde gıda güvenliğinin kaybolması ve bozulan gelir dağılımı en çok zarar görenlerden başlamak üzere açlık tehlikesini gündeme getirmiştir.

Ayrıca et, süt gibi ürünlerin dayanıksız ve çabuk bozulabilir olmaları depolama maliyetlerinin yüksekliği, üreticileri sıkıntıya sokmakta, ve pazarlamada yaşanan sıkıntılar üreticinin üretimden vazgeçmesine neden olmaktadır (Dinler, 2008, 243).

5.5.4. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)

1950 yılında kurulmuş olan Devlet Üretme Çiftlikleri'nin hara ve inekhanelerle birleştirilmesi sonucunda 1983 yılında TİGEM kurulmuştur. Bu kuruma verilen görevler (TİGEM, 1984), ülkenin bitkisel ve hayvansal üretimini arttırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini iyileştirmek amacıyla yetiştirdiği damızlık hayvan, tohum, fidan, fide ve benzerlerini yetiştiricilere intikal ettirmek, bu konularda araştırmalar yapmak, ürünleri kıymetlendirmek için tesisler kurmak, kurdurmak, kurulanlara iştirak etmek, ürünlerini Yurt içinde ve gerektiğinde Yurtdışında pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinde bulunmak, çevre çiftçilere tarımsal teknoloji ve girdi kullanımı konusunda öncülük ve öğreticilik yapmak olarak özetlenebilmektedir.

1980 yılına kadar devlet tohum fiyatlarını belirlerken 1982 yılından itibaren yerli ve yabancı sermayenin piyasaya girişine izin verilmiş,1983'de tohum fiyatları serbest bırakılmıştır. 1984'te Dünya Bankası'yla yapılan ikraz anlaşması ile de tohumluk dış alımı serbest bırakılmış ve dış alımda sübvansiyon verilmeye başlanmıştır. Bu anlaşma ile her türlü tohum ve gen kaynaklarının korunması konusunda son derece önemli olan TİGEM'in işlevleri çokuluslu tekeller temelinde özel sektöre devredilmeye başlamıştır. Gelişmelerden öncelikle TİGEM'in AR-GE bölümü etkilenmiş, sonrasında da Kurumun özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Aysu, 2002, 232).

1994 yılına kadar KİK statüsünde olan kuruluş, aynı yıl İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) haline getirilmiş, yani kamu hizmeti yerine ticari amaçlar doğrultusunda çalışması sağlanmıştır. Yardım ödenekleri kesilen Kurum özelleştirme yolunda zayıflatılmıştır. Zaman zaman özelleştirme kapsamına alınan zaman zaman da bu kapsamdan çıkarılan TİGEM, son olarak 27 Ağustos 2004 tarihli karar uyarınca özelleştirme kapsamından çıkarılmış, kiralanmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda TİGEM 20 işletmesi 30 yıllığına özel kesime kiralanmıştır.

Oral (2008, 118-119)'a göre; TİGEM işletmelerinin özelleştirilmesi, tohum ve damızlıkta dışa bağımlılığı artıracak, ülke tohumculuğuyla birlikte verimli tarım alanları da özel şirketlerin kullanımına bırakılacaktır. AR-GE çalışmalarına tümüyle son verilebilecek, bu da gen teknolojisini geliştirmiş ülke ve yabancı şirketlerin devreye girmesiyle yerli tohumculuğun tümüyle çökmesine neden olabilecektir. TİGEM'in denetim sistemi ortadan kalkacağından uluslar arası tekeller ülkelerinde yasaklanmış tarım ilaçlarını ve genetik yapısı değiştirilmiş ürünleri Türkiye de pazarlayabilecektir. Tohumda dışa bağımlılık artacak, çiftçi daha yüksek fiyatlardan tohum almak zorunda kalacaktır.

TİGEM'in etkisizleştirilmesinin yanında tohum piyasasına ardı ardında darbeler indirilmeye devam etmektedir. 1982 yılından itibaren tohum piyasasının yerli yabancı sermayeye açılması, 1983'de tohum fiyatlarının serbest bırakılması, 1984'te tohumluk dış alımının serbest bırakılması ve dış alımda sübvansiyon verilmeye başlanmasından sonra yine küresel kuruluşlar ve sermayenin etkisiyle 2006 Tohumculuk Yasası ile geleneksel tarımın yıkılarak çok uluslu şirketlerin ellerine devri gündeme gelmiştir (Özkaya, 2007,5).

Tarım Bakanlığı; tohum üretim, denetim ve anlaşmazlıkların çözümü gibi birçok alandaki yetkisini, kurulacak (çok uluslu şirketlerin etkin olacağı) tohumculuk birliğine bırakmaktadır. Kataloğa kaydedilmeyen çeşitlerin veya çeşit haline gelmemiş tohumlukların iki yıl sonra satılmasına engel olunacaktır. Yasa biyoçeşitliliğe büyük bir darbe indirmiştir. Yasalaşma sırasında küçük bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, kayıtlı çeşidi bulunmayan bitki türleri ile kayıtlı çeşidi bulunmakla beraber bakanlığın gerekli göreceği tohumluk çeşitleri hakkında bu

kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl geçiş dönemi öngörülmüştür. (Gürbüz, 2007b, 6)

2006 yılında Avrupa Birliği uyum yasaları paketi içine alınarak kanunlaşan Tohumculuk Yasası'nın içeriğinde bulunan genetik olarak değişikliğe uğramış (kısaca GDO) tohumlarına ilişkin bölüm, kamuoyu tepkisi üzerine kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak yasa çıkarılmadan ve konu üzerinden çok zaman geçmeden Tarım Bakanlığı'nca 26 Ekim 2009'da Resmi Gazete'de yayınlanan genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve bitkisel ürünlerin dış alımı, işlenmesi, ihracatı ile kontrol ve denetimini düzenleyen yönetmeliğe konu olmuş, GDO'lu tohumların ülkeye girişinin serbest bırakılması ve ticarileşmesi hukuksal güvenceye kavuşturulmuştur.

GDO'lar ya farklı bitki ve hayvanların DNA molekülleri kullanılarak yeni bir ürün türü olarak üretilmekte veya mevcut türlere yeni gen aktarımı ile bir ürün türünün yapısı değiştirilmektedir ki, bunlara da transgenik ürünler denilmektedir. Burada tarımsal alanda elde edilen yeni türler veya hibrit tohumların kullanımı vasıtasıyla kuraklık veya nem gibi doğa koşullarına daha dayanıklı veya ürünlerde tane ve kalite kaybına yol açan, yabancı otlara karşı kullanılan öldürücü maddeler olan herbisit ve pestisitlere karşı daha dirençli ürünlerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Birol Akgün Yeni Şafak Gazetesindeki yazısında durumu açıkça ortaya koymaktadır. Akgün, 2009'a göre, *ilk kez 1996 yılında ekimine başlanan GDO tohumlarının son 15 yılda ekim alanları, miktarları ve ticareti giderek yaygınlaşmıştır. Tarım alanında yetiştirilen belli transgenik ürünlerin başında soya fasulyesi, mısır, pamuk, kanola ve papaya gelmektedir. ABD, Brezilya, Arjantin, Kanada, Hindistan ve Çin GDO'lu bitkilerin üretiminde başı çeken ülkelerdir. Ancak son raporlara göre, 2008 yılı itibariyle 25 ayrı ülkede bu tür ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır. Bugün GDO'lu ürün ekilen tarım alanları oldukça genişlemiştir. ABD'de üretilen soya fasulyesi ve mısırın yüzde 80'i GDO'lu ürünlerdir. Son yıllarda Latin Amerika ve özellikle Afrika ülkelerinde de GDO'lu ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır.*

Biyoteknolojiye yatırım yapanlar ve GDO'lu ürünleri yaygınlaştırarak ticaretini yapanlar dünya gıda devleridir. GDO tohumlarının yaygınlaşması ile ekilen

ürünlerin tohumlarının çiftçilerce yeniden tohum olarak kullanılmasına dayanan geleneksel tarımsal faaliyetlerinin yerini yeni bir üretim sistemi almaktadır. Artık az gelişmiş ülke çiftçileri dünya tohum tekellerinin merhametine terk edilmektedir. Diğer yandan gıda maddesi veya hayvan yemi olarak kullanılan GDO'lu ürünlerin uzun dönemde insan sağlığı üzerindeki muhtemel etkileri ise hâlâ bilinmemektedir.

ABD ve Kanada gibi ülkeler GDO'lu ürünlerin üretimi ve ticaretinde oldukça liberal politikalar uygulamaktadır. Örneği bu ülkelerde gıda maddelerinin etiketlerinde GDO'lu olup olmadığı belirtilmemektedir. Buna karşın Avrupa ülkeleri ve kamuoyu bu konuda oldukça duyarlıdır ve GDO'lu ürünlerin etiketlerinde içeriği açıkça yazılmaktadır. Benzer şekilde, Japonya, Malezya ve Avustralya'da da GDO taşıyan ürünlerin gıda etiketlerinde içeriğinin açıkça belirtilmesi istenmektedir.

GDO'ların bitki ve hayvan sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve çevre üzerinde oluşturduğu tehditin yanı sıra üreticiler üzerinde de yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Uluslararası tohum şirketleri GDO'lara yeni bir gen ekleyerek GDO'lu bitkinin tohum vermesini engellemekte, bitki hasadın sonunda intihar etmekte, tohum olarak ekildiğinde ürün vermemektedir. Böylelikle toprak terminatör adıyla anılan bu tohumlara, çiftçiler de uluslar arası şirketlere bağımlı hale getirilmektedir.

5.5.5. Türkiye Zirai Donanım Kurumu (TZDK)

TZDK, toprak sahiplerine tarım makinaları sağlanması, bu makinaların onarımı, yedek parça temini, tarımsal makinalaşma için üreticilere kredi sağlanması amacıyla 1944 yılında kurulmuştur (Aysu, 2002, 246). Kimyasal gübre sağlama ve dağıtma 1962 yılında TZDK'ya verilmiş, 1973'de devlet desteklemesi sitemine geçilmiştir (Oral, 2006, 219). 1958 yılında yutici ve dışı birçok firma ve kuruluşla bağlantılı olarak çalışan kuruluş Marchall planı kapsamındaki dağıtımlara aracılık etmiştir (Aysu, 2002, 246).

1980'li yıllarda IMF ve DB dayatmalı yeniden yapılandırma politikaları gereği işlevsizleştirilmesi öngörülmüş, 1984 yılında İDT'ye dönüştürülmüş ve DB ile yapılan anlaşmalara konu olmuştur. 1985 yılında DB ile yapılan 300 milyon USD'lik SECAL anlaşmasında, gübre alım satımı ve fiyatlarda serbestleşme ile TZDK için yönetim geliştirme çabalarında tatmin edici ilerleme sağlanması konusu yer almıştır.

Cirosonun % 77'sini gübre satışlarından sağlayan kurum 1986 yılında SECAL kapsamında gübre tekelinin kaldırılmasıyla varlık nedenini yitirmiştir. Sistem 1986'da değişikliğe uğramış, TZDK ve TŞFAŞ tarafından kullanılan yetkiler TSKB ve TKKMY'ye de tanınmış, bunlara da destekleme ödemesi yapılmış, ayrıca gübre dış alım-satımı ile gübre satış fiyatı serbest bırakılmıştır (Oral, 2006, 220).

1988 yılında da kimyasal gübre ticareti yapma yetkisi özel kesime de açılmış, devlet desteklerinden yararlanma hakkı verilmiştir. Pazar payını kaybeden kurum 5 Nisan kararlarıyla özelleştirilmede birinci derecede öncelikli kurumlar arasında yer almıştır (Tanrıverdi, 2000, 27). 1998 yılında anonim şirket statüsüne dönüştürülen TZDK yavaş yavaş yok edilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin DB'ye verdiği uyum kredileri talep mektubunda ve Banka ile imzalanan İkraz anlaşmasında yer alan "TZDK'nın tüm varlığının 2000 sonu itibariyle tasfiye edilmesi, kalan tüm çalışanlarının ayrılması ya da başka görevlere atanması" koşulu kurumun sonunu hazırlamıştır.

Sonuçta, yine zarar gören yerli üretici olmuş, çokuluslu tekellere teslim edilen piyasada küçük üretici bu şirketlerle karşı karşıya kalmış, çok daha yüksek maliyetlerle tarımsal girdileri almak zorunda kalmıştır.

5.5.6. Türk Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi A.Ş. (İGSAŞ)

Türkiye'de 1954 yılında bir kamu şirketi olan Azot Sanayisi kurulmuş, 1984'de KİT statüsü kazandırılmış ve Türk Gübre Sanayi A.Ş.(TÜGSAŞ) adını almıştır (Tanrıverdi ve diğerleri, 2000, 27). Gübre kesimindeki ikinci KİT olan ve gübre kesiminde en önemli ürünlerden biri olan ürenin Türkiye'deki tek üreticisi İGSAŞ 1971 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve TÜPRAŞ tarafından kurulmuştur (Aysu,2002, 220).

TÜGSAŞ ve İGSAŞ, Türkiye gübre üretiminin neredeyse yarısını (% 41) karşılamakta, bu nedenle ulusötesi gübre tekellerinin Türkiye'ye sattıkları gübrenin fiyatını da önemli ölçüde denetleyebilmekte ve bu şekilde gübre fiyatlarında istikrar sağlanabilmekteydi. Kamu gübre kurumları, aynı zamanda, Makine ve Kimya

Endüstrisi'nin gereksinim duyduğu kimi maddeleri de (nitrik asit, amonyum nitrat gibi) yan ürün olarak üretebiliyordu (Kaymakçı, 2009, 115).

TÜGSAŞ ve İGSAŞ, uygulanan politikalarla, işletme sermayesini tüketmiş, teknik kapasitesini ve verimliliği artırıcı yatırımlara sokulmamış ve bunların sonucu olarak zarar ettirilmiştir. TÜGSAŞ, 1998 yılında özelleştirme kapsamına alınmış, 2005 yılında tüzel kişiliği Sümer Holding A.Ş. ile birleştirilerek sona erdirilmiştir. İGSAŞ ise 2004 yılında yapılan ihale ile Tekfen Holding bünyesindeki Toros şirketine satılmıştır (Oral, 2006, 226).

Kamunun gübre sektöründen çekilmesiyle, gübre fiyatları yükselmiş, fiyat istikrarı bozulmuş ve gübre dışalımını artırmıştır. Fiyatların artışıyla birlikte Türkiye'de gübre kullanımı da düşmüş ve üretim aşağıya çekilmiştir. Gübrede, yerli ve yabancı özel sermaye tekelliliği egemen olmuştur (Kaymakçı, 2009, 115).

Gübre kesimindeki özelleştirmeler ile tarım kesimindeki yeniden yapılandırma adı altındaki çökertme girişimi aynı saldırının birbirini tamamlayan parçalarıdır. Kamu gübre fabrikalarının özelleşmesiyle (Oral, 2006, 227);

*Tekelleşme artacak, kesim kar mantığına göre etkinlik gösteren bir yapıya dönüştürülecek, bu yapı dış alımı cazip kılacak, üretim gerileyecektir.

*Kamunun fiyat düzenleyen işlevi sona erecek, fiyat istikrarı bozulacak, üretici ucuz gübre sağlayamayacak, gübre kullanımının düşmesiyle beraber verimlilik de düşecek, üretim azalacaktır.

*Üretim-dış alım-depolama-dağıtım ve tüketim zincirinde özel kuruluşlar tekellci egemenlik kurarak, normal karın ötesinde tekellci bir kar elde etme olanağı bulacaklardır.

5.5.7. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)

1971 yılında Çay Koruma Kanunu ile kurulan Çay Kurumu 1973'de örgütlenmesini tamamlayarak çalışmalarına başlamıştır. Çay tarımını geliştirmek, çay kalitesini iyileştirmek, işlenmesini teknik esaslara göre yürütmek, iç ve dış pazarların istemlerini karşılamak üzere kuru çay üretmek dış alım-satımını gerçekleştirmek ve üreticilerin kooperatifleşmesini sağlamak amacıyla kurulan bu

yapı, 1982 yılında çıkarılan bir yasayla Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında bir KİT'e dönüştürülmüştür (Oral, 2006, 207). Ancak, 1984 yılında çıkarılan Çay Yasası ile çayın üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmış, böylece piyasa yerli ve yabancı şirketlere açılmış, yatırım yapmaları için teşvikler de sağlanmıştır (Kaymakçı, 2009, 124).

Yapılacak İkraz anlaşması için DB'ye hitaben verilen 10 Mart 2000 tarihli Ekonomik Reform Kredisiz Kalkınma Politikası Mektubunda, çay toplama kapsamındaki ödemelerin alternatif ürün programının hızlandırılması ile eşgüdümlü olarak azaltılacağı, ÇAYKUR'un çay fabrikalarının özelleştirilmesine 2001 yılında başlanacağı taahhüt edilmiştir. Kurum 2009 yılı özelleştirme kapsamına dahil edilmiştir.

ÇAYKUR'un özelleşmesi durumunda, Türkiye piyasası başka ülkelerin çay pazarı haline gelecek, uluslararası tekellerle yerli işbirlikçilerinin eline geçecek, kalitesiz çaylar piyasayı işgal edecek, hem yerli üretim hem de yerli sanayi tasfiyeye sürüklenecektir.

5.5.8. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ)

1925 yılında “Şeker İnhisar Kanunu” gereği kurulan Şeker Şirketi'nin fabrikaları 1935 yılında birleştirilmiş, Sümerbank, İşbankası ve Ziraat Bankası'nın hissedarı olduğu TŞFAŞ kurulmuştur (Aysu, 2002, 161). 27 fabrikası olan şirket başta şeker olmak üzere diğer çıktılarının fiyatlarını belirleme, dış alım-satımı düzenleme görevini üstlenmiştir. Kesimde 7 şirkete ait 33 şeker fabrikası bulunmaktadır ve bu fabrikaların 25 tanesi TŞFAŞ'a, 6'sı PANKOBİRLİK'e (şeker pancarı kooperatiflerinin üst birliği), 1'i PANKOBİRLİK özel kesim ortaklığına, biri de özel kesime aittir (Özkaynak, 2008, 80).

Şekerpancarı tarımı Türkiye'de devletin denetimi altında yapılan tarıma başlıca örnek oluşturmaktadır. Sistemin temeli üreticiyle şirket arasındaki sözleşmeye dayanmakta, tüm üretim süreci şirketin tasarrufuna bırakılmaktadır. Bu sözleşmeli üreticilikten başka bir şey değildir. Bu sistemin yanı sıra şekerpancarı tarımının en önemli sorunları düşük verimlilik ve yüksek maliyettir.

Kesim bu sorunları yaşarken bir de iç piyasada kendini tehdit eden nişasta bazlı şeker (NBŞ)'ye maruz kalmıştır. Mısırdan nişasta bazlı şeker (NBŞ) elde etmek çok yeni bir buluştur ve Japonya tarafından yapılan bu buluş, dünya mısır tarımının %40'nı gerçekleştiren ABD tarafından sahiplenilmiştir (Erdem, 2008). Sağlıksız olduğu bilinen NBŞ'nin şeker pancarının yerini alması sağlanmaya çalışılmaktadır.

10 Mart 2000 tarihli Dünya Bankasına verilen kalkınma politikası mektubunda, 17. stand-by düzenlenmesi çerçevesinde 18 Aralık 2000 tarihli IMF'ye verilen üçüncü ek niyet mektubunda TŞFAŞ'a bağlı fabrikaların özelleştirileceği ve Şeker Yasası'nın çıkarılacağı sözü verilmiştir ve bunun üzerine TŞFAŞ 20 Aralık 2000'de özelleştirme kapsamına alınmıştır.

IMF ve DB'na verilen niyet mektuplarındaki taahhütlere uyarak Şeker Yasası 4 Nisan 2001 tarihinde çıkarılmış ve yürürlüğe girmiştir. TSFAŞ'a bağlı fabrikaların özelleştirilmesi için artık zemin hazırlanmıştır. Bu yasayla kamu tüzel kişiliğine sahip Şeker Kurumu ve kurulu oluşturulması ve TŞFAŞ'ın Şeker Kurulu tarafından yönetilmesi sağlanmıştır. Şeker Kurulu; Sanayi ve Ticaret Bakanlığı; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ ile Pankobirlik'ten birer ve mısırdan şeker üreten fabrikalardan bir temsilci olmak üzere 7 kişiden oluşturulmuş, böylece çokuluslu tekel olan Cargill'de kurulda yer almıştır. Yine bu yasa ile ülkemizde pancardan üretilecek şekerin % 10'u kadar Nişasta Bazlı Şeker (NBŞ) üretilmesine olanak sağlamıştır (Kaymakçı, 2009, 114).

12 Ağustos 2008 tarih ve 2008/50 sayılı kararla TŞFAŞ'ye ait şeker fabrikaları coğrafi bazlı 6 portföy grubuna ayrılarak özelleştirilmesi ve sürecin iki yıl içinde tamamlanması hedeflenmektedir (Oral, 2006, 249-251).

5.5.9. Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. (TEKEL)

Osmanlı'dan alacaklı olan Avrupa devletleri tarafından damga, alkollü içki, balık avı, tuz, tütün ve ipekten alınan vergileri toplama ve alacaklılara ödeme yapma görevi 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile kurulan Düyun-u Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi'ne verilmiş, Osmanlı tütünlerinin ve gelirlerinin idaresi Avusturya, Almanya, İngiltere ve Fransa kökenli yabancı sermaye ile 1883 yılında kurulan ve Nisan 1884'te faaliyete geçen Reji Şirketi'ne 30 yıl süreyle devredilmiştir (Özkaynak,

2008, 151). Ülkeyi soygundan kurtarmak amacıyla 1925 yılında 4 milyon TL'ye satın alınan idare, bu tarihte devletleştirilmiş ancak imtiyazlı özel ve yabancı şirketlerce işletilmiştir (Aysu, 2002, 183).

1930 yılında özel kişilere sadece dış satım amacıyla yaprak tütün ticareti yapma hakkı veren Tütün İnhisarı Kanunu ile tekel devletin eline geçmiştir (Oral, 2008, 181). 1939 yılında çıkarılan diğer bir kanunla TEKEL'in denetiminde yaprak tütün ticareti serbestleştirilmiştir. TEKEL esas olarak 1941 yılında kurulmuş, 1983 tarihinde Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü adını alarak KİK haline gelmiştir (Kaymakçı, 2008, 123).

Çokuluslu sigara şirketleri 1970'lerin başında Amerikan sigaralarını yurtdışına kaçak yollarla sokmaya başlamışlar ve halkı bu tütünlere alıştırmışlardır. İlk olarak 1979 yılında Süleyman Demirel hükümetinin programında yerli ve yabancı özel teşebbüse sigara üretimi ve dağıtımını izni verileceği belirtmiştir. Gerekçe olarak da çokuluslu sigara şirketlerinin istekleri doğrultusunda sigara kaçakçılığının ve döviz kaybının önlenmesi gösterilmiştir. Bu doğrultuda TEKEL yatırımları 1980 sonrasında yavaşlatılmış ve 1984 yılında tamamıyla durdurulmuştur. Amaç, TEKEL'in boşalttığı alana çokuluslu şirketleri ve yabancı sigaraları doldurmaktır. 1984 yılında yabancı sigara dış alım yasağı kaldırılmış, 1985 yılında TEKEL'e Düzce, Gönen, Hendek ve Trakya'da yabancı tütün ürettirilmiş ve 1986'da da devlet tekeli kaldırılarak yabancı tekel geri getirilmiştir. 1991 yılına gelindiğinde ise yurtiçinde son kısıtlamalar da yürürlükten kaldırılmış, herkesin TEKEL'in katılımı olmaksızın tütün üretimi yapmasına izin verilmiştir.

Ülkemizde faaliyet gösteren çok uluslu sigara şirketleri, kendilerine sağlanan tüm olanaklara karşın pazar paylarını % 17'lerin üzerine bir türlü çıkaramayınca TEKEL'in özelleştirilmesi ve pazarın şirketler arasında paylaşılması için çalışmalara başlamışlardır (Özkaynak, 2008, 184). DB tarafından 1997 yılında yayınlanan "Tarımsal Destek Politikasına Yönelik Öneriler: Reform Taslağı" adlı rapor'da; TEKEL'in parçalanması ve küçültülmesi önerilmiştir.

IMF niyet mektuplarıyla (daha önce incelendiğinden ayrıntıları verilmemiştir) 2000 yılında başlayan TEKEL'i özelleştirme sürecinde IMF'nin borç

verme ön koşulu olarak dayattığı Tütün Yasası 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Yasa (www.belgenet.com, 2009f) ile;

*TEKEL İDT statüsüne geçirilmiş, tütün ve alkol tüketiminden kaynaklanan kamusal, toplumsal ya da tıbbi nitelikteki her türlü zararlı etkileri önleyecek düzenlemeleri yapacak ve bunlarla ilgili kararları alacak. Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve Kurumun karar organı Kurul oluşturulmuştur.

*Destekleme alımları kaldırılmış, üretici tütünlerinin, yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemiyle alınıp-satılacağı, sözleşmeli üretimde tütün fiyatı, üretici ile tüccar veya temsilcileri arasında varılan uzlaşmaya göre saptanacağı belirlenmiştir.

*2000 ve 2001 yılı ürünler için, tütün tarımı serbest olan ilçeler dışında kalan yerler ile bu ilçelerde belirlenen alanların dışındaki tütün fideleri sökülüp, yok edilecek, ekenler hakkında 3 aydan bir yıla kadar hapis cezası verilebilecektir.

*Tüm bu gelişmeler sonrasında; 1993 yılında Türkiye’deki toplam sigara satışlarının % 85’ini gerçekleştiren TEKEL, 2005’e gelindiğinde birinci sırayı % 42 satışla Philsa’ya (Philip Morris+Sabancı Holding) bırakmış, % 38,4 ile ikinci sıraya gerilemiştir (Oral, 2008, 187).

TEKEL bünyesinde 28 yaprak tütün işletmesi, 7 sigara fabrikası 28 alkollü içki üreten fabrika ve imalathane ve 20 tuz işletmesi barındırmaktaydı (Oral, 2008, 182). TEKEL, 2001 yılında özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır.

Atalık (2009, 57-64)’a göre; Alkollü içkiler bölümü 2003 tarihinde anonim şirkete dönüştürülmüş ve Kasım 2003’de 292 milyon USD bedelle satılmıştır. 2009 yılına geldiğimizde bu fabrikalardan sadece 9 tanesi çalışmaktadır. Sigara bölümünün özelleştirilmesi Haziran 2003 tarihinde ihaleye çıkmış, Şubat 2008’de en yüksek teklifi veren BAT firmasına 1 milyar 720 milyon dolara satılmıştır.

TEKEL’in özelleştirme kapsamına alındığı 2001 yılında 477.829 tütün üreticisi varken, Tütün Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 2002 yılında üretici sayısı 402.899’a gerilemiştir. Sözleşmeli üretim yapan üretici sayısının 2008 yılında 194.282 kişiye gerilediği Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu verilerinden

anlaşılmaktadır. Özelleştirme, tütün üreticileri sayısı yanında tütün alımını da olumsuz etkilemiş, 2002 yılında 159.521 ton olan tütün alımı 2008 yılında 74.584 tona gerilemiştir.

5.5.10. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri (TSKB)

Tarım Kredi Kooperatifleri, 1924 yılında “İtibari Zirai Birlikler Kanunu” ile kurulmuş, 1929 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri ve 1935 yılında “Tarım Kredi Kooperatifleri” adı ile etkinliklerini sürdürmüştür. Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda, 1972 ve 1985 yıllarında da düzenlemeler yapılmış, IMF ve DB tarafından dayatılan reform önerileri sonucunda 2000 yılında çıkarılan bir yasayla özerk bir yapıya dönüştürülmüştür (Kaymakçı, 2009, 118).

Tarım Kredi Kooperatifleri’nin temel işlevi; ortaklarının kısa (tohumluk, kimyevi gübre, bitki ve hayvan sağlığı ilaçları, hayvancılıkta işletme ve akaryakıt gibi) ve orta vadeli kredi (tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her türlü tarımsal araç gereç ile canlı hayvan kredileri gibi) gereksinmelerini karşılamaktır (Aysu, 2002, 297).

760 milyon USD’lik kredi karşılığında özerkleştirilen TSKB ilgili yasa ile, devlet desteğini kaybetmiş, A.Ş. statüsü almış, oluşturulan Yeniden Yapılanma Kurulu ile özelleştirme yolunda yol haritası çizilmiştir. 2005 yılında konumu tekrar düzenlenmiş, desteklerden yararlanmaya başlamıştır.

5.5.11. Sözleşmeli Üreticilik ve Tarım

Sözleşmeli üreticilik, firmalar ve üreticiler arasında belli bir ürünün ekimi, dikimi ve hasadını kapsayan, üreticinin üretimi gerçekleştirme yükümlülüğü karşısında firmanın da ürünü belli koşullarla satın almayı taahhüt ettiği üretim ve pazarlama biçimi olarak ifade edilmektedir (Özçelik ve diğerleri, 1999, 7). Bu modelde sözleşmeyle belirlenen süreler içinde üreticiler tarafından toprak, işgücü ve üretim araçları sağlanmakta, firma ise tohum, gübre gibi üretim girdilerinin yanında teknoloji, kalite kontrol gibi araçlarla üretim sürecini denetlemektedir (Ulukan, 2009, 22).

Ülkemizde yeni bir kavram olmayıp devlet eliyle yapılan bu üretim tarzı özellikle TİGEM ve TŞFAŞ tarafından uygulanmıştır. Türkiye’de bu anlamda ilk uygulama 1965 yılında TİGEM tarafından hububat tohumculuğu üretiminde başlatılmış, 1980’lerden itibaren tohumculuğun özelleştirilmesi ve bu alanın yerli-yabancı tohum tekellerine devredilmesi ile TİGEM sözleşmeli tohum üretiminden çekilmiştir.

Türkiye’de sözleşmeli üreticiliğin ilk olarak uygulandığı başka bir alan da şekerpancarı yetiştiriciliğidir. TŞFAŞ tarafından 1965 yılında başlatılan bu uygulama ile küçük üreticinin tarlası ve ürünü üzerindeki tasarruf hakkı kısıtlanmakta, her şey şirketin takdirine bırakılmaktadır.

24 Ocak kararlarıyla başlatılan yapısal uyum izlenceleri çerçevesinde dış ticaretin serbestleşmesi sonucunda sözleşmeli üreticilik esas olarak çokuluslu gıda ve tarım şirketleri tarafından kullanılan bir model haline gelmiştir. Birgül Ayman Güler’in de vurguladığı gibi, ülkenin en verimli ve görece en gelişkin tarım bölgelerinde çiftçiler yabancı sermayeli gıda sanayinin taşeronları olarak yeni bir kimliğe bürünmektedirler (Güler, 2005, 236).

Gelişmiş ülkeler ürettikleri ihtiyaç fazlasını az gelişmiş ülkelere dış satımı teşvik primleriyle destekleyerek yerel üretimden daha ucuza sunarak bu ülkelerin tarımını tahrip etmektedirler. Az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin tarıma dayalı olması ve tarımda var olan yapısal sorunlarının devam etmesinin yanında, çok uluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden küresel kuruluşların dayatmalarıyla geleneksel tarım yok edilmektedir. Amaç, çiftçiye üretmekten vazgeçirerek, geleneksel tarımı gelişmiş ülkelerin pazarı haline getirmek, az gelişmiş ülke çiftçilerini çokuluslu şirketler için sözleşmeli üreticiliğe zorunlu kılmak ve bağımlılaştırmaktır.

Küresel kurumlar amaçlarına ulaşmak için desteklerin kaldırılması, girdi sübvansiyonların azaltılması, destekleme fiyatlarının düşük tutulması, devletlerinin çiftçiye doğrudan ödeme yapacak gücünün olmamasına karşılık DGD sistemine geçmenin dayatılması, tarımsal kredi faizlerinde sübvansiyonun kaldırılması gibi dayatmalarla ülke çiftçilerini üretemez duruma sokmaktadırlar. İflasa sürüklenen

çiftçi ya toprağını satıp göç etmek durumunda kalmakta (ama bu durumda da farklı kesimlerde istihdam olanağı bulamamakta) ya da çokuluslu şirketler için sözleşmeli çiftçilik yoluyla üretim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Yani sözleşmeli çiftçilik IMF, DB destekli DTÖ yaptırımları sonucu az gelişmiş ülke çiftçilerine kurtuluş yolu olarak sunulmaktadır.

Bu doğrultuda tohumculuk alanında faaliyet gösteren şirketler, konu ile görevli kamu kuruluşu olan ve DB ile 1985 yılında imzalanan ikraz anlaşmasının gereği işlevsizleştirilen TİGEM'in sözleşmeli üretim deneyiminden yararlanarak sözleşmeli üretim modelini kullanmaktadırlar. Çoğunlukla yabancı sermaye ile ortaklaşa etkinlikte bulunan tohumculuk şirketleri tohum üretimlerinin önemli bir bölümünü Akdeniz ve Marmara Bölgelerindeki, üreticiler ile yaptıkları sözleşmelerle sağlamaktadırlar (Oral, 2008, 305). Böylece Türkiye adım adım tohum tekellerini ağına düşerken çiftçi de bu tekellere bağımlı hale gelmektedir.

2002 yılında yürürlüğe giren 'Tütün Yasası' ile birlikte; Tekel devre dışı bırakılarak özelleştirme kapsamına alınmış ve destekleme alımı yapmaktan vazgeçirilmiştir. Tekel'in alım garantisi olmadığı piyasada tütün ve tütüncülük çok uluslu şirketler ve yerli ortaklarının denetimine girmiş, tütün üretiminde 'sözleşmeli üreticilik' dönemi başlamıştır. Erdem (2005, 7)'e göre; Phillip Morris-Sabancı ortaklığı Philsa, BAT-KOÇ ortaklığı, JTI ve R.J. Raynolds gibi çok uluslu şirketlerin talep ettikleri tütün miktarlarını bildirdikleri alıcı firmalar köylere giderek üreticilerle tek tek sözleşme imzalamaya başlamışlardır. Üretici önüne getirilen sözleşmeyi imzalarsa, ancak tütün üretebilmektedir. Üstelik, tütünün tesellümü aşamasında alıcı firmalar tarafından getirilen sözleşmeleri imzalamayan üreticilerin tütününün alımında zorluklar çıkartılmaktadır. Sözleşmeli üretimde hiçbir üreticinin, alıcının belirlediği kiloya, alıcının belirlediği fiyata ve parasını zamanında alamamasına itiraz etme şansı yoktur; itiraz mekanizmaları üreticilerin tek başlarına yürütemeyeceği kadar zordur. Üstelik alıcı firmalar arasındaki ilişkiler öyle güçlüdür ki sorunlu ilan edilen bir üretici her an tütün üretemez duruma düşürülebilmektedir.

5.5.12. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ve Tarım

Oral (2009, 145)'in aktardığı üzere; DTÖ'ye göre DGD, kamu kaynaklarından hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler biçiminde uygulanan bir politika aracıdır. Üretimden bağımsız ve üretimle belli derecede bağımlı olarak iki biçimde uygulanmaktadır. Üretimden bağımsız olan DGD'de devlet tarafından yapılan ödemelerin üretim miktarı ve piyasa fiyatı ile bağlantısı bulunmamaktadır. Üretimle belli derecede bağımlı DGD'de ise piyasa fiyatı ile hedef fiyat yani (üreticinin eline geçmesi istenen fiyat) arasındaki fark üreticiye “fark ödemeleri” adı altında ödenmektedir.

DB, IMF gibi küresel kuruluşlar, Türkiye'nin uyguladığı fiyat, girdi ve kredi desteğinin kamu maliyesi üzerinde çok büyük baskı yarattığını, bu desteklerin tarımda serbest piyasanın oluşmasını engellediğini, verilen desteklerin yoksul çiftçinin değil, zengin çiftçinin cebine girdiğini ileri sürerek bu sistemden tamamen vazgeçilmesini ve doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmesini istemektedir (dayatmaktadır). Bu doğrultuda Türkiye'de uygulanmak istenen DGD, üretimden bağımsız DGD'dir. DGD dünyanın hiç bir yerinde tek başına uygulanmayan diğer desteklerin yanında uygulanan bir destekleme sistemidir.

Dünya Bankası'nın Türkiye'ye dayattığı Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin bir ayağı olan DGD, 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazete de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı doğrultusunda, Ankara (Polatlı), Antalya(Serik ve Manavgat), Adıyaman (Merkez ve Kahta) Trabzon (Akçaabat ve Sürmene)'da pilot uygulama ile başlanmıştır (ZMO, 2000). Pilot uygulama kapsamındaki üreticilere 199 dekara kadar dekar başına 5 dolar ödenmiş, ancak ödemeler konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır (Oral, 2008, 151).

Çizelge 6: Türkiye’de 2001-2008 Yılları Arasında Yapılan DGD Ödemeleri

YIL	TUTAR (MİLYON TL)	DEKAR/TL
2001	84	10
2002	1.877	13,5
2003	1.942	16
2004	2.125	16
2005	1.673	16
2006*	2.653	10
...2007**	1.640	7
....2008***	1.140	
*2006’da organik tarım yapanlara 3 TL/dekar, toprak analizi yapanlara 1 TL/dekar ilave DGD ödenmiştir. **2007’de organik tarım yapanlara 5 TL/dekar ve toprak analizi yapanlara 1 TL/dekar ilave DGD ödenmiştir. ***2007 yılına ait ödemedir.		

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası verileri

Pilot uygulamada yaşanan tüm sıkıntılara rağmen, IMF ve Dünya Bankası’nın ısrarları sonrasında DGD 2001’de ülke genelinde uygulamaya konulmuştur.

Yıldırım (2009)’a göre; DGD ödemeleri hiç bir zaman üretim yılı içerisinde ödenmemiş, 2001’in ödemesi 2002’de, 2002 yılının ödemesi 2003’te yapılmıştır. 2004’ten sonra işler daha da karışmıştır. 2004’ün 1 milyar TL 2006’da ödenebilmiştir. 2005’in ödemesi iki taksite bölünmüştür. Ödemeler başlangıçta Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılırken sonra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na devredilmiş, bu da karmaşa yaşanmasına neden olmuştur. Karmaşa nedeniyle destekten yararlanan çiftçiler, aldıkları DGD ödemesinin hangi yıla ait olduğunu hiçbir zaman öğrenememişlerdir. Nitekim, DGD’nin son kez 2007 yılı için uygulandığı ve 2008’de bu desteğin kaldırıldığı daha yeni fark edilmiştir. 2007 ödemesinin tamamlanıp tamamlanmadığı ise bilinmemekte, bu nedenle hala DGD ödemesi bekleyen binlerce çiftçi bulunmaktadır. Hükümetin hazırladığı 2009 Programı’nda ‘DGD’ nin bu yıl kaldırılacağı ifade edilmekte ancak DGD’nin 2007’de son kez uygulandığından bu programı hazırlayanların bile haberi bulunmamaktadır.

Çizelge 7: Tarımsal Destekleme Türlerinin Dağılımı (Trilyon TL)

DESTEK TÜRLERİ	2000		2001		2002		2003		2004	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Fiyat Desteği	209	22,6	136	2,3	610	21,7	-	-	-	-
Girdi Desteği	110	11,9	93	8,4	-	-	311	11,4	332	8,8
Hayvancılığı Geliştirme	12	1,3	42	3,8	69	2,5	125	4,6	200	5,3
Tesvik Primleri	12	1,3	12	1,1	18	0,6	-	-	-	-
Tazminatlar	29	3,1	27	2,4	40	1,4	-	-	-	-
Kredi Desteği	351	37,9	336	30,4	-	-	-	-	100	2,6
Fark-Telafi Ödemeleri	186	20,1	343	31,2	179	6,4	262	9,6	395	10,4
T. Kooperatif Projeleri	18	1,9	33	3	22	0,8	20	0,7	89	2,4
DGD	-	-	84	7,6	1.877	66,7	2.010	73,7	2.668	70,5
Genel Toplam (Trilyon TL)	927	100	1.106	100	2.815	100	2.728	100	3.784	100

Kaynak: (Abay vd, 2005, 15)

Çizelgede görüldüğü üzere, DGD sistemi uygulamaya geçmesiyle birlikte, destekler içerisinde % 70'e yaklaşan bir paya sahip olmuş, dolayısıyla diğer destekler görece olarak önemini yitirmeye başlamıştır. 2000 yılında uygulamaya konan tarım reformu projesi ile, yıllardır azalma eğiliminde olan destekler % 40-% 50 oranında azalmaya devam etmiştir. Örneğin, 1999 yılında 4,2 milyar dolarlar düzeyinde olan kamusal tarım desteği, 2002 yılında 1,2 milyar dolar düzeyine gerilemiş, destekleme sistemi tümüyle değiştirilmiştir (Şahinöz ve diğerleri, 2005, 17).

1999 yılı sonunda başlayan dönemde uygulanan tarım reformunun Türkiye tarım yapısı üzerinde doğurduğu sonuçlar, Dünya Bankası tarafından incelenen ve daha önceki bölümlerde ayrıntıları verilmiş olan raporda (Yalçınkaya ve diğerleri, 2006, 116) tarımsal desteklemeler ve DGD ile ilgili olarak 1999–2002 aralığında, tarımsal sübvansiyonların 6 milyar USD azalarak 1,1 milyar USD'ye gerilediği, tarımsal sübvansiyonların GSMH'ya oranının % 3,2'den % 0,5'e düştüğü, tarım nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü içeren DGD izlencesinin, çiftçilerin maruz kaldığı net gelir kaybının yaklaşık % 35–45'ini karşılayabildiği belirtilmekte, Türkiye'nin getirildiği acı durum gözler önüne serilmektedir.

2001 yılından bu yana uygulandığı dönemde tarımsal destekleme alımları ile girdi sübvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Türkiye'de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal üretimi etkileme gücü yoktur ve daha çok sosyal yardım

niteliğindedir. Ayrıca, arazi üzerinden ödenen DGD ödemeleri, bölgeler arasında işletmeler arasında ve ürünler arasında bir dengesizlik yaratmaktadır. Ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan bölgelerdeki (İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gibi) üreticiler diğer bölgelere göre işletme başına daha fazla destek almaktadır. Bu durum zaten bozuk olan yapıyı daha da olumsuz etkilemektedir. DGD daha çok Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sisteminin geliştirilmesine hizmet etmektedir (Abay ve diğerleri, 2005, 16).

DGD sistemi yeterli alt yapıya sahip, sağlam temeller üzerine kurulmuş tarım kesimine sahip gelişmiş ülkeler için uygun bir yöntem olmakla beraber az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkeler için tarım kesimine zarar verecek bir sistemdir. Daha çok ürün planlaması için, tarımın geliştirilmesini amaç olmaktan çıktığı, ihtiyacın çok üstündeki üretimden kaynaklı üretimin kısılması ve tarım kesimin gelirinin korunması gereken durumlarda diğer desteklerin yanında uygulanan bu destek biçimi Türk tarımını kesimini zayıflatmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmeyecektir (Aysu, 2008, 146).

5.6. Küresel Politikaların Tarımsal Verilere Yansıması

1980 sonrasında Türkiye’nin dünya sermayesi ile bütünleşmesi, dolayısıyla küresel sermayenin Türkiye’deki olanaklardan yararlanarak Türk tarım pazarına girmesi sonucunda tarım kesimi kan kaybetmeye başlamıştır. Türkiye’nin ulusal tarım politikasının bulunmaması ve uygulanan politikaların küresel kapitalizmin yürütücüsü ve oyuncusu kurumlar tarafından Türkiye’ye dayatılan politikalar olması sonucunda yaralar sarılamamakta hatta derinleşmeye devam etmektedir. Aşağıdaki tarımsal göstergeler bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Çizelge 8: İstihdamın Kesimsel Yapısı 1980-2008

YIL	TARIM	SANAYİ	İNŞAAT	HİZMET
1980	54.2	14.1		30.9
1985	50.4	15.3		33.8
1990	45.9	15.9	4.9	33.3
1995	44.0	15.8	6.2	34.0
2000	36.0	17.7	6.3	40.0
2005	29.5	19.4	5.3	45.0
2008	24.7	19.7	5.4	50.2

Kaynak: TÜİK, 2008

Çizelgede görüleceği üzere, tarımsal istihdamın 1980’den günümüze kadar geçen 28 yıllık süreçte toplam istihdamın kesimsel dağılımında tarımın aldığı pay % 54,2 den % 25 seviyesine gerilemiştir. İşgücü piyasasında yaşanan bu yapısal dönüşüm 2006-2010 yıllarını kapsayan 9.Kalkınma Planında (DPT, 2007) yer almış ve dönüşümün sürerek 2006 yılında % 28 olan bu rakamın 2010 yılında % 18,9 seviyesine gerilemesi öngörülmüştür.

Çizelge 9: Kır ve Kent Nüfusu 1970-2008 (%)

YIL	KIR	KENT
1927	75.8	24.2
1940	75.6	24.4
1950	75.0	25.0
1960	68.1	31.9
1970	61.6	38.4
1980	56.1	43.9
1990	41.0	59.0
2000	35.0	65.0
2008*	25.0	75.0
*2008 verileri adrese dayalı nüfus sistemi verileridir		

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri, www.tuik.gov.tr

Kırsal nüfustaki ve tarımsal istihdamdaki bu gerileme, tarımsal gelir olanakları azalan, hatta iflasa sürüklenen tarımsal üreticilerin kırdan kente göçe zorladığı ve tarım dışı kesimlerde çalışmaya başladıklarını göstermektedir.

Çizelge 10: Kesimlerin GSMH İçindeki Payı (%)

YIL	Cari Fiyatlarla			Sabit Fiyatlarla		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
1975	32.7	16.7	50.6	24.5	20.6	55.0
1980	25.5	18.3	56.2	24.2	20.5	55.4
1985	19.7	21.9	58.4	19.4	23.6	57.0
1990	16.8	24.8	58.4	16.3	25.9	57.9
1995	14.8	25.5	59.7	14.4	27.7	57.9
2000	13.5	22.3	64.1	13.1	27.8	59.1
2005	10.1	24.4	65.5	11.4	28.9	59.7

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, www.tuik.gov.tr

Bu çizelgeden anlaşıldığı üzere, tarım kesiminin GSMH içindeki payı 25 yıllık sürede % 12,8 oranında azalmıştır. Buna karşılık sanayi kesiminin payı % 8,4, hizmet kesiminin payı ise % 4,3 artmıştır. 9. Kalkınma Planında (DPT, 2007) tarım kesiminin toplam üretim içerisindeki payının 2013 itibarıyla % 7,8 seviyesine gerilemesi öngörülmektedir.

Çizelge 11: Tarım Alanları ve Hayvancılık (1988-2007)

YIL	Toplam İşlenen Tarım Alanı (Bin Hektar)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler (Bin Hektar)		Küçük Baş Hayvan Adedi	Büyük Baş Hayvan Adedi
		Ekili Alan	Nadas		
1988	24.786	18.995	5.179	45.384	12.562
1990	24.827	18.868	5.324	40.553	11.377
1995	24.373	18.464	5.124	33.791	11.789
2000	23.826	18.207	4.826	28.492	10.761
2005	23.830	18.148	4.876	25.304	10.526
2007	21.979	16.945	4.219	25.462	11.036

Kaynak: (TÜİK, 2007)

Çizelge 11 incelendiğinde, toplam işlenen tarım alanları özellikle 1990 yılından itibaren önemli derecede düşüş göstermiştir. Benzer durum hayvancılıkta da gözlenmektedir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık sayılarında da 1980 sonrasında önemli düşüş yaşanmaya başlamıştır. 1988 yılından 2007 yılına kadarki sürede toplam işlenen tarım alanı % 9, küçükbaş hayvan sayısı % 44, büyükbaş hayvan sayısı % 8 azalmıştır.

Çizelge 12: Tarımsal Dış Ticaret 1999-2008 (Milyon \$)

YIL	DIŞ SATIM	DIŞ ALIM	FARK
1980	1.672	51	1.621
1985	7.958	375	1.344
1990	12.959	1.318	1.029
1995	21.636	2.444	-311
1999	2.058	1.649	409
2000	1.659	2.123	-464
2001	1.976	1.409	567
2002	1.754	1.703	51
2003	2.121	2.535	-414
2004	2.542	2.757	-215
2005	3.329	2.801	528
2006	3.481	2.902	579
2007	3.725	4.641	-916
2008	3.928	6.392	-2.464

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2007, DTM, Dış Ticaret İstatistikleri,

1980’lerden itibaren uygulanan güdümlü ve yanlış politikalarla gerilemeye başlayan tarım kesimi kendi kendine yeten ve dış satımcı olma özelliğın bu yıllardan itibaren adım adım kaybetmeye başlamıştır. Küresel kuruluşlarca planlanmış ve amaçlar doğrultusunda işleyen bu sistem 2008 yılına gelindiğinde 2,5 milyar \$ seviyesinde açık vermemize neden olmuştur. 1980 sonrasında dış ticaret rakamlarına yansıyan gerileme 1995 yılından sonra dış ticaret açığına dönüşmüş, 2008 yılında da çok ciddi bir açığa dönüşmüştür. 2007 yılında tarım ürünleri dış satımı bir önceki yıla göre sadece % 7 oranında artış sağlarken dış alımda bu oran % 60 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise dış satım bir önceki yıla göre % 5 artmış buna karşın dış alımda % 38 oranında artış yaşanmıştır.

6. TÜRK TARIMININ SORUNLARI VE BU SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye’de tarım, toplam nüfusun % 25’ini istihdam eden bir kesim olarak, siyasi, ekonomik ve sosyal boyutuyla ciddi önem taşımaktadır. Yeniden yapılanma denince bugün yapılan kökü dışarıda politikaların uygulanmasına değil, ülke gerçekleri ve yapısına göre bir yapılanmaya gereksinim vardır. Bu kapsamda Türk tarımının en önemli sorunu olan yapısal ve altyapı sorunlarının çözümüne yönelik politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Bu bölümde öncelikle Türk tarımının önemli sorunları ve bu sorunların oluşmasına neden olan etmenler ortaya konulmuş olup, sonrasında bu sorunların çözümüne yönelik, dış etkilere uzak yeni bir ulusal tarım politikasının gerekliliği ve bu politikaların temelini oluşturacak çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Son alt başlıkta ise Türk tarımının geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

6.1. Türk Tarımının Sorunları ve Nedenleri

Türkiye’nin sosyolojik ve ekonomik yapısı içerisinde önemli yer tutan tarım kesimi, geçmişten gelen ve dayatmacı politikalarla daha da derinleşen yapısal sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Bu başlıkta Türk tarımının önemli sorunları ve bu sorunların oluşmasına neden olan etmenler incelenmiştir.

6.1.1. İşletme Ölçeklerinin Düşüklüğü ve Çok Parçalı Arazi Yapısı

Türk tarımındaki temel sorunlardan birisi, tarım işletme ölçeklerinin teknik ve ekonomik açıdan optimum büyüklüklerin altında olması ve genellikle çok parçalı arazi yapısına sahip olunmasıdır. Tarımda araziler miras yolu ile bölünmüş ve parçalanmış, işletme büyüklükleri küçülmüştür. Bu küçülme teknoloji ve makine kullanımını sınırlamış, üretim maliyetlerini yükseltmiş ve verimliliğe olumsuz etkide bulunmuştur.

Türkiye’de toprak reformu konusu sürekli tartışılmakta, dönemsel olarak gündeme gelmektedir. Atatürk’ün 1937 yılında TBMM’nin açılış konuşmasında söylediği (Talaş, 1982, 45) “Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep

suretle, bölünemez bir mahiyet almasıdır” sözleri, toprak reformu çalışmalarının önünü açmış olsa da çoğu zaman siyasal nedenlerden ötürü tam olarak hayata geçirilememiştir.

Miras yoluyla ekilen arazinin bölünmesi sorunu tarım kesiminin Cumhuriyet döneminden devraldığı ve çözilemeyen temel sorunlardan biri olup, Türk tarımının verimliliğine en büyük darbeyi vurmaktadır. 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1973 yılında çıkarılan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ve 1984 yılında çıkarılmış olan 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunları genel olarak tarımsal altyapı ve tarımsal mülkiyetten kaynaklanan problemleri çözmek amacıyla çıkarılmış yasalar olup, toprak mülkiyet düzeninde istenilen değişikliklerin yapılması ve kalıcı çözüm yaratılması için yeterli olamamışlardır (Yıldız vd., 2009, 17).

Bu konuda son dönemlerde Medeni Kanun ve Toprak Kanunu’nda değişikliğe gidilmiştir. Miras Kanunu’nda yapılan bu değişiklikle bölünemeyen tarım işletmesi en ehil kişiye özgülenmekte, yani mirasçılardan bir kişi işletici olarak kalmakta, diğerleri tarımı terk etmektedir. Ayrıca, değerinde azalma olmayacaksa işletmenin bölünmesine imkân tanınması mümkün olabilmektedir. Toprak Kanunu’nda yapılan değişiklik ile de bölünebilir parsel büyüklüğü 20 dekar olarak belirlenmektedir. Var olan durumda bu yasa ve değişiklikler şeklen uygulansa da pratikte bölünme devam etmektedir.

6.1.2. Altyapı ve Girdi Sorunları

Türkiye’de altyapı ve girdi kullanımı yetersizdir. 1950’li yıllardan başlayarak teknoloji ve girdi kullanımında önemli gelişmeler olmasına karşılık, başta altyapı yatırımlarının yetersizliği, sermaye yetersizliği sorunları olmak üzere her türlü girdi kullanımının düşük düzeyde kalması nedeniyle geleneksel yapısını sürdürmüştür. Tarımın üretim, depolama, pazarlama vb. alt yapısal sorunları yeterince gelişmediği gibi girdilerden yararlanma imkanı da sınırlı kalmıştır. Makinalı ve sulu tarımın yeterince yaygınlaşmayışı, girdi kullanımındaki yetersizliklerden dolayı Türk tarımı olması gereken kadar ilerleyememiştir.

Girdi yetersizliği sorunu 1980’li yıllardan itibaren uygulanan yapısal uyum izlenceleri kapsamında sübvansiyonların kaldırılmasıyla birlikte daha da büyümüştür. Yani, altyapı ve girdi yetersizliğinin baskıları altındaki tarımsal yapı, 1980 sonrası izlenen neoliberal politikaların yıkıcı etkilerine maruz kalmıştır. Tarımda uygulanan güdümlü politikalarla sübvansiyonlar ve destekler azaltılmış, tarımsal yatırımlar ve krediler azalmış, hatta neredeyse tamamen kesilmiştir. Bu politikalar uyarınca tarım araç ve makinaları ile birlikte girdi fiyatları da serbest bırakılarak piyasa tarafından belirlenmeye başlamış, başta tarımsal ilaçlar ve gübre olmak üzere tarımda kullanılan girdilerde sübvansiyona geniş ölçüde son verilmiştir.

Ayrıca, zaten yurt dışına bağımlı olarak yürütülen makinalaşmaya ek olarak, girdiler de daha çok dış alım yoluyla elde edilmeye başlanmış, Türkiye bu açıdan da net dış alımcı durumuna düşmüştür. İhtiyaç duyulan girdilerin çoğunun ithal ediliyor olması ve fiyatlarının dövizle endeksli oluşu üreticilerin alım gücünü zorlamakta ve maliyeti arttırmaktadır. Özellikle gübre ve tohumda dışarı bağımlılık ve piyasanın çok uluslu tekellerin elinde olması önemli diğer bir sorunu ortaya çıkarmakta, geleneksel tarım yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmakta, üretici ise bağımlılaştırılmaktadır.

Uygulanan yapısal uyum izlenceleri sonrasında serbestleşen tarım piyasasında ürün fiyatlarındaki artış girdi fiyatlarındaki artıştan düşük kalmış, satın alma gücü gerileyen üretici daha az girdi kullanmaya başlamış, bunun sonrasında da üretim ve verimlilik azalmıştır. Oysaki birim alandan elde edilen ürün miktarının (verimlilik) artırılmasında uygun düzeyde girdi kullanımı son derece önemlidir. Bu durum, üreticilerin diğer ülke üreticileriyle rekabet şansını ortadan kaldırmakta, sadece hane tüketimine yönelik olarak üretim yapılmasına yol açmaktadır.

6.1.3. Verimlilik ve Üretim Sorunu

Tarım politikalarının temel hedeflerinden birisi, kuşkusuz, ülkenin kendi nüfusunu nitelik ve nicelik olarak besleyebilecek bir tarımsal üretim düzeyinin gerçekleştirilmesidir. Bu hedef tarımsal üretim artışının nüfus artış hızına eşit ya da ondan yüksek olması ile sağlanabilmektedir. Ancak Türkiye’de tarımsal üretimdeki artış son 40-45 yıldır nüfus artış hızının gerisinde kalmakta, bu da gıda açığını

giderek artırmaktadır. Oluşan gıda açığı büyük ölçüde tarımsal üretim ve verimliliğin düşüşünden ileri gelmektedir.

Düşük verimlilik, dolayısıyla düşük üretim ve düşük gelir düzeyi Türkiye tarımının en yakıcı sosyo-ekonomik sorunudur. 1950’li yıllardan itibaren üretimde önemli artışlar gerçekleşmişse de bu durum tarımsal girdilere bağlı olarak toprak verimliliğinin artırılmasından çok tarıma açılan alanların genişlenmesinden kaynaklanmıştır. Aynı durum 1980 sonrasında da yaşanmış, 1980 sonrasında üretimde gerçekleşen artışlar büyük oranda nadasa bırakılan alanların daralmasından kaynaklanmış, gerçekte ise tarımsal verimlilikte ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Türk tarımında yaşanan verimsizlik ve üretim azlığını yaratan nedenler arasında bilinçsiz tarım uygulamaları, altyapı ve mekanizasyon eksikliği, arazi genişliğinin verimlilik ölçeğinin altında kalması, sulu tarım için ülkenin su kaynaklarından yeterince yararlanılamaması, yetersiz girdi kullanımı vb. sayılabilmektedir. Tabi ki bu durum tarımın diğer sorunlarında olduğu gibi 1980 sonrasında daha da vahim boyutla ulaşmış, her biri ayrı bir sorunsalı oluşturan bu etkenler daha da derinleşmiştir. 1980’lerden itibaren uygulanan yapısal uyum politikalarıyla birlikte azalan sübvansiyonlar, artan dış alımlar, girdi fiyatlarındaki artış, ürün fiyatlarındaki azalma verimliliğin düşüşüne dolayısıyla üretimdeki gerilemenin daha vahim boyutlara ulaşmasına neden olmuştur.

Bugün Türkiye ekonomisinin, tıpkı her kesimde olduğu gibi tarım kesiminde de üretemediği için bir dizi krizle karşı karşıya kaldığı yadsınamayacak bir gerçektir. Her kriz ortamında borca sarılan Türkiye, her seferinde uluslararası finans kuruluşlarına daha da bağımlı gelmektedir.

6.1.4. Tarımsal Destekleme Araç ve Kurumlarının Tasfiyesi

Türkiye’de tarımsal desteklemenin uygulama araçları tarımla doğrudan ya da dolaylı ilişkili KİT’ler ve tarımsal kooperatiflerdir. Tarımla doğrudan ilişkisi bulunan ve önceki bölümlerde ayrıntısıyla değinilen TEKEK, ÇAYKUR, TŞFAŞ vb. kurumlar aynı zamanda tarımsal destekleme politikalarının merkezinde bulunan destekleme araçlarıdır.

Tarımsal fiyatların ve dolayısıyla tarımsal gelirin istikrarının sağlanması öncelikli amaçları arasında yer alan bu kurumların özelleştirilmesi, küreselleşmenin temel araçlarından birisi olarak, uluslararası mali kuruluşların ve çokuluslu tekellerin öngördüğü yapısal uyum izlenceleri kapsamında gündeme getirilmiştir. Sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması eylemine bağlı olarak, devletin küçültülmesi, sosyal devletin ortadan kaldırılması ve kamusal denetimin ve desteklerin yok edilmesine yönelik özelleştirme izlenceleri uygulamaya konulmuştur.

Öncelikle desteklerden mahrum bırakılan kurumlar, mali kaynaklarının daraltılması ve harcamalarını karşılamak üzere piyasadan yüksek faizli banka kredilerine başvurmak zorunda bırakılmaları sonucu mali yapıları bozulmuş ve teknolojilerinin yenilenmemesinden kaynaklı olarak kendilerini günün koşullarına uyarlayamamış, varoluş nedenleri ortadan kaldırılmış ve işlevsiz hale getirilmişlerdir. Sonrasında da özelleştirme nedenleri kamunun sırtında bir kambur olarak görülmelerinin yanında piyasa güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine olarak verilmesi ve verimliliğin artırılması kisvesinin arkasında kamuoyuna açıklanmıştır. Oysaki özelleştirme, sermayenin kamuya karşı giriştiği saldırının araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Özelleştirmelerle KİT'lerin tasfiye edilmesinin ardından, serbestleştirme adı altında tarım kesimi, uluslararası tarım/gıda tekellerine açılarak yok edilme sürecine girmiştir.

Özelleştirmeler ve kurumların işlevsizleştirilerek tasfiye sürecine sokulması neticesinde Türkiye’de tarım piyasası yerli-yabancı sermaye işbirliğiyle kurulan ancak son yıllarda hızla çok uluslu şirketlerin eline geçerek yabancılaştırılan şirketlerce paylaşılmış olup, Türkiye’de milyonlarca üretici ve tüketicinin yazgısı bir avuç şirket tarafından belirlenmeye başlamıştır. İlgili kurumların piyasadan çekilmesi sonucunda sahipsiz kalan üretici şirketlerle birebir ilişki içerisine girmek zorunda kalmıştır. Pazarı ele geçiren yerli-yabancı tekeller, üreticinin ürünlerini ucuza kapatıp, tüketiciye pahalı satmaya başlamıştır. Ürünleri ucuza satmasının yanında girdi maliyetleri de yükselen üretici üretmez konuma gelmiş, ya toprağını satmak zorunda kalıp göç etmiş ya da sözleşmeli üreticiliğe yönelmiştir.

Tarımdaki bu yıkım ülke genelinde geniş bir işsizliğe göçe ve toplumsal sorunlara yol açmıştır. Geri kalmış bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal sorunlar

daha da artmıştır. İşsiz kalan üreticiler ya büyük kentlerin varoşlarına yığılmış ya da suç örgütlerinin insan kaynağını büyötmüştür.

6.1.5. Nitelikli İşgücü ve Uzmanlaşma Sorunu

Tarım kesimi, yapısı gereği işgücüne büyük ölçüde ihtiyaç duymakta ve işgücünün niteliği, tarımsal verimliliği etkileyen en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bir diğer unsur da üretimde uzmanlaşmanın olmamasıdır. Tarım kesiminde daha ziyade fiyat değişimlerinden korunma amaçlı ve Türk tarımının geleneksel yapısından kaynaklı olarak tarımcılar kendi tüketimleri için üretmeye yönelmektedirler. Doğa koşullarına en uygun ürünün seçerek yetiştirilmesi yerine kendi gereksinimlerini ön plana çıkararak gerçekleştirilen üretim, verimi azaltmakta ve üretimde uzmanlaşmayı engellemektedir. Uzmanlaşma işgücü verimliliğinin yanında üretimde verimliliği de sağlamakta, üretici bu sayede iç ve dış pazarlara yönelik üretim yapabilmekte, gelirini artırarak yaşam seviyesini yükseltebilmektedir.

2005 verilerine göre, Türk tarım kesiminde istihdamın sadece % 8'i ücretlilerden oluşmakta, % 46,3'lük kesim ise ücretsiz aile işçisi olarak hane halkının gelirine ortak olmaktadır (Akbiyık, 2008, 223). Tarımsal üretim için gerekli olan mesleki eğitim aile içinde ve işbaşında kazanılmakta, uzmanlaşma gerçekleşmemektedir. Tarımda çalışanlar tüketim ihtiyaçlarının önemli bir kısmını kendi üretimlerinden karşılamakta, çoğu yaşamlarını sürdürebilmek için üretmekte, bir kısmı ise pazara dönük üretim yapmaktadır.

Türk tarım kesiminde istihdam edilen nüfus oldukça gençtir ve 2001 tarım sayımına göre tarımsal işgücünün yaklaşık % 25'ini 54 yaş üstü kişiler oluşturmaktadır. Kadınların tarımsal istihdamdaki payı ise yaklaşık % 46'dır (Bor, 2005, 38).

1999 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, tarım kesiminde işgücünün yalnız % 0,18'i yükseköğretim ve fakülte, % 1,6'sı da lise ve dengi okullardan mezun kişiler oluşturmaktadır (Bor, 2005, 38). Son yıllarda hızla artan okur-yazarlık oranına rağmen, tarıma en yakın olan inşaat kesiminde okur-yazar olmayanların oranı % 3'ün altında iken tarım kesiminde bu oran % 18 olarak gerçekleşmektedir (Akbiyık, 2008, 224). Bu rakamlar bize Türk tarım kesiminde nitelikli işgücünün çok sınırlı olduğunu

göstermektedir. Tarımda çalışanların eğitim düzeyinin oldukça düşük olması, nitelikli işgücünün sınırlı olması, söz konusu işgücü nüfusunun tarım dışı, katma değeri daha yüksek etkinliklerde istihdam edilebilmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu durumdan kaynaklı tarımsal istihdamın hızla diğer sektörlere aktarılması mümkün değildir. Zaten amaçlanan da bu olmamalıdır.

1940 yılında kurulmuş olan Köy Enstitüleri ile Cumhuriyet döneminden bu yana süregelen eğitim ve nitelikli işgücü sağlama sorunu çözülmek istenmiş, kırsal yörede toplumsal, ekonomik ve kültürel kalkınmayı sağlamak, bu alanda ilgili gerekli elemanları yetiştirmek, köylünün eğitimlerle eğitilmesini sağlayarak köylüyü üretici konumuna getirmek hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda köyden gelen yetenekli çocukların tam donanımlı olarak yetiştikten sonra, tekrar köylerine dönerek geride kalan ve okuma imkanı bulmayanları eğiterek ülkenin okuryazar düzeyini yukarı taşıması sağlanmaya çalışılmıştır.

Köy Enstitüleri'nin o günkü eğitim yöntemi bugünün en ileri eğitim yönteminden daha donanımlıdır ve teorik ve pratik eğitim birlikte alınmaktadır. Bu dönemde köy çocukları eğitildikten sonra köylerine tarımda, işte, sanatta ve sağlık alanlarında öğretmen olarak geri gönderilmişler ve tarım kesimine büyük katkılar sağlamışlardır. Ancak bir süre sonra toplumdaki bu aydınlanma ve ilerleme sürecinden rahatsız olan Cumhuriyet karşıtı ve gerici kesim, Enstitülerin kapatılması için elinden geleni yapmış ve sonunda amacına ulaşmıştır.

Köy Enstitülerinin resmen kapandığı 1954 yılından sonra eğitimin dokusu ve felsefesi değişmiş, köylerde uygulanan uygulamalı bilimsel eğitim, yerini ezberci eğitime bırakmıştır. Cumhuriyetin köylüyü aydın çiftçi durumuna getirmek hedefi gerçekleştirilememiş, bilinçsiz üretim yapan ve örgütlenme sorunu yaşanan bir tarım kesimi oluşturulmuştur.

Köy Enstitülerinin kapatılmasından sonraki tarımsal eğitim süreci, Tarım Meslek Liseleri ile devam etmiş, ancak günümüzde bu liselerin de etkisizleştirilmesiyle tam anlamı ile lisans ve ön lisans eğitimine dönüşmüştür. Düşük puanla öğrenci alan ve ezbere dayalı pratikten uzak eğitim anlayışıyla öğrenci yetiştiren Ziraat Fakülteleri de tarımda nitelikli işgücü ve uzmanlaşma sorununu

çözememiştir. Günümüzde Fakülte mezunları, tarım kesiminde gelirin düşük olması ve üretim yapmaları için gerekli olanakların sağlanamaması gibi nedenlerle tarım dışı kesimlerde ya da tarım kesimine yönelik hizmet veren kamu kuruluşlarında istihdam edilmekte ve tarımsal işgücünün niteliğine ve uzmanlaşmaya katkıda bulunamamaktadır.

6.1.6. Amaçsız ve Etkisiz Destekleme Politikaları

Tarımsal üretimin doğa koşullarına olan bağımlılığı, tarım kesiminde çalışanların gelirlerinde, fiyat sisteminde ve ilişkili olduğu diğer alanlarda istikrarsızlıklara neden olarak, çiftçiler özelinde ve ülke genelinde çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Bu durum tarım kesiminin korunup desteklenmesi için yeterli bir neden olmakla beraber, tarım kesiminin besinsel ihtiyaçları karşılamak gibi yaşamsal ve diğer kesimlere hammadde sağlamak görevler üstlenmesi kesimi son derece önemli kılmakta ve desteklenmesi yolundaki adımları daha da meşrulaştırmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından 1990'lı yıllara kadar uygulanan destekleme politikaları daha çok koruyucu, destekleyici ve müdahaleci nitelikte olmuş, desteklemelerin kapsamı seçim dönemlerinde uygulanan politikalar doğrultusunda biçimlenmiştir. Bütçe üzerindeki yükünün de etkisiyle, yaşanan ekonomik krizlerin bir nedeni olarak görülen destekleme politikaları dönem dönem daraltılıp genişletilmiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntıların yanında IMF, DTÖ, DB ve AB gibi uluslararası kuruluşların tavsiye ve baskılarının da etkisiyle bu alanda yaşanan dönüşüm çalışmaları 1990'ların ortalarından itibaren hız kazanmış ve günümüzde uygulanan destekleme politikalarını biçimlendirmiştir.

Küresel kuruluşların, Türkiye'nin uyguladığı fiyat, girdi ve kredi desteğinin kamu maliyesi üzerinde çok büyük baskı yarattığını, bu desteklerin tarımda serbest piyasanın oluşmasını engellediğini, verilen desteklerin yoksul çiftçinin değil, zengin çiftçinin cebine girdiğini öne sürerek var olan destekleme sisteminin terkine ilişkin dayatmaları 2001 yılından itibaren DGD sistemine geçilmesine neden olmuştur.

DGD uygulamaları üretime değil, arazi üzerinden yapıldığından tarımsal üretime olumlu bir etkide bulunmamış, küçük üreticilere ulaştırılamamıştır. Girdi desteği, kredi desteği, fark ödemeleri gibi desteklerle birlikte kullanılsa da toplam

destekler arasında yaklaşık % 70 gibi ağırlıklı üstünlüğe sahip olan bu sistem Türk tarımını kesimini zayıflatmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmemiştir.

Küresel kuruluşlarca dayatılan; destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarına uyarlanması ise, Türk tarımına zarar verecek başka bir unsurdur. Gelişmiş ülkeler destekleme fiyatlarını maliyetin üstüne % 25 kazanç ve insanca yaşama hakkını ekleyerek belirlemektedir (Aysu, 2008, 146). Oysa dünya pazarları daha çok gelişmiş ülkelerin ellerinde bulunan fazla ürünü satmaya çalıştıkları, ya da dış satım yapan ve düşük fiyattan ürün sunan üreticinin teşvik primiyle desteklendiği pazarlar olup, fiyat çok düşük belirlenmektedir. Az gelişmiş ülkeler üreticisini fiyat konusunda destekleyemediğinden dünya fiyatları esas alınmakta ve üretmek yerine ucuz ürünü almak tercih edilmeye başlanmaktadır. Giderek üretimden kopan çiftçiler göç ederler ve ülke dışa bağımlı hale gelmektedir. Az gelişmiş ülke gıda konusunda bağımlılaştırıldıktan sonra ürün fiyatları artırılarak daha önceki zararlar telafi edilmekte ve kar etmeye başlanmaktadır.

6.1.7. Tarımsal Sanayi Sorunu

Türkiye'de tarım kesiminde çoğunluğu oluşturan küçük işletmelerin tek başlarına serbest piyasa ekonomisinde mücadele edecek yeterli ekonomik güçleri bulunmamaktadır. Uygulanmakta olan çeşitli girdi sübvansiyonları küçük üreticiye gereken katkıyı sağlamamakta, bu desteklerden daha ziyade büyük işletmeler ve girdi veren kuruluşlar yararlanmaktadır. Türkiye'de destekleme kapsamındaki ürünlerin çoğunda çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye'de tarım sektörünün yeterince desteklenmemesi ve tarımsal altyapı yatırımlarının istenilen seviyeye getirilememesinin de etkisiyle, tarımsal üretimde ve verimlilikte gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşamamıştır.

Tarımda sermaye birikimi yetersiz olduğundan, bunun sanayiye aktarılması istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve bu nedenle tarım-sanayi ilişkileri de güçlendirilememiştir. Oysa gelişmiş ülkelerde, tarımdaki sermaye birikiminin sanayiye aktarılması ile sanayiye finansal destek sağlanmış ve sanayi kesimi ile tarım kesimi arasındaki ilişkiler artırılarak daha da güçlendirilmiştir.

Tarım kesiminin yapısal sorunları tarıma dayalı sanayileri de doğrudan etkilemektedir. Nitekim, Türkiye'de tarıma dayalı sanayilerin çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmakta ve bu durum, teknolojik yapının modernizasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir.

6.1.8. Tarımsal Yatırımların Düşüklüğü

Tarımsal ürün fiyatlarının ve dolayısıyla tarımsal gelirin belirsizliği, tarımcıların yeni yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır. Yeni yatırıma gidecek olan tarımcılar gerekli finansmanı ya var olan birikimlerinden yani sermayeden karşılayacaklar ya da kredi kullanma yoluna gideceklerdir.

Üretim teknolojisinin geriliği, düşük gelir, düşük verim gibi sorunlar yeni yatırımlar için gerekli finansmanın tasarruf yoluyla biriktirilmesine imkan tanımamaktadır. Bu nedenle yatırımlar ancak kredi ile gerçekleştirilebilmektedir. Yüksek faizlerle ve ağır kredi koşullarıyla (kefil istenmesi, gayrimenkul ipoteği istenmesi) kredi almak durumunda olan tarımcılar her işletmeci gibi hem cari faiz oranının üzerinde bir karlılığın gerçekleşmesini aramakta, hem de aldıkları krediyi zamanında ödemeyi göz önünde tutmak zorundadırlar.

Tarımsal ürün fiyatlarının belirsizliği nedeniyle tarımsal etkinliklerin risk içermeye başlaması tarımcıların gelirlerinin ne olacağını bilmemelerine ve dolayısıyla yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır. Vadesi geldiğinde aldığı krediyi ödeme gücü olmayan tarımcı ödeme tarihini erteleyemezse toprağını kaybetme riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Tarımcılar bu riskleri göze almaktansa yeni yatırımlara girmemeyi tercih etmektedirler. Özellikle geri ödeme riskinin fazla olduğu, tarım üretiminde uzun vadede verimli olabilen pahalı yatırımlara hiç girememekte, kısa vadede verimli olabilen ve büyük maliyeti olmayan yatırımlara yönelmektedirler.

6.1.9. Sosyal Güvenlik Sorunu

Diğer kesimlere oranla tarım istihdamındaki yapısal fark, sosyal güvenlik kuruluşlarının kayıtlarında da kendini göstermektedir. Tarımda herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesi altında olanların oranı % 11,8 iken, bu oran tarım dışı etkinliklerde % 65,8'dir (Akbiyık, 2008, 224).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıt olma, cinsiyet değişkeni ile birlikte incelendiğinde ise, durum çok daha vahim boyutlara ulaşmaktadır. Erkeklerde % 16,3 ile nispeten yüksek olan bu oran, kadınlarda % 0,8 ile yok denecek düzeydedir (Akbiyık, 2008, 224). Diğer bir deyişle, tarımda çalışan her 100 kadından 99'u sosyal güvenceden yoksun olarak istihdam edilmektedir.

Türkiye'de herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olmayanların yoğun olduğu kesimlerin başında tarım kesiminin gelmesinin en büyük nedeni, kesimdeki gelir düzeyinin düşük olması ve bu durumun kişilerin sosyal güvenlik primlerini ödemelerini güçleştirmesidir.

Gülçubuk ve diğerleri, (2005, 1191)'ne göre; tarım kesiminin sosyal güvenlik sistemine dahil olmasını sağlamak amacıyla ürün satışlarında alıcıların ürün bedeli üzerinden % 1 oranında Bağkur primi kesimleri ve bu kesintileri üretici adına Bağkur'a (SSK, Bağkur ve Emekli Sandığı Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında birleştirilmiştir) yatırma zorunluluğu bulunmaktadır. Bir kez prim tahsilatı yapılan çiftçinin sisteme alınması, düzenli ve sürekli olarak prim tahsilatı yapılması sağlanmaktadır. 55 yaş üstü olmaları ve başka bir sosyal güvenlik kuruluşuna üye olmaları durumunda prim kesintisi yapılmamaktadır. Bu kesinti çiftçiler arasında olumsuz karşılanmakta, % 1 oran çiftçilere çok yüksek gelmekte, sürekli ve düzenli olarak prim yatırımları zor olmakta ve Bağkur'un (SGK) verdiği sosyal güvenlik hizmetinden yeterince memnun olmadıklarını beyan etmektedirler.

Türkiye'de sosyal güvenliğin yalnızca bir tazmin sistemi olarak görülmesi, özellikle koruyucu hizmet sunumunun bu kapsamda düşünülmemesi, tarımda çalışanların sistemi daha düşük oranda sahiplenmesine neden olmaktadır. Ayrıca aile geleneklerinin büyük rol oynaması, üretim birimlerinin küçük ve dağınık olması da sistemin sahiplenmemesinin nedenleri arasında gösterilmektedir.

Tarımda her türlü sigorta kullanımının yok denecek düzeyde olması, çalışanların, tamamen üretimden elde edecekleri nakdi ve aynı gelire bağımlı ve devlet destekli sağlık hizmetlerinden uzak bir yaşam sürmekte olduklarını göstermektedir. Tarımsal istihdamın % 20'den fazlası 55 yaşın üstündedir ve tüm istihdam için aynı oran, tarımın yarısı düzeyindedir. Bu durum tarımda sosyal güvenlik kapsamının sınırlı olmasının emekliliği geciktirdiğinin göstergesidir.

6.1.10. Örgütlenme Sorunu

Türkiye tarımının değinilen sorunlarını derinleştiren bir başka durumda tarım kesiminde çalışanların örgütsüzlüğüdür. Günümüz küreselleşen dünyasında, toplumsal örgütlenme içinde kamu örgütlenmesinin ağırlığının giderek azaldığı, sivil örgütlenmenin öne çıktığı ve daha etkin hale geldiği açıktır.

Çağdaş toplum, örgütlü toplumdur ve günümüzde hemen her toplum kesimi ortak ilgi ve çıkarlarını gözetmek amacıyla değişik düzeylerde örgütlenmekte, çiftçilerde bu örgütlenmelerde yerini almaktadırlar. Örgütlenme sonucu hem bireylerin sorunları çözüme kavuşturulmakta hem de baskı grubu oluşturularak ilgili politikalara yön verilebilmektedir. Türkiye'de sivil örgütlenme düzeyi çok düşük olduğu gibi, özellikle kırsal kesim örgütlenmeye yabancı kalmıştır.

Üretici örgütleri kırsal toplumun yaşam düzeylerini iyileştirmede, kıt kaynaklara sahip olan üreticilerin gelirlerini artırmada ve tarımsal gelişmeyi sağlamada önemli araçlardan biri olup, etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir.

Ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en iyi biçimde değerlendirmek, iç ve dış pazarlarda değer fiyatına satışını sağlamak ve tüketicinin ödediği paranın mümkün olduğu kadar fazla kısmının çiftçilerin cebine girmesini sağlamak amacıyla devletin güdümünde kurulan tarım satış kooperatiflerinin yönetimlerine yoksul köylü ve küçük üreticiler değil, büyük toprak sahipleri, tüketiciler ve tüccarlar egemen olmuşlardır. Ayrıca örgütsüzlük nedeniyle çiftçi çoğu alanlarda ürettiği ürününü doğrudan pazarlayamamakta, aracılar tarafından üreticiden düşük fiyatla alınan ürünler tüketiciye yüksek fiyatlarla yansıtılmakta, bu da hem üreticinin hem de tüketicinin mağdur olmasına neden olmaktadır.

Tarımsal üretimi artırmak ve değerlendirmek için ortaklarına ucuz kredi, tarımsal girdi, makine ve aletler sağlamak amacıyla yine devlet tarafından kurulan tarım kredi kooperatifleri ortakların verecekleri krediyi maddi güvence temelinde belirlemeleri nedeniyle, dağıtılan kredilerin büyük bölümünden küçük üreticiler yararlanamamaktadır.

Türk tarım kesimine yönelik uygulanan güdümlü-olumsuz politikaların sonucunda örgütlenme konusunda pek çok çöküntü yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren etkinlik gösteren izlence uygulamalarında ve kredilendirme konusunda üreticilere yardımcı olan köy kalkınma kooperatifleri 1980’lerden sonra etkisizleştirilmiştir. Tarım satış kooperatifleri birliklerine devlet ve diğer kamu tüzel kişilikleri tarafından yapılan yardımların kesilmiş, üretici çok uluslu şirketlerle baş başa bırakılmıştır, onların karşısında çaresizliğe sürüklenmiştir. Serbest piyasada sorun çıkaran ve çok uluslu şirketlerin sömürü politikalarının önünde engel oluşturan üretici örgütlenmeleri, uygulanan güdümlü politikalarla etkisizleştirilmekte, küçük üreticilerin isteklerine karşılık veremeyecek konuma getirilmektedirler.

6.1.11. Toprak Sorunları

Türkiye dünyada en yüksek erozyon değerlerinin saptandığı, ulusal toprak koruma politikasının olmaması nedeniyle toprak kaynakları hızla yok olan bir ülkedir. Yoğun toprak aşınımı (erozyon), tarım topraklarının amaç-dışı kullanımı, tarım topraklarının yetenek-dışı kullanımı, arazi bozulması, toprak kirlenmesi ve yanlış sulama tekniklerine bağlı çoraklaşma Türkiye’de yaşanan toprak sorunlarının en önemlileri olarak sayılabilmektedir.

Dünyanın en çok aşınan ülkeleri arasında bulunan Türkiye’nin yaklaşık % 80,5’i erozyonun ağır etkisi altındadır ve her yıl en az 500 milyon ton verimli toprak akarsularla sürüklenerek denizlere gitmektedir (TEMA, 2009). Her yağmur yağışı, kar yağışı, dere yataklarının bilinçsiz değiştirilmesi, kaçak yapılaşma erozyonun sebeplerindendir. Yaptırım gücü olan kanun eksikliği yüzünden zengin verimliliğe sahip topraklar erozyon nedeniyle azalmaktadır.

Amacı dışında toprak kullanımı; sanayi, turizm, konut yapımı vb. nedenlerle tarımda kullanılan toprakların başka amaçlarla kullanılması, tarım amaçlı olmaktan çıkarılmasıdır. Sanayileşme, hızlı nüfus artışı ve köyden kente göçler sonucunda yeni yerleşim alanı gereksinimi artmakta, bunun sonucu olarak da kentlerde plansız ve denetimsiz yapılaşmalar oluşmakta ve kent çevrelerindeki tarım arazileri yerleşim bölgelerine dönüştürülmektedir. Ayrıca turizm yatırımları için kullanılan arazilerin büyük bir bölümünü verimli topraklar oluşturmakta, hammaddesi toprak olan sanayi türleri de toprağı olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de özellikle tarıma ayrılması ve tarımsal amaçlı kullanılmaması gereken I, II, III. Arazi kullanım yetenek sınıfındaki tarım topraklarının alanı tüm toprakların % 24,5’i, işlemeli tarıma en az uygun IV. Arazi kullanım yeteneğine sahip arazi topraklarının alanı tüm toprakların % 34’ü kadardır. Buna karşılık işlemeli tarıma uygun olmayan ve işlemeli tarım yapılmaması gereken V, VI, VII. Sınıf araziler hiçbir önlem alınmadan işlenmektedir (Dinler, 2008, 344)

Çevre kirliliğı ve çoraklaşmaya pek çok nedene bağılı olarak gün geçtikçe attırmakta ve tarımı tehdit eder boyutlara ulaşmaktadır. Tarım alanındaki topraklar sanayi kaynaklı gaz, sıvı ve katı atıklardan ciddi biçimde etkilenmektedir. Sanayi atıkları havaya, toprağı ve sulara karışarak insan yaşamı için ciddi tehdit oluşturmaktadır. Tarımı makineleştirme adına bilinçsiz makine kullanımı sonucu toprak gereğinden fazla kazılmış, toprağın yararlı mikroorganizmaları kaybolmuş, bu kayıp kimyevi gübre ile karşılanmaya çalışılmış, yontemsiz ve israfçı gübre kullanımı yer altı sularını kirlletmiş, haşereleri ve yabancı otları artırmış, bunları yok etmek için zehirli kimyasal maddeler olan tarımsal ilaçların kullanımı artmıştır. Bunun sonucunda ise girdi ve üretim maliyetleri yükselmiştir. İnsan ve doğaya yararlı birçok böcek, topraktaki yararlı mikroorganizmalar ölmüş, ekosistem gittikçe kirlenmeye başlamış ve insan yaşamına uygun olmaktan çıkmıştır. Tüm bunlara ek olarak daha önce de değinildiğı üzere GDO’lu tohumların kullanımı bitki ve hayvan sağığı, biyolojik çeşitlilik ve çevre üzerinde tehdit oluşturmakta, toprağı zarar vermenin yanında toprağı bu tohumlara bağımlı hale getirmektedir.

6.1.12. Tarımda Kamu Yönetimi’nin Dağılıklığı Sorunu

Türkiye’de tarımsal hizmetler çok çeşitli kurum ve kuruluşlarca yürütölmekte, bu durum yetki karmaşasının yanında hizmetlerin doğru ve düzenli yürümesini engellemektedir.

Yetkiler birçok bakanlık arasında dağıtılmış, Devlet Planlama Teşkilatı ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın da içinde bulunduğı yirmi kuruluş tarım konusunda yetkilendirilmiştir. Bu nedenle tarımla ilgisi olmayan kamu kuruluşları da tarım politikalarının oluşturulması ve yürütölmesinde söz sahibi olmuşlardır. Bu dağıtımda yeterince net belirlenemeyen görevler yetki çatışmasını da beraberinde getirmiş, bu yapıyı üzerine eklenen eşgüdüm yetersizliğı ise tarım hizmetlerinin etkili bir biçimde yürütölmelerini engellemiştir.

Bu yetki karmaşasına IMF ve DB yapısal uyum izlenceleri çerçevesinde oluşturulan “kurullar” da eklenmiş, kamu yönetimindeki kararların alınması ve uygulanmasında oldukça etkili olmaları sağlanmıştır.

Tarım politikalarını oluşturulması ile ilgili kararların alınmasına ilişkin süreçte yer alan geleneksel kamu örgütleri ve kurulların bazılarını belirtecek olursak; Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para ve Kredi Koordinasyon Kurulu, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. en önemlileri arasında gelmektedir.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı çiftçilerle olan diyalogunu 1980’lerle birlikte yitirmeye başlamıştır. Günümüzdeki görünümü ve icraatlarıyla maalesef kapatılsa bile çiftçi tarafından fark edilmeyecek bir yapıya dönüştürölmüştür. Bakanlıkta yıllardır sürdürölen parti politikasını ön planda tutan uygulamaların bilime ve yetişmiş insan gücünün çalışmasına olanak tanımayan yapısı da, bu etkinlik kaybının sorumluları arasındadır. Bakanlığın merkez teşkilatının asli görevi Türkiye’deki tarım politikalarını belirlemek ve uygulamak olmalı, taşra teşkilatları ise tamamen “tarımsal yayım” faaliyetleri yaparak çiftçilere teknik ve işletmecilikle ilgili bilgiler vermelidir. Taşra teşkilatı yönetim şemasında halen yeri bulunan “köy grup teknisyenlikleri” bugün için neredeyse hiçbir köyde yoktur. Yani Tarım Bakanlığı

köylere dahi Ziraat Teknisyeni kadrosu tahsis etmişken bu teknisyenler bir yolunu bulup il ve ilçe merkezlerine gelmişler ve çiftçilerle olan diyaloglarını da azaltmışlardır.

6.1.13. Gıda Güvenliği Sorunu

İnsanoğlu sağlıklı yaşam koşullarında hayatını sürdürebilmesi için yeterli miktarda, yeterli kalitede ve çeşitlilikte besine gereksinim duymaktadır. Gıda güvenliği kavramı, gıda kaynaklı hastalıklara neden olan biyolojik, fiziksel ve kimyasal etkenlerin engellenmesi veya insan sağlığını etkileyemeyecek düzeylere düşürülmesi için gıdaların işlenmesi, hazırlanması, depolanması ve tüketiciye sunulmasını tanımlayan süreçte alınan önlemlerin tümünü ifade etmektedir. Yani gıda maddelerinin hazırlanışından itibaren başlayıp tüketicinin sofrasına gelmesine dek uzanan bir süreci kapsamaktadır.

Gıdaya ilişkin riskler gelişen teknolojiye bağlı çevre kirliliği, küreselleşme sürecinde değişen tüketim alışkanlıkları, eğitim ve gelir düzeyinin düşüklüğü, taşeronlaşma, gıda üretim birimlerinde gerekli fiziki yatırımların yapılamaması, yetersiz mevzuat, denetim uygulamalarının eksikliği ve nüfus artışı gibi nedenlerle artmaktadır.

Gıda güvenliğine ilişkin olarak temelde rekabet ve rekabetin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacı ile ‘kalite kontrol ve yönetim sistemleri’ oluşturulmuştur. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından oluşturulan TS 13001 standardı HACCP prensiplerine dayalıdır. HACCP 1971 yılında ABD Tarım ve Gıda Dairesi tarafından oluşturulmuş hammaddeden son ürüne kadar bilimsel kontrollerin yapılması ile gıda risklerinin önlenmesine dayalı bir sistemdir. Ülkemizde 1930 yılından bu yana gıda güvenliği ve denetimi ile ilgili yasalar bulunmaktadır. 2004 yılında çıkarılan 5179 sayılı yasa ile gıda güvenliği alanındaki tüm sorumluluk; Sağlık Bakanlığından ve Belediyelerden alınarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bırakılmıştır.

Türkiye’de gıdaya ilişkin risklerin oluşmasında başlıca nedenler yönetsel kararlılığın olmaması, yasal düzenlemelerin, uygulamaların ve denetimlerin yetersizliği, gıda güvenliğine ilişkin uygun standartların konmaması ya da

uygulanmaması, risk değerlendirmesi yapılmaması, kişisel temizlik kurallarının uygulanmasına ilişkin eğitimlerin verilmemesidir.

Türkiye’de üretimin her aşamasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Kullanılan tohumun GDO’lu olup olmadığı, tarımsal ilaçların bilinçli kullanılıp kullanılmadığı, gerek yerli üretim gerekse dış alım yapılan ürünler için Tarım ve Köy İşleri tarafından yeterli denetimin sağlanıp sağlanmadığı, bu konuda çiftçilere yeterince eğitim verilip-verilmediğı, insanların gıda güvenliğı konusunda yeterince bilinçli olup-olmadığı konuları Türkiye için soru işaretidir. Gerek AB uyum kapsamında bu konuda AB tarafından hazırlanan raporlarda gerekse Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na yaptığım ziyaretlerde gıda güvenliğı konusunda Türkiye’de ciddi eksiklikler olduğu ve bu konunun Bakanlıkça çok da fazla önemsenmediğı görülmüştür.

6.1.14. Gıda Egemenliğı Sorunu

Gıda egemenliğı bireylerin, halkların, ülkelerin kendi besinlerini üretebilmeleri ve bu amaca yönelik olarak kendi gıda ve tarım politikalarını belirleme hakları olduğunu tanımlayan bir kavramdır. Gıda egemenliğı ulusal gıda pazarlarının adil olmayan dış ticaretten korunması, çiftçilerin toprak ve kredi gibi kaynaklara sahip olması ve genetik, toprak ve su kaynakları üzerindeki haklarını tekelci şirketlere karşı korumasıyla sağlanabilmektedir.

Günümüzde uluslararası ticaret ulusaşırı şirketler tarafından kontrol edilmektedir ve bu şirketler güçlerini yerel gıda sistemlerini ele geçirmek için kullanmaktadırlar. Halkları kendilerinin denetleyebildiğı (örneğin GDO’lu tohumlar) gıdaları almaya mecbur etmektedir. Amaçlarını DTÖ, DB ve IMF gibi ulusüstü örgütlerin dayatmalarıyla gerçekleştirmekte, gıda ve tarımsal malları denetimi altına alarak kendilerine fayda sağlamaktadırlar.

Gıda denetiminin şirketlerin eline geçmesi, halkların yeterli, güvenli ve ekolojik olarak sürdürülebilir gıdaya ulaşmalarını engellemekte, çiftçinin toprağından ve üretimden kopmasını sağlamakta ve milyarlarca insanın gıda güvenliğinin tehdit altında olması anlamına gelmektedir. Çok uluslu şirketler sözleşmeli üreticilik yöntemiyle üretimle ilgili her aşamada müdahale hakkı

kazanmakta, bu yöntem nedeniyle çiftçi emeği üzerindeki denetimini kaybetmekte ve ürettiği ürüne yabancılaşmaktadır.

1980 sonrasında uygulanan tarım politikaları Türkiye'yi yeterince üretemez duruma getirmiş, çiftçi giderek yoksulluk sınırının altında bir yaşam savaşı vermeye başlamıştır. Üretimden kopan ve borçlarını ödeyemeyecek duruma gelen çiftler, topraklarını satmaya başlamış, kentlere göç hızlanmıştır. Kentte yaşayanlar da çiftçinin ucuza sattığı ürünleri en yüksek fiyata tüketmektedir.

DTÖ, DB, IMF ve AB gibi küresel kuruluşlar, uluslararası şirketler için tarımı serbestleştirme adına Türkiye'nin gıda egemenliği ve gıda güvencesi ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Çalışma boyunca anlatılan ve bu kurumlar tarafından uygulanması için dayatılan her husus ülke tarımını bu kurumların ve uluslararası şirketlerin denetimine açmaktadır. Türkiye eğer önlem alınmazsa gıda egemenliğini kaybetme yolunda ilerlemektedir. Tarım ürünlerinde net dış alımcı haline gelmesi bu durumun en açık kanıtıdır.

6.1.15. Tarımsal Sigorta Sorunu

Tarımsal üretimde doğal risklerin başında dolu, don, yangın, kuraklık, fırtına ve sel felaketi gelmektedir. Teknolojide meydana gelen gelişmelere karşın, bu risklerin yaratacağı hasarları tamamen önlemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle sigorta, girişimcinin güvencesi olmakta, tarımda koruyucu teknik önlemler yeterli olmadığında, risk ve belirsizlikler nedeniyle oluşacak zararı karşılamaya yönelik bir güvenceyi oluşturmaktadır.

Tarımda teknik önlemlerle önlenmesi mümkün olmayan risklerin sık görülmesi, genellikle gelir düzeyi düşük çiftçileri çok zor duruma düşürmekte; tarımsal yapılarını iyileştirici ve geleceğe yönelik üretimlerini arttırıcı çabalarını olumsuz etkilemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, tarım sigortaları uygulaması ile bu felaketlerin neden olduğu zararlar önlenebilmektedir.

Türkiye'de Tarım Sigortaları Kanunu Haziran 2005' te yasalaşmasından sonra 1 Haziran 2006'dan itibaren hayata geçirilmeye başlanmıştır. Sigorta priminin

yarısı devlet, yarısı üretici tarafından karşılanmaktadır. Sel halen sigorta kapsamı dışında olup, günümüzde sıkça meydana gelen afetlerdendir.

Bugüne kadar çiftçinin gelir düzeyinin hızla düşmesi, tarım sigortaları için uzun zamandır devlet politikalarının oluşturulmamış olması, tarım ve sigorta kesimlerindeki ilgi ve bilgi eksikliği tarım sigortalarının gelişmesini önleyen başlıca etmenlerdir.

Teknik koruma önlemlerine sahip olan tarım işletmelerinin riskleri, daha ekonomik olarak sigorta edilebildiğinden gelişen tarım teknolojisi sigortanın gelişmesine de etki etmektedir. Ayrıca don riskine karşı ısıtma ve aşırı sıcaklara karşı soğutma görevi gören hava üfleyicileri ve yağmurlama sistemleri, dolu ve fırtınaya karşı koruma örtüleri ve ağları, dolu emicileri gibi bir takım teknik önlem tarımda doğal riskten korumak amacıyla kullanılmakta, bu teknolojileri kullanan üreticiler tarım sigortası yaptırmaya gereksinim duymamaktadır.

6.2. Yeni Bir Ulusal Tarım Politikasının Gerekliliği ve Çözüme Yönelik Öneriler

Ne IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yeniden yapılanma dayatmaları ne de Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Türk tarım kesimi için çözüm değildir...

1980 sonrasında Türkiye'de uygulanan ülke gerçeklerinden uzak, tamamen uluslararası tekellerin neoliberal-küreselci amaçları doğrultusunda şekillenmiş politikalarla Türk tarımı çöküş sürecine girmiştir. Gelişmekte olan bir ülke olarak tarım konusunda kendi kendine yetme özelliğini kaybetmiş, altyapı sorunlarını halletmeden ve hazırlığını tamamlamadan küresel sürece eklemlenmiştir.

Türk tarım kesiminin bu sıkıntılı süreci atlatabilmesi için; uluslararası tekellerin istek ve dayatmalarından uzak, ülke kaynaklarını ülkenin ve halkın çıkarlarına göre kullanan, yönlendiren, planlayan, kesimin sorunlarını çözüp tarımın büyüme potansiyelini ortaya çıkaracak bir "ulusal tarım politikasına" gereksinimi vardır. Dış etkilere uzak, geleneksel tarıma sahip çıkan, kırsal kesimin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm getirebilen, doğal ve beşeri kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan, doğaya dost, üreticiyi iç ve dış satım konusunda

destekleyen, üreticiyi koruyan ve rekabet şansını artıran bu politika, ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacak ve kırsal kesimi ve yaşamı diğer nesillere bozulmadan aktarabilecek bir politika olmalıdır.

Ulusal tarım politikasının uygulanmasında ve kalkınmanın sağlanmasında devlet başrolde olmalı, yönlendirici, destekleyici ve denetleyici rolünü yerine getirmeli, gerektiğinde de ekonomik etkinlik içinde yer almalıdır. Tarımda yıkıcı sonuçlar doğuran özelleştirmelere son verilmeli, yeniden kamulaştırmalar gündeme getirilmelidir.

Güçlü ve etkin, bilgiyi ve teknolojiyi tarıma aktaran, kesimi piyasanın sömürüsüne terk etmemiş bir tarımsal kamu yönetimi anlayışı benimsenmelidir. Dağınık ve yetki karmaşasına neden olan sistem değiştirilmeli, tarımla ilgili tüm yetki ve görevler Bakanlık bünyesinde toplanmalıdır. Bakanlık yeniden yapılandırılmalı, konusunda eğitimli ve uzman kişileri istihdam etmesi sağlanmalıdır. Merkez teşkilatında görev yapan yetkililer ve teknik elemanların tarım politikalarının oluşturulması ve uygulanması, pazarlama ve tarımsal yayım faaliyetlerinin organizasyonu, üretim planlaması gibi ülke genelindeki ekonomik konular üzerinde çalışmalar yapması, taşra teşkilatlarında istihdam edilen ziraat mühendislerinin ve veterinerlerin ise tarlada, bahçede, hayvan barınaklarında görev yapması, üretim boyunca çiftçilerin yanında olması sağlanmalıdır.

Rekabet edebilme hedefinden önce, kendi kendine yeterliliği esas alan izlenice, politika ve programlar hazırlanmalıdır. Gıda egemenliği ve güvenliği sağlanmalıdır. Ulusal tarım politikasının temelini oluşturan gıda egemenliğinin sağlanmasında Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası ve AB'nin ülkenin çıkarlarını gözetmeyen dayatmaları kabul edilmemeli, bağımlılık yaratan anlaşmalar yürürlükten kaldırılmalı, uluslararası sermaye lehine yapılmış olan her türlü düzenleme ve uygulamaya son verilmelidir.

DTÖ görüşmelerinde çıkarlarımız doğrultusunda, yüksek sübvansiyon uygulamasına son vermeyip, ülkemiz tarım kesimine ciddi zararlar veren AB ve ABD'nin karşısında onları iç-dış sübvansiyonları indirmeye zorlayan ülkelerle

birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. AB ve ABD'nin gerekli indirimleri gerçekleştirmesi sonrasında, gümrük vergilerinin indirimi görüşülmelidir.

AB Ortak Tarım Politikası'na uyum konusunda ise aceleci davranılmamalı, tarım kesiminin yapısına uygun, tarımı geliştirmeye yönelik düzenlemeler uygulamaya geçirilmelidir. AB ve Türk tarımı arasındaki gerek yapısal gerekse ekonomik farklar göz ardı edilmemeli, OTP'nin aynen Türk tarım kesimine yansıtılmasına çalışılmamalıdır. Türk Tarımının özellikle yapısal sorunlarının çözümünde ciddi kaynağa gereksinimi vardır ancak bu kaynağın AB tarafından sağlanmayacağı da bir gerçektir. Bu kapsamda sorunların çözümünde öncelikle verimlilik artışına yoğunlaşılmalı, kaynaklar doğru biçimde yönlendirilmelidir.

Verimlilik sorununda çözümün öncelikle üreticiyi bilgi ve teknoloji ile buluşturmak olduğu unutulmamalıdır. Verimlilik sorunu, optimum geçim ve verimlilik hesaplanarak arazi toplulaştırmaları, yaygın eğitim ve kooperatifler ve birlikler üzerinden aşmaya çalışılmalıdır.

Devletin miras hukukunda değişiklik yapması, arazi toplulaştırılması uygulamalarını gerçekleştirmesi durumunda tarımsal yapıda iyileştirilmeler sağlanabilecek ve bu şekilde daha verimli bir tarımsal üretim imkânı ortaya çıkabilecektir. Bu kapsamda arazi toplulaştırılması, mülkiyet sorunu ve Medeni Kanun'la bütünleştirilerek yeniden planlanmalıdır. Miras Hukukuna göre bölünemeyen tarım işletmesi en ehil kişiye özgülenmekte, yani mirasçılardan bir kişi işletici olarak kalmakta, diğerleri tarımı terk etmektedir. Bu durumun pratikte işlerlik kazanabilmesi için işletmeden ayrılacaklara diğer sektörlerde istihdam imkânı sağlamak; başta sanayi tesisleri olmak üzere bazı küçük sanayi kesimlerinin kırsal alana kaydırılmasını özendirmek ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek gerekmektedir. Ayrıca Miras Hukukunda yine, işletmenin ehil olan mirasçıya özgülenmesi, (tahsis) değerinde azalma olmayacaksa işletmenin bölünmesine olanak tanınabilmektedir. Bu durumda optimum işletme büyüklüğü esas alınmalı, arazinin belli büyüklüğün altına düşüp parçalanmasına izin verilmemeli, pratikte uygulanabilmesi bakımından da miras sahibi kardeşler için yeni bir kredi sistemi oluşturulmalıdır.

Toprakların amaç dışı kullanımını engelleyen, ekonomik büyüklüğe sahip işletmeler oluşturan ve toplulaştırma çalışmalarında önemli rol oynayan Fransa’da “Safer”e benzer bir yapı, ülkemizde de hayata geçirilmelidir. Çiftçiler arasındaki arazi satışlarına müdahale etmeyen, ancak tarım dışında herhangi bir kuruluşa arazi satışında devreye giren ve araziye çiftçiden alarak bir başka çiftçiye kira veya satışını gerçekleştiren yani toprağın amacına uygun kullanılmasını sağlayan bu sistemin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kırsaldaki yoğun nüfusun tarım dışı sektörlerin yeterince istihdam yaratmamasından kaynaklandığı bilinmelidir. Küçük köylü üreticiliğinin/çiftçiliğinin tasfiyesi Türkiye'nin sosyo-ekonomik gerçekliği ile örtüşmemektedir. Bu amaçla kırsal refahın yükseltilmesinde, verimliliğin artırılmasında ve tarım kesimini sorunlarının çözümünde kooperatiflerden yararlanılmalıdır. Kırsal kalkınma sanayi ve hizmetleri kooperatifler aracılığıyla yaratılmalıdır. Kooperatifleşmenin desteklenmesi yoluyla öncelikle orta ölçekli bir tarımsal ekonomiye ulaşılması hedeflenmelidir. Kooperatifleşmenin köyden kente göçü önleyeceği düşünülmektedir.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin tarım ürünleri piyasalarının düzenlenmesinde etkin olabilmeleri için demokratik kooperatifçilik ekseninde örgütlenmesi zaman geçirilmeden gerçekleştirilmeli, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, uluslararası kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerine uygun bir yapıya kavuşmaları sağlanmalıdır. Bunun için kooperatifçilik yasaları Avrupa Birliği normları ve kooperatifçilik ilkeleriyle uyumlu olacak hale getirilmeli ve hükümetlerin bu kuruluşların yönetimlerine müdahalesi önlenmelidir. Devlet kooperatifçilik ilke ve değerlerine ters düşen uygulamalardan vazgeçmeli, hükümetlerin birliklerin yönetimlerine müdahalesi, özelleştirilmeye çalışılması, birliklerin tesis sahibi olmalarının önlenmeye çalışılması, birliklere mali yardım yapılmaması gibi uygulamalar engellenmelidir.

Devlet desteği, üretici ortaklara, birim kooperatiflere ve birliklere teknik bilgi ve proje desteği, uygun koşullu kredi sağlama vb. şeklinde olmalıdır. Ancak kooperatifçiliği gelişen ülkelere baktığımızda kooperatiflerin sağlıklı bir finans düzeniyle desteklendiği gözlenmektedir. Bu kapsamda, ya gelişmiş ülkelerde de

olduğu gibi tasarrufları toplamada ve yönlendirmede, taze para akımı sağlamada ve para yaratmada rol oynayacak Kooperatifler Bankası sisteme dahil edilmeli, ya da kooperatiflerin kredi olanaklarına kolay ve kısa yoldan erişimleri sağlanmalıdır.

Ürünün üretilmesinden pazarlanmasına kadar her aşamada Kooperatifler devrede olmalıdır. Pazarlamada aracıyı sistemden kovan, ucuz ve sağlıklı gıdayı kendi aracılığıyla tüketiciye ulaştıran bir şekilde yapılandırılmalıdır. Çiftçinin dünya standartlara uygun mal üretmesinde, tarım ile tarıma dayalı sanayi ve hizmet sektörlerinin bütünleşmiş bir düzen içine girmesinde, fiyatların çiftçi lehine korunmasında, tarımdan sanayiye kaynak aktarımının gerçekleştirilmesinde kooperatifler önemli roller üstlenebileceklerdir.

Kooperatiflerin başarılı olmasında önemli olan diğer bir öge de yetenekli yöneticilerin yetiştirilmesi ve istihdamı için kooperatifçilik konusundaki eğitimlerin ve yayımların arttırılmasıdır. Ayrıca üst örgütlenmelerini tamamlamaları, kooperatiflerin arasında işbirliği sağlanması ve tek başlarına gerçekleştiremedikleri etkinlikleri bir araya gelerek yapmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Tarımsal eğitim, gerek orta, gerekse yüksek öğrenim düzeyinde yeniden planlanmalı, uzmanlaşma olanakları sağlanmalıdır. Çiftçilere sık sık eğitimler verilmeli, kırsal kesimin eğitim seviyesinin yükseltilmesine çalışılmalıdır. Kırsal bölgelerde o bölgeye uygun tarım dersleri, seçmeli veya ana ders olarak ilköğretim, lise ve meslek lisesi programlarına yansıtılmalıdır. Tarım bilimi eğitimi ve politikalarında, araştırma geliştirmeye öncelik veren güçlü yapılanmalar oluşturulmalıdır. Türkiye’de maalesef tarıma yönelik sıkıntıları dile getirecek, bilimsel yollarla çözüm üretecek mekanizmalar olan yayın, araştırma ve bunları gerçekleştirecek bilim adamı sayısı son derece sınırlıdır. Bu kapsamda temel tarımsal dersler ve uygulama ağırlıklı eğitim sunan Tarım Meslek liselerinin etkinleştirilerek eğitim kalitesi yükseltilmiş Ziraat Fakülteleriyle bütünleştirilmesi ve liseden itibaren kesintisiz ziraat eğitimi almış Ziraat Mühendislerinin yetiştirilmesi kesimin bu sorununu da çözülmesini sağlayacaktır.

Tarım kesiminde sorunların aşılabilmesi için üretim planlaması diğer bir önemli unsuru oluşturmaktadır. Üretim, ülkesel ve bölgesel planlama ilkelerine

uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Desteklemeler üretim planlamasının bir aracı olarak görülmeli ve bu anlayışla uygulanmalıdır.

Planlamada öncelikle ülkenin hangi ürünlere gereksinim duyduğu belirlenmeli, bu ürünler tespit edildikten sonra hangi ürün hangi bölgede daha kaliteli yetiştirilebileceği, hangi bölgeden birim alandan daha fazla ürün elde edebileceği araştırılmalı ve bu veriler ışığında ürün planlaması yapılmalıdır. Bu planlamalar hem teorik bilgisi olan hem de pratik deneyime sahip uzmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Ürün planlaması yapıldıktan sonra üretim planlamasına geçilmelidir. Üretim planlamasında arazilerin tarıma uygunluğu sağlanmalı, hangi sistemde tarım yapılacağı tespit edilmelidir.

Bu kapsamda organik tarım ya da düşük sanayi girdisine dayalı sürdürülebilir tarım tercih edilmelidir. Emek-yoğun yapısıyla ekolojik tarım, işletme ölçekleri küçük, geleneksel tarımdan kopmamış, tarımsal istihdamı yüksek Türk tarım kesimi için kırsal kalkınmada bir çıkış yolu olarak tercih edilebilecektir. Bu üretim sistemi OTP'nin gün geçtikçe daha da benimsediği, gelişmiş ülke pazarlarında talebinin çok yüksek olduğu bir üretim biçimi olup, Türkiye'nin tarım politikasını bu yöne çevirmesi durumunda AB'nin ekolojik ürün ambarı haline gelebileceği bir sitemdir. Ekolojik tarım yaygınlaştıkça, gün geçtikçe büyüyen çevre sorunlarına da çare oluşturacak, yerli tüketicinin de vasıflı ürünle beslenmesini sağlayacak, fiyatlarının yüksekliğinden kaynaklı üreticinin gelirini artıracak, ülkenin dış satımına büyük katkılarda bulunacaktır.

Yapılacak olan tarım sitemine karar verildikten sonra maliyet hesabı yapılmalıdır. Maddi imkânı olanlar zaten kendileri öz kaynaklarından finans ihtiyacını karşılayacaklardır. Maddi imkânı yetersiz olanların devletin verimliliği artırmak, sağlıklı ve nitelikli ürün yetiştirmek amacıyla verdiği teşvik ve desteklemelerinden yararlanması sağlanmalıdır. Maalesef ülkemizde tarımsal destekler, teşvikler ve krediler gerçek ihtiyacı olanlara değil, almasını bilenlere verilmektedir. Birçok teşvikten gerçek ihtiyacı olanlar haberdar olamamaktadır. Birçok destek, ürün deseni bilinmediğinden amaca uygun kullanılmamaktadır. Teşvik ve destek alabilmek için birçok bölgede iyi yetişen ürünler değil; teşvik ve destek verilen ürünlerin ekildiği görülmektedir.

Tarıma dayalı sanayide kapasite artışı için üretim açığı olan ürünlere “özel üretim teşvikleri” uygulanmalıdır. Türkiye’de özellikle bitkisel yağ, tekstil, deri, un, konserve, salça, sigara, dondurulmuş gıda gibi hammaddesi tarıma bağlı olan sanayilerde önemli kapasitelere sahip tesisler bulunmaktadır. Bu tesislerin birçoğu maalesef hammaddenin dış alımını çeşitli ülkelerden gerçekleştirmektedir. Üretim planlaması yapılmadan kurulmuş olan bu fabrikalar hem milli ekonomiye zarar vermekte hem de gereken katma değeri üretememektedir. Bu tip ürünlere yönelik özel teşvik primleri verilmelidir.

Dünya piyasalarında avantajlı olan ürünlere destek verilmelidir. Türkiye’nin uluslararası piyasalarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belli başlı ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünlerin birçok özelliğinden dolayı, Türkiye bazı dönemlerde önemli dövizler kazanmıştır. Ancak bazen de tutarsız politikalar nedeniyle bu ürünlerden istenilen düzeyde gelirler elde edilememiştir. Bu ürünlerin başında incir, üzüm ve fındık gelmektedir. Bu ürünlerdeki avantajımızı koruyacak özel destekler verildiği ve daha nitelikli politikalar izlendiği takdirde, elde edilen döviz miktarı da o oranda yüksek olabilecektir.

DGD verime, ürüne, bölgeye duyarlı ve üretimle bağlantılı biçime dönüştürülmelidir. Desteklerin toprak işleyene ulaşması sağlanmaktadır. DGD tek başına bir destekleme aracı olarak kullanılmamalı, diğer araçlarla birlikte desteklenmelidir.

Kredi gereksinimi olduğunda ise Banka tarımsal üretim tesisinden başka teminat istememeli, kredi verirken önce ülke tarımını, sonra tarımla geçinenler, daha sonra bu kredilerin geri dönüşünü düşünmelidir. Üreticilerin ödeyemeyeceği kadar yüksek taksit tutarı ve kısa vadeler düşünülmemelidir. Unutulmamalıdır ki, üretici finans ihtiyacını yüksek faizler ödeyerek temin ederse üretim maliyeti artacak, kredi taksitlerini ödemekte zorlanacak, maddi yetersizliklerden kaynaklı girdi temin edemeyeceği için arazisini boş bırakacaktır.

Her türlü planlamaların sağlıklı yapılabilmesi amacıyla öncelikle kırsal ve tarımsal yaşamla ilgili verilerin toplanarak tarımsal bilgi-veri bankasının oluşturulması, DGD ödemeleri amacıyla başlatılan çiftçi kayıt sisteminin

tamamlanması, tapu ve kadastro bilgilerini içeren arazi kayıt sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca arazi kullanım planları yapılarak kesimler arası kullanım dengesi ortaya konulmalıdır. Tarım sektörü arazi kullanımı için toprak etüd ve haritalama işlemleri sonuçlandırılmalı, arazi yetenek sınıflamasına uygun uygulamalar yapılmalıdır. Teknik ve ekonomik ölçütlere göre sulanabilecek alan sınırına mümkün olan en kısa zamanda erişilmeli, damlama sulama ve yağmurlama sulama gibi su tasarrufu sağlayan, toprağın tuzlanmasını önleyen ve verimliliği artıran sulama sistemlerinin uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye, başta tohum olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretim maddelerini, kullanılması gereken gübre ve tarımsal savaşım ilacını, tarım alet ve makinalarını ülke içinde üretilip, uygun fiyatla üreticiye ulaştıran bir tarımsal girdi politikası izlemelidir. Girdi maliyetlerinde kontrolü en zor olan tarımsal enerji konusunda, güneş enerjisi kullanımı yaygınlaştırılmalı, tarım ürünlerine ve özellikle artık yağların değerlendirilmesine dayalı biyodizel teknolojisi geliştirilmelidir. Böylece tarımsal girdilerde dışa bağımlılıktan kurtulunarak, çokuluslu şirketlerin doğal kaynak, çevre ve sağlık üzerine yarattığı yıkım önlenebilecektir.

Ar-Ge kalkınmanın en önemli ayaklarından biri olarak değerlendirilmeli, özellikle tohum, mücadele, ekim ve hasat gibi alanlarda dış girdi kullanımını düşürecek köklü araştırmalara ve teknoloji yatırımlara yönelinmelidir. Bu araştırmalar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile üniversitelerin işbirliğiyle yürütülmelidir.

Verimliliğin artırılmasını amacıyla genetik ve biyoteknolojik çalışmalarla organik, sürdürülebilir tarım ve iyi tarım uygulamaları çerçevesinde bilimsel alt yapı desteklenmeli, bitki ve hayvanların geçmiş bilgisine bağlı olarak genetiği değiştirilmiş ürünlerin ülkemize girmesi engellenmelidir. Türkiye'nin sahip olduğu bitki ve hayvan varlığına ilişkin genetik yapının korunabilmesi için gen bankaları kurulmalıdır.

6.3. Türk Tarımının Geleceğine İlişkin Öngörüler

Siyasi bağımsızlık ekonomik temellerden yoksun olduğu sürece anlamını yitirmektedir. Ekonomik bağımsızlık ise, ulusal ekonominin en önemli bölümünü oluşturan tarım kesiminin gelişip, güçlenmesine bağlıdır. Yaşamsal önemini günümüzde olduğu gibi gelecekte de koruyacak olan tarım, niteliklerinden kaynaklı olarak yalnızca köylünün, çiftçinin, üreticinin, kırsal kesimin değil tümüyle toplumun ve bütünüyle ekonominin sorunudur. Bu nedenledir ki, tarımın sorunlarını çözmeden ülkenin sorunlarını çözmek çok zordur.

Türkiye'nin en büyük sorunu kendi sorunlarının çözümünü dışarıda aramasıdır. Oysa ki, ülkenin bu sorunlara çözüm getirecek potansiyeli fazlasıyla mevcuttur. Gerek nüfus, gerekse işgücü bakımından oldukça güçlü olan ülkemiz, kendi gerçeklerini göz ardı eden, ulusal değerlerden uzak politikalarla yanlış yöne doğru yönlendirilmektedir. Ulu önder Atatürk'ün 6 Mart 1922 yılında söylediği *“Efendiler! Avrupa'nın bütün ilerlemesine, yükselmesine ve medenileşmesine karşılık Türkiye tam tersine gerilemiş ve düşüş vadisine yuvarlanmıştır. Artık vaziyeti düzeltmek için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine göre yapmak, bütün dersleri Avrupa'dan almak gibi zihniyetler belirdi. Halbuki, hangi istiklal vardır ki ecnebilerin nasihatleriyle, ecnebilerin planlarıyla yükselebilsin?... Tarih, böyle bir hadiseyi kaydetmemiştir.”* sözleri bundan 87 yıl önce O'nun gördüğü ve bizlere göstermeye çalıştığı gerçekleri bizim hala fark edemediğimizi ya da fark etmek istemediklerimizi ortaya koymaktadır. Unutulmamalıdır ki O, sadece halkın yardımıyla bu ülkeyi yoktan var etmiştir ve bu süreçte de tarım kesimi çok büyük rol oynamıştır.

Günümüzde olduğu gibi gelecekte de kökü dışarıda politikalar uygulandığı sürece Türk tarımı çıkmaz bir yola doğru sürüklenecektir. Özellikle AB Ortak Tarım Politikası'na uyum sürecinde Türkiye'yi ciddi sorunlar beklemektedir. Bunun nedeni AB'nin 40-50 yılda inşa ettiği tarımsal yapıyı bizden 4-5 yılda tamamlamamızı istemesidir. Oysa ki ülkemiz Osmanlı'dan devraldığı yapısal sorunları halen çözmüş değildir. Evet bu bir eksikliktir. Uygulanan yanlış ve güdümlü politikalar, tarım kesiminin önemsenmemesi, çiftçinin sahipsiz bırakılması tarımımızı bugünlere

taşıymış, gün geçtikçe sorunlarının artmasına neden olmuştur. Ancak tarımın sorunları aşılabilir değildir. Önemli olan gerek iç gerekse dış politikada ulusal duruşun sergilenmesi ve bunun bilinçli bir siyasal kararlılığa dönüştürülmesidir. Böylece hükümetler değişse bile kararlı ve istikrarlı yapı hiç bozulmayacak, tarım kesimi olumsuz yönde etkilenmeyecektir.

Amaç Türkiye'nin tamamen içe kapanık politika izlemesinden öte, kalkınma öncelikli politikalara önem vermesidir. Dış dünya ile bağlantısı olmayan, dışa kapalı bir ekonominin yürümesi kanımızca mümkün bulunmamaktadır. Arzulanan nokta; iç piyasanın dış piyasa ile rekabet edebilecek güce ulaştıktan sonra dünya pazarlarına açılmasıdır. Oysa bulunduğumuz noktada bu politikanın tam tersi izlenmekte, Türk tarım kesimi tamamen yok edilip, üreticilerin tüketiciye dönüşmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma boyunca yapılan araştırmalar ve özellikle çiftçilerle yapılan görüşmeler çöküşün aslında yazılanlardan daha da büyük boyutlarda olduğunu ortaya koymuştur. Her şeye rağmen ayakta kalma mücadelesi veren ancak artık devletinden hiçbir umudu kalmamış küçük çiftçinin hayat mücadelesi, başka çalışmalarda ayrıntısıyla incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Öncelik; üreticiyi/çiftçiye bu olumsuz koşullardan kurtarıp, refah seviyesini yükselterek desteklemek olmalıdır. Bu durumda verimlilik artışının sağlanması kaçınılmazdır.

Türk tarım kesiminin geleceğine ilişkin bir öngöründe bulunacak olursak, tarım kesiminin en büyük sorunu olan tarımsal verimliliği artırmanın yolunun Türk tarımının kendi geleneksel yapısında saklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Verimlilik sorununun çözümü “sürdürülebilir köylü tarımının” uygulanmasında yatmaktadır ve bu üretim biçimi diğer sorunların çözümüne de katkıda bulunacaktır.

Türkiye'yi daha yoğun kimyasala ve mekanizasyona dayalı tarımsal üretime yönelten AB ve diğer küresel oluşumlar bu sisteme geçişte en büyük engel olarak arazilerin küçük ölçekliliğini ve geleneksel tarım kültürünün yaygınlığını görmektedirler. Onlar için engel olarak görülen bu durum “küçük ölçekli sürdürülebilir tarım/sürdürülebilir köylü tarımı” modeli içinse üstünlük sağlamaktadır.

Kırsal alanda tarımsal nüfusun azaltılması, böylece işletme ölçeklerinin büyütülmesi konusundaki dayatmalar Türk tarım kesiminin sorunlarını çözmeye yönelik değil, tam tersi sorunları derinleştirmeye yönelik dayatmalardır. Tarımsal nüfusun azaltılması tarımda verimliliğin artırılması anlamına gelmemekte, tarımda çalışanların sayısının azaltılması, işsizliğin artırılması anlamına gelmektedir. Toprağını bırakıp şehre göç eden üreticiyi yeniden köye ve üretime döndürmek mümkün değildir. Tarım kesiminin en büyük dayanağı toprak ve insandır, bu nedenle yol yakinken insanları topraklarından koparmamak gerekmektedir.

Türkiye'nin endüstriyel tarım modeli yerine sürdürülebilir köylü tarım modelini benimsemesi ve uygulaması daha yararlı olacaktır. Ülkede tarıma dayalı sanayi gelişmiş olduğundan sanayinin gereksinimini karşılayacak kadar endüstriyel tarım yapılması, Devletin de geleneksel tarım yöntemleriyle üretim yapan çiftçiyi “sürdürülebilir köylü tarımı” şeklinde tarımsal üretime yönlendirmesi tarım kesiminin verimlilik sorununu büyük ölçüde çözebilecektir.

Türk tarım kesiminin geleneksel yapısı aile işletmeciliği biçimindedir. Küçük aile işletmesi şeklindeki bu yapının tarım kesimi için önemi çok büyüktür. Bu işletmeler, öncelikle nüfusu kırdan tutmakta, köyden kente göçü önlemektedir. Çalışanların verimliliği yüksektir, işçi ve işveren anlaşmazlığı yoktur, işsizliği önleyici etkisi bulunmaktadır. Kriz dönemlerinde, bir tür kendiliğinden savunma kabiliyetine sahiptirler. Tasarruf zihniyeti gelişmiştir, gıda maliyetini düşürerek hem kırdan hem de kentte ücret ve maliyetlerin düşük olmasını sağlamaktadır. Kaynakların verimli kullanılması ve çevrenin korunması açısından da ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Küçük Ölçekli Sürdürülebilir Tarım/Sürdürülebilir Köylü Tarımı ortalama 50 dekarlık alanda yapılan, arazilerin küçük olması nedeniyle tarımsal mekanizasyona ve gübre, zirai ilaç gibi dış girdilere ihtiyaç duyulmayan, organik dayalı ve birbirini besleyen hayvancılık ile bitkisel üretimi bütünleştiren bir üretim modelidir. Bu sistemde bitkiler ile hayvan yetiştiriciliği bir bütünlük arz etmektedir. Birinin atıkları diğerleri için besin maddesi sağlamakta, karşılıklı besleyicilik ilişkisi söz konusu olmaktadır. Bitki yan ürünleri hayvanları, hayvan atıkları bitkileri yetiştiren toprağı beslemektedir. Endüstriyel tarımın aksine bitkiler sadece dane vermemekte, aynı

zamanda sap da vermektedir. Sap hayvanlar için yem ve organik madde sağlamaktadır. Bitkiler; sadece hayvanlar için değil, hayvanlar ile birlikte insanlar ve topraktaki pek çok canlı organizma için de gıda değeri taşımaktadır.

Yani sürdürülebilir aile tarımının benimsenmesiyle birlikte çiftçi; bitkisel üretim yaparken hayvan da besleyerek ihtiyacı olan gübresini beslediği hayvandan, yemini de bitkisel üretiminden ve meralaşmadan sağlayabilecek, böylece yem ve gübre gibi girdiler için dışarıya para vermeyecek, tarlası küçük ölçekli olduğundan mekanizasyona gereksinim duymayacak ve kazancını tarım şirketleriyle paylaşmak zorunda kalmayacaktır. Türkiye’de de bu doğrultuda bitkisel üretim ve hayvansal üretimin bir arada yapıldığı doğal tarım yöntemi olan sürdürülebilir köylü tarımcılığına geçilmelidir. Bu üretim şekline geçiş Ülkemiz için daha kolaydır. Çünkü hem arazi ölçeklerinin küçüklüğü bakımından model için en uygun arazi boyutuna sahiptir (Türkiye’de aile başına düşen arazi miktarı ortalama 5,9 hektardır. Sürdürülebilir köylü tarımcılığı modeli ile bir ailenin işleyebileceği arazi miktarı en fazla 5 hektar civarındadır) hem de endüstriyel tarımın girdilerini AB ve ABD kadar kullanmadığından, toprakları zarar görmemiş, verimliliğini yitirmemiştir.

OTP’de 2003 yılından bu yana yapılan değişiklikler; her ne kadar OTP’nin temel amaç ve politika araçlarında herhangi bir köklü sapma yaratmamışsa da, fiyat ve miktar gibi ekonomik unsurları öne çıkaran geleneksel OTP’nin yerini günümüzde, tarımsal üreticinin mücadele gücünü arttırılmaya yönelik, ekonomik unsurlarla canlı bir biçimde tanımlanan nitelik, doğal denge, insan sağlığı, tarım kesiminin yaşam niteliği, kırsal miras ve toplum gibi ekonomi dışı unsurları bir araya getiren “canlı” ve “yeşillendirilmiş” bir OTP almıştır. Avrupa Birliği OTP’sinde de sürdürülebilir tarıma doğru yöneliş olması Türkiye’nin elini güçlendirecek, üstelik sürdürülebilir üretim modeline geçiş, AB ‘ye göre daha kolay gerçekleşecektir.

Küçük ölçekliliğin yaratacağı sorunları sürdürülebilir köylü tarımcılığının eksik kaldığı yerlerde üreticilerin kooperatif çatısı altında örgütlenmesiyle gidermek büyük önem taşımaktadır. Böylece daha örgütlü olan kooperatifler aracılığıyla çiftçiler üretimin her aşamasında desteklenebilecek, tarıma dayalı sanayinin kooperatif aracılığıyla bölgede kurulması, kırsalda sosyal yaşam seviyesinin yükseltici etki yapacak, tersine bir göç olayı bile yaşanması söz konusu olabilecektir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu kesimde araştırma sonucunda elde edilen bulgular, bulgulara yönelik geliştirilen öneriler ve son olarak da genel sonuç bölümlerine yer verilmiştir.

7. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular, bulgular karşısında geliştirilen öneriler ve çalışmanın genel sonucu alt başlıklar halinde ortaya konmuştur.

7.1. Bulgular ve Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular ve bu bulgulara yönelik geliştirilen öneriler numaralanmış olarak aşağıda açıklanmıştır.

Bulgu 1: Osmanlı'nın Beylikten İmparatorluğa ulaşmasında en büyük etkenlerinden kabul edilen toprak sistemi aynı zamanda imparatorluğun çöküşüne zemin hazırlayan olgulardan biri olmuştur. Sistemin bozulmasının başlıca nedenleri Osmanlı'nın Batı'daki gelişmelere ayak uyduramaması ve dışarıya tanınan ticari ayrıcalıklardır. Tarım kesimi sayesinde bağımsızlık savaşını kazanan Türkiye Osmanlıdan devraldığı yapısal sorunların hala üstesinden gelememiştir. Tarımsal üretimde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalması ve rekabetçi olmayan sektörünü dış piyasalara açarak yerli üretimini baltalaması tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi Ülkeyi ekonomik ve siyasal dar boğaza sürüklemektedir. Tarihin tekerrürden ibaret olduğunu vurgulayan bu bulgumuz denencemizi güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneri 1: Siyasi ve ekonomik bağımsızlığın korunmasında yaşamsal önemi olan tarım kesiminin rolü çok fazladır. Bu nedenle kesimde yaşanan her türlü olumsuzluk toplumun tüm kesimlerine yansımaktadır. Gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmamak amacıyla öncelikle yapısal sorunlar giderilmeli, potansiyeli yüksek olan sektör dış dünya ile rekabet gücüne eriştikten sonra gerekirse serbest piyasaya açılmalıdır. Ancak hiçbir suretle desteklerden vazgeçilmemeli, büyük oranda doğaya bağlı olan sektör ne pahasına olursa olsun korunmalıdır.

Bulgu 2: Tarım sektörünün sorunları her dönem hükümetlerin programlarında ve devletin kalkınma planlarında yer alsa da, hiçbir dönemde çözüm anlamında bir gelişme kaydedilememiştir. Sorun; ulusal duruşun sergilenememesi ve bunun bilinçli bir siyasal kararlılığa dönüştürülememesinden yani ulusal tarım politikasının olmamasından kaynaklanmaktadır. Hükümetlerin, gelişmiş ülkeler, onların temsilcileri uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerle beraber belirlediği politikalar, Türk tarım politikasını ulusal çizgilerden uzaklaştırmakta ve küreselleşme uğruna Türk tarım kesimi kurban edilmektedir. Bu bulgumuz denencemizi güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneri 2: Dış etkilerden uzak, ülke kaynaklarını ülkenin ve halkının yararına kullanan, yönlendiren, planlayan, tarım kesimin sorunlarını çözerek büyüme potansiyelini ortaya çıkaracak bir “ulusal tarım politikası” oluşturulması gerekmektedir. Böylece hükümetler değişse bile kararlı ve istikrarlı yapının hiç bozulmayacağı bir sistem kurulmuş olacak ve tarım kesimi değişimlerden olumsuz yönde etkilenmeyecektir.

Bulgu 3: Tarım kesiminde 1980’li yıllara kadar farklı ürünler desteklenmiş, desteklenirken verimliliği ve üretimi artıracak araçlar kullanılmıştır. Ancak 24 Ocak 1980 kararları ve bu kararların uygulanmasını sağlayacak düzeni yaratan 1980 askeri darbesi sonrasında desteklemeler azalmış, kullanılan araçlar sistemi olumsuz etkileyecek şekilde değiştirilmiştir. Bu değişim 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikalarının Türk tarım kesimine yansımaları olarak değerlendirilmekte ve bulgumuz denencemizi güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneri 3: Tarım kesimi desteksiz bırakılmayacak kadar yaşamsal öneme sahip bir sektördür. Hem kesime verilen desteklerin hiç kesilmemesi gerekmekte, hem de destekleme araçlarının sektörü geliştirecek ve sektörün potansiyelini artıracak biçimde yönlendirilmesi gerekmektedir. Dünya piyasalarında avantajlı olan, üretim açığı bulunan, tarımsal sanayiye hammadde sağlayan ürün özellikle teşvik primleri, fark ödemeleri ve ucuz kredi sağlanması yoluyla desteklenmesi sektörün yararına sonuç doğurabilecektir.

Bulgu 4: Küreselleşme olgusuyla birlikte gündeme gelen serbestleşme, tarımsal ticaretin serbestleşmesinde önemli bir hareket başlatmış, gelişmiş ülkelerin tarımlarını desteklemeleri konusunda kayda değer değişiklik olmazken az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler bu desteklerini azaltmaya ya da destek şekillerini değiştirmeye zorlanmıştır. DTÖ kapsamında Türkiye'nin de taraf olduğu tarım anlaşması, gelişmekte olan ülkelerin küçük üreticileri korumak ve gıda üretiminde kendine yeterliliği özendirmek için kullandıkları birçok yerli destek izlencesini engelleyerek üreticileri mağdur etmiştir. Yerel küçük üreticiler artık ABD ve AB'den gelen sübvansiyonlu tarım ürünlerine karşı korunamamaktadır. Bu bulgumuz DTÖ'nün de içinde bulunduğu küresel kuruluşların, gelişmiş ülkeler ve uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tarım sektörlerini yok etmeye çalıştığının açık bir göstergesi olup, denencemizi güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneri 4: Gelişmiş ülkelerin tarım kesimlerini yüksek ölçüde desteklemeleri destekleme olanakları yetersiz olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarımda rekabet şanslarını ortadan kaldırmakta, tarım kesimlerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Tam tersi bir uygulamayla gelişmiş ülkelerin bu desteklerini aşamalı olarak azaltmaları sağlanmalı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tarımlarının ise bu ülke tarımlarıyla rekabet edebilir düzeye gelinceye kadar yüksek oranda desteklenmeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde oluşan serbest piyasa adil bir piyasa olmaktan çıkmakta, güçsüz kesim hep zarar görmektedir.

Bulgu 5: Küreselleşme ile birlikte tarımda yaşanan teknolojik ve genetik tüm gelişmeler tüm dünyayı etkilemeye başlamıştır. Ar-Ge çalışmalarını daha kolay ve hızlı üretim için yoğunlaştıran dev uluslararası şirketler GDO'lar ile sadece toprağı ve çiftçiye kendine bağımlılaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda tüm dünyadaki insanların sağlığını tehdit etmektedir. Bu bulgumuz gıda denetiminin küresel şirketlerin eline geçmesi ile halkların yeterli, güvenli ve ekolojik olarak sürdürülebilir gıdaya ulaşmalarının engellendiğı ve çiftçinin toprağından ve üretimden kopmasına neden olduğunu ortaya koymakta olup, denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 5: AB OTP'sine uyum kapsamında çıkarılan tohumculuk yasası ve 2009 yılında çıkarılan genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve bitkisel ürünlerin dış alımı, işlenmesi, ihracatı ile kontrol ve denetimini düzenleyen yönetmelik değiştirilmeli, bu kapsamdaki tohum ve ürünlerin ülkeye girişi engellenmelidir.

Bulgu 6: Uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinin temelinde de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yaşanan sorunlar ve krizler bulunmaktadır. Ülkeler yaşadıkları ekonomik sorunlardan kurtulmanın yolunu yine sorunlarının kaynağı olan uluslararası kuruluşlarda aramakta, bu kuruluşlardan ya da bunların vasıtasıyla kredi alabilmek için ileri sürülen şartları yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu vasıta ile DB ve IMF bu ülkeler üzerindeki etkinliğini artırmakta, borç ödemelerini güvence altına alma maksadının arkasına saklanarak uygulanan reçeteler ülkelerin tarım politikaları da dahil olmak üzere tüm ekonomi politikalarını doğrudan belirlemektedir. Bu uygulamaların bazı durumlarda ulusal kalkınma programlarının bile önüne geçebilme gücüne sahip olması ve gelişmekte olan ülke tarımlarını olumsuz etkilemesi nedeniyle bulgumuz denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 6: Ekonomik bağımlılık siyasi bağımlılığı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle bağımsız tarım politikasının sürdürülebilmesi için tarım kesiminde kalkınmanın gerçekleşmesi, üretim artışının sağlanması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlarca dayatılan yapısal uyum izlenceleri ve istikrar programları tarım kesimini zayıflatmaya, çok uluslu şirketlerin çıkarlarına göre şekillendirmeye yöneliktir. Kriz dönemleri ve ekonomik dar boğazlar devletin müdahalesi ve desteğiyle gerçekleşecek üretim artışına dayanan ulusal kalkınma programları ile gerçekleşebilecektir.

Bulgu 7: Serbestleşmeyle beraber ülkelerin ekonomilerinin bütünleştiğinden küreselleşen dünyada herhangi bir ülkede ya da ülkelerde başlayan kriz tüm dünyayı etkileyen küresel bir krize dönüşmektedir. Türk tarım kesimi krizden; tarım ürünlerinin zorunlu ihtiyaçlar olması ve gıda ve giyim ihtiyaçlarını karşılayan hammadde niteliğinde ürünler olması nedeniyle diğer sektörler kadar etkilenmemekte ancak, gerek dış satımda meydana gelen düşüşlerden, gerekse dış alım yoluyla sağlanan girdilerin fiyatlarındaki

artışlardan ciddi zararlar görmektedir. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sınırların kalkması ülke ekonomilerini dünyadaki krizler konusunda duyarlı hale getirmekte, meydana gelen herhangi bir krizde tarım kesimi de dahil olmak üzere tüm sektörler zarar görmektedir. Bu bulgumuz denencemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 7: Küresel krizlerden en az etkilenmenin en önemli koşulu kendi kendine yeterliğin sağlanmasıdır. Dış alım yapmadan iç piyasanın talebini karşılayabilmek, girdileri dış alım yoluyla temin etmek yerine başta tohum olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretim maddelerini, kullanılması gereken gübre ve tarımsal savaşım ilacını, tarım alet ve makinalarını ülke içinde üretilip, uygun fiyatla üreticiye ulaştıran bir tarımsal girdi politikası izlemek gerekmektedir. Girdi maliyetlerinde kontrolü en zor olan tarımsal enerji konusunda ise, güneş enerjisi kullanımı yaygınlaştırılmalı, tarım ürünlerine ve özellikle artık yağların değerlendirilmesine dayalı biyodizel teknolojisi geliştirilmelidir. Böylece tarımsal girdilerde dışa bağımlılıktan kurtulunacak, üretici kriz dönemlerini zarar görmeden atlatabilecektir.

Bulgu 8: Türkiye’de tarım politikaları daha çok ekonomik kriz dönemlerinde krize ayak uydurmak amacıyla iç dinamiklerden ve uluslararası anlaşma ve taahhütler gibi dış dinamiklerden kaynaklanan nedenlerle değişim göstermiş ve belirlenmiştir. Türkiye’de neoliberal politikaların tarım kesimi üzerinde en radikal biçimde etkisini gösterdiği 24 Ocak 1980 kararları, 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz ortamında küresel kuruluşlar ve yerli destekçileri tarafından oluşturulmuş olup, bu bulgu denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 8: Bu durum ulusal tarım politikamızın olmadığına açık bir kanıttır. Uygulanan kısa vadeli, güdümlü ve günü kurtarma amacı taşıyan politikalarla Türk tarım kesimi daha da tahrip edilmektedir. Önemli olan kalıcı ve istikrarlı bir tarımsal yapının inşa edilmesidir. Bu yapı ancak uluslararası tekellerin istek ve dayatmalarından uzak, ülke kaynaklarını ülkenin ve halkın çıkarlarına göre kullanan, yönlendiren, planlayan, kesimin sorunlarını çözüp tarımın büyüme potansiyelini ortaya çıkaracak bir ulusal tarım politikasının varlığıyla sağlanabilecektir.

Bulgu 9: GATT’ın başlangıç görüşmelerinde tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde ortaya çıkacak gelişmelerin, tarım ürünleri dış satımcısı

bir ülke olan Türkiye için olumlu olacağı düşünülmekteydi. Ancak, Türkiye dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olmadığından GATT görüşmelerinde etkin rol oynayamamakta ve görüşmeler sırasında ortak amaçları paylaşmadığı AB ve ABD'nin yanında yer alarak belirsiz bir politika izlemektedir. Ulusal tarım politikasının olmaması ve dolayısıyla bu konuda ulusal duruşun sergilenememesi Türkiye'yi gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde piyon konumuna sokmaktadır. Bu durumda ülke kendi çıkarları doğrultusunda hareket edememekte, çıkarları doğrultusunda karar alınmasında etkili olamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum tarım kesimine yönelik olumsuz uygulamaların hayata geçirilmesine ve sektörün zarar görmesine neden olduğundan denencimizi dolaylı olarak desteklemektedir.

neri 9: Türkiye'nin GATT tarım görüşmelerinde “müttefiki” olarak gördüğü için ABD'nin ve OTP'ye uyum hazırlıkları içerisinde bulunduğundan AB'nin karşısında olmamaya zen göstermemeli, kendisiyle benzer özellikler gösteren Cairns Grubu ile birlikte hareket etmeli, çıkarları doğrultusunda daha etkin politikalar izlemelidir.

Bulgu 10: Türkiye'nin GATT koşulları çerçevesinde yurtiçi tarımsal desteğinde bir indirim yapma zorunluluğu bulunmamakta olup, DB ve IMF'nin dayatmalarıyla i desteklerde büyük ölçüde azalmaktadır. Bulgumuz tarım kesimine yönelik tüm çıkış yollarının tutulduğunun açık bir göstergesi olduğundan denencemiz doğrudan desteklemektedir.

neri 10: Türkiye uluslararası kuruluşlara karşı i desteklerini azaltma yönünde taahhütte bulunmamalıdır. Tarım kesimini yıpratacak politika ve uygulamalardan uzak durmalı, üretimi ve verimliliği artırıcı plan ve programlar yapmalıdır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca hazırlanacak programlarda ürün planlaması etkili bir şekilde yapılmalı, talebi çok olan ürünler desteklenmeli, arz fazlası olan ürünlere yer verilmemelidir.

Bulgu 11: DT'nün koyduğu kurallar doğrultusunda uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmakta ancak tüketicisi daha ucuza tüketmiş olmamaktadır. İ ve dış piyasada tekel oluşturmuş olan firmalar üreticilerden ürünlerini daha düşük

fiyata satın almakta, piyasa fiyatını yüksek belirleyerek kar marjlarını artırmaktadırlar. Bu bulgu DTÖ kurallarının gelişmekte olan ülkenin üretici ve tüketicilerinin aleyhine, küresel sermaye lehine sonuçlar doğurduğunu ortaya koyduğundan denencemizi doğrudan destekler niteliktedir.

Öneri 11: Tarım kesimi yapısal özellikleri nedeniyle devlet müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Devlet KİT'ler aracılığıyla taban fiyatını belirleyerek piyasayı düzenlemeli, çiftçileri serbest piyasa koşullarında şirketlerle baş başa bırakmamalıdır.

Bulgu 12: Türk tarım kesiminde ürün planlaması yapılmamakta, bu nedenle dönemsel olarak arz fazlaları ve arz eksiklikleri oluşmaktadır. Ayrıca destek uygulanan ürünlerin yetiştirilmesi üreticiler tarafından tercih edilmekte, hangi ürünün hangi bölgede daha kaliteli yetiştirilebileceği gözetilmeden üretim yapılmaktadır. Bu durum hem ürünün niteliğini etkilemekte hem de arz-talep dengesi sağlanamamaktadır. Küresel kuruluşların dayatmalarıyla uygulanan amaçsız ve etkisiz destek politikaları ve bu dayatmacı politikalarla derinleşen yapısal sorunlar nedeniyle tarım kesimimizde ürün planlamasının yapılamaması bulgumuzun denencemizi dolaylı olarak desteklediğini ortaya koymaktadır.

Öneri 12: Planlamaların sağlıklı yapılabilmesi amacıyla öncelikle kırsal ve tarımsal yaşamla ilgili verilerin toplanarak tarımsal bilgi-veri bankasının oluşturulması gerekmektedir. Bu konuda görev Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na düşmektedir. Ürün planlamasında öncelikle piyasanın hangi ürünlere gereksinim duyduğu belirlenmelidir. Bu ürünler tespit edildikten sonra hangi ürün hangi bölgede daha kaliteli yetiştirilebileceği, hangi bölgeden birim alandan daha fazla ürün elde edebileceği araştırılmalı ve bu veriler ışığında ürün planlaması yapılmalıdır. Bu planlamalar hem teorik bilgisi olan hem de pratik deneyime sahip uzmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Böylece tarım piyasası dengeli bir yapı kazanacak, ürün verimliliği ve kalitesi yükselecektir.

Bulgu 13: 24 Ocak kararlarıyla başlatılan yapısal uyum izlenceleri çerçevesinde dış ticaretin serbestleşmesi sonucunda sözleşmeli üreticilik esas olarak çokuluslu gıda ve tarım şirketleri tarafından kullanılan bir model haline gelmiş,

ülkenin en verimli ve görece en gelişkin tarım bölgelerinde çiftçiler yabancı sermayeli gıda sanayinin taşeronları olarak yeni bir kimliğe bürünmüşlerdir. Neoliberal politikaların tarım kesiminde ve çiftçiler üzerinde yarattığı en vahim sonuçlardan biri olan sözleşmeli üreticilik, üreticiyi çok uluslu şirketlere bağımlı kılmakta, tarım kesimini çöküşe sürüklemektedir. Bu bulgumuz denencemizi güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneri 13: Üretici üretimde söz sahibi konumuna geri döndürülmeli, çok uluslu şirketlerin çiftçileri ve topraklarını sömürdüğü bu yapıya son verilmelidir. Bu da ancak etkili bir kamu yönetimi ile mümkün olabilecektir. KİT'lere eski işlevleri yeniden kazandırılarak üretimin her aşamasında üreticinin yanında olmasının sağlanması, çiftçilerin kooperatifler ve dernekler vasıtasıyla örgütlenerek güç kazanması ve örgütlü yapının sivil toplumla desteklenmesi ile kamuoyu yaratılması gerekmektedir.

Bulgu 14: Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren gündeme gelen özelleştirme politikaları ile birlikte devlet KİT'lere yatırım amaçlı fon aktarımını askıya almıştır. Bu nedenle de kurumlar işlevsizleştirilmeye başlamıştır. Yeni yatırımlar yapılmamış teknolojileri eskimiştir. Eski teknoloji ile dünyadaki gelişmelere uyum sağlamamış, maliyetleri yükselmiş, piyasada rekabet şansları azalmıştır. Kaynak olarak piyasa faizlerinden finansman sağlamak zorunda bırakılmışlar, bu nedenle faiz giderleri önemli boyutlara ulaşmış, faiz giderlerinin altında ezilmeye başlamışlardır. Siyasi karar ve uygulamalarla yönetimleri de sağlıksızlaşan kurumlar bu duruma gelmemişler, getirilmişler ve yok pahasına satılmışlardır. Özelleştirme politikaları sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını, kamunun destek ve denetimini yıkmayı amaçlayan uygulamalar olarak yapısal uyum izlencelerinin araçlarından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bulgumuz denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 14: Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi durdurulmalı, yeniden kamulaştırılmaları gündeme getirilmelidir. Verimliliklerinin artırılması sağlanmalı, teknolojik gelişmelerden yararlanmaları ve devlet fonlarıyla desteklenmeleri gerekmektedir. KİT'ler tarımda verimliliği yükselterek önemli düzeyde üretim artışına neden olmakta, kırsal kesimin alt yapısını ve hizmetlerini sağlayarak refah

seviyesini artırmakta, kırsal kesimin eğitim düzeyini yükseltmekte, köylüyü ağaların ve şirketlerin denetiminden korumakta, köylü ile devlet arasında bağı güçlendirerek, ulusal bütünlüğün pekiştirilmesinde rol oynamaktadırlar.

Bulgu 15: 2001 yılından bu yana uygulandığı dönemde tarımsal destekleme alımları ile girdi sübvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Türkiye’de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal üretimi etkileme gücü yoktur ve daha çok sosyal yardım niteliğindedir. Ayrıca, arazi üzerinden ödenen DGD ödemeleri, bölgeler arasında işletmeler arasında ve ürünler arasında bir dengesizlik yaratmaktadır. Ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan bölgelerdeki (İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gibi) üreticiler diğer bölgelere göre işletme başına daha fazla destek almaktadır. Küresel kuruluşların dayatmalarıyla uygulamaya konan DGD zaten bozuk olan yapıyı daha da olumsuz etkilediğinden bulgumuz denencemizi destekler niteliktedir.

Öneri 15: DGD sistemi, yeterli alt yapıya sağlamış, sağlam temeller üzerine kurulmuş tarım kesimine sahip gelişmiş ülkeler için uygun bir yöntem olmakla beraber az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkeler için tarım kesimine zarar verecek bir sistemdir. DGD daha çok ürün planlaması için, tarımın geliştirilmesini amaç olmaktan çıktığı, ihtiyacın çok üstündeki üretimden kaynaklı üretimin kısılması ve tarım kesimin gelirinin korunması gereken durumlarda diğer desteklerin yanında uygulanan bu destek biçimidir ve Türk tarımını kesimini zayıflatmaktan başka hiçbir amaca hizmet etmemektedir. Türkiye’deki coğrafi yapı nedeniyle her bölgede farklı ürünler yetişmektedir. Dolayısıyla tarımsal harcamalar bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. DGD verime ürüne bölgeye duyarlı ve üretimle bağlantılı biçime dönüştürülmelidir. Desteklerin toprak işleyene ulaşması sağlanmaktadır. Tek başına bir destekleme aracı olarak kullanılmamalı, diğer araçlarla birlikte desteklenmelidir.

Bulgu 16: Miras yoluyla ekilen arazinin bölünmesi Türk tarımının verimliliğine en büyük darbeyi vurmaktadır. Bölünmeyi engellemeye yönelik çıkarılan yasa ve yönetmeliklerde eksiklikler bulunduğundan bölünme halen devam etmekte ve bölünen arazilerin birleştirilmesi sağlanamamaktadır. Küresel kuruluşların dayatmalarıyla derinleşen yapısal sorunlar tarım kesimini çöküşe

sürükleyen nedenlerden biridir. Bu kapsamda bulgumuz dolaylı olarak denencemizi desteklemektedir.

Öneri 16: Miras hukukunda değişiklikler yapılması ve Arazi Toplulaştırma Tüzüğü'nün çıkarılması gerekmektedir. Arazilerin bölünmesindeki şartlar ağırlaştırılmalı, bölünebilir parsel büyüklüğü 20 dekardan ülke ortalaması olan 60 dekara çıkarılmalıdır. Bu şekilde tarımsal yapının iyileştirilmesi sağlanacak ve daha verimli bir tarımsal üretim imkânı ortaya çıkabilecektir.

Toprakların amaç dışı kullanımını engelleyen, ekonomik büyüklüğe sahip işletmeler oluşturan ve toplulaştırma çalışmalarında önemli rol oynayan “Safer” benzeri bir yapı, ülkemizde de hayata geçirilmelidir. Safer; Fransa’da arazi toplulaştırılması ve işletmelerin büyütülmesi çalışmalarında önemli rol oynayan, arazi satışlarını denetleyen bir yapıdır. Arazi satışları çiftçiler arasında ise müdahale etmemektedir. Ancak, tarım dışında herhangi bir kuruluşa arazi satışına kalkışıldığı zaman müdahale etmekte ve araziyi çiftçiden alarak bir başka çiftçiye kira veya satışı gerçekleştirerek, toprağın amacına uygun kullanılmasını sağlamaktadır.

Yasaların gerekçesine uygun olarak uygulanabilmesi, işletmeden ayrılacakların diğer kesimlerinde istihdam edilmelerine bağlıdır. Payını devrederek işsiz kalacak kırsal nüfus için diğer kesimlerde istihdam imkanı sağlamak; başta sanayi tesisleri olmak üzere bazı küçük sanayi kesimlerinin kırsal alana kaydırılmasını özendirmek ve kırsal kalkınmayı teşvik etmek gerekmektedir.

Kanunda yapılacak düzenlemelerin yanında, mirasçılar için yeni bir kredi düzeneğinin oluşturulması kanuna işlerlik kazandıracaktır. Gerek arazinin tamamını alacak mirasçı, gerek payını devrederek işsiz kalması muhtemel diğer mirasçılar için piyasanın çok altında belirlenecek bir faiz oranı ile belli dönem geri ödemesiz uzun vadeli kredi kullandırılabilir ve bu kişilerin mağduriyeti engellenecektir.

Bulgu 17: Ülkemizde halen AB ülkelerinin girdi kullanım oranına göre eksikleri de olsa, “endüstriyel üretim modeli” uygulanmaktadır. Buna rağmen Türkiye’de tarımsal yapı işletme değil, aile çiftçiliği şeklinde yürütülmektedir. Endüstriyel model tarım şirketleri lehine geliştirilmiş bir üretim modeli olup,

tamamen uygulanması halinde Türk tarım kesimini zarara uğratacaktır. Bu bulgumuz denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 17: Türkiye'nin endüstriyel tarım modeli yerine sürdürülebilir köylü tarım modelini benimsemesi ve uygulaması gerekmektedir. Türkiye'de tarıma dayalı sanayi oldukça gelişmiş olduğundan sanayinin gereksinimini karşılayacak kadar endüstriyel tarım yapılması, Devletin de geleneksel tarım yöntemleriyle üretim yapan çiftçi "sürdürülebilir köylü tarımı" şeklinde tarımsal üretime yönlendirmesi gerekmektedir. Bu üretim şeklinin benimsenmesi ile birlikte çiftçi; bitkisel üretim yaparken hayvan da besleyerek ihtiyacı olan gübresini beslediği hayvandan, yemini de bitkisel üretiminden ve meralaşmadan sağlayabilecek, böylece yem ve gübre gibi girdiler için dışarıya para vermeyecek, tarlası küçük ölçekli olduğundan mekanizasyona ihtiyaç duymayacak ve böylece kazancını tarım şirketleriyle paylaşmak zorunda kalmayacaktır.

Bulgu 18: Hayvancılık Türk tarımının AB karşısında en zayıf olduğu konulardan biridir ve Gümrük Birliği'nin tarıma yaygınlaştırılması veya tam üyelik durumunda tamamen ortadan kalkabilecek bir ekonomik faaliyet görünümündedir. Bu bulgu da denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 18: Türkiye'de hayvansal ürünleri arttırabilmenin temel ve ilk koşulu verim kabiliyeti yüksek hayvanlara sahip olabilmektir. Verimlilik kabiliyeti yüksek hayvanlar ise yerli hayvanlardır. Yerli hayvanlar, bölgeye uyumlu oldukları için çevre koşullarına ve hastalıklara daha dayanıklıdır. Dış alım yoluyla ülkeye getirilen hayvanlar ise yerli hayvanlara göre daha maliyetli olmakla birlikte, ortama uyum sorunu yaşamakta verimsiz kalmaktadırlar.

Ülkemiz hayvancılığını geliştirmek ve içinde bulunduğu darboğazlardan kurtarmak için hayvan ıslah çalışmalarına önem verilmeli, hayvanlar için meralar yapmalı, yem bitkisi üretimine önem verilmeli, hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadelede önem verilmeli, yurt içi hayvan hareketleri kontrol altına alınmalı, kaçak hayvan ve et girişi kesinlikle önlenmelidir.

Çeşitli doğal afetler ile hayvan hastalıklarının bitkisel ve hayvansal üretimde meydana gelen zararların karşılanması bakımından geniş kapsamlı bir tarımsal hasar

sigorta sistemi oluşturulmalıdır. Bu düzenin sunularak işleyişi konusunda çiftçilere bilgi desteği verilmeli, sigorta sistemi yaygınlaştırılmalıdır.

Bulgu 19: AB bütçe disiplini çerçevesinde, üye olacak ülkelerin tarımsal potansiyelini göz önünde bulundurarak, her yeni üye kabulünden önce tarımsal harcamaları kısma yoluna gitmektedir. Türkiye'nin OTP çerçevesinde AB'den sağlayacağı mali destek çok sınırlı bir düzeyde olabilecektir. Bu bulgumuz denencemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 19: Tarım için bütçeden ayrılan pay artırılmalıdır. Ayrıca Türk tarımının OTP'ye uyumu kapsamında maddi destek sağlanması amacıyla AB'ye girişimlerde bulunulabilecek olup, sürekli değişim içerisinde olan OTP kapsamında maddi desteklerin artırılması da söz konusu olabilecektir. Ortak Tarım Politikasının kalbi niteliğinde FEOGA benzeri bir yapının Türk tarım kesimi için de oluşturulması yararlı olacak, denetim daha da kolaylaşacaktır.

Bulgu 20: Çokuluslu şirketlerin ve onların destekçisi uluslararası oluşumların değiştirdiği/değiştirmeye çalıştığı sadece tarımsal yapılar değil, esasen tarımsal kültürünün kendisidir. Bu bulgu denencemizi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 20: Bu kapsamda, geleneksel tarımsal yapıdan vazgeçilmemeli, yapısal sorunlar giderilmeye çalışılmalı, giderilemeyen sorunlar da avantaja dönüştürülecek şekilde kullanılmalıdır.

Bulgu 21: Türkiye'de tarım kesiminde sermaye birikimi yetersiz olduğundan, bunun sanayiye aktarılması istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve bu nedenle tarımsal-sanayi yeteri kadar güçlendirilememiştir. Bulgumuz denencemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 21: Tarımdaki sermaye birikiminin sanayiye aktarılması ile sanayiye finansal destek sağlanmalı ve sanayi kesimi ile tarım kesimi arasındaki ilişkiler artırılarak daha da güçlendirilmelidir. Tarım kesiminin yapısal sorunları tarıma dayalı sanayileri de doğrudan etkilediğinden Türkiye'de tarıma dayalı sanayilerin çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmakta ve bu durum, teknolojik yapının modernizasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz şartların giderilmesi, tarımsal sanayinin ölçeğinin büyütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla tarımsal

sanayinin krediye ulaşmasını teşvik edilmeli, kolaylıklar sağlayan tarımsal kredi politikası izlenmelidir.

Bulgu 22: Tarımsal ürün fiyatlarının ve dolayısıyla tarımsal gelirin belirsizliği, tarımcıların yeni yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmakta, bu durum da tarımsal yatırımların düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Küresel politikalarla oluşturulması amaçlanan serbest piyasa sisteminde şartlar uluslararası sermaye lehine düzenlenmekte, üreticiler ise hep zarar gören taraf olmaktadır. Gelir belirsizliği uygulanan güdümlü ve yanlış politikaların bir sonucu olup, bu bulgumuz denencemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 22: Taban fiyat uygulaması ile çiftçinin gelirini önceden bilmesi ve piyasadaki dalgalanmalardan etkilenmemesi sağlanmalıdır. Devlet bu uygulamayla üreticiye gelirini garanti edebilecek, üretici de geleceğe yönelik bütçe planlamasını gerçekleştirebilecektir. Düşük faizli ve kolay şartlarda temin edilebilen kredilerle de verimliliği artırmada etkili olacak tarımsal yatırımlar desteklenebilecektir. Çiftçinin ödeyebileceği kadar aylık taksitler belirlenebilecek ya da yatırım kendini amorti edinceye kadar geri ödemesiz bir süre öngörülebilecektir.

Bulgu 23: Türkiye’de herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olmayanların yoğun olduğu kesimlerin başında tarım kesimi gelmektedir. Tarımda herhangi bir güvenlik şemsiyesi altında olanların oranı % 11,6 ile sınırlıdır. Cinsiyet değişkeniyle incelendiğinde ise durum çok daha vahim boyutlara ulaşmakta, tarım kesiminde çalışan her 100 kadından 99’unun sosyal güvenceden yoksun olarak istihdam edildiği sonucuna ulaşılmaktadır. “Sosyal güvenlik” sorunu yapısal sorunlardan olup, dış kaynaklı politikalarla desteklendiğinden denencemizi dolaylı olarak doğrular niteliktedir.

Öneri 23: Tarım kesiminde çalışanların büyük bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Gelir yetersizliğinden kaynaklı olarak erkek kente çalışmaya gitmekte kadın ise tarlasının başında kalmaktadır. Veriler bu kadınların devlet destekli sağlık güvencesinden yoksun hayat sürdüğünü ortaya koymaktadır. Ürün satışlarında, ürün bedeli üzerinden kesilen % 1 tutar üreticilere çok yüksek gelmekte, bu nedenle primlerini yatırmamayı tercih etmektedirler. Bu amaçla % 1 oranındaki

prim bedelinin yarısı devlet tarafından karşılanabilecek, çiftçiler için ödemesi güç bir tutar olmaktan çıkacak ve böylece tarım kesiminde çok daha sağlıklı nesiller yetiştirebilecek, işgücü verimliliğinde artış sağlanabilecektir

Bulgu 24: Kırsal kesimin örgütsüz oluşu Türk tarım kesiminin sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Var olan devlet örgütlenmeleri yapısal izlenceler vasıtasıyla etkisizleştirilerek küçük üreticilerin isteklerine karşılık veremeyecek konuma getirilmekte, sivil örgütlenmeler ise kamuoyu oluşturmaktan uzak bir yapı sergilemektedir. Küresel örgüt ve sermayenin amacı piyasada serbestleşmeyi sağlamak ve bu amaca giden yoldaki tüm engelleri kaldırmaktır. Üreticilerin örgütsüz olması ya da zayıf bir yapılanma içinde örgütlenmesi yararlarına olmaktadır. Bu kapsamda bulgumuz denenceyi doğrudan desteklemektedir.

Öneri 24: Üretici örgütleri kırsal toplumun yaşam düzeylerini iyileştirmede, kıt kaynaklara sahip olan üreticilerin gelirlerini artırmada ve tarımsal gelişmeyi sağlamada önemli araçlardan biri olup, etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin tarım ürünleri piyasalarının düzenlenmesinde etkin olabilmeleri için demokratik kooperatifçilik ekseninde örgütlenmesi zaman geçirilmeden gerçekleştirilmeli, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, uluslararası kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerine uygun bir yapıya kavuşmaları sağlanmalı, hükümetlerin bu kuruluşların yönetimlerine müdahalesi önlenmelidir.

Devlet kooperatifçilik ilke ve değerlerine ters düşen uygulamalardan vazgeçmeli, hükümetlerin birliklerin yönetimlerine müdahalesi, özelleştirilmeye çalışılması, birliklerin tesis sahibi olmalarının önlenmeye çalışılması, birliklere mali yardım yapılmaması gibi uygulamalar engellenmelidir. Ayrıca üst örgütlenmelerini tamamlamaları, kooperatiflerin aralarında işbirliği sağlanması ve tek başlarına gerçekleştiremedikleri etkinlikleri bir araya gelerek yapmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Sivil örgütlenmelerin ise hükümet üzerinde baskı unsuru yaratabilecek güce ulaştırılması ve bu konuda özellikle alanında uzman bilim adamlarından yararlanılması gerekmektedir. Kamuoyunu etkileyebilecek ve sorunları gündeme

taşıyacak şekilde bir örgütlenme, çiftçilerin seslerini duyurmalarında büyük yarar sağlayacaktır.

Bulgu 25: Tarımda çalışanların eğitim düzeyinin oldukça düşük olması, nitelikli işgücünün sınırlı olması, söz konusu işgücü nüfusunun tarım dışı, katma değeri daha yüksek etkinliklerde istihdam edilebilmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Tarımsal üretim için gerekli olan mesleki eğitim aile içinde ve işbaşında kazanılmakta, uzmanlaşma gerçekleşmemektedir. “Eğitim” sorunu Türk tarım kesiminin en önemli yapısal sorunlarından biri olup, kökü dışarıda politikalarla daha da derinleşmektedir. Bu bulgu ana denecemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 25: Tarımsal eğitim, gerek orta, gerekse yüksek öğrenim düzeyinde yeniden planlanmalı, uzmanlaşma olanakları sağlanmalıdır. Çiftçilere eğitimler verilmeli, kırsal kesimin eğitim seviyesinin yükseltilmesine çalışılmalıdır. Kırsal bölgelerde o bölgeye uygun tarım dersleri, seçmeli veya ana ders olarak ilköğretim, lise ve meslek lisesi programlarına yansıtılmalıdır. Tarım bilimi eğitimi ve politikalarında, araştırma geliştirmeye öncelik veren güçlü yapılanmalar oluşturulmalıdır. Tarım Meslek liselerinin etkinleştirilerek eğitim kalitesi yükseltilmiş Ziraat Fakülteleriyle bütünleştirilmesi ve liseden itibaren kesintisiz ziraat eğitimi almış Ziraat Mühendislerinin yetiştirilmesi kesimin işgücü ve uzmanlaşma sorununu çözmesini sağlayacaktır.

Bulgu 26: Türkiye’de tarımsal yayınlar konusunda ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Gerek kitap piyasası gerekse kütüphanelerde yapılan araştırmalarda günümüze kadar tarım ve tarım politikasıyla ilgili çok fazla esere rastlanamamıştır. Genel olarak yayınların basım tarihlerinin çok eski olduğu, günümüzde yapılan çalışmaların ise dönemsel olarak gündeme gelen konular üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Özellikle tarımla ilgili devlet kurumlarıyla yapılan görüşmelerde kurum arşivlerinin çok yetersiz olduğu ve yeni eser üretimi ile ilgili çalışmaların olmadığı tespit edilmiştir. Ziraat Fakültesi kütüphanelerinde, Ziraatçılar Derneğinde ve TMMOB Ziraat Mühendisleri Odasından elde edilen verilerin ise çok kapsamlı olmadığı ve güncel verileri içermediği görülmüştür. Bu durum tarıma gereken önemin verilmediğinin bir kanıtı niteliğinde olup, denencemizi dolaylı olarak desteklemektedir.

Öneri 26: Ülkemizde tarımsal yayınların teşvik edilmesi gerekmektedir. Özellikle üniversitelerde öğrenciler ve öğretim üyeleri tarafından yapılacak kapsamlı çalışmaların geleceğe yönelik olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Kamu kurumlarında özellikle TÜİK’de son dönemde tarımsal konular üzerine yazılmış uzmanlık tezinin bulunmaması da dikkat çekicidir. Bilgi birikimi yüksek personellerin tarım konusuna yönelmelerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde de uzmanlık tez çalışması yapılmamakta olup, bu uygulamanın hayata geçirilmesi gerekmektedir. Araştırmamız boyunca en çok yararlandığımız ve kamuoyunu bilinçlendirdiğini düşündüğümüz sempozyum, kurultay ve kongrelerin daha sık yapılması ve bunların yazılı metinlerinin tüm kitapçılarda bulunmasının sağlanmasının da gerekmektedir. Aksi takdirde tarımsal kitap piyasası çok kısırlaşacaktır. Ayrıca kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının eğitici filmler hazırlamasını, bunların belli dönemlerde televizyonda yayınlanması, televizyondaki tarım içerikli yapımlara ağırlık verilmesi ve tarım politikasının kaliteli siyasi tartışma programlarına konu olması yararlı olacaktır.

Çizelge 13: Bulgular ve Öneriler Çizelgesi

	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	B11	B12	B13	B14	B15	B16	B17	B18	B19	B20	B21	B22	B23	B24	B25	B26
Ö1	x																									
Ö2		x																								
Ö3			x																							
Ö4				x																						
Ö5					x																					
Ö6						x																				
Ö7							x																			
Ö8								x																		
Ö9									x																	
Ö10										x																
Ö11											x															
Ö12												x														
Ö13													x													
Ö14														x												
Ö15															x											
Ö16																x										
Ö17																	x									
Ö18																		x								
Ö19																			x							
Ö20																				x						
Ö21																					x					
Ö22																						x				
Ö23																							x			
Ö24																								x		
Ö25																									x	
Ö26																										x

7.2. Genel Sonuç

Cumhuriyet; Osmanlı'dan toplam nüfusun % 88'i köylü olan, toprak düzeninin toplumsal yapıyı belirlediği, yapısal sorunlarla dolu bir miras devralmıştır. Tarım ağırlıklı bir iktisadi yaşam süren Osmanlı'nın Beylikten İmparatorluğa ulaşmasını sağlayan askeri-yönetimsel düzenle toprak sistemi arasındaki bağı oluşturan tımar sistemi, aynı zamanda imparatorluğun çöküşüne de zemin hazırlamıştır. Sistemin bozulmasının gerisinde pek çok neden yatmakla beraber Osmanlı'nın Batı'daki gelişmelere ayak uyduramaması ve dışarıya tanınan ticari ayrıcalıklar temel nedenler olarak gösterilebilmektedir.

Osmanlıdan devralınan devlet mülkiyetine dayalı ve bozuk toprak sistemi Cumhuriyetle birlikte yerini, özel mülkiyete dayalı toprak sistemine bırakmıştır. Tarım politikası bu dönemde tarımsal üretimi artırmak amacıyla devletin tarım kesimini desteklemesi şekline dönüşmüş, özü itibarıyla destekleyici, koruyucu ve müdahaleci politikalar izlenmiştir. Bu dönemde, sistemdeki yapısal sorunların giderilmesine yönelik yapılan çalışmalarda pek aşama kaydedilememişse de özellikle 1929 Bunalımının getirdiği sıkıntılı dönemde izlenmeye başlanan devletçilik politikası ve planlı ekonomi uygulamaları olumlu sonuçlar doğurmuştur. O dönemde % 90'ı tahıl üretimine dayalı, ailenin yaşamını sürdürmesi için üretim yaptığı ilkel tarımsal yapı II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişmeye başlamış, savaş sonrası yıllar gerek dünyada gerekse Türkiye'de tarımın önem kazandığı yıllar olmuştur.

Savaştan egemen güç olarak çıkan ve sosyalizme karşı yıkık Avrupa'yı yeniden inşa etme çabası içine giren ABD, aynı zamanda pazar ekonomisini yaymak amacıyla 1948 yılından itibaren Marshall Yardımlarını dağıtmaya başlamıştır. Türkiye tarımı üzerindeki dış etkiler bu yardımlar sonrasında başlamış, bu yardımları IMF ve DB üyeliği izlemiştir. O tarihten sonra Türkiye 1930'lu yıllarda izlediği tarımsal politikalardan çok farklı bir çizgiye geçmiş, kapitalist-emperyalist sisteme eklemlenmiş ve sistemin iş bölümünde uygun gördüğü rollere göre hareket etmeye başlamıştır. Marshall yardımlarıyla beraber önemli ölçüde makinalaşma sağlayan, altyapı yatırımları gerçekleştiren Türkiye'nin ekilebilen alanları genişlemiş, tarımsal üretimi artmış ve tarımın milli gelir içerisindeki payı yükselmiştir. 1950'li yıllarla birlikte yabancı sermayenin ülkeye girişi ve izlenen ithal ikameci sanayi politikalarıyla tarım, sanayiden sonra ikinci plana gerilemiş ve şartlar çiftçinin aleyhine değişmeye başlamıştır.

1960 askeri müdahalesinden sonra planlı döneme geçilmesiyle beraber kimyasala dayalı tarımsal girdilerin kullanımı büyük ölçüde artmış, yoğun tarıma doğru yönelme başlamıştır. Fiyat desteği politikası daha ön plana çıkmış, toprak reformu yeniden gündeme gelmiş, sonrasında toprak reformu yerini tarım reformuna bırakmıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru dış alıma bağımlılık artmış ve ülke 1980 sürecine doğru sürüklenmiştir.

1980'li yıllardan itibaren ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde dünyaya yayılan ve dünyadaki ekonomik durgunluğu aşmanın yolunu uluslararası sermayenin serbestçe dolaşımında gören neoliberal anlayış, özellikle 1980'li yılların sonlarında Sovyet Bloğu'nun dağılması ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla oluşan yeniden yapılanma sürecinde kendine küresel hareket alanı yaratmıştır. Bu kapsamda ellerindeki tarımsal ürün stoklarına pazar yaratma ve uluslararası sermayeye serbest hareket imkanı sağlama amacıyla ulus-devlet yapısını yok etmek isteyen gelişmiş ülkeler için IMF, DB gibi küresel kuruluşlar devreye girmiş, hükümetlerin yeni dünya düzenine uygun politikalar benimsemeleri sağlanmıştır.

Türkiye'de neo-liberal politikaların en radikal biçimde etkisini gösterdiği 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askeri yönetimler aracılığıyla uygulanmasıyla; ekonominin bütününde olduğu üzere, Türk Tarımında da serbest ticaret eğilimleri gündeme sokulmuştur. Bu süreçte dünya ölçeğindeki sermayenin aktörleri olarak IMF ve DB bütünleşmenin sağlanması ve düzenlemelerin yapılmasında yol gösterici rol oynamıştır.

1980 sonrasında Türk tarım politikası, DTÖ'nün kuralları, IMF ve DB'nin yapısal uyum programları ve AB'nin OTP'ye uyum izlenceleri tarafından şekillendirilmiş, ulusal tarım politikası olmaktan uzak, uluslararası sermayenin çıkarlarını esas alan bir politika halini almıştır. 1980 yılından günümüze kadar geline nokta Türk tarım sektörü pek çok darbe almış ve çöküş sürecine girmiştir. Bu süreçte; Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda % 80'e ulaşan tarım nüfusu 1980'lerde % 57'lere, günümüzde ise % 25'e kadar gerilemiştir. Ülke kendi kendine yeten, gıda güvenliğini ve egemenliğini sağlayabilen bir durumdayken net dış-alımcı konuma sürüklenmiş ve gelişmiş ülkeler için üretmeye başlamıştır. DTÖ, IMF, DB ve AB desteği ile ilerleyen bu süreç, gelişmiş ülkelerin ulusaşırı tarım ve gıda şirketlerini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde egemen kılmıştır.

Ülkemizde küresel kurumlar amaçlarına ulaşmak için desteklerin kaldırılması, girdi sübvansiyonların azaltılması, destekleme fiyatlarının düşük tutulması, devletlerinin çiftçiye doğrudan ödeme yapacak gücünün olmamasına karşılık DGD sistemine geçmenin dayatılması, tarımsal kredi faizlerinde sübvansiyonun kaldırılması gibi dayatmalarla tarımı desteksiz bırakmıştır. Buna ek olarak; dış alım yoluyla elde edilen girdilerin fiyatlarının yüksek olması nedeniyle Türk çiftçisi ucuza üretememekte, gelişmiş ülkelerin dış satımı teşvik primleriyle destekleyerek yerel üretimden daha ucuza sunduğu ihtiyaç fazlası ürünlerle rekabet edememektedir. Devlet KİT'lerin özelleştirilmesi ile piyasayı düzenleyici konumunu kaybettiğinden ve üreticilerin örgütlenmesi engellendiğinden sahipsiz kalan çiftçi şirketlerle baş başa kalmış ve üretemez hale gelmiştir. İflasa sürüklenen çiftçi ya toprağını satıp göç etmek durumunda kalmış ya da çokuluslu şirketler için sözleşmeli çiftçilik yoluyla üretim yapmak zorunda kalmıştır. Yani IMF, DB, DTÖ ve AB yaptırımları sonucu ülke çiftçileri ya kırsaldan kopup işsizler ordusuna katılmakta ya da yabancı sermayeli gıda sanayinin taşeronları olarak yeni bir kimliğe bürünmektedir.

Diğer az gelişmiş ülke çiftçileri gibi Türk çiftçilerini de üretmekten vazgeçirerek tüketici haline getirmek ve geleneksel tarımı gelişmiş ülkelerin pazarı yapmak amacındaki küresel kuruluşlar tarımda var olan yapısal sorunları daha da derinleştirmektedir. Arazilerin miras yoluyla bölünmesi, altyapı sorunları, girdi kullanımında yetersizlik, verimsizliğin üretime düşüş olarak yansımaları, erozyon, tarım toprakların amaç ve yetenek-dışı kullanımı, arazi bozulması, toprak kirlenmesi ve yanlış sulama tekniklerine bağlı çoraklaşmaya bağlı toprak sorunları bu yapısal sorunların başlıcalarıdır. Bu sorunlar KİT'lerin özelleştirilmesi, amaçsız ve etkisiz destekleme politikaları gibi kökü dışarıda politikalarla daha da derinleşmekte, tarımsal sanayinin gelişmemesine ve yeterli yatırım yapılamamasına neden olmakta, tarım kesimi uçuruma doğru sürüklenmektedir. Ayrıca OTP'ye uyum kapsamında geleneksel yapısını kaybetmekle karşı karşıya kalan ve tüm desteklerden yoksun hale getirilen Türk tarım kesiminin 40-50 yıldır yoğun olarak desteklenen gelişmiş ülke tarım kesimleri ve AB tarım kesimi ile rekabet etmesi istenmektedir ki bu haksız bir rekabettir.

Bu şartlarda Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmesi, sektörünü kuvvetlendirmesi ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra küresel sürece eklemelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle dış etkilerden uzak, ülke kaynaklarını ülkenin ve halkın çıkarlarına göre kullanan, yönlendiren, planlayan, kesimin sorunlarını çözüp tarımın büyüme potansiyelini ortaya çıkaran bir “ulusal tarım politikasına” gereksinimi vardır. Bu kapsamda yapısal sorunlar giderilmeye çalışılmalı, giderilemeyen sorunlar da avantaja dönüştürülecek şekilde kullanılmalı ve geleneksel yapıdan vazgeçilmemelidir. Ülke tarımının kurtuluşunun tüm çözümleri bünyesinde barındıran ve Türk geleneksel yapısına uygun sürdürülebilir köylü tarımcılığında olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'yi daha yoğun kimyasala ve mekanizasyona dayalı tarımsal üretime yönelten AB ve diğer küresel oluşumlar bu sisteme geçişte en büyük engel olarak arazilerin küçük ölçekliliğini ve geleneksel tarım kültürünün yaygınlığını görmektedirler. Onlar için engel olarak görülen bu durum “küçük ölçekli sürdürülebilir tarım/sürdürülebilir köylü tarımı” modeli içinse üstünlük sağlamaktadır. Sanayinin gereksinimini karşılayacak kadar endüstriyel tarım yapılması, küçük ölçekliliğin yaratacağı sorunların üreticilerin güçlü ve demokratik yapıdaki kooperatiflerin çatısı altında örgütlenmesiyle aşılması, tarıma dayalı sanayinin yine kooperatif aracılığıyla bölgede kurulması kırsalda sosyal yaşam seviyesinin yükseltici etki yapacak ve tersine bir göç olayı bile yaşanabilecektir.

Araştırma sonucunda; 1980 sonrası süreçte Türk tarımında küresel kuruluşların dayatmalarıyla uygulanan güdümlü politikaların, tarım kesimini zayıflatmaya, hatta yok etmeye yönelik politikalar olduğuna dair elde edilen bulgular, “1980 sonrası Türkiye’de uygulanan neoliberal-küreselci politikalar nedeniyle Türk tarımı çökme sürecine girmiştir” denencesini doğrular niteliktedir.

Bu araştırmada Osmanlıdan günümüze tarımının tarihçesi incelenmiş, 1980 sonrasında küresel güçlerin dayatmasıyla tarım politikası ve tarım kesiminin geçirdiği değişim ortaya konmuş ve günümüzde tarım kesiminin geldiği noktada nasıl çöküşten kurtarılabilceğine dair çözüm önerilerine yer verilmiştir. Araştırma esnasında tarımsal desteklemeler, tarımsal sorunların toplumsal yapı üzerindeki etkilerinin incelenmesi, tarımda eğitim ve uzmanlaşma sorunu, tarımsal örgütlenme,

IMF, DB, DTÖ, ve AB ışığında tarımın gelişimi gibi konularda yayın ve bilgi eksikliği görülmüş olup, bu konuların ayrı birer tez konusu olmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın tarım konusunda bundan sonraki çalışmalara ışık tutması dileğimizdir.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa (2006), **DTÖ ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği**, Ankara: Orion Yayınevi.

AKBIYIK, Nihat, (2008), “Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar 2008, Sayı: 24, s.220-237

AKDER, A.Halis (1998), “Dünya Ticaret Örgütü’nün Tarım Anlaşması ve Türkiye’de Tarımsal Desteklemenin Geleceği”, **Ekonomi Forumu**, İstanbul: Friedrich-

Ebert Vakfı Yayını, s.5-26.

AKGÜN, Bilal (2009), “GDO Yasasını Bekliyor”, **Yeni Şafak Gazetesi**, 05.11.2009, Erişim Tarihi: 04.12.2009, <http://yenisafak.com.tr/Yorum/?t=05.11.2009&i=221041>

AKSOY, Suat, (1984), **Tarım Hukuku**, Ankara: A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 907, Ders Kitabı: 254

AKTAN, Coşkun Can ve Hüseyin Şen (1999), **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Ankara: TOSYÖV Yayınları

ALEV, L.G, M.Bayram, (GDO Çeviri), 2007, “**Tarımın Şirketleştirilmesi ve Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar**”, Erişim Tarihi: 04.05.2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=13453

ALGAÑER, Yalçın, Müzeyyen Özlem Çetin (2008), “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri II (1957-1968)”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2,

AMİN, Samir, Noam Chomsky ve Andre Gunder Frank (1994), **Düşük Yoğunluklu Demokrasi**, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: Alan Yayınları.

ASLAN, İhsan, (2006), “**AB Ortak Tarım Politikası**”, Yayın Tarihi: 07.02.2006, Erişim Tarihi: 20.05.2008, www.ziraatci.com/editor/yazigoster.asp?katid=10&

ATALIK, Ahmet (2009), “Tekel’in Özelleştirilmesinin Ardından”, **Şeker-iş Dergisi**, Sayı: 114, Mayıs-Temmuz 2009, Şeker-iş Dergisi, s.57-64

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt-II (1952), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, s.117.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2009), **AB Ortak Tarım Politikası 2009**, AB Bilgi Şubat 2009, Erişim Tarihi: 03.12.2009, <http://www.avrupa.info.tr/Files/File/PressPacks/AgricultureFair/otp.pdf>

Avrupa Komisyonu (1998), **Türkiye İçin Avrupa Stratejisi Komisyon’un İlk Operasyonel Teklifleri**, Erişim Tarihi: 03.12.2009, <http://www.abmankara.gov.tr/ab/tas.pdf>

AY, Ahmet ve Sinem Yapar (2005), “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:13, s.57-80.

AYSU; Abdullah (2006), **Avrupa Birliği ve Tarım**, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

AYSU, Abdullah (2008), **Küreselleşme ve Tarım Politikaları**, İstanbul: Su Yayınevi

- AYDOĞAN, Metin (2006), **Antik Çağlardan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri Ve Türkler**, 6. Basım, Ankara: Umay Yayınları.
- BAKIRCI, Muzaffer (2007), **Türkiye’de Kırsal Kalkınma**, Ankara: Nobel Yayınları.
- BALDWIN, Richard, and Charles Wyplosz (2006), **The Economics of European Integration, 2nd Edition**, Newyork: McGraw-Hill Companies.
- BAŞKAYA, Fikret (1997), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: İmge Yayınevi.
- BAŞKAYA, Fikret (2004), **Çığırından Çıkmış Bir Dünya**, Ankara: Maki Basın Yayın 2.Baskı.
- BAŞOL, Koray (1997), **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı.
- BOR, Özgür, (2005), Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:9, s.33-51
- BOROTAV, Korkut (2008), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, Ankara: İmge Kitabevi, 12.Baskı.
- BRENNER, Neil and Nik Theodore (2002), “Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism”, **Antipode** (Vol.34, Issue 3), s.349-379.
- BRISTOW, Gillian (1998), “Measuring Regional Variation in Farm Support: Wales And UK, **Agricultural History Review**, p.81-98.
- CANBOLAT, İbrahim S. (2006), **Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslarüstü Bir Sitemde Ortaklık**, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- ÇAĞLAYAN, Tayfur (2004), **Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri**, Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları.
- ÇAKIR, Cengiz (2006), “Cumhuriyet Dönemi Tarım Politikaları ve Uygulamaları”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya: İnönü Üniversitesi IIBF Yayınları, s.317-326.
- ÇAKMAK Erol.H., Haluk Kasnaoğlu ve Halis Akder (1999), **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- DEMİR, Gülten ve Sevhan Demir (2003), “Sermayenin Yoğunlaşma/Merkezileşmesi: Firma Birleşmeleri”, **İktisat İşletme ve Finans**, Mayıs 2003, s.69-79.
- DERNEK, Zeynep (2006), **Cumhuriyet’in Kurulusundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler**, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, s.1-12.
- DİNLER, Zeynel (2008), **Tarım Ekonomisi**, 6.Basım, Bursa: Ekin Kitabevi.
- DİŞBUDAK, Kutay (2008), **Avrupa Birliği’nde Tarım-Çevre İlişkisi ve Türkiye’nin Uyum**, AB Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- DOĞAN, Sibel (2002), “Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türk Tarımına Yansımaları”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 7.
- DPT (1985), **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (1990), **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (1996), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yayınları.

DPT (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı- Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT Yayınları.

DPT (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu Süt ve Süt Ürünleri Sanayi Alt Komisyon Raporu**, Ankara: DPT Yayınları.

DPT (2003), **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi** (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin), Ankara: DPT Yayınları

DPT (2007), **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara DPT Yayınları.

DPT (2008), **2009 Yılı Programı**, Ankara: DPT Yayınları.

DTM (1995), **Dünya Ticaret Örgütü Doha Müzakerelerinde Son Durum**, Erişim Tarihi: 01.12.2009, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/CokTaraflıAnlasmaDb/yeninotsn1.doc>.

DTM (1996), **Türkiye-AB Arasında Gümrük Birliğini Tesis Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı**, Erişim Tarihi: 02.11.2009, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>.

DTM (1998), **1/98 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı**, Erişim Tarihi: 02.11.2009, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/.../tercihli_tarimurun_ticareti.doc.

DTM (2001), **DTÖ IV. Bakanlar Konferansı**, Erişim Tarihi: 26.11.2009, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=162&icerikID=264&dil=TR>.

DTM (2006), **2/2006 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı**, Erişim Tarihi: 26.11.2009, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/.../tercihli_tarimurun_ticareti.doc

DTM (2007), **1/2007 Sayılı Türkiye-At Ortaklık Konseyi Kararı**, Erişim Tarihi: 26.11.2009, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TarimSerbestTicaretDb/ab/1-2007_ab_turkiye_islenmis_tarim.pdf.

DTM (2009a), **AB'ye Türkiye'den Tarım Ürünleri İthalatında Tercihli Ticaret Uygulamaları**, Erişim: 03.12.2009, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TarimSerbestTicaretDb/tercihli_tarimurun_ticareti.doc.

DTM (2009b), **Avrupa Komisyonu Tarafından Türkiye İçin Hazırlanan 2009 Yılı İlerleme Raporu**, Erişim: 03.12.2009, http://www.dtm.gov.tr/Dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/2009_strateji/turkiye_ilerleme_rap_tercume.pdf.

DURA, Cihan (2006), "Küreselleşme ve Ulus Devlet", **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, 13-16 Haziran 2006, Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, s.47-59.

EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan KUMCU (2002), **Ekonomi Politikası**, İstanbul: OM Yayınevi.

ERBAY, Yusuf (1996), **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın No:11.

ERCAN, Fuat (1995), "Tarihsel ve Toplumsal Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik", **Petrol-İş Yıllığı 1995-1996**, s.661-692.

ERCAN, Fuat (1996), **Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul: Sarmal Yayınları.

ERCAN, Fuat (2003), “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış”, **Neoliberalizmin Tahribatı 2**, İstanbul: Metis Yayınları, s.9-43.

ERDEM, A.Bülent (2005), “Sözleşmeli Üreticilik Tütüncüyü Yabancı Şirketlere Bağımlı Kılacak”, **Cumhuriyet Gazetesi-Tarım Hayvancılık Eki**, 9 Ağustos 2005, s.7.

ERDEM, A.Bülent (2008), “Tarımın Omurgası Kırılıyor: Şeker Özelleştiriliyor”, Erişim Tarihi: 04.12.2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4317368>.

ERDOĞAN, Ekrem ve Mehmet Zeki Ak (2003), “Neoliberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar”, **Kamu-iş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, s.667- 679.

ERTUĞRUL, Cemil (2003) "Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Korumacılık ve Dünya Ticaret Örgütü", **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Sayı 66-67, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, s.80-93.

FAO, (1983), “New Protectionism and Attempts at Liberalisation in Agricultural Trade”, **FAO Economic and Social Development Working Paper**.

FAO, (2005), **Tarımsal Veriler**, Erişim Tarihi: 01.12.2005, <http://apps.fao.org/faostat>

FIRAT, Osman (2004), “IMF Politikaları Kıskaçında Türk Tarımı”, **Türkiye IV. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 Eylül 2004, Tokat: GOPÜZF.

FRANK, A. Gunder (1981), **Crisis: In the Third World**, London: Heinemann.

GİB (2009), **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, Yayın no: 95, Erişim Tarihi: 21.11.2009, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf.

GİDDENS, Anthony (2000), **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (Çeviri: Osman Akinhay), İstanbul: Alfa Yayınevi.

GÖKMEN, Mustafa, (2008), “Tarımda AB ile Rekabet İçin, İyileştirme Şart”, **Yeni Asya**, 10.04.2008, Erişim Tarihi: 10.10.2009, <http://www.yeniasya.com.tr/2008/04/10/dizi/default.htm>

GÜLÇUBUK, Bülent, ve Diğerleri (2005), **Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk**, Erişim Tarihi: 15.09.2007, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/059bulentgulcubuk.pdf>.

GÜLER, Birgül Ayman (2002), “Dünya Bankası ve Tarım Sektörü Kredileri”, **Küreselleşme ve Tarım Sempozyumu Bildirisi**, 7-8 Ocak 2002, Ankara: TZMO, s.66-71.

GÜLER, Birgül Ayman (2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, 2.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

GÜNAYDIN, Gökhan (2004), “Tarım Ticaretinin Liberalizasyonu Kimin İşine Yarıyor?”, **7 Ağustos 2004 Tarihli Basın Açıklaması**, Erişim Tarihi: 26.11.2009, <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/gundem05.htm>.

GÜNAYDIN, Gökhan (2004), **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1579.

GÜNAYDIN, Gökhan, (2005), “Tarım Raporu”, **20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu**, 26-27 Mayıs 2005, Ankara: TMMOB, s.221-260.

GÜNAYDIN, Gökhan (2006), “Türkiye Tarım Sektörü”, **Tarım ve Mühendislik Dergisi**, Sayı 76-77, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, s.12-27.

GÜRBÜZ, Mahir (2007a), **Tarımda Seksen Sonrası Süreç**, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları.

GÜRBÜZ, Mahir (2007b), “Sorun Kanun mu, Teknoloji Yetersizliği mi?”, **Cumhuriyet Gazetesi-Tarım Gıda Hayvancılık Eki**, 9 Ocak 2007, Yıl:2, Sayı: 29, s.6.

İŞIKLI Emin ve Canan Abay (1993). “Destekleme Uygulamalarının Tarımsal Yapıya Etkisi”, **Tarımsal Destekleme Politikaları, Sorunlar-Çözümler**, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.

İKV, (2000), **21. Yüzyılın Eşiğinde AB Ortak Tarım Politikası**, Ankara: İktisadi Kalkınma Vakfı

İKV, (2008), **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası**, Erişim Tarihi: 01.05.2008, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>

İKV (2009), **Gümrük Birliği**, Erişim Tarihi: 28.11.2009, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/gumruk.pdf>

KARACA, Nil (2003), “GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, **Maliye Dergisi**, Sayı:144, Eylül-Aralık 2003, Ankara, s.84-99.

KARAGÖLGE, Cahit, Murat Külekçi ve Hediye Kumbasaroğlu (2004), “Türk Tarımında Girdi Kullanım Düzeyindeki Değişimin Değerlendirilmesi ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırılması”, **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 Eylül 2004, Tokat: GOPÜZF, s.249-254.

KARLUK, S. Rıdvan (2002), **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara: Turhan Kitabevi, 5. Baskı.

KARLUK, S.Rıdvan (2007), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul: Beta Basım, 9. Baskı .

KAYMAKÇI, Mustafa (2009), **Türkiye Tarımı Üzerine Notlar**, Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa’i Hukuk Yayınları.

KAYA, Sezai ve Osman Namdar, (2001), **Türkiye’de Veteriner Hekimliği ve Eğitim Raporu**.

KAZGAN, Gülten (1997), **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, İstanbul: Altın Kitaplar.

KAZGAN, Gülten (1999), “1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.31-36.

KAZGAN, Gülten (2004), **Sanayi Devriminden Günümüze Siyasal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutlarıyla Küreselleşme**, İktisat Tarihi Söyleşileri, 01.12.2004, Erişim: 01.11.2009, <http://www.obarsiv.com/guncelivcti04051gultenkazgan.html>.

KENDİR, Hülya (2002), “Türkiye’de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin Küçülen Rolü ve Yapısal Uyum Politikaları”, **Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum**, Ankara: İmaj Yayınları, s.160-163.

KIYMAZ, Taylan (2008), **Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması**, Ankara: DPT Yayınları, No:2754.

KNUTSON, Ronald D., William Boehm and J.B. Penn (1995), **Agricultural and Food Policy**, New Jersey: Prentice Hall Publication, 3rd Edition.

KONGAR, Emre (1985), **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Cilt:1-2, İstanbul Remzi Kitabevi, 5.Baskı.

KONGAR, Emre (2001), **Küreselleşme Bağlamında Türkiye**, Erişim: 01.11.2009, <http://www.kongar.org/makaleler/Izmirikonusmasi.php>).

KURMUŞ, Orhan (1974), **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul: Bilim Yayınları.

KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray (2006), **International Monetary Fund, World Bank, Eximbank, OECD, OPEC**, Erişim Tarihi: 26.11.2009 <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi19.doc>, s.3.

LİNDBERG, Leon and Stuart Scheingold (1970), **Europe's Would Be Policy**, New Jersey: Pretence-Hall.

MİLLİ, Elif (2003), "Küreselleşme ve Eğitim", **Eğitim Dergisi**, Malatya: İ.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, s.4, <http://www.egitism.gen.tr/EMillikuresellesme.htm>, Erişim: 10.11.2009.

MOUSSİS, Nicholas (2004), **Avrupa Birliği Politikaları Rehberi**, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: Mega Press Yayınları.

OLGUN, Akın, Hakan Adanacioğlu, (2005), "Avrupa Birliği Bütçesi ve Tarım", **Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü Kararları Bağlamında Türkiye Tarım Politikası Stratejisi Ne Olmalı?**-İzmir Çalıştay1, s.1-69.

ORAL, Necdet (2006), **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**, Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:6, Ankara: TMMOB Yayınları.

ORAN, Baskın, (2004), "Küreselleşme-Bağımsızlık İlişkisi ve İkilemi", **Sekseninci Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, Ankara, 31 Ekim-1 Kasım 2003, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 94-103.

ÖLMEZOĞULLARI, Nalan (1998), **İktisadi Sistemler**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

ÖYMEN, Onur (2000), **Geleceği Yakalamak**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÖZ, Mehmet (2000), "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 32, Ankara, s.27-33.

ÖZ, Mehmet (2000), **Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik**, Ankara: DİE Yayınları.

ÖZÇELİK, Ahmet, Ahmet Turan, Harun Tanrıvermiş, (1999), "Türkiye'de Tarımın Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkileri", **Şubat 1999 Proje Raporu**

ÖZEN, Ahmet ve Özay ÖZPENÇE (2006), "Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları", **Mevzuat Dergisi**, Yıl:8, Sayı:100, Nisan 2006, s.18.

ÖZENSEL, Gökmen (2006), "Avrupa Birliği Hukuku Açısından Türkiyenin Gelecek 10 Yılı", **Avrupa Birliği Ekonomisi Tezsiz Yüksek Lisans Programı Dönem Ödevi**, Erişim Tarihi: 03.12.2009, <http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/avrupa%20birli%C4%9Fi%20hukuku/T%C3%BCrkiyenin%20Gelecek%2010%20y%C4%B1l%C4%B1.doc>.

ÖZGÜR, Teoman (2001), “Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı”, **Gazi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:3, Ankara, s.1-31.

ÖZKAYA, Tayfun, Oğuz Oyan, Ferruh Işın ve Ayşe Uzmay (2001), **Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları: Dünyü-Bugünü-Geleceği**, TÜSES, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul: Ziraat Odası Yayınları No.208.

ÖZKAYA, Tayfun (2007), “Tohum Değil, Hegemonya Kanunu Gibi”, **Cumhuriyet Gazetesi** -Tarım Gıda Hayvancılık Eki, 9 Ocak 2007, Yıl:2, Sayı: 29, s.5.

ÖZKAYNAK, Serpil (2008), **Türkiye’de Tarımın Bilinçli Yok Edilişi**, Ankara: Toplumsal Çözüm Yayınları.

ÖZMUCUR, Süleyman (1988), "Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1963-1984", **İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı 1-4, Cilt 44, İstanbul: İ.Ü.Yayınları.

ÖZPENÇE, Özay ve Aylin İdikut Özpençe (2007), “Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Kuruluşların Vergilendirme Yetkisi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1.

ÖZTÜRK, Özgür (2009), **IMF ve Türkiye İle İlişkileri**, Erişim tarihi: 01.12.2009, <http://www.stratejikboyut.com/makale/imf-ve-turkiye-ile-iliskileri-html>.

ÖZTÜRK, Şinasi, Fethi Nas, Pınar Öztürk vd. (2009) “Küresel ve Ulusal Politikaların Yerel Tarım Üzerindeki Etkisi: Muğla Köyleri Örneği”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s.157-176.

PAMUK, Şevket (1984), **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)**, İstanbul: Yurt Yayınları.

Pankobirlik Dergisi, (2006), Sayı:85, s:54-57

PUGH, Terry (1995), “Thousands of Farmers Will Become Causalities To this Adjustment, Ceres”, **The FAO Review**, No: 151 (vol.27.No.1) Jan.-Feb.1995, p.28-34.

REHBER, Erkan (2006), “Tarımda Endüstrileşme ve Küreselleşme”, **İktisat Dergisi**, Sayı:477, Eylül 2006, s. 20-25.

SAETER, Martin (1977), **Europa Politish**, Berlin.

SARAN, Nephane, (1984), **Köylerimiz**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

SERTEL, Yıldız (2000), “Küreselleşme Ve Sosyal Demokrasinin Yozlaşması” **İleri Dergisi**, Sayı: 12 Meşrutiyete Dönüş Türkiye’nin Parçalanmasında Yeni Aşama, s.14-16.

SOYAK Aklan ve Nadir Eroğlu (2008), “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü”, **Globalization, Democratization and Turkey” konulu Uluslar arası Sempozyum Bildiriler Kitabı**, 27-30 Mart 2008, Antalya: Akdeniz Üniversitesi İİBF Yayınları, s. 526-535.

SOYAK, Alkan (2006), **Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi**, İstanbul: Der Yayınları.

SÖNMEZ, Mustafa (1980), **Türkiye Ekonomisinde Bunalım I**, 24 Ocak Kararları Ve Sonrası, İstanbul: Belge Yayınları.

SÖNMEZ, Sinan (1998), **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, Ankara: İmge Yayınları.

STİGLİTZ, Joseph (2006), **Küreselleşme**, İstanbul: Plan B Yayınları.

SUIÇMEZ, B. Remzi (2002), “Tarım Alanında Özelleştirmeler”, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu Kitabı**, Ankara: TMMOB ZMO Yayını, s.74-120.

ŞAHİNÖZ, Ahmet (2001), “Tarım Sektörü”, **Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz İçinde Türkiye Ekonomi Kurumu**, Ankara: İmaj Yayınevi.

ŞAHİNÖZ Ahmet, Aylin Özaltan ve Işıl Gökdoğan (2005), “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı”, **VI. Teknik Kongre Kitabı**, 3-7 Ocak 2005, Ankara: TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası.

TALAŞ, Cahit, (1982), “Atatürk ve Toplumsal Politika, Bir Yorum”, **Atatürk'e Armağan**, Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, s.31-53.

TANRIVERMİŞ, Harun, Erdemir Gündoğmuş, Vedat Ceyhan, Halil Fidan, Haşim Özdoğan, (2000), “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Proje Raporu Mayıs 2000**

TCMB (2009), **IMF Niyet Mektupları ve Stand-by Anlaşmaları**, Erişim Tarihi: 01.12.2009, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/IMF_niyet.html.

TEMA, (2009), **Erozyon**, Erişim Tarihi: 12.12.2009, <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/ToprakErozyonu.html>

TEZEL, Yahya Sezai (1971), “Cumhuriyetin Devraldığı Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu” Hakkında Bazı Düşünceler, **AÜSBF Dergisi**, Sayı:26 (4), Ankara, s.233-292.

TİGEM (1984), **Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ana Statüsü**, Erişim Tarihi: 04.12.2009, <http://www.tigem.gov.tr/icerik.asp?is=225q12640q10q1hdq10q10q10q1153>

TİMUR, Taner (1996), **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara: İmge Yayınları.

TKB (2004), **Tarımsal Girdi ve Desteklemeler VII. Komisyon, II. Tarım Şurası Sonuç Raporu**, 29 Kasım- 1 Aralık 2004, Ankara: T.C Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, s.367-425.

TKB (2004), **Tarım Stratejisi (2006-2010)**, Ankara: T.C Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

TOKGÖZ, Erdinç (1995), **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: HÜİİBF Yayınları.

TPAO, (2009), **Kamu İktisadî Teşebbüsleri Hakkında 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (1-2)**, Erişim Tarihi: 19.12.2009, <http://www.tpao.gov.tr/v1.4/condocs/mevzuatlar/233.pdf>

TÜREKUL, Berna (2009), “Türkiye’nin Tarım Ürünleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt: 46, Haziran 2009, Sayı: 532, s.49-62.

TÜRKAY, Mehmet (2006), “Türkiye’de Kapitalist Sermaye Birikiminin Ulusal Bölüşümü”, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi**, Ankara: Dipnot Yayınları, s.19-36.

UÇUKOĞLU, Nihat (2004), “Neo-Liberal Politikalar, Özelleştirme ve Sanayiye Etkileri”, **Metalurji Dergisi**, 136.Sayı, Erişim:11.11.2009, <http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi136/d136i5973.pdf>.

ULUBAŞ, Bekir (2009), "Külleri Üzerine Yeniden Yeşeren Bir Kurum: ET ve BALIK" Konulu Röportaj, 01.05.2009, **Dış Ticaret Dergisi**, Erişim Tarihi: 04.12.2009, <http://www.ebk.gov.tr/sdetay.asp?id=1027&did=111>.

ULUGAY, Osman (1984), **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, İstanbul: Hil Yayınları.

ULUKAN, Umut (2009), **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**, İstanbul: SAV Yayınları.

ULUSALER, Kemal (2005), **Enerji Özelleştirme Raporu, 20. Yılında Türkiye'de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu**, 26-27 Mayıs 2005, Erişim tarihi: 04.12.2009, http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=45556&tipi=2&sube.

URBAN, Thomas N. (1994), “Industrialization of the World’s Food System”, **Annual Meeting of International**, Agribusiness Management Association, Caracas, Venezuela.

UYSAL, Yaşar (1993), “1980 Sonrası İzlenen Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi” **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, İzmir: 9 Eylül Üniversitesi Yayınları, s.32-66

VAROL, Sinan, (2003), Düünden Bugüne Ortak Tarım Politikası ve AB Tarımının Yönetim Yapısı, **AB Genişleme Sürecinde Türkiye Sempozyumu**, 8-9 Ocak 2003, Ankara: TMMOB ZMO Yayını

VİKİPEDİ, (2008), “Tarım”, Erişim Tarihi:16.05.2008 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tar%C4%9F>

YALÇINKAYA Neslihan, M. Hakan Yalçinkaya ve Coşkun Çılbant (2006); “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:13 Sayı:2, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., s.97-118.

YALOVA, Yüksel (2007), **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye**, Ankara: Alp Yayınevi.

YILDIRIM, Ali Ekber (2008), **AB Ortak Politikasına Uyumun Zorlukları**, Erişim Tarihi: 04.12.2008, http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv33/yorum_02.htm.

YILDIRIM, Ali Ekber (2009), **Doğrudan Gelir Desteğinin Faturası 13,1 Milyar Lira**, Erişim Tarihi: 05.12.2008, <http://www.tarimdunyasi.net/?p=239>.

YILMAZ, Hasan (2008), “Türkiye’de Tarım Politikalarının Demokratikleşmesi ve Alternatif Tarım Politikaları Oluşturulması Sürecinde Baskı Grupları Olarak Üretici Örgütleri”, **2. Ulusal İktisat Kongresi**, 20-22 Şubat 2008, İzmir: DEÜİİBF.

ZEMHERİ, Osman (2009), **AB’ye Üyelik Yolunda Tarımda Devlet Yardımlarının Düzenlenmesi**, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

ZMO (2000), **Doğrudan Gelir Desteği İle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı Ve Uygulama Tebliği**, Erişim tarihi: 05.11.2009, http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.Php?kod=129.

ZMO (2004), “**Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek Mi, Yoksulluk Yardımı Mı?**”, Erişim: 28.10.2009, <http://www.zmo.org.tr/genel/bizdenidetay.php?kod=147&tipi=5&sube=0>.

www.atlas.cc.itu.edu.tr, (1999), “IMF Stand-by Düzenlemesi”, **9 Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu**, Erişim tarihi: 27.11.2009, <http://atlas.cc.itu.edu.tr/~kayalica/>

www.belgenet.com (2009a), Türkiye Ekonomik Reform Kredisi Kalkınma Politikası Mektubu, Erişim Tarihi: 02.12.2009, http://www.belgenet.com/eko/kpm_2.html.

www.belgenet.com (2009b), **Dünya Bankası Kredisi**, Erişim Tarihi: 02.12.2009, http://www.belgenet.com/eko/kpm_1.html.

www.belgenet.com (2009c), **7 Haziran 2000 Tarihli Tarım Mektubu**, Erişim Tarihi: 02.12.2009, http://www.belgenet.com/eko/ekmektup_2.html.

www.belgenet.com (2009d), **23 Kasım 1970 Tarihli Türkiye-Avrupa Birliği Katma Protokol**, Erişim tarihi: 02.12.2009, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_protokol.html

www.belgenet.com, (2009e), **Helsinki Zirvesi Başkanlık Sonuç Belgesi**, Erişim Tarihi: 03.12.2009, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html.

www.belgenet.com, (2009f), **Tütün Yasası**, Erişim Tarihi: 04.12.2009, <http://www.belgenet.com/yasa/k4733.html>.

www.haberortak.com, (2008), **Dünyada Toplam GDO'lu Bitki Ekim Alanları** (1996-2008), Erişim: 15.11.2009, <http://www.haberortak.com/Haber/Organik/13072009/GDOLu-urun-ithalatina-kontrol-getirilmeli.php.documents/turkiye%20ekon/niyet%20mektubu.doc>.

www.worldbank.org, (2009), **Dünya Bankasının Organizasyon Yapısı**, Erişim Tarihi: 28.11.2009, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUS/0,,contentMDK:20040580~menuPK:1696997~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html>